Elinizdeki kitap; giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Girişte; araştırmanın amacı, önemi, yöntemi ve sınırları hakkında bilgi verilmiş daha sonra kaynaklar tanıtılmıştır.

Birinci bölümde; Cumhuriyet Döneminde Hz. Muhammed tasavvuruna etki eden unsurlar ve eğitim-öğretim programlarında İslâm dini ile ilgili okutulan ders kitapları tanıtılarak bu kitaplarda ele alınan Hz. Muhammed tasavvuru incelenmiştir.

İkinci bölümde; Cumhuriyet Döneminde baskısı yapılmış İslâm Tarihi çalışmalarındaki Hz. Muhammed tasavvuru ele alınmıştır. Bu eserlerde Hz. Muhammed'in nesebinden başlanarak, doğum öncesinde kutsal kitaplarda müjdelenmesi, doğumu, çocukluğu, gençliği, Hz. Hatice ile evliliği, vahyin gelişi, İsra-Miraç hadisesi, Hicreti, savaşları ve kişilik özellikleri değerlendirilmiştir.

Sonuçta ise incelenen eserlerde ortaya çıkan farklı Hz. Muhammed tasavvurları belirlenerek değerlendirilmiştir.

ISBN 978-625-6902-54-1

1033

İSLÂM TARİHİ ÇALIŞMALARINDA HZ. MUHAMMED TASAVVURU

Dr. Hakan ÖZTÜRK

ilâhiyât

CUMHURİYET DÖNEMİ

İSLÂM TARİHİ ÇALIŞMALARINDA HZ. MUHAMMED TASAVVURU

(1923-1938)

Dr. Hakan ÖZTÜRK

ilâhiyât

ilâhiyât

ilāhiyāt 1033

Cumhuriyet Dönemi
İslâm Tarihi Çalışmalarında Hz. Muhammed Tasavvuru
(1923-1938)

Dr. Hakan ÖZTÜRK

Editör: Prof. Dr. Nahide BOZKURT

ISBN 978-625-6902-54-1

1. Baskı: Ağustos 2023

Sertifika No: 44396

Mizanpaj ve Uygulama: Tavoos
Kapak: Tavoos
Baskı: Vadi Grafik - Sertifika No: 47479

ilāhiyāt

Cinnah Cd. Kırkpınar Sk. 5/4 Çankaya / Ankara
Tel: (0312) 439 01 69

www.ilahiyatyayin.com
editor@ilahiyatyayin.com
satis@ilahiyatyayin.com
www.instagram.com/ilahiyatyayin

CUMHURİYET DÖNEMİ
İSLÂM TARİHİ ÇALIŞMALARINDA HZ. MUHAMMED TASAVVURU
(1923-1938)

Dr. Hakan ÖZTÜRK

Dr. Hakan ÖZTÜRK

1978 yılında Burdur'un Bucak ilçesinde dünyaya geldi. İlkoulu Bucak İlköğretim Okulu'nda, ortaokul ve liseyi Bucak Lisesi'nde okudu. 1995 yılında Bucak Lisesi'nden mezun oldu. 1996 yılında Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni kazandı ve 2001 yılında Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 2002 yılında Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalında Araştırma Görevlisi olarak atandı. 2003 yılında "186 Numaralı Şer'ìyye Siciline Göre Hamid Sancağı'nın Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Yapısı" isimli çalışmasıyla yüksek lisansını tamamladı. 2004 yılında YÖK kanununun 35. Maddesi gereğince Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesine atandı. 2011 yılında "Cumhuriyet Dönemi İslâm Tarihi Çalışmalarında Hz. Muhammed Tasavvuru (1923–1938)" isimli doktora çalışmasını tamamladı. 2014 yılında Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Yardımcı Doçent olarak göreve başladı. Evli ve iki çocuk babası olan Dr. Hakan Öztürk, aynı fakültede Dr. Öğr. Üyesi olarak görev yapmaktadır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Din, ilk insan ile başlayıp günümüze kadar devam eden bir kurumdur. İnsanlık tarihinin tüm dönemlerinde dinî inançlara rastlanır. Hangi dönemde olursa olsun insanın olduğu yerde din de varolagelmiştir. Hal böyle olunca tarihi süreçte, dini tebliğe memur olan kişiler ve onların hayatlarına her zaman ilgi olmuştur.

Geçmişte yaşamış din kurucusu veya peygamber olarak kabul görmüş kişilerin hayatları ile ilgili olarak her devirde gerek gerçek, gerekse efsanevî türden rivayetler söylenegelmiştir. Bu durum İslâm peygamberi Hz. Muhammed için de aynı yolu izlemiştir. Hz. Muhammed'in doğumu öncesi, doğumu, çocukluğu, gençliği, evlilikleri ve peygamberliği ile ilgili gerçeklik payı olan olmayan pek çok rivayet kaynaklarda yerini almıştır.

Türkler de İslâm dinini kabul etmeleriyle birlikte yeni girdikleri dinin peygamberine ilgi duymuşlardır. Onun hayatının bütün safhalarıyla ilgili olarak bilgiler edinmeye çalışmışlardır. Peygamberlerine olan sevgilerini göstermek için çocuklarına Muhammed, Mehmed, Mahmud, Ahmed ve Mustafa gibi isimler vermişlerdir. Karahanlılar döneminden itibaren gerek Selçuklu gerekse Osmanlı Devleti zamanında Hz. Muhammed'in hayatını anlatan pek çok eser meydana getirmişlerdir.

Osmanlı Devleti yıkıldıktan sonra Cumhuriyet Döneminde de Hz. Muhammed'in hayatına ilgi değişmemiştir. Ancak Cumhuriyet, Türk halkının din anlayışını daha rasyonel bir temele oturtmak istemiştir. Bu yüzden yeni kurulan Cumhuriyet rejiminin din politikası nasıl olacaktır? Din eğitimi nasıl verilecektir? Hz. Muhammed'in hayatı anlatılırken hangi noktalar ön planda tutulacaktır? gibi sorulara cevap aranmaya başlanmıştır. Meşrutiyet Dönemindeki zengin fikir tartışmaları bu dönemin alt yapısını hazırlamıştır. Bu çerçevede Cumhuriyet Döneminde, Hz. Muhammed'in hayatının bilimsel bir temele oturtulması ile ilgili girişimlerde bulunulmuştur. Bu girişimlerin başında; Hz. Muhammed'in hayatı ile ilgili batıdan yapılmış tercümeler gelir. Bu çalışmaların yapılış sebepleri farklılıklar arzetse de temel hedef bilimsel tarih anlayışı ile Hz. Muhammed'in hayatını, gerçek bir şekilde hurafelerden kurtararak yazmanın gerekliliğini ortaya koymak olmuştur.

Cumhuriyet döneminde Türk tarihi ön plana çıkarılmış, Türkler'in İslâm dinine girişleri ile İslâm medeniyetine katkılarına vurgu yapılmış, Hz. Muhammed'in devrimci kişiliği ön planda tutulmuştur. Okullarda okutulacak olan siyer kitapları için yarışmalar açılmıştır.

Fikir adamları ve düşünürler arasında Hz. Muhammed'in hayatının nasıl ele alınması gerektiği işlenmeye başlanmıştır. Örneğin; Kılıçzâde gibi pozitivist akımın etkisi ile Hz. Muhammed'in beşeriyetine vurgu yapılması gerektiğini savunanlar mevcut iken, Mustafa Takî gibi Hz. Muhammed'in hayatını tasavvufi bakış açısı ile yazmış kişiler de olmuştur.

Hiç şüphesiz Hz. Muhammed tasavvurunun belirlenebileceği en önemli kaynaklardan biri de toplumun ve devletin hedeflerini, amaçlarını, algılamalarını ortaya koyan ders kitaplarıdır.

Bu çalışmada Hz. Muhammed'in hayatı ile ilgili Batı'dan

yapılan tercümeler, fikir akımları, kişiler, yazılan eserler ve 1923–1938 yılları arasında okullarda Hz. Muhammed'in hayatı ile ilgili okutulan kitaplar incelenerek değerlendirilmiştir.

Çalışma; giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Girişte; araştırmanın amacı, önemi, yöntemi ve sınırları hakkında bilgi verilmiş daha sonra kaynaklar tanıtılmıştır.

Birinci bölümde; Cumhuriyet Döneminde Hz. Muhammed tasavvuruna etki eden unsurlar ve eğitim-öğretim programlarında İslâm dini ile ilgili okutulan ders kitapları tanıtılarak bu kitaplarda ele alınan Hz. Muhammed tasavvuru incelenmiştir.

İkinci bölümde; Cumhuriyet Döneminde baskısı yapılmış İslâm Tarihi çalışmalarındaki Hz. Muhammed tasavvuru ele alınmıştır. Bu eserlerde Hz. Muhammed'in nesebinden başlanarak, doğum öncesinde kutsal kitaplarda müjdelenmesi, doğumu, çocukluğu, gençliği, Hz. Hatice ile evliliği, vahyin gelişi, İsra-Miraç hadisesi, Hicreti, savaşları ve kişilik özellikleri değerlendirilmiştir.

Sonuçta ise incelenen eserlerde ortaya çıkan farklı Hz. Muhammed tasavvurları belirlenerek değerlendirilmiştir.

Her çalışma bir emek ve işbirliğinin ürünüdür. Bu çalışmanın ortaya çıkmasında gerek özel kütüphanelerini açmalarıyla gerek bilimsel görüş ve tenkitleriyle gerekse yazılanları okuyarak fikirlerini belirtmeleriyle birçok ilim insanının katkısı oldu. Bu çerçevede; Prof. Dr. Nahide Bozkurt olmak üzere Prof. Dr. Mehmet Ödemir'e, Prof. Dr. Recai Doğan'a, Prof. Dr. Kamil Çakın'a, Merhum Prof. Dr. İbrahim Sarıçam'a ve Yrd. Doç. Dr. Sıddık Ünalan'a, ayrıca her zaman manevi destekleriyle yanımda olan eşime sonsuz şükranlarımı sunarım.

Hakan ÖZTÜRK

KISALTMALAR

AÜDTCFD	: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
bkz.	: Bakınız
bs.	: Basım, baskı, tab’
c.	: Cilt
d.	: Doğum, doğumu
Çev.	: Çeviren
ÇÜİFD	: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
DEÜİFD	: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
DÜİFD	: Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
EÜİFD	: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
FÜİFD	: Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
h.	: Hicrî
haz.	: Hazırlayan
İA	: Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
krş.	: Karşılaştırınız
m.	: Milâdî
md.	: Madde
MÜİFD	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
nşr.	: Neşreden, tahkik eden
OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
ö.	: Ölümü, ölüm tarihi
s.	: Sayfa
SDÜİFD	: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

SÜİFD	: Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
S.	: Sayı
tah.	: Tahkik
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
trc.	: Tercüme, tercüme eden
UÜİFD	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Yay.	: Yayınları
y.	: Yıl
ts.	: Tarihsiz

GİRİŞ

Cumhuriyet Döneminin daha iyi anlaşılabilmesi için, tarihi arka planının kısaca incelenmesi önemlidir. Küçük bir beylik olarak 1299 yılında kurulduktan iki buçuk asır gibi kısa bir süre sonra cihan devletine dönüşen Osmanlı Devleti'nin ilerlemesi II. Viyana kuşatması ile sekteye uğramış ve ilerleme yerini yavaş yavaş gerilemeye bırakmıştır. Karlofça Antlaşması (1699) ile ilk kez toprak kaybeden Osmanlı İmparatorluğu, artık Avrupa'daki üstünlüğünü kaybetmeye başlamıştır. Bu durum, XVII. yüzyılın başlarında II. Osman zamanında fark edilerek ıslahat çalışmaları yapılmaya çalışılmıştır. Devletin bu durumu, geri kalmışlığı bir nevi Osmanlı Devletine bulaşmış hastalıkların teşhisi ve tedavi yöntemleri 1631'de Koçi Bey'in Risalesi ile belgelendirilmiştir. Bu durum, XVIII. yüzyılda da değişmemiş III. Mustafa, I. Abdülhamit ve III. Selim zamanlarında yıkılışa çare arama çabaları devam etmiştir. Bu çabalar XIX. yüzyılda da hız kesmeden sürmüştür. Tanzimat Fermanı (3 Kasım 1839) ile yabancı müdahaleler daha fazla bir sürat ve baskı ile devlet idaresine nüfuz etmiştir.[1] Bu sürecin bir devamı olarak kabul edilebilecek Islâhat Fermanı 1856 yılında ilan edilmiştir. Yabancı devletlerin

---

1 Recai Doğan, *II. Meşrutiyet Döneminde Batıcılık Akımının Din ve Eğitim-Öğretim Görüşlerinin Değerlendirilmesi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1996, s. 1.

Osmanlının içişlerine karışmasını önlemek için yapılan bu çalışmaları 1876'da Kanûn-ı Esasî takip etmiştir. Bu tarihte başlayan Meşrutiyetler hareketi özellikle 1908 yılından itibaren büyük bir canlılık ve yoğunluk kazanmıştır. Bu tarih, II. Meşrutiyet adının verildiği bir dönemin hareket noktası ve yıllarca uyuya kalan bir devrin uyanıp düşünmeğe başlamasıdır. "Bu devlet nasıl kurtulabilir?" sorusunun cevabının çeşitli alternatifler üretilerek aranması, dönemin belirgin özelliklerindendir. Açık ve özgür parti hayatının başlaması, Türk halkı arasında ulusal birlik bilincinin doğması, giderek kuvvetlenmesi, vatan, hürriyet, terakki, ittihat, din, devlet, hukuk gibi kavramların geniş ve kapsamlı bir şekilde tartışılması dönemin en önemli özelliklerindendir.[2] Gazete ve dergilerin sansürsüzce yayınlanması, her fikir ve görüşü temsil eden dergi ve gazetelerin çıkması özgür düşünce ortamını sağlamıştır. Bunun sonucu olarak yalnız İstanbul'da 1908-1909 yılları arasında 353 gazete ve dergi yayınlanmıştır. Bu sayı yavaş yavaş hızını kaybetse de artış devam etmiştir. Ancak bu gazetelere, ülkenin dört bir yanında yayına giren Türkçe gazete ve dergilerle, Türkçe olmayanlar da eklenince binlerce yayının kamuoyunu kaplamış olduğu anlaşılabilir.[3] Bu dönemde yayın organlarının her biri bir fikrin savunuculuğunu ve sözcülüğünü yapmışlardır. Dağınık halde olan aydınlar bir araya gelerek belli yayın organlarında birleşmişler ve devletin yıkılmasını önlemek için fikirler üretmeye başlamışlardır. Bunun sonucunda Osmanlı Tarihi'nde ilk defa değişik fikir akımları ortaya çıkmıştır. Bu fikir çevreleri siyasi olaylarla da ilgilenmişlerdir. İktidar karşısında bir kuvvet olarak beliren fikir grupları, yayın organları vasıtasıyla sosyal hayata tesir etmiş,

2 Doğan, *II. Meşrutiyet*, s. 1.

3 Bülent Varlık, "Tanzimat ve Meşrutiyet Dergileri", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c. I, İstanbul, 1983, s. 112-125; Zafer Toprak, "*II. Meşrutiyet*'te Fikir Dergileri", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c. I, s. 126-132.

genel halkın fikirlerini yapıcı ve yönlendirici, kitleleri hareket ettirici önemli roller üstlenmişlerdir.

Dönemin serbest düşünce ortamında ortaya çıkan Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük, Batıcılık, Meslek-i İçtimai ve Sosyalizm, II. Meşrutiyet döneminin önde gelen fikir akımlarındandır. Bu akımlardan her biri "Bu devlet nasıl kurtulabilir?" sorusuna en iyi cevabı kendilerinin vereceğine inanmışlardır.[4]

II. Meşrutiyet dönemindeki fikir hareketlerinden Batıcılık, İslâmcılık ve Türçülük akımları; siyasi, askeri, sosyal, kültürel ve ekonomik alanda etkin rol oynamıştır. Bu akımlar ve çalışmaları, hiç şüphesiz fikirleriyle İslâm Tarihçiliğini de etkilemiştir. Bu bağlamda; Hz. Muhammed'i tanıma ve tanıtmada yeni arayışlara girilmiş, yabancı dillerden eserler Türkçeye tercüme edilmiştir. Batıcılar, Avrupa'dan, İslâmcılar ise Hint alt kıtasından çeviriler yapmışlardır. Bu tercümelerden bazıları Müslümanlar arasında büyük tepkilerin oluşmasına yol açmıştır. Bu durum, Müslümanları hem reddiyeler hem de yeni metotlarla telif eserler yazmaya yönlendirmiştir. Özellikle II. Meşrutiyet döneminde Dozzy'nin[5] (d.1820-ö.1883) eserine reddiye yazılması amacıyla İslâm Tarih Encümeni kurulmuştur. Ancak adı geçen kuruluş önemli bir faaliyette bulunamadan dağılmıştır.[6]

Batıcılar; hem geleneksel İslâm Tarihçilerini hem de Şarkiyatçıları, Hz. Muhammed'i hakkıyla anlatamamakla suçlamışlar ve alternatif sunmuşlardır. Örneğin Kılıçzâde, siyer yazılırken eski kaynakların yanında, Hikmet, Kimya, ve Kozmografya vb. bilim

---

4 Doğan, *II. Meşrutiyet*, s. 3.

5 Reinhart Pieter Anne Dozy (d. 1820- ö. 1883): Amsterdam ve Kopenhag Krallık Yüksek Bilimler Akademisi, Enstitue De France, Madrid Tarih Akademisi, Loyd Üniversitesi Öğretim Üyesi. 1820 yılında Hollanda'nın Leiden kentinde doğdu. Leiden Üniversitesinde okudu. 1844 tarihinde doktorasını tamamladı. Bkz. Reinhart Pieter Anne Dozy, *İslam Tarihi*, Çev. Abdullah Cevdet, İstanbul, 2006, s. 4.

6 Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, *Tarih-i İslâm*, İstanbul, 1327, s. 8.

dallarına da başvurularak hurafe ve masallardan arındırılmış bir siyer yazıcılığını savunmuştur.[7]

Abdullah Cevdet (d.1869-ö.1932), Dozy'nin Essai Sur L'Histoire De'l-Islamisme adlı eserini "Tarih-i İslâmiyet" adıyla Türkçeye çevirerek İslâm tarihçiliğinde bir hareketlenme ve canlanma meydana getirmiştir. Hz. Muhammed'in hayatını marazi psikoloji ile açıklamaya çalışan ve kendisinin din düşmanı olarak tanınmasına sebep olan bu kitap, o dönemde pek çok tartışmalara neden olmuştur. Abdullah Cevdet'in tercümeye yazdığı girişte yer yer dindar insanların samimi duygularını rencide eden ifade kullanmış olması onu, kitabın müellifi Dozy ile aynı mertebeye taşımıştır. Abdullah Cevdet bu girişte; inanç ve duygulara ne ölçüde ters gelirse gelsin, Dozy'nin eserinde dile getirilen gerçeklerin hiçbir bağnazlığa düşmeden kabul edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. A. Cevdet, yazırın gayrimüslim oluşunun fikirlerine zarar vermeyeceğini, aksine böyle ilmi bir eser vermiş olan kimsenin Müslüman sayılması gerektiğini vurgulamıştır. A. Cevdet, İslâm Tarihi literatürünün "Müstebit hükümdarların zoruyla kaleme alınmış siyasi metinler." olduğunu ve Dozy'nin kitabının objektiflik açısından bunların hepsinden üstün olduğunu da belirtmiştir.[8] Bu durum, büyük tepkilere sebep olmuş ve Meşihat makamına yapılan müracaatlar sonucunda kitap yasaklanmış, mevcut nüshaların yok edilmesi kararlaştırılmıştır.

Celal Nuri (d.1882-ö.1938), Hz. Muhammed'in doğulu ve batılı tarihçiler tarafından layıkıyla ele alınamadığı kanaatindedir. Ona göre Müslüman tarihçiler onu fevkalade beşer görmüşler ve göstermişlerdir. Sprenger (d.1813-ö.1893), Muir (d.1819-ö.1905), Gustav Weil (d.1808-ö.1889), Caussin de Per-

---

7 Kılıçzâde Hakkı, *İ'tikâdât-ı Bâtılaya İ'lan-ı Harb*, İstanbul, 1923, s. 87.
8 Doğan, *II. Meşrutiyet*, s. 42.

ceval (d.1795-ö.1871), R. Dozy ve E. Renan (d.1823-ö.1892) gibi batılı yazarlar da ona iftira derecesinde sıfatlar yüklemişlerdir. Celal Nuri'nin hurâfat ve esâtirden kurtarılmış bir Hz. Muhammed görmek istediği anlaşılmaktadır.[9]

İslâmcılar ise; "İslâm terakkiye manidir" iddiasından kurtulmak amacıyla mağlubiyetlerin, gerilemenin, siyasi, kültürel ve psikolojik dağılmanın sorumlusunun İslâm değil, Müslümanlar olduğunu söylemek için tarihe araçsal yaklaşıp İslâm tarihine seçmeci olarak bakmışlar ve belli dönemleri de "Altın Çağ", "Asr-ı Saadet" gibi isimlerle isimlendirmişlerdir. Tarihin bu bölümlerini yüceltirken geriye kalan bölümleri istibdat olarak mahkûm etmişlerdir. Bilimsel tarihin gereği olarak olaylara olgusal bakıp "Geçmişimizde neler oldu?", "Tarihimiz ne idi?" demek yerine "Nasıl olmalıydı?" şeklinde hayalci ve mechul tarih arayışına gitmişlerdir.[10]

Abdullah Cevdet, Ömer Rıza Doğrul (d.1893-ö.1952) ve Celal Nuri gibi yazarlar bireysel anlamda İslâm tarihçiliğinde, yeni ve bilimsel bir bakış açısının oluşması için yabancı dillerden eserler çevirerek, telif eserler meydana getirmişlerdir.

İslam Tarihi ve Siyer'in kurumsal anlamda nasıl karşılık bulduğu sorusunun cevabına gelince; Osmanlı medreselerinde İslâm tarihi dersine ancak II. Meşrutiyet döneminde rastlanmaktadır. Medâris-i İslâmiye Nizamnâmesi'nden (16 Safer 1328 / 13 Şubat 1910) sonra hazırlanan müfredatta *Tarih-i İslâm* ve *Siyer* dersine yer verilmesine karar verilmiştir. Nizamname'nin 37-41. maddelerine göre buradan mezun olanlardan vâizlik ve müftülük hariç, müderrislik, alay müftülüğü ve tabur imamlığı imtihanına girecekler, İslâm tarihinden de sorumlu olacaklardı.[11]

---

[9] bkz. Celal Nuri, *Hatemu'l-Enbiya*, İstanbul, 1913, s. 6-8.

[10] İsmail Kara, "Tarih ve Hurafe: Çağdaş Türk Düşüncesinin Tarih Telâkkisi", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 2002, s. 38.

[11] On iki yıllık eğitim-öğretim süresinde 8. sınıfta Tarih-i İslâm, 9. ve 10. sınıfta

Mekteplerde ise İslâm Tarihi dersinin 1884 tarihinden itibaren okutulduğu bilinmektedir.[12]

II. Meşrutiyetin hareketli fikir ortamının meyvesi olarak Cumhuriyet kurulmuştur. Olayın siyasi tarafı önemli olmakla birlikte bu çalışma açısından, Cumhuriyet'in kurulmasından önce Hz. Muhammed'e bakış ve onun hayatı ile ilgili söylenenler, önemli olduğu için yukarıda kısaca bilgi verildi. Çünkü Meşrutiyet dönemindeki hareketli fikir ortamı Cumhuriyet döneminde, Hz. Muhammed üzerine yapılan çalışmaları da etkilemiştir.

I. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE SINIRLANDIRILMASI

Bu çalışmada, 1923–1938 yılları arasında Türkçe olarak yayınlanmış İslâm Tarihi çalışmalarındaki Hz. Muhammed tasavvuru incelendi. Bu eserde öncelikle eser tespiti yapıldı. Bu yıllar arasında yapılan çalışmaların tespitinde; kütüphane katoloğlarında "Peygamber", "İslâm", "Muhammed", "Siyer" kelimeleri tek tek ve 1923'ten 1938'e kadar her yıl için ayrı ayrı tarandı. Ayrıca bu alanda yapılmış bibliyografya çalışmaları da incelendi. Özellikle Adnan Demircan'ın "Cumhuriyet Dönemi (1923–2001) İslâm Tarihi ve Medeniyeti Çalışmaları (Bir Bibliyografya Denemesi)"[13] ile Bekir Topaloğlu tarafından hazırlanan ve Osman Öztürk'ün tahkikiyle yayınlanan "Cumhuriyet Devrinde Yayınlanan İslâmi

---

Siyer ve Tarih-i Umûmî dersi verilmiştir. İstanbul Beyazid müderrisi Eşrefzâde Muhammed Şevketi; Ramazan 1329 / Ağustos 1911'de Medrese-i Aliye'de Ulum-ı Şer'iye, Fıkıh, Hikmet ve Lisan olmak üzere dört şube öngörmekte; Hikmet şubesini de Felsefe, Riyaziyat, Tabiiyat ve Coğrafya ile Tarih ve Siyer kısımlarına ayırmaktadır. Tarih ve Siyer kısmında verilecek dersler Tarih-i Umûmî, Tarih-i İslâm, Siyer, İlm-i Ensâb, Terâcim-i Ehval ve Hikmet-i Tarih idi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin Atay, "1914 Medrese Düzeni", *İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, S. 5, Ankara, 1982, s. 46-52.

12 Osman Nuri Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, c. III-IV, İstanbul, 1977, s. 1104; Hüseyin Atay, "Medreselerin Islahatı", *AÜİFD*, S. XXV, Ankara, 1981, s. 36.

13 Adnan Demircan, *Cumhuriyet Dönemi (1923-2001) İslâm Tarihi ve Medeniyeti Çalışmaları (Bir Bibliyografya Denemesi)*, Şanlıurfa, 2002.

Eserler Bibliyografyası (1923–1978)"[14] adlı eserler incelenerek 1923–1938 yıllarına ait çalışmalar belirlendi.

Hz. Muhammed tasavvuru ile alâkalı yapılmış tezler, makaleler ve kitaplar incelendikten sonra Hz. Muhammed tasavvurunu ortaya koyacak başlıklar tespit edildi. Daha sonra bilimsel tarihçiliğin gereği olarak ortaya konulan bilgiler sebep-sonuç ilişkisi içinde değerlendirildi.

Çalışmada Hz. Muhammed'in ataları ile ilgili üstünlükler, doğumundan önce müjdelenmesi, doğumu ve esnasında dünyada meydana gelen olaylar, sütanneye verilişi, göğsünün yarılması, Bahîrâ kıssası, Hilfü'l-Fudûl'a katılması, Hz. Hatice ile evliliği, Kâbe'nin tamirinde üstlendiği rol, vahyin gelişi, İsra-Miraç hadisesi, ayın ikiye yarılması, Hicret ve savaşlara katılması gibi Hz. Muhammed algısını ortaya koyacak olaylar öncelikle tasvir metodu ile ortaya konuldu. Dönemimiz yazarlarının verdikleri bilgiler ilk dönem İslâm tarihi kaynaklarındaki rivayetler ile karşılaştırılarak incelenen dönemdeki yazarların kimleri kaynak olarak kullandıkları tespit edildi. Ayrıca onların ilk dönem kaynaklarından farklı olarak verdikleri bilgiler varsa bunlara da vurgu yapıldı. Bu yönü ile çalışma, Hz. Muhammed'in hayatı ile ilgili araştırma yapacaklar için yönlendirici bir niteliğe de sahiptir.

Bu kitap, 1923–1938 yılları arasında Hz. Muhammed'in hayatıyla ilgili tercüme, telif eserler ve okutulan ders kitaplarındaki Hz. Muhammed'in hayatıyla ilgili konularla sınırlandırıldı.

Birinci bölümünde; Cumhuriyet Döneminde yapılan tercüme eserler tespit edilerek, İslâm Tarihçiliğine ve Hz. Muhammed'i anlamada dönemin âlimlerine ne gibi etkileri olduğu incelendi. Daha sonra (1923–1938) Eğitim-Öğretim müfredatlarının amaç-

---

[14] Bekir Topaloğlu, *Cumhuriyet Devrinde Yayınlanan İslâmi Eserler Bibliyografyası (1923-1978)*, Thk. Osman Öztürk, Ankara, 1978.

larına yer verilerek bu dönemde Hz. Muhammed'in hayatının nasıl öğretildiği tespit edilerek okullarda okutulan din dersi kitapları Hz. Muhammed tasavvuru açısından tahlil edildi.

Çalışmanın ikinci bölümünde; gerek Müslüman gerekse Oryantalistler tarafından en çok vurgulanıp tartışılan, Hz. Muhammed'in doğumu ve öncesinde meydana gelen olaylar, çocukluğunda başından geçen beşerüstü vâkıalar, gençlik ve peygamberliği ile ilgili konular ayrı ayrı başlıklar altında değerlendirildi.

II. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Hz. Muhammed'in hayatı ile alakalı pek çok çalışma yapılmış ve yapılmaktadır. Onun hayatının özellikle belli bölümleri üzerine makaleler yazılmış tartışmalar yapılmıştır. Örneğin; Hz. Muhammed'in okuma yazma bilip bilmediği, gerçekten göğüs ameliyatı geçirip geçirmediği gibi konular hakkında pek çok tez ve makale yazılmıştır.

Bu eserde, Cumhuriyet'in ilk yıllarında (1923–1938) Hz. Muhammed'in hayatı ile alakalı yapılmış çalışmalarda yansıtılan Hz. Muhammed tasavvuru belirlendi. Türk tarihinde Cumhuriyetin ilk yılları önemli ve kritik bir dönemi oluşturur. Çünkü rejim ve devletin işleyiş tarzı baştan sona değişmiştir. Böylesine önemli siyasi ve fikri bir değişimin oluştuğu dönemde "Hz. Muhammed'e ve onun hayatına bakış açısı nasıldı?" sorusunun cevabı çalışmanın temel problemini oluşturmaktadır.

Bu çalışmada, Cumhuriyet öncesi Hz. Muhammed tasavvurları ile Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki algılamalar birinci el kaynaklardan incelenerek tespit edildi. Ayrıca okullarda okutulan ders kitapları da incelendi. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bugüne kadar araştırma konusuyla ilgili doğrudan bağımsız bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışma bu alandaki bir boşluğu doldurması açısından önemlidir. Diğer taraftan, hem Cumhu-

riyet öncesi hem Cumhuriyetin ilk yıllarındaki Hz. Muhammed tasavvurları arasındaki benzerlik ve farklılıkların belirlenerek değerlendirilmesi açısından da önem taşımaktadır. Ayrıca çalışmanın sınırlandırıldığı tarihten sonraki dönemler için yapılacak araştırmalara da temel oluşturacaktır.

III. KAYNAKLARIN TENKİDİ

Cumhuriyet Döneminde (1923–1938), İslâm Dini ve İslâm Tarihi ile ilgili yapılan pek çok Türkçe çalışmanın yanısıra yabancı dillerden de çeviriler yapılmıştır. Bu çalışmalardaki temel hedef, Hz. Muhammed'in hayatını insanlara doğru şekilde anlatmaktır. Bu başlık altında 1923-1938 yılları arasında yapılan çalışmaların muhtevaları ve yazarların kullandığı metod incelendi.

1. Tarih-i Din-i İslâm (1897–1923)

Tarih-i Din-i İslâm,[15] Mahmud Es'ad'ın[16] eseridir. Eserin

---

15 Mahmud Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, Matbaa-i Hayriye, İstanbul, 1923; Mahmud Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, Sadeleştiren: Ahmed Lütfi Kazancı, İstanbul, 1983.

16 M. Es'ad; 1855 tarihinde Konya'nın Seydişehir kazasında doğdu. M. Es'ad ilk tahsilini Seydişehir ve Konya'da yaptıktan sonra İstanbul'a geldi. Âlet ve âlî ilimlerden 1881 tarihinde icazet aldı. Aynı senenin sonunda Bâb-ı Vâlâ-i Fetva (Şeyhülİslâmlık) da kurulan Encümen-i İlmî huzurunda imtihan vererek ders-i âmm oldu. Bir yandan Fatih Cami'nde medrese talebelerine ders verirken diğer taraftan müsbet ve akli ilimler tahsil etmek maksadıyla, Menşe-i Muallim-i Askeri İ'dâdî kısmına devam ederek Matematik, Geometri, Cebir, Tarih, Coğrafya, Fizik, Kimya ve Mekanik tahsil etti. Fransızca dilini ve resim yapmayı öğrendi. Harb okulu mezunu olmamasına rağmen sivil talebe olarak Erkan-ı Harbiye sınıfına kabul edildi. Burada Yüksek Cebir, Trigonometri, Tepografya, Entegral Aritmetik, Mimari, Arazi Yüzölçümü, Uzay Geometri dersleri okudu. Tatbikat sınıfları yüksek riyaziye muallimliği diplomasını 5 Ekim 1984 tarihinde yapılan sınavı başarıyla bitirerek aldı. İstanbul Darulfünununa bağlı olarak 18 Haziran 1880'de Hukuk şubesi açılınca buraya kayıt yaptırdı ve yüksek bir derece ile bitirdi. Hukuk mektebinde Hasan Fehmi Paşa'dan Devletler Hukuku, Münif Paşa'dan Hukuk Felsefesi, Gabriel Norandunkyan Efendi'den Devletler Hususi Hukuku dersleri aldı. Gülhane Askeri Rüşdiyesi'ne Osmanlıca ve Din Bilgisi öğretmeni olarak 13 Mayıs 1879'da tayin edildi. Bu arada Encümen-i Mahsus'ta imtihan vererek "Avukatlık" ruhsatı aldı. Aydın (İzmir) vilayeti Merkez Bidayet Mahkemesi birinci reisliğine 17 Eylül 1885'te tayin oldu. Ek görev olarak İzmir

birinci cildi "Medhal" adıyla 1911 yılında basılmıştır. Bu ciltte İslâmiyet öncesi Arap tarihi ve coğrafyası ile Arapların sosyal yaşayışları ve kültürleri ele alınmıştır. İkinci cilt "Kısm-ı Mekki" adıyla 1923 yılında basılmıştır. Bu ciltte, Mekke dönemi olayları incelenmiştir. Bu bölüm yazarın vefatından sonra yapılan bir baskıdır. Üçüncü cilt "Kısm-ı Medeni" adıyla 1908–1910 tarihleri arasında basılmıştır. Bu ciltte de Medine dönemi olayları ele alınmaktadır.

Çalışmada kullandığımız baskı ise Mahmud Es'ad'ın "Medhal", "Kısm-ı Mekki", "Kısm-ı Medeni" bölümlerinin birleşmiş olduğu ve günümüz Türkçesi ile basılmış olan İslâm Tarihi (Tarih-i Din-i İslâm) adlı eserdir.[17]

Mahmud Es'ad, bu çalışmasına başlarken eserini, Abbasi devrinin bitmesiyle başlayan ve Arap olmayan Müslümanların kurdukları devletleri de içine alan bir "İslâm Tarihi" olarak düşünmüş, fakat Hz. Muhammed'in vefatına kadarki süreyi ihtiva eden üç cildini tamamlayabilmiştir. Yazarın, Tarih-i Din-i İslâm adlı eseri gerek meşrutiyet döneminde gerekse Cumhuriyetin ilk yıllarında, hatta günümüzde bile kütüphaneleri ve kitaplıkları süsleyen bir çalışma olması dolayısıyla incelemeye değer bir çalışmadır.

Mahmud Es'ad,[18] metod olarak tenkitçi bir tarzdan uzak

İdadisinde Fizik, Kimya, Jeoloji-Biyoloji dersleri okuttu. İzmir'de on yıl bu görevde kaldıktan sonra, başarıları dikkate alınarak 30 Haziran 1896'da Hazine-i Maliye Hukuk Müşavirliğine tayin edildi. Daha sonra ek görev alarak Mektebi Mülkiye-i Şahânede Genel İktisat dersleri okuttu. Daha sonra Devletler Hukuku dersleri vermeye başladı. Bu görevlerine ilaveten Mekteb-i Hukuk'ta Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye müderrisliğini üstlendi. Darulfünun Edebiyat şubesinde 14 Eylül 1900 tarihinde Tarih-i İslâm dersleri vermeye başladı. Bu vazife tarih ve *İslâm Tarihi* ile ilgili araştırmalarını derinleştirmesine imkân hazırladı.

[17] Mahmud Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, Sadeleştiren: Ahmed Lütfi Kazancı, Osman Kazancı, İstanbul, 1983.

[18] Mahumud Esad'ın diğer eserleri şunlardır: *Usul-i Fıkıh, Telhis-i Usul-i Fıkıh, Feraidu'l-Faraiz, Kitabu'n-Nikah, Kitabu'n-Nikah ve't-Talak, Taaddud-i Zevcat, Telhis-i Usul-i Fıkıh, Usul-i Hadis, Ravzatu'l-Cennât fi Usuli'l-İtikad, Din-i İslâm, Tarih-i İslâm,*

olup, daha ziyade öğretici tarih tarzını benimsemiştir. Eserinde, nakilci ve rivayetçi bir uslüp kullanmış, aldığı rivayetlerin sıhhat derecesini ve mukayesesini yapmamıştır. Eğer rivayet, anlatacağı konuya uygun ve destekliyorsa tereddüt etmeden eserine almıştır. Tasnif usulu olarak Taberî'nin tarzını benimseyerek, Hicretin I. Yılı, II. Yılı şeklinde olayları sıralamıştır.[19] Verdiği bilgilerin kaynaklarını çoğunlukla zikretmemiştir. Müellifin genel hatları ile kullandığı kaynaklar; İbn İshâk (ö. h.150), İbn Hişâm (ö. h.218), Vâkıdî (ö. h.230), Taberî (ö. h.310), Mes'ûdî (ö. h.346), Kâdı İyâz (ö. h.544), İbnü'l-Esîr (ö. h.774), İbn Hacer (ö. h.850), Suyûtî (ö. h.911) ve Ahmed Cevdet Paşa (d. 1823-ö. 1895)'nın eserlerinden oluşmaktadır.

2. Gazâvât-ı Celîle-i Peygamberî (1908–1937)

Gazâvât-ı Celîle-i Peygamberî,[20] Ahmed Refik Altınay'ın eseridir. Bu eser 224 sayfadan oluşmakta olup 1908 yılında basılmıştır. 1937 yılında yeni baskısı yapılmıştır. Kitapta, Hz. Muhammed'in savaşları anlatılmaktadır.

Ahmed Refik[21] eserine, Hz. Muhammed'in katıldığı savaş-

Tarih-i Din-i İslâm, Tarih-i Edyân, Müdafaa, Şeriat-ı İslâmiye ve Mister Carlyle'dir.

19 Çoğ, *II. Meşrutiyet Dönemi İslâm Tarihçiliği (1908-1918)*, s. 54.

20 Ahmed Refik Altınay, *Gazâvât-ı Celîle-i Peygamberî*, Kitabhane-i Askerî, İstanbul, 1937.

21 Ahmed Refik, tarihçi, yazar, şair, Darulfünun tarih müderrisi ve yüzbaşıdır. Kethüda Ürgüplü Ahmed Ağa'nın oğludur. İlköğrenimini Vişnezâde İlkokulunda, orta öğrenimini Beşiktaş Askeri Ortaokulunda ve Kuleli Askeri Lisesinde gördü. Harp Okulundan 1898 yılında piyade birincisi olarak mezun oldu. Küçük yaşta teğmen çıktığı için kıtaya gönderilmeyip öğretmen sınıfında bırakıldı. Toptaşı ve Soğukçeşme Askeri Ortaokullarında 4 yıl süre ile Coğrafya Öğretmenliği yaptı. Harp Okulunda 1902 yılında Fransızca, 1908 yılında da aynı okluda tarih öğretmenliği yaptı. Tercümân-ı Hakikât ve Millet gazetelerinde başyazarlık yaptı. Erkân-ı Harp Yayın Şubesinde 1909 yılında çalışırken Askeri Mecmua'yı yönetti. Tarih-i Osmanî Encümenine üye seçildi. Tarihi araştırmalar için bir kurulla birlikte Fransa'ya gitti. Balkan Savaşı'nda Askeri Sansür Müfettişi oldu. Gözleri bozuk olduğu için yüzbaşı iken 1913 yılında emekliye ayrıldı. İstanbul Darulfünun Osmanlı Tarihi Öğretmenliğine 1918 yılında, bir yıl sonra da Türkiye Tarihi Müderrisliğine atandı. Türk Tarih Encümeni'nde görev aldı ve 1924-1927

ların nasıl başladığını ve savaş hukukunun nasıl geliştiğini anlatarak başlar. Ahmed Refik, savaşa izin veren ayetler nazil olmadan önce ashabın savaşmak istediğini ancak Hz. Muhammed'in bunlara izin vermediğini belirtir ve Hz. Muhammed dönemindeki savaşların Allah'ın izni ile başladığını söyler. Daha sonra Müslümanların savaşmalarına izin veren ayetlerden örnekler verir. Hamza b. Abdülmuttalib ve Ubeyde b. Hâris komutasındaki ilk birliklerin kurulduğunu, bu birliklerin parlak zaferler kazandıklarını belirtir. Ahmed Refik; eserinde, seferler devam ettikçe İslâm savaş hukukunun oluşmaya başladığını ve buna dair ayetler indiğini ifade eder.

Ahmed Refik, çalışmasında, bazı kavramları özellikle inceler. Bunlardan birisi; "İtaat" kavramıdır. Ahmed Refik, "İtaat"kavramının önemine değinir ve bunu *"Kim bana itaat ederse, o Allah'a itaat etmiş olur. Kim bana isyan ederse, O Allah'a isyan etmiş olur..."*[22]. *"Ey Mü'minler Allah'a ve Resulüne itaat edin..."* [23] ayetleriyle açıklar.

Ahmed Refik, kitabında, özellikle iki konu üzerinde durur. Bunlardan birisi "Sancak", diğeri "Fedakârlık"tır. O, Mute Savaşı'ndan örnek vererek "Sancak" yani "Liva"nın önemine ve "fedakârlık" duygusuna vurgu yapar.

Ahmed Refik, Hz. Muhammed döneminde savaşlarda kullanılan aletlerden bahsettikten sonra ordunun idmanının, savaşa hazırlıklı olmasının öneminden bahsederek günümüzde de ordunun her zaman hazır olması gerektiği sonucunu çıkarır.

---

yılları arasında bu encümenin başkanlığını yaptı. Birinci Tarih Kongresi'ne katıldı. İstanbul'da 56 yaşında iken zatüryeden dolayı 10 Ekim 1937 tarihinde vefat etti. A. Refik'in yaklaşık 87 kadar basılmış eseri vardır.A. Refik'in hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. M. Orhan Bayrak, *Osmanlı Tarihi Yazarları*, İstanbul, 2002, s. 58-65.

22 İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvînî (ö. h.273/m.886), *Sünen*, İstanbul, 1981, Cihâd 39, Hadis No: 2969.

23 Nisâ, 4/59.

Bu bakış açısıyla anlattığı dönemin içinde gömülüp kalmamış günümüzle ilişkilendirerek olayları güncellemiştir.[24]

Ahmed Refik, eserinde, Hz. Muhammed'in Mute Savaşından sonra Câfer b. Ebû Tâlib'in ailesine şehit olduğu haberini verirken yetim çocuklarını görünce gözlerinin yaşlarla dolması örneğini verir. Ahmed Refik'in eserinde verdiği bu gibi örnekler[25]

Ahmed Refik, eserinde, Hz. Muhammed'in savaş stratejisini anlatırken sıkça tarihi olaylardan örnekler verir. Eserinde, savaşların yapıldığı yerlerin krokilerine de yer verir. Ahmed Refik, Osmanlı Devletinin Bursa ilini fethetmesini, Hz. Muhammed'in savaş usulüne bağlı olmasına bağlar.[26] Ahmet Refik, eserinde, Hz. Muhammed'in savaşları ile daha sonraki dönemlerde Müslümanların yaptığı savaşları taktik vb. açılardan karşılaştırır. Örneğin; Osmanlı Devletinin ordu sistemiyle Hz. Muhammed'in ordu sistemini karşılaştırır.

Ahmed Refik, Bedir Savaşı'nı anlatırken Hz. Muhammed'in şu duayı: "Allah'ım! İslâm mücahitlerine yardım eyle, onları muzaffer kıl..." okuduktan sonra kısa bir uykuya daldığını ve tebessümle uyanarak Hz. Ebu Bekir'e Cebrâil ve yanındaki meleklerin Müslümanlara yardıma geldiğini müjdelediğini belirtir.[27] Yine aynı şekilde, "Bedir Savaşı'nda susuz kalan ashabın yardımına mucize olarak; dereler sularla dolmuş, ashab ihtiyacını buradan gidermiştir."[28] şeklinde ifadeler kullanır. Yazarın bu ifadelerinden savaşlarda ilahî yardımın olduğunu kabul ettiği anlaşılmaktadır. Eserde bu anlayışın örnekleri çoktur. Örneğin; Hendek Savaşı sırasında Benî Kureyzâ kabilesinin

---

24 A. Refik, *Gazâvât*, s. 41-43.
25 A. Refik, *Gazâvât*, s. 37.
26 A. Refik, *Gazâvât*, s. 75.
27 A. Refik, *Gazâvât*, s. 113.
28 A. Refik, *Gazâvât*, s. 96.

müşriklerin saflarına katılması üzerine Hz. Muhammed'in ashaba yaptığı konuşmada: "Emin olunuz ki! Bunun sonu hayırlıdır. Ehl-i İslâm'ın tek koruyucusu Cenab-ı Allah'tır." dediği ifade edilir.

Ahmed Refik'in anlatımlarında abartılı ifadeler de görülür. Rivayetleri aldığı kaynaklardan olduğu gibi aktarmış, tetkik ve incelemeye tabi tutmamıştır. Uhud Savaşı'nı anlatırken Hz. Ali ile ilgili olarak; "...7'sini 8'ini bir hamlede telef ediyordu." şeklinde bir ifade kullanmıştır.[29] Savaşın sonucundaki her iki taraftan da kayıp sayısına bakılırsa bu ifadenin biraz abartılı olduğu görülecektir.

Ahmed Refik'in eserini yazış tarzına bakılırsa, pragmatik bir tarih anlayışı sergilediği görülür. Kendisi asker kökenli olduğu için, Hz. Muhammed'in savaşları ile ilgili bölümleri eserine almış, savaş ile ilgili terimleri açıklamış, ordunun her zaman en iyi şekilde hazırlanmasının gereğini örnekler vererek vurgulamıştır. Yazar aldığı rivayetleri tetkik ve tenkide tabi tutmamıştır. Onun için önemli olan olayın nasıl meydana geldiği değil, meydana gelen olaydan ne gibi sonuçlar çıkarılabileceğidir. Ahmed Refik, sıkça ayet ve hadislere başvurarak cihadın faziletlerini anlatmaya çalışmıştır. A. Refik, kullandığı kaynakların ve rivayetlerin hepsi için dipnot vermemiştir.

3. İ'tikâdât-ı Bâtılaya İ'lân-ı Harb (1913–1923)

İ'tikâdât-ı Bâtılaya İ'lân-ı Harb,[30] Kılıçzâde Hakkı'nın eseridir. Eser 157 sayfadır. 1913 yılında ilk baskısı, 1923 yılında da yeni baskısı yapılmıştır.

Hurafe ve masalların, İslâm dininin asıllarını unutturacak şekilde İslâm'ın içine nasıl sokulduğunu ve yayıldığını anlatan

---

29 A. Refik, *Gazâvât*, s. 152.

30 Kılıçzâde Hakkı, *İ'tikâdât-ı Bâtılaya İ'lan-ı Harb*, İstanbul, 1923.

Kılıçzâde, üç gruptan bahseder. Birinci grup; fesat ve münâfık ulemadan oluşur. Bunların sayıları azdır. Ne yapacaklarını ve ne şekilde halka etki edeceklerini bilirler. Planlı hareket ederler. İkinci grup ise cahil ulemadan oluşur. Bunların sayıları fazladır. Üçüncü gruba gelince bunlar gerçek âlimlerdir. Sayıları o kadar azdır ki, seslerini bile çıkartamazlar.

Kılıçzâde'ye göre ülkenin kötüye gidişini isteyen çok sayıda resmi haydut ta mevcuttur. Bunlar güçlerini birinci gruptan alırlar. Bunların yaptıkları işlerin halk nazarında meşru sayılması için ikinci grupla çalışırlar. [31]

Kılıçzâde, Osmanlı İmparatorluğunun kötü gidişinin ve zayıflamasının sebebini de cahil ulemaya bağlamaktadır. O, sofuların ve dervişlerin; "Dünyanın hiçbir önemi yoktur, nerede ise kıyamet kopmak üzeredir. Binaenaleyh uzun uzadıya çalışmaya mahal yoktur. Fazla para kazanmak haramdır. Zîra, Peygamberimiz fakir idi. Kur'an'dan başka ilme gerek yoktur. Çünkü Peygamberimiz ümmî idi. Süslü ve temiz elbise giymek günahtır. Çünkü Peygamberimiz yamalı bir hırka giyerdi. Temiz bir masa üzerinde yemek yemek haramdır. Çünkü Peygamberimiz yerde ve meşin bir sofra üzerinde yemek yemiştir..." şeklinde bir görüşe sahip olduklarını ifade eder. [32]

Kılıçzâde, Hz. Muhammed'in en büyük mucizesinin aklı ve kitabı olduğunu ifade etmekte ve başka bir mucizeye gerek olmadığını vurgulamaktadır. Kılıçzâde, eserinde, Ebu Hanîfe (h. 80-150/ m. 700-767), İmam Şâfiî (h. 150-204/ m. 767-820), İmam Mâlik (h. 93-179/ m. 711-795) ve Ahmed bin Hanbel (h. 164-241/ m. 780-855) gibi şahısların büyük insanlar olduğunu, ancak onların yerini tutacak hatta onları geçebilecek şahısların yetişebileceğini de ifade eder.[33]

---

31 Kılıçzâde, *İ'lan-ı Harb*, s. 3.5.
32 Kılıçzâde, *İ'lan-ı Harb*, s. 6.
33 Kılıçzâde, *İ'lan-ı Harb*, s. 11-12.

Kılıçzâde, eserinde toplum ve millet için kadınların önemini vurgular ve İslâm dininin kadınları eğitim hususunda erkeklerden ayırmadığını, ancak softaların bu ayırımı yaptığını belirtir.[34]

Kılıçzâde, kitabında dönemin toplumsal portresini çizer ve Müslümanların içinde bulundukları kötü durumun sebeplerini açıklayarak onlara uyarılarda bulunur. Müslümanlardan her zaman çalışmalarını ve yılmamalarını ister.[35]

Kılıçzâde, tarihi olaylardan örnekler vererek savaş kazanmak için sadece dindar olmanın gerekli olmadığını ilim ve fende ilerlemenin gerektiğini vurgular. Örneğin, Hz. Hüseyin'in ordusunun Emevi ordusu tarafından bozguna uğratıldığını, Onun ve yanındakilerin Emevilerden daha dindar oldukları halde sonucun aleyhlerinde cereyan ettiğini ifade eder.[36]

Kılıçzâde'nin eserinde değindiği en önemli hususlardan biri de fetvaların geçerliliği yani güncelliğidir. O, şartların, hayat koşullarının, ihtiyaçlarının sürekli değişmesinden dolayı geçmişteki âlimlerin verdiği fetvalar ile günümüz şartlarındaki problemlerin üstesinden gelmenin zor olduğunu belirtir.[37] Ayrıca Hz. Muhammed'in hayıtının yeniden yazılmasına ihtiyaç olduğunu söyler.[38]

Kılıçzâde, eserinde, Düzceli Yusuf Suad tarafından yazılan "Akvamu's-Siyer" isimli eseri inceler ve tenkit eder. Aslında esere yaptığı eleştiriler geneldir. Bu eserdeki şu noktalara dikkat çeker; Eser iki lisanlıdır. Yani yarı Arapça yarı Türkçe bir kitaptır. Bu yüzden anlaşılması zordur. Hedef kitle belirlenmemiştir. Bu yüzden kitap tam olarak anlaşılamamaktadır. Kitabın avam için

---

34 Kılıçzâde, *İ'lan-ı Harb*, s. 14.
35 Kılıçzâde, *İ'lan-ı Harb*, s. 16-17.
36 Kılıçzâde, *İ'lan-ı Harb*, s. 23.
37 Kılıçzâde, *İ'lan-ı Harb*, s. 18.
38 Kılıçzâde, *İ'lan-ı Harb*, s. 110.

mi yoksa havas için mi yazıldığı da belirtilmemiştir. Kılıçzâde, kitabın tarih kitabı değil, tamamen masal ve hurafeler ile dolu bir kitab olduğunu belirtir.[39]

Kılıçzâde, eserinde, Akvamu's-Siyer'in bazı bölümlerinden örnekler vererek siyer yazıcılığındaki proplemlere değinir ve tenkit eder. Şu şekilde bir örnek verir; Hz. Muhammed'in dedesi Abdülmuttalip oğlu Abdullah'ı kurban olarak adar. Abdülmuttalip oğlu Abdullah'ı kurban etmek için harekete geçer. İnsanlar ona karşı çıkar. Bunun üzerine bir kâhineye gidilir. Kâhinenin fikri doğrultusunda Abdullah'a karşı 10 deve konularak kura çekilir. Kura sonucu Abdullah'a çıkınca 10 deve daha konulur. Bu şekilde kura 9 kez yapılır ve her seferinde Abdullah'a çıkar. Abdullah'a karşı 100 deve konularak çekilen onuncu kuranın sonucunda develer çıkar. Kılıçzâde bu rivayeti inceledikten sonra bir değerlendirme yapar. O'na göre insan yeryüzünde Allah'ın halifesidir. Dolayısıyla Allah, insan kanını taleb etmez. Abdülmuttalib de herhangi bir dine bağlı değildir. Tamamen putperesttir. Kılıçzâde, Abdülmuttalib'in Allah nazarında Hz. İbrahim gibi bir yeri olmadığına işaret ederek bu tür rivayetlerin tamamen uydurma olduğunu ifade eder.

Kılıçzâde'nin Akvamu's-Siyer'den verdiği örneklerden birisi de şudur: "Cebrail, Safa ile Merve arasında iken ayakları yerde başı semada idi. Kanatlarını açtığı zaman doğuyu ve batıyı tamamen kaplamış idi. Ayakları sarı, kanatları yeşildi. Cephesi parlak, yüzü nurlu ve dişleri beyazdı. Saçları kızıl renkliydi. İki gözü arasında "Lâ ilâhe illallâh Muhammed'ür-Resulullah" muharrir idi."[40] Kılıçzâde, Cebrail'in bu şekilde korkulan bir karakter olarak tanıtılmasına karşıdır. İnsan olayın aslını bilmese tarif edilenin melek değil bir Hint papağanı olduğunu

---

39 Kılıçzâde, *İ'lan-ı Harb*, s. 112-113.
40 Rivayetin detaylı anlatımı için Bkz. Düzceli Yusuf Suad, *Akvamu's-Siyer*, Yeni Osmanlı Matbaası, İstanbul, 1327, s. 306.

zannedeceğini söyleyen Kılıçzâde; Cebrail'in görevinin Allah'tan gelen emirleri peygamberlere aktarmak olduğunu bu şekilde tanıtılmasına gerek olmadığını savunur.[41]

Yusuf Suad'ın Akvamu's-Siyer'ini inceleyen Kılıçzâde, eserdeki bazı örnekleri verdikten sonra eserin tamamen hurafelerle dolu olduğunu söyler. Kılıçzâde ayrıca doğa ve tabiat kanunlarının belli olduğunu, bunların ebediyen değişmeyeceğini, bunların haricinde peygamberi yükseltmek için söylenenlerin onu yüceltmediğini bilakis küçülttüğünü ifade eder. O, iyi niyetle söylenen bu masalların muhtemelen on asır öncesinin insanları için faydalı olduğunu fakat günün insanı için bir şey ifade etmediğini belirtir.[42]

Kılıçzâde, eserinde küçükken yaşadığı bir olayı anlatır. Buna göre; kendisi bir sofunun sohbetinde iken sofu, "İçtihat kapısı kapanmıştır?" der. Bunun üzerine sofuya niçin kapandığını sorar. Aldığı cevap onu tatmin etmez. O, bu olayı anlatarak İslâm dininde yeni fikir ve düşüncelerin olabileceğini savunur.[43]

Kılıçzâde'nin eserinin bir başka özelliği de toplumda din adına yapılan yanlış uygulamalara vurgu yapılmasıdır. Bunlardan birisi; Müslümanların hastalandığı zaman dervişlere ve sofulara giderek medet aramalarıdır. O, bu tür uygulamalara karşı çıkar ve bunların yerine Müslümanlara tıbbî tedavilere başvurmalarını tavsiye eder.[44]

Kılıçzâde'nin İ'tikâdât-ı Bâtılaya İ'lân-ı Harb adlı eseri bir sosyoloji kitabı özelliği taşımaktadır. Pozitivist bakış açısı ile yazılmıştır. Kılıçzâde, Meşrutiyet ve Cumhuriyet döneminin batıcı aydınları arasında yer almaktadır. O, içinde bulunduğu fikri

---

41 Kılıçzâde, *İ'lan-ı Harb*, s. 122.
42 Kılıçzâde, *İ'lan-ı Harb*, s. 123-124.
43 Kılıçzâde, *İ'lan-ı Harb*, s. 129.
44 Kılıçzâde, *İ'lan-ı Harb*, s. 140.

akımın görüşüne paralel olarak eserini, mevcut düzeni eleştiren, klasik yaklaşıma karşı çıkan bir anlayışla kaleme almıştır.

4. Hayat-ı Muhammed (1916–1925)

Hayat-ı Muhammed,[45] Lütfullah Ahmed'in eseridir. Lütfullah Ahmed'in adı geçen eseri, hem Meşrutiyet hem de Cumhuriyet Döneminde basılmıştır. Dolayısıyla eser, Cumhuriyet Döneminde de geçerliliğini koruyan ve Hz. Muhammed tasavvurunun oluşmasında etkili olan bir çalışmadır.

Lütfullah Ahmed siyerini yazış gayesini, eserinin önsözünde şu şekilde açıklar; "Bir dinin hükümlerindeki hikmetleri, hakikâtleri layıkıyla anlamak, bir dinin ruhuna tamamıyla nüfuz etmek için o dini tebliğe ve tâlime memur olan muhterem zâtın hayatını, hareketlerini tetkik ve taklit eylemek vâcib bir emirdir. Bu sebepten dolayı, bütün milletler peygamberlerinin yaşayışına dair binlerce ciltlerden oluşan eserler yazmışlardır. Her asırda ihtiyaçlarını, peygamberlerinin hayatları ile ilgili eserlerden çıkarmaya çalışırlar. Bugün Hıristiyanlar, Yahudiler ve Putperestler bu yolda yüz binlerce yazılmış eserler meydana getirdikleri halde bizim İslâm âleminde, özellikle Osmanlıda otuz kırk seneden beri bu alanda ancak beş on cilt eser yayınlanmıştır. Bunlar da belirttiğimiz hedeflerden uzak olarak yazılmıştır. Bunu itiraf etmek bir Müslüman olarak beni üzmektedir."[46] Lütfullah Ahmed, eserine bir dini bildirmek ve öğretmekle görevlendirilen peygamberin hayatını yazmanın gerekli ve zorunlu bir iş olduğunu belirterek, Osmanlı'nın son zamanlarında Hz. Muhammed ile ilgili yazılan kitapların azlığından şikâyet ederek ve bunların da farklı niyetler besledikleri-

[45] Lütfullah Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1925.
[46] L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 13-14.

ni öne sürerek başlar. Onun bu ifadeleri mevcut siyer yazıcılığı ile ilgili görüşlerini yansıtması açısından önemlidir.

Lütfullah Ahmed, Kur'an-ı Kerim'in ihtiva ettiği ahlaki ve sosyal hükümleri hakkıyla anlamak için Hz. Muhammed'in yaşayışını bilmenin zorunlu olduğunu şu şekilde vurgular: "Yeryüzündeki bütün Müslümanlar, Hz. Muhammed'in hayatını kendilerine örnek aldıkları zamanlarda yükselmişler, örnek almaktan uzaklaştıkları vakit ise alçalmışlar, batmışlar ve yok olup gitmişlerdir."[47] O, bu ifadeleriyle; Osmanlının içinde bulunduğu kötü durumun sebebini, Hz. Muhammed'in örnek hayatının terk edilmesine ve ondan uzaklaşılmasına bağlamaktadır.

Lütfullah Ahmed, mukaddime kısmında eserini tanıtırken adeta günümüz ilmi eserlerindeki gibi eseri yazma amacını açıklar. Eserinde kullandığı kaynakları Türkçe, Arapça ve Farsça kaynaklar olarak tasnif eder ve müellifleriyle birlikte kitapların ismini zikreder.[48] Onun bu eseri, mukaddime kısmında takip ettiği metodu ve eserini yazma amacını belirtmesi itibariyle günümüz ilmi eserlerine benzemektedir.[49]

Lütfullah Ahmed eserinde gayet sade ve anlaşılır bir dil kullanır. Eserini yazarken tarihe yardımcı bilimlerden de faydalanır ve okuyucuya farklı bilgiler de verir. Özellikle Coğrafya, Arkeoloji ve Dinler Tarihi alanlarında yazılmış eserlerden istifade ettiği görülür.

Lütfullah Ahmed'in Hayat-ı Muhammed adlı eserine Tahiru'l-Mevlevî tarafından bir tenkit yazılmıştır. Mevlevî'nin Sebîlü'r-Reşad Mecmuası'nda dört sayıda yayınlanan makaleleri yaklaşık kırk sayfadır. Makalelerde daha çok İslâmiyet

---

47 L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 15.

48 Bkz. L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 3-4.

49 Mehmet Çoğ, *II. Meşrutiyet Dönemi İslâm Tarihçiliği (1908-1918)*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2004.

öncesi dönem ile ilgili bilgiler eleştirilmiştir. Örneğin, Arap kelimesinin etimolojik ve semantik tahlili yapılırken yapılan hatalar, Arapların Bâide, Âribe ve Müsta'ribe olarak tasnifi ve bunların Kehtâniler ve Cürhümilerle olan alakalarında yapılan bir takım hatalar, Himyeri dilinin Arap diliyle olan ilgisi gibi konularda tenkitler yapılmıştır.[50]

5. Tarih-i Nur-ı Muhammedî (1921-1923-1925)

Tarih-i Nur-ı Muhammedî,[51] Mustafa Takî'nin[52] eseridir. Mustafa Takî'nin yazdığı bir makalede bu eserinin yirmi bölümden oluştuğunu, İslâm dininin yayılış şekillerinden, tarihi olaylardan ve şahitlerin dilinden anlattığını ifade eder.[53] Ancak eserin bölümlerinin pek çoğu günümüze ulaşamamıştır. Sadece; birinci, dördüncü, sekizinci, on yedinci ve on sekizinci bölümleri vardır. Eserin bölümleri ve mahiyetleri şu şekildedir:

Birinci Bölüm: Nûr-ı Muhammedî'nin yaratılışı, sâdet ve

---

50 Tahirü'l-Mevlevi, "Tenkit ve Takriz (*Hayat-ı Muhammed* Adlı Eser Hakkında)", *Sebilü'r-Reşad*, c. 11, S. 271, İstanbul, 1329, s. 165-167.

51 Mustafa Takî, *Tarih-i Nur-ı Muhammedî*, Öğüt Matbaası, 1923.

52 Mustafa Takî, 1873 yılında Sivas'ta doğdu. İlk ve orta öğrenimini Sivas İptidai Mektebi ve Rüşdiyesinde tamamladıktan sonra 19 Ekim 1887'de Sorgu Hâkim yardımcılığı ile Adliye hizmetine girdi. Hafik İlçesi Sorgu Hâkim yardımcısı olarak 1 Kasım 1891'de göreve başladı. Daha sonra Sivas Adliyesinde Zabıt Kâtibi, Başkâtip ve Mahkeme Üyesi olarak görev yaptı. Sivas Sultanisi Arapça Öğretmenliğine 13 Kasım 1914 yılında atandı. Öğretmenlik görevini 22 Nisan 1920'ye kadar sürdürdü. TBMM`nin birinci dönemi için yapılan seçimlerde Sivas Milletvekili olarak 23 Nisan 1920'de Meclisin açılışında hazır bulundu. Şer'iye, Evkâf, Adalet, İrşad, Anayasa, Dilekçe, Millî Eğitim komisyonlarında ve Memurin Muhakematı Tetkik Kurulunda çalıştı. Sivas İmam Hatip Okulu Hadis ve Arapça Öğretmenliğine 10 Kasım 1923'te atandı. Bu görevde iken l Ağustos 1925 yılında Sivas'ta vefak etti. Sırat-ı Müstakim, Sebilü`r-Reşad ve Beyanü`1-Hakk dergilerinde birçok yazısı yayınlandı. Bkz. Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923*, c. III, Ankara, 1995, s. 889-890; Fatih Çınar, "Milli Mücadelenin ve İlk Meclisin Manevi Mimarlarından Sivaslı Bir Âlim: Mustafa Takî Efendi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. IX, Sivas, 2005, s. 169-204.

53 Takî, "Sabikin-i İslâm (Keyfiyet-i İntişârı Din)" *Sebilü'r-Reşat*, c. 20, S. 510, İstanbul, 1920, s. 184-185.

tesbihât, hakîkât-ı Muhammediye'nin ortaya çıkışı, icâbât, makamlar, tevfîkât, Nur-ı Muhammedî'nin özü, peygamberlerin ruhları, eşyanın hakikati, tevzifât-ı hakîkat-ı Muhammediye, risaletin özellikleri, Nûr-ı Muhammedî'nin envâr-ı enbiyâyı ihtâsı, derecât-ı halk ve tekvîn-i arş, kürsî ve levh-i mahfûz ve ümmü'l kitap, İsm-i Muhammedî, "Elestü Bi-Rabbiküm" hitâbı gibi konuları kapsamaktadır.

Dörndüncü Bölüm: Hz. İbrahim'in Nemrut'un engellemelerine rağmen doğması, büyümesi, esnâma taarruzâtı, ateşe atılması, ateşin gülistan olması, Nemrût'un kızının imanı, İbrahim'in sevgili oğlu İsmail'i kurban etme meselesi, İsmail'in annesi ile tenha bir vadiye bırakılmaları, zemzem suyunun bulunması gibi konular işlenmektedir.

Sekizinci Bölüm: Amine'nin hamileliği öncesinde, hamileliğinde ve Hz. Muhammed'in doğumunda meydana gelen harikulade olaylar, bu esnada dünyada meydana gelen olaylar anlatılmakta ve 47 sayfadan oluşmaktadır.

On Yedinci Bölüm: İsrâ ve Miraç olayını içerir. Olay bu bölümde uzun uzadıya anlatılmaktadır. Mustafa Takî'nin eserin on yedinci cüz'ü 1925 tarihinin Ramazan ayında İstanbul Öğüt Matbaasında basılmıştır.

On Sekizinci Bölüm: Hz. Fatıma hakkındadır. Onun hayatı ve yaşadığı olaylar ile ilgili bilgiler bulunkaktadır.[54]

Mustafa Takî, eserinde metod olarak tasavvufî bir tarz benimsemiştir. Tarih metodolojisinden uzak ve tamamen rivayetçi tarzda eserini yazmıştır. Eserine aldığı rivayetleri tetkik ve tenkide tabi tutmamıştır.

---

54 Resûl Kesenceli, "Mustafa Takî Efendinin Bir Eseri, Târîh-i Nûr-i Muhammedî" *Somuncu Baba Kültür Edebiyat ve Araştırma Dergisi,* Ocak-Şubat 2001, Yıl:7, Sayı:30, Darende, s.16-18.

6. Hazreti Peygamber ve Zamanı (1923)

Hazreti Peygamber ve Zamanı,[55] Tâhirü'l-Mevlevî Olgun' un[56] eseridir. Eser 46 sayfadan oluşur. Çocuklar için yazılmış olup, dili sade, içerdiği konular özet olarak aktarılmıştır. Eser, ilkokullar için bir ders kitabı özelliğinde yazılmıştır.

Tâhirü'l-Mevlevî, eserine Hz. Muhammed'in ataları ile ilgili kısa bilgiler vererek başlar. Onun ticaret seyahatlerinden bahseder. Hz. Hatice ile evliliğini özetler. Hz. Muhammed'e vahyin gelişi ve ilk Müslümanların İslâm'a girişlerini kısaca anlatır. Kitabını Hz. Muhammed'in şemâili ve ahlaki özellikleri hakkında bilgiler vererek bitirir.[57]

Yazar, Târih-i İslâm Sahâifinden isimli kitabının giriş bölümünde eserin bölümlerinin, Beyânü'l-Hakk ve Sıratü'l-Müstakîmmecmualarında yayınlandığını belirtir.[58]

7. Ecmelü's-Siyer Ekmelü'l-Beşer (1923)

Ecmelü's-Siyer Ekmelü'l-Beşer,[59] Aksekili Mustafa Hakkı'nın eseridir. Mustafa Hakkı, önsözde eseri yazış gayesini; "Çocuk-

---

55 Tâhiru'l Mevlevî Olgun, *Hazreti Peygamber ve Zamanı*, Evkaf-ı İslâmiyye Matbaası, İstanbul, 1923.

56 Tâhiru'l-Mevlevi, 1877-1951 yılları arasında yaşamış, dinî, tasavvufî eserler yazmış bir ilim adamı, şair ve mutasavvıfımızdır. İstanbul'da doğmuş ve yetişmiştir. Babası Hacı Saffet Bey, annesi Sultan Abdülaziz'in cariyelerinden Emine Emsal Hanımdır. Sırası ile şu okulları bitirmiştir; Ömer Efendi Sıbyan Mektebi, Gülhane Askeri Rüşdiyesi ve Menşe-i Küttab-ı Askeri okulu. Okul eğitiminin yanı sıra Filibeli Mehmet Rasim Efendi, Galata Mevlevîhânesi Şeyhi Esad Dede Efendi, Şeyh Mustafa Tununî ve Mehmet Akif Ersoy gibi zamanın ilim adamı ve mutasavvıflarından dersler almıştır. Memuriyet hayatına 1892 yılında başlamış ve değişik devlet kâdemelerinde görev yaptıktan sonra farklı medreselerde müderrislik yapmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Zülfikar Güngör, *Tâhirü'l-Mevlevî(Olgun) Hayatı, Eserleri ve Dinî Edebiyatla İlgili Şiirleri,* Ankara, 1994, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 17-45.

57 Mevlevî, *Hazreti Peygamber*, s. 32-46.

58 Bkz. Tâhiru'l-Mevlevî, *Târih-i İslâm Sahâifinden*, Mekteb-i Sanayi Matbaası, İstanbul, 1326, s. 2.

59 Aksekili Mustafa Hakkı, *Ecmelü's-Siyer Ekmelü'l-Beşer,* Maârif Matbaası, İstanbul, 1340(1923).

lara baba nasihati! geleceğin büyükleri olan çocukların dinî, ahlakî, ticarî ve tarihî alanda bilgili olmaları gerekir. Bunların sağlanması için Hz. Muhammed'in ahlakının çocuklara öğretilmesi gerekir." sözleriyle belirtir.

Mustafa Hakkı, eserinde Hz. Muhammed'in savaşları ve diğer siyasi olaylarına kısaca değinmiştir. Hatta bu tür konuları çok kısa başlık halinde ele almıştır. Eserin 25. sayfasından itibaren de Hz. Muhammed'in şemâili üzerinde durmuştur. Şemâil bahsinde Hz. Muhammed'in yürüyüşü, fiziki güzelliğini, kokusunun güzelliğini, insanlara hoş muamele edişini, göz ve kulak nimetlerinin mükemmelliğini, akıl gücünü, güzel huyluluğunu vb. özelliklerini açıklamaya çalışmıştır.[60]

Eser, metod olarak inclendiğinde, klasik tarzda ve faydacı anlayışla yazıldığı görülür. Çünkü eserde, Hz. Muhammed sevgisini artırmak temel hedeftir. Çocukların ahlaki gelişimlerinin doğru ve sağlıklı olabilmesi için Hz. Muhammed'in hayatını bilmeleri gerektiğini savunan yazar eserini de bu doğrultuda yazmıştır.

8. Hz. Muhammed Niçin Çok Evlendi? (1928)

Hz. Muhammed Niçin Çok Evlendi?,[61] Ebu Rıdvan Mustafa Sadık Vicdanî'nin[62] eseridir. Vicdanî'nin bu eseri, Ali Birinci,

---

60 M. Hakkı, *Ecmelü's-Siyer*, s. 25-45.

61 Ebu Rıdvan Mustafa Sadık Vicdanî, *Hz. Muhammed Niçin Çok Evlendi?*, Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1928.

62 Vicdanî, 9 Kasım 1866 tarihinde Safranbolu'da dünyaya geldi. Sıbyan Mektebi'nde Mukaddemât-ı Ulûm-ı Diniye ve Kastamonu Rüşdiyesi'nde Mürettep dersleri tahsil etti. Sülüs ve nesih hatlarından icâzet aldı. Nakşî Şeyhi Kastamonulu Ahmed Mahir Efendi'den ulûm-ı aliye ve âliyyeyi tahsilden sonra aldığı Zilkâde 1893 tarihli icâzetnâme, onun tasavvuf sahasındaki eserlerinin ilk habercisi oldu. Ahmed Mahir Efendi, Sadık Vicdanî üzerinde büyük etki bırakmıştır. Memuriyet hayatına Kastamonu vilayeti Istinâf Mahkemesi'nde başlamıştır. Merkez Bidayet Mahkemesi Hukuk Dairesi aza yardımcılığına 1887 yılında seçilmiştir. Mektubî-i Vilâyet Kalem Müşevvidliğine 1888 yılında geçen Sadık Vicdanî, bir ömür verdiği mektupçuluk mesleğine başlamıştır. Kosova vilayeti Meclis-i İdare

İsmail Kara ve Dursun Gürlek'in katkılarıyla sadeleştirilerek yayınlanmıştır. Eserin orjinali 251 sayfa olup Osmanlıca matbu harflerle 1928 yılında basılmıştır.

Vicdanî, eserinin girişinde, Institut de France ile R. Dozy'nin eserlerinden sonra Hz. Muhammed'in evlilikleri ile ilgili tartışmaların çoğalması üzerine bu konu ile ilgili müstakil bir eserin yazılmasının önemini görerek bu kitabı yazmaya karar verdiğini belirtir.[63]

Vicdanî, eserinde 1888 yılında Kastamonu'da tanıştığı Hıristiyan bir doktorla İslâm dini ve Hz. Muhammed ile ilgili aralarında geçen konuşmalara yer verir. Din felsefesi ile ilgilenen bu doktor, Hz. İsa ve Hz. Musa'nın dinleri üzerinde araştırmalar yapmıştır. İslâm dini ve Hz. Muhammed ile ilgili de araştırma yapmak isteyen Doktor; Voltaire, Luther, Draper, Dozy, Carlyle ve John Davenport gibi yazarların Hz. Muhammed ile ilgili eserlerini okumayı düşündüğünü Sadık Vicdanî'ye belirtmiş ondan da Türkçe siyerleri hazırlamasını istemiştir. Bunun üzerine Sadık Vicdanî, Doktor'a hangi eserleri sunacağında tereddüt etmiştir. Ona göre Mevâhib-i Ledünniye, Halebî tercümesi vb. kitapları ancak Müslümanlar anlayabilirdi. Çünkü bu kitaplar Müslümanların zevklerine göre yazılmış, biraz abartılı ve zayıf rivayetlerden oluşuyordu. Bu kitaplar Hıristiyan doktoru tatmin etmezdi. Sadık Vicdanî, El-Gazali'nin muhakemeli ya-

---

başkitâbeti vazifesine 1890 yılında başlayan Sadık Vicdanî, 1902'de Basra vilayeti mektupçuluğuna seçilmiştir. Daha sonraki yıllarda da çok hareketli bir hayat yaşamış devletin değişik noktalarında görev yapmıştır. En son olarak Aydın Tasfiye Komisyonu üyeliğinden emekli olmuştur. İdari görevlerinin yanı sıra maârifte de ek vazifeler almıştır. Kastamonu Mülki Rüşdiyesi'nde Hüsn Hatt-ı Türkî muallimliği yapmıştır. Askeri Rüşdiye'de de İmla-i Osmanî öğretmenliği yapmıştır. Soyadı kanunu çıktığında 1934 yılında *Kayıkçıoğlu* soyadını almıştır. İstanbul'da 1939 yılında vefat etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Birinci, Kara, İsmail, "Mektupçu, Mutasavvıf, Yazar, Şair Sadık Vicdanî", *Hz. Muhammed Niçin Çok Evlendi?*, s. 5-14.

63 Vicdanî, *Hz. Muhammed Niçin Çok Evlendi?*, s. 4.

zıları Şeyhü'l-Ekber'in Fütuhât'ının Türkçe tercümelerini de veremeyeceğini çünkü bunları kendisinin bile zor anladığını ifade eder.[64]

Vicdanî'nin yukarıdaki ifadelerinden anlaşılacağı üzere o dönemde Hz. Muhammed'i Hıristiyanlara ve diğer din mensuplarına tanıtacak, sade dille yazılmış, bilimsel bir kitap bulamadığını anlamaktayız. Bu bize Cumhuriyet Döneminde pek çok kişinin Hz. Muhammed ile ilgili, onun beşeriyetini gölgede bırakmayacak, zayıf rivayetlerden kurtulmuş bir siyer yazılması gerektiğinin farkında olduklarını göstermektedir.

Doktor ile aralarında geçen konuşmadan sonra Vicdanî, Hz. Muhammed'in evlilikleri üzerine bir inceleme ve değerlendirme yapar. Bu araştırmalarında özellikle Hz. Muhammed'in Zeyneb bnt. Cahş (d. h. 588- ö. h. 641) ile evliliğini uzun uzadıya inceler. Kitabının son bölümünde de Mevlânâ Muhammed Ali'nin[65] Hz. Muhammed'in evlilikleri ile ilgili verdiği bilgileri değerlendirir.

Sadık Vicdanî'nin bu eseri metod olarak faydacı tarih anlayışı ile, savunmacı tarzda yapılmış bir çalışmadır. Çalışmanın temel amaç ve gayesi, Hz. Muhammed'in evililiklerinin geri planındaki iyi ve güzel niyetleri, ortaya çıkarmaktır. Savunmacı bir anlayışla yazıldığı için olaylar tek yönlü olarak değerlendirilmiştir. Yazar eserde, zihnindeki fikirlere uygun olarak olayların kurgusunu oluşturmuş ve seçmeci bir yaklaşım kullanmıştır. Hz. Muhammed'in Zeynep bnt Cahş ile olan evliliği değerlendirmesi noktasında akli delillere başvurmuştur. Örneğin: Hz. Muhammed'in onuncu eşi Safiye ile olan evliliğini anlatır.

---

64 Vicdanî, *Hz. Muhammed Niçin Çok Evlendi?*, s. 8.

65 Bkz. Mevlana Muhammed Ali, *Peygamberimiz Aleyhisselâm*, İstanbul, 1341-1342.

9. İzâle-i Şukûk (Dozy'nin Tarih-i İslâmiyeti Üzerine Reddiye) (1929)

İzâle-i Şukûk (Dozy'nin Tarih-i İslâmiyeti Üzerine Reddiye),[66] İsmail Fennî Ertuğrul'un[67] eseridir. İsmail Fennî bu çalışmasını Dozy'nin "Essai Sur L'Histoire De'l-Islamisme" isimli eserine reddiye olarak yazmıştır. İsmail Fennî, Dozy'nin eserine İslâm Tarihi ismini vermenin doğru olmadığını ifade eder.[68] Eser 253 sayfadır. Osmanlıca matbu harflerle basılmıştır.

Dozy'nin eserinde, Hz. Muhammed ile ilgili sara hastası ve mecnun gibi ithamların bulunduğunu ifade eden İsmail Fennî, kendi eserinde, Paris'te düzenlenmiş bir rapordan çıkan sonucu ortaya koyarak Hz. Muhammed'in sara hastası veya mecnun olmadığını açıklar.[69]

Springer'in doktor olduğunu ve Hz. Muhammed'in hayatını yazan en son batılılardan birisi olduğunu ifade eden İsmail Fennî, bir hastanın teşhisinin yüz yüze olması gerektiğini, hatta yüz yüze durumlarda bile çoğu zaman teşhis koymanın zor

---

66 İsmail Fennî Ertuğrul, *İzâle-i Şukûk (Dozy'nin Tarih-i İslâmiyeti Üzerine Reddiye)*, Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1928.

67 Fennî, 1842 yılında Bulgaristan'ın Tırnova kasabasında doğmuştur. İsmail Fennî küçük yaşta iken bir mürebbiyenin nezaretinde Sıbyan mektebine gönderildi. Oradan Rüşdiye'ye nakledildi. Yazısı güzel olduğu için 16 yaşında Vâridat Mukayyitliği'ne tayin edildi. Bu esnada İsmail Dede Efendi'den muhasebe ve musikî dersleri aldı. Maliye Nezareti'nde 1879 yılında memur oldu. Burada dört yıl çalıştıktan sonra Divân-ı Muhasebât'a nakledildi. Lisan Mektebi'ne giderek Fransızca öğrendi. İngilizce öğrenerek Divan üyesi oldu. Mabeyn-i Humayûn bütçesini hazırlayan komisyona alındı. Daha sonra 1889'da Dahiliye Nezâreti Muhasebe müdürü oldu. Evini, köşkünü ve o zamanın parası ile 12000 TL tutarındaki birikimini ve eserlerini yetim ve sahipsiz çocukların okutulduğu Dar'uş-Şafaka'ya bağışlamıştır. Basılı eserlerinin birer nüshasını Diyanet'e teslim etmiş basılırsa müftülüklere dağıtılmasını istemiştir. Tefsir, Fıkıh, Hadis, Tasavvuf, Edebiyat, Felsefe, Tarih, Arapça, Fransızca ve İngilizce eserlerden oluşan yaklaşık 9000 ciltlik kitaplığını Beyazıt Devlet Kütüphanesine bağışlamıştır. İstanbul'da 29 Ocak 1946 yılında vefat etmiştir. Kara, *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi,* c. II, İstanbul, 1986-87, s. 389.

68 Fennî, *İzâle-i Şukûk*, s. 5.

69 Fennî, *İzâle-i Şukûk*, s. 7-8.

olduğunu ifade ederek, Springer'in Hz. Muhammed ile ilgili görüşlerinin tamamen vehmden ibaret olduğunu belirtir.

İsmail Fennî, Hz. Muhammed'in geldiği ortamda, pek çok cahilane alışkanlıklar bulunduğunu, kabilelerin birbirleri ile savaş içinde olduğunu, onun bunlara son vererek, hem dini hem de dünyevi emirler oluşturduğunu, orduya komutanlık ettiğini, okuma yazma bilmemesine rağmen çok kısa zamanda barbarlığa ve zulme son verdiğini anlatır.

İsmail Fennî, Dozy'nin Hz. Muhammed'in Hysteria hastası olduğu iddiasına eserinde şöyle cevap verir: "Hz. Muhammed'in hiç kimsenin yenemediği Rükane b. Abdi Yezid'i üç defa yenmiştir.[70] Yine Hendek savaşı öncesi Medine'nin etrafına hendek kazımı esnasında çıkan büyük bir taşı tek vuruşta parçalamıştır. Bunlar Hysteria hastasının tek başına yapabileceği işler değildir."[71]

İsmail Fennî, Hysteria hastalığına yakalananlardan Hz. Muhammed'in yaptıklarını muvafık olan birisinin olup olmadığını sorgulayarak, bu hastalığa yakalananların ara sıra hayalet gördüklerini ancak bu durumda ya korktuklarını ya da sevindiklerini ifade ederek, hiç kimsenin Hz. Muhammed'in yaptıklarını yapmaya nail olamadığını ifade eder.

---

70 Rükane b. Abdi Yezid b. Haşim b. Muttalib b. Abdümenâf, Kureyş'in önde gelen pehlivanlarındandır. Rivayete göre; Hz. Muhammed ile Mekke'nin dağ yollarında yalnız olarak karşılaşmıştır. Hz. Muhammed'in kendisini İslâm'a davet etmesi üzerine "Ben şayet dediğin şeyin hak olduğunu bilsem elbette sana itaat ederim" demiştir. Bunun üzerine Hz. Muhammed ondan kendisi ile güreş tutmasını istemiştir. Birkaç kez güreşmişler ve her defasında Hz. Muhammed onu yenmiştir. Şaşırmış bir halde "Bu nasıl olur?" demiştir. Hz. Muhammed bundan daha acayip bir olay göstereyim diyerek biraz uzaktaki bir ağacı kendisine doğru çağırmıştır. Ağaç bulunduğu yerden hareket ederek yanlarına kadar gelmiştir. Hz. Muhammed ağacın geri gitmesini istemiş bunun üzerine ağaç eski yerine gitmiştir. İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, c. I, Beyrut, 1995, s. 488-489; Belâzürî, Ahmet b. Yahyâ b. Cabir(ö. h. 279), *Ensâbü'l-Eşrâf*, c. I, Tah. Muhammed Hamidullah, Kahire, 1959, s. 155.

71 Fennî, *İzâle-i Şukûk*, s. 12-14.

İsmail Fennî, Dozy'nin hallüsinasyon diye isimlendirdiği durumun vahyin geliş anındaki durum olduğunu, *"Eğer Biz Kuran'ı bir dağa indirmiş olsaydık, sen, onun, Allah korkusuyla baş eğerek parça parça olduğunu görürdün. Bu misalleri, insanlar düşünsünler diye veriyoruz."*[72] ayeti ile bu durumun ne kadar zor bir an olduğunun vurgulandığını belirtir.[73]

İsmail Fennî, Springer'in "Hz. Muhammed saralıdır." tezine karşın Jules Barthelemy Saint-Hilaire'in(d. m.1805- ö. m. 1895) "Hz. Muhammed ve Kur'an" isimli eserinden alıntı yaparak, saralı halin Hz. Muhammed'de görülmediğini ispatlamaya çalışır.[74] İsmail Fennî, batılı müsteşriklerin iddialarına yine batılı yazarlardan alıntılar ile cevaplar vermeye çalışır.

İsmail Fennî, Hz. Muhammed'in hayatınını inceleyen ve art niyetli olmayan bir kişinin, onun hal ve hareketlerini kavrayarak tasdik edeceğini ifade eder. O, Hz. Muhammed'in bedeni ibadetlerde herkesten daha çok ibadet ettiğini, geceleri kalkıp teheccüd namazı kıldığını, yemede, giymede abartıya kaçmadığını, sıkça sadaka verdiğini belirtir. Hz. Muhammed'in ölüm döşeğinde iken bile Hz. Âişe'nin nezdinde olan sekiz dokuz altını Hz. Ali vasıtasıyla fukaraya verdirdiğini ve "Eğer bu altınlar yanımda iken Huzur-ı Hakk'a çıksa idim acaba halim ne olurdu?" dediğini, Medine ve Hayber'deki bir miktar arazisini vakıf ettiğini söyler. İsmail Fennî, bütün bu güzel hasletlerin ancak bir peygamber davranışı olabileceğini ve şüpheye asla mahal vermeyeceğine vurgu yapar.[75]

İsmail Fennî, Dozzy'nin "Kur'an ayetleri, Hz. Muhammed'in kendi ürünüdür." iddiasına karşı, Hz. Ömer'i örnek vererek bazı ayetlerin Hz. Ömer'in düşünceleri doğrultusunda,

---

72 Haşr, 59/21.
73 Fennî, *İzâle-i Şukûk*, s. 15.
74 Fennî, *İzâle-i Şukûk*, s. 21.
75 Fennî, *İzâle-i Şukûk*, s. 23-24.

bazılarının ise zıt yönde indiğini ve bu durumda Hz. Ömer'in sözlerinden dolayı özür dilediğini ifade ederek, "Şayet ayet indirmek Hz. Muhammed'in ihtiyarında olsaydı, Hz. Ömer'e muhalif ayet indirmek yerine onu kendi safında tutacak ayetler indirirdi. Şühhe edilecek bir durum olsa idi Hz. Ömer en önce şüphe edenlerden olurdu." Diye cevap verir. Yine Hudeybiye Antlaşması öncesinde Hz. Ömer ile Hz. Muhammed'in arasında görüş ayrılığının olduğunu belirten İsmail Fennî, aralarındaki konuşmayı eserine alarak görüşünü güçlendirmeye çalışır.[76]

İsmail Fennî, eserinde, Dozy'nin İslâm'ın başarısını Hz. Ömer ve Hz. Ebu Bekir'in bu dine girmelerine bağlayan ve Hz. Muhammed'in zayıf, azimsiz bir kişiliğe sahip olduğu iddiasına Hz. Muhammedin mükemmel bir fıtrata sahip olarak yaratıldığı ve ilahi vahiy ile hareket ettiğini vurgulayarak cevap verir. Fennî, Barthelemy'nin şu sözüne yer verir; "Kendisine harb ilmini öğretecek üstadı yoktu. Askeri başarıları ancak dehasının bir sonucudur..."

İsmail Fennî, Uhud Savaşı'nda, Hz. Muhammed'in tepeye yerleştirdiği okçuların yerlerini terk etmelerinin savaşın sonucunu nasıl değiştirdiğini örnek vererek Hz. Muhammed'in ilahi vahiy ile hareket ettiğini ifade eder.[77]

İsmail Fennî, Dozy'nin Hz. Muhammed'i azimsiz olarak nitelendirmesini ise onun amcasına söylediği "Ey amca, Allah'a yemin ederim ki sağ elime güneşi, sol elime ayı verseler davamdan vazgeçmem." sözünü örnek vererek Hz. Muhammed'in ne kadar azimli olduğunu ifade ederek cevaplar.

İsmail Fennî, Dozzy'nin Hz. Muhammed hakkında herkesin aynı hükümde olmadığını, bazılarının ona acıdığı için yardım

---

76 Fennî, *İzâle-i Şukûk*, s. 27.
77 Necm, 53/4-5.

ettiklerini iddia ettiğini ancak Hz. Muhammed'in gerek vücut olarak gerekse zihinsel olraak gayet güçlü bir yapıda olduğunu ifade eder.[78]

İsmail Fennî, eserinde Dozy'nin Garanik Hadisesi ile ilgili görüşlerine yer verdikten sonra uzun uzun bu olayı tetkik etmiş ve değerlendirmelerde bulunmuştur. O, Dozy'nin Zeyneb bint Cahş ile evlilik hakkındaki görüşlerini değerlendirmeye tâbi tutmuş ve Hz. Muhammed'in evlilikleri hakkında kısaca bilgi vermiştir. Kur'an'dan örnekler vererek vahyin Hz. Muhammed'in kendi mahsulü olmadığını ispatlamaya çalışmıştır. Usma b. Mervan ve Ebu Afek isimli Yahudilerin öldürülmesi ile ilgili başta Dozy olmak üzere batılı yazarların eleştirilerini değerlendirmiştir.

İsmail Fennî'nin İzâle-i Şukûk adlı eseri, Dozy'e reddiye olarak yazılmış olsa da Hz. Muhammed ile ilgili bu türden iddialarda bulunan diğer batılı yazarlara da cevap niteliğinde olduğu söylenebilir. Fennî, reddiyesinde batılı yazarlardan da kendi görüşünü destekleyen pasajlar alarak eserini güçlendirmiştir. Örneğin; Barthelemy Saint-Hilaire'in Hz. Muhammed ile ilgili şu ifadelerine yer verir: "Ben, Muhammed'i tetkik ederken ona karşı tam bir adelet icrasına çalıştım. Onun bütün faziletlerinin yanında ağır kusurlarını, dehasının yanında zafiyetlerini de gösterdim. İyi ve kötü hiçbirşeyi gizlemedim. Bunları dikkatle değerlendirdikten sonra Arabistan peygamberinin lehinde bir hüküm vermekliğim lazım geleceği itikadında bulundum. Bana göre; tarafsız bir müellif başka bir fikirde bulunamaz. Yaptığım değerlendirmelerden sonra Muhammed, bana yeryüzünde bulunmuş olan en fevkalade ve en büyük adamlardan birisi gibi göründü."[79] İsmail Fennî, Bartelmi'nin

---

[78] Fennî, *İzâle-i Şukûk*, s. 30-33.
[79] Fennî, *İzâle-i Şukûk*, s. 154.

eserinden farklı sayfalardan örnekler vererek onun Hz. Muhammed ile ilgili görüşlerini açıklamaya çalışır.

İsmail Fennî'nin eseri bir reddiyedir. Hz. Muhammed ile ilgili karşıt fikirleri çürütmek için deliller getirir ve değerlendirir. Örneğin, Hz. Muhammed'in manevi kuvvetinin yanında bedenen de güçlü olduğunu kabul eden İsmail Fennî, bir gecede 11 zevcesini dolaşmasını da buna delil gösterir. Sadık Vicdanî'nin eserinde Hz. Muhammed'in evlilikleri ve çok eşliliği ile ilgili olarak; Fennî'nin getirdiği bu delilin tam tersi bir görüş vardır. Sadık Vicdanî, Hz. Muhammed'in bir gecede 11 eşi ile birlikte olmasının akla ve mantığa uymadığını ifade eder.[80]

10. Peygamberimiz Hazreti Muhammed Aleyhisselam ve Müslümanlık (1934)

Peygamberimiz Hazreti Muhammed Aleyhisselam ve Müslümanlık,[81]Ahmed Hamdi Akseki'nin[82] eseridir. Ah-

80 Vicdanî, *Hz. Muhammed Niçin Çok Evlendi?*, s. 124-130.

81 Ahmed Hamdi Akseki, *Peygamberimiz Hazreti Muhammed Aleyhisselam ve Müslümanlık*, İdeal Basımevi, Ankara, 1934.

82 Ahmed Hamdi Akseki, 1302/1887 tarihinde Akseki kazasının Sülles (Güzelsu) nahiyesinde doğdu. Babasının adı Mahmud Efendi'dir. Bulunduğu köyde iki medrese vardır. Ahmed Hamdi yedi yaşında iken camide mukabele okumaya başlar. Arapça'ya dair ilk bilgilerini köyündeki Mecidiye Medresesinde müderris Abdurrahman Efendi'den alır. Babası onun tahsiline devam etmesi için Ödemiş'e götürmeye karar verdiğinde 14 yaşına gelmiştir. Paraları olmadığı için 3 ay babası ile birlikte pamuk çapası yaparak tahsil parasını denkleştirirler. Ödemiş'teki tahsil hayatından sonra Darulfünun'un Ulûm-i Âliye-i Diniye Fakültesine başlar. Fakülteye başladığı esnada medreseye de devam etmektedir. Ruüs-sırıklı imtihanını vererek Medresetü'l Metehassisin'nin Felsefe-Kelam ve Hikmet-i İlahiye şubesine geçer. Burada üç sene okur ve medreseden doktora imtihanını vererek birincilikle mezun olur. Medresetü'l-Mütehassisin'nin son sınıfında iken 17 Mart 1332/1916 tarihinde Mekteb-i Bahriye-i Şahane ve *Din Dersleri*, din felsefesi ve ahlak dersleri muallimliğine tayin edilir. İstanbul'dan 22 Şubat 1922 yılında ayrılarak Anadolu'ya geçer. Milli Mücadeleyi desteklemek için Ankara'da vaazlar ve yazılarıyla halkı irşad eder. Bilhassa öğretmen okulunda verdiği dini konferanslarla gençleri uyandırıp, birlik ve beraberliğin önemini vurgular. Böylece Müslüman halkın manevi mimarlığını yapar ve

med Hamdi, eserinin birinci kısmına; Allah ve din fikrini açıklayarak başlar, peygamberliğin tanımını yaptıktan sonra peygamberlerin sayısı ile Kur'an-ı Kerim'de isimleri geçen peygamberleri belirtir. Hz. Muhammed'in peygamberliğine bakışı onun tüm insanlara gönderildiği şeklindedir. Daha önceki peygamberlerin bir kavme veya bir millete gönderildiklerini belirtir. Hz. Muhammed'in risaletinden önce dünyanın ve Arap yarımadasının genel durumu hakkında bilgi verir.[83] Daha sonra Hz. Muhammed'in hayatını üç devreye ayırarak ele alır. Bunlar:

a. Doğduğu günden kırk yaşına kadar.
b. Kırk yaşından elli üç yaşına kadar.
c. Elli üç yaşından vefatına kadar.

Akseki'nin eserinin yazılış amacı; Müslümanlara peygamberlerini tanıtmak ve sevdirmektir. Bu nedenle eser, tarihçi bakış açısıyla yazılmamıştır. Eserde herhangi bir dipnot verilmemiş, mukayese ve çıkarımlardan kaçınılmıştır. Olaylar klasik kaynaklarda geçtiği üzere başlık olarak detaylara inilmeden anlatılmıştır.

Eserin beşinci kısmından itibaren Hz. Muhammed'in şekil ve şemâili ile ilgili bilgiler verilir.

Ankara Hükümetini destekler. Akseki, yazı hayatına 1908 yılında başlar. Bazı makaleleri Beyrut ve Mısır gazetelerinde iktibas edilmiştir. Balkan Harbinden önce Sebilü'r-Reşad Mecmuası'nın Bulgaristan ve Romanya muhabirliğini yapar. Akseki, Bulgaristan'ı dolaşarak Müslümanları irşad etmiş, gözlemlerini Bulgaristan Mektupları başlığıyla Sebilürreşad'da nakletmiştir. Diyanet İşleri Reis Muavinliğine 21.07.1939 tarihinde getirilir. Şerafettin Yaltkaya'nın ölümü üzerine 1947'de Diyanet İşleri Reisi olur. Ankara'da 9 Ocak 1951 tarihinde vefat eder ve Cebeci Asri Mezarlığına defnedilir. Bkz. Ethem Alimoğlu, "Ahmed Hamdi Akseki'nin Hayatı", *Ahmed Hamdi Akseki Sempozyumu*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2004, s. 3-6.

83 A. Hamdi, *Peygamberimiz,* s. 5-10.

11. Askere Din Kitabı (1925)

Askere Din Kitabı,[84] Ahmed Hamdi Akseki tarafından yazılmıştır. Ahmed Hamdi Akseki'nin bu kitabı Talat Koçyiğit tarafından sadeleştirilmiş ve Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından da basılmıştır.

Ahmed Hamdi, kitabın önsözünde kitabı yazış gayesini açıklarken, kendisine 1925 yılında Genel Kurmay Başkanlığı tarafından gönderilen yazıya da yer vermiştir. Bu yazıda sade ve öz olarak yazılmış bir din bilgisi kitabına ihtiyaç olduğu belirtilmektedir. Kitap tam bir ders kitabı özelliklerine sahip olup, İslâm dini hakkında kısa ve net bilgiler vermektedir. Ahmed Hamdi, konuları derslere taksim etmiştir. Toplam 66 ders vardır. Dokuzuncu ders peygamberliğin kısa bir tanımını, onuncu ders, Hz. Muhammed hakkında bilgileri, onbirinci ders Hz. Muhammed'in ahlaki özelliklerini, onikinci ders Hz. Muhammed'in askeri yönünü ele alır.

Ahmed Hamdi, eserinin önsözünde bu eseri yazış gayesini, askere Hz. Muhammed'i tanıtmak olduğunu belirtir. Eserde fazla detaya girilmeden Hz. Muhammed sade ve akıcı bir dille hedef kitleye tanıtılmaya çalışılır. Eser, ilmi bir çalışma olmaktan çok ders kitabı niteliğinde didaktik bir çalışmadır. İlmihal türü bir eserdir.[85]

---

84 Ahmed Hamdi Akseki, *Askere Din Kitabı*, Evkaf-ı İslâmiyye Matbaası, İstanbul, 1925; Ahmed Hamdi Akseki, *Askere Din Kitabı*, Sadeleştiren: Talât Koçyiğit, Ankara, 1976.

85 Doğan, "Ahmet Hamdi Akseki ve Yaygın Din Eğitimine Hizmetleri", *Ahmed Hamdi Akseki Sempozyumu*, s. 85.

I. BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİNDE HZ. MUHAMMED TASAVVURUNA ETKİ EDEN UNSURLAR (1923-1938)

Cumhuriyet Döneminde, İslâm tarihi çalışmalarında mevcut olan Hz. Muhammed algısının daha iyi anlaşılabilmesi için, bu çalışmaların hazırlanmasında ve muhtevasının oluşmasında etki eden unsurların kavranması ve ortaya konulması önemlidir. Cumhuriyet Dönemindeki Hz. Muhammed tasavvuruna etki eden unsurların başında yabancı dillerden yapılan çeviriler ile giriş bölümünde kısaca bahsedilen Meşrutiyet dönemi fikir tartışmaları gelir. Hz. Muhammed tasavvuruna etki eden diğer bir unsur ise eğitim kurumları vasıtasıyla yapılan eğitim ve öğretimdir. Yaygın eğitimin toplumdaki etkisi inkâr edilemez. Ancak örgün eğitim elle tutulur ve gözle görülür veriler sunması açısından önemlidir. İncelenen dönemde, okullarda okutulan din dersi kitaplarındaki Hz. Muhammed ile ilgili bilgiler de bu tasavvurun oluşmasına etki eden en önemli unsurlardan biridir. Aşağıda bahsedeceğimiz Cumhuriyet döneminde Hz. Muhammed tasavvurunun oluşmasına etki eden faktörler, yabancı dildeki çalışmalar ve örgün eğitimdeki ders kitapları çerçevesinde incelenmiştir.

I. YABANCI DİLDEN YAPILAN ÇEVİRİLERİN ETKİSİ

II. Meşrutiyet döneminden itibaren "İslâm dünyasının geri kalmışlığının sebebi nedir?", "Bu devlet nasıl kurtulur?" gibi sorular sorulmaya başlanmış ve farklı fikir akımları ortaya çıkmıştır. Bu akımlardan Batıcılık dikkatlerin Avrupa'ya çevrilmesine sebep olmuştur. Avrupada ise modern bilim anlayışı gelişmiş, Batı ile Doğu arasındaki bilimsel seviye farkı oldukça artmıştır. Avrupada diğer bilimlerin yanı sıra İslâm ve doğu dünyası ile ilgili çalışmalar da yapılmıştır. Oryantalizm adı altında ortaya çıkan doğu kültür ve medeniyetini araştırma çalışmalarının önemli bir bölümünü İslâm'ın tarih, kültür ve medeniyeti ile alakalı araştırmalar teşkil etmiştir.[86]

Meşrutiyet döneminin etkili fikir akımlarından Batıcılık; Cumhuriyet döneminde de etkisini devam ettirmiştir. Bu doğrultuda Leone Caetani'nin[87] "İslâm Tarihi" isimli eseri Hüseyin Cahid Yalçın; Sir Thomas Walker Arnold'un[88] "İntişâr-ı İslâm Tarihi" isimli eseri Çerkeş Şeyhizâde M. Halil Halid; Mayerhof Maks'ın[89] "İslâm Medeniyeti Tarihinde Fen ve Tıb" isimli eseri Ömer Rıza Doğrul ve Emile Dermenghem'in[90] "Hz. Muhammed'in Hayatı" isimli eseri Reşat Nuri Güntekin tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

Diğer taraftan Doğu dünyasına da ilgisiz kalınmamış Mevlânâ Muhammed Ali'nin[91] "Peygamberimiz Aleyhisselâm" isimli eseri Ömer Rıza Doğrul; Mevlânâ Şibli el-Numanî'nin[92] "İslâm Tarihi" isimli eseri Ömer Rıza Doğrul; Süleyman Nedvî'nin[93]

86 Albert Houranî, *Batı Düşüncesinde İslâm*, Çev. Kürşat Atalar, İstanbul, 1994, s. 11, 135-167.

87 Leone Caetani, *İslam Tarihi*, c. I-X, İstanbul, 1924.

88 Sir Thomas Walker Arnold, *İntişâr-ı İslâm Tarihi*, İstanbul, 1343.

89 Mayerhof Maks, *İslâm Medeniyeti Tarihinde Fen ve Tıb*, İstanbul, 1935.

90 Emile Dermenghem, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, İstanbul, 1930.

91 Mevlânâ Muhammed Ali, *Peygamberimiz Aleyhisselâm*, İstanbul, 1341-1342.

92 Mevlânâ Şibli el-Numanî, *İslâm Tarihi*, İstanbul, 1926-1928.

93 Süleyman Nedvî, *Asr-ı Saadet Peygamberimizin Ruhanî Hayatı*, c. I-III, İstanbul,

"Asr-ı Saadet Peygamberimizin Ruhanî Hayatı" isimli eseri yine Ömer Rıza Doğrul tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Görüldüğü gibi pek çok eser yabancı dillerden Türkçeye aktarılmıştır.

Leone Caetani'nin eserini Türkçe'ye çeviren Hüseyin Câhid önsözde "İslâm Tarihini bile Avrupa lisanlarından tercümeye mecbur olmak pek acı bir şey... İhtimal ki bu ilim ihtisasları bizi çalışmağa sevk edecek birer âmil hizmetini görecektir." Çıkarımında bulunmaktadır.[94]

Hüseyin Câhid'in yukarıdaki sözlerinden onun yapılan çevirilerin faydalı olacağına, en azından Müslümanlarda bir çalışma heyecanı oluşturacağına inandığı anlaşılmaktadır. Yine aynı şekilde Ömer Rıza Doğrul'un Mevlânâ Muhammed Ali'nin eserini çevirirken önsözündeki ifadelerinden[95] modern tarihin metodları kullanılarak bir siyer yazılması gerektiği, en azından o dönemde bu şekilde bir arayışın olduğu görülmektedir.

İsmail Fennî Ertuğrul'un Dozy'nin Tarih-i İslâmiyeti Üzerine Reddiye'si ve yine yakın zaman âlimlerinden Asım Köksal'ın Leone Caetani'ye yazdığı reddiye batıdaki İslâm Tarihi çalışmalarının etkisini ortaya koymaktadır.

Batıda, Hz. Muhammed ile ilgili yazılan eserlerin Türkçeye çevrilmeleri siyer yazıcılığı ve Hz. Muhammed tasavvurları üzerinde etkili olmuştur. Öncelikle bu çeviriler, klasik siyer yazıcılığındaki metodolojinin irdelenmesini sağlamıştır.

II. ÖRGÜN EĞİTİMDE OKUTULAN DİN DERSİ KİTAPLARININ ETKİSİ

İslâm coğrafyasında XIX. yüzyılda modern anlamda üniversite fikri doğmuş; Türkiye'de ilk olarak Darulfünûn adıyla bir üniversite1864'te kurulmuştur. Kısa süreli faaliyetler sonrasında

1927.

94 Leone Caetani, *İslâm Tarihi*, c. I, s. 5.

95 Mevlânâ Muhammed Ali, *Peygamberimiz Aleyhisselam*, s. 5.

kapatılan bu kurum, Sait Paşa'nın raporları doğrultusunda 1900'da yeniden açıldığında "Ulûmu'ş-Şer'iyye" şubesinde "Ahlâk-ı Şer'iyye ve Siyer" kısmında *Siyer-i Nebevî* ve *Târih-i Dîn-i İslâm* ve *Târih-i Edyân* dersleri okutulmuştur.[96] Maarif Nazırı Emrullah Efendi, Darulfünûn'u 1912'de yeniden düzenlerken "ortaçağ skolâstik zihniyetinden uzak bir "Ulûm-ı Şer'iye" şubesi açmıştır. Bu şubenin "Ahlak-ı Şer'iye ve Siyer Kısmı"nda *Siyer-i Nebevi* ve *Tarih-i Din-i İslâm* ve *Tarih-i Edyân* dersleri verilmiştir. Ancak 11 Ekim 1919'da Ulûm-ı Şer'iye şubesi, şer'i ilimlerin medreselerde okutulduğu gerekçesi ile kapatılmıştır.[97]

Türkiye Cumhuriyeti döneminde 21 Nisan 1924'te İstanbul Darülfünûn bünyesinde açılan İlâhiyât Fakültesi'nde *Ahlak ve Türk Tarih-i Dinisi* derslerine yer verilmiştir. İslâm Dini Tarihi'ne Meclis-i Müderrisîn Reisi Müderris Şemseddin Günaltay ve Halim Sabit Şibay, Ahlâk dersine Müderris Mehmet İzzet beyler girmişlerdir. Dârülfünûn, 1933 üniversite reformu çerçevesinde İstanbul Üniversitesi'ne çevrilirken İlâhiyat Fakültesi İslâm Tetkikleri Enstitüsü'ne dönüştürülmüş ve 1936'da da kapatılmıştır.[98]

Üniversitelerde İslâm Tarihi ve Siyer dersleri yukarıdaki şekilde bir seyir izlemiştir. İlköğretimde ise durum şu şekildedir; Cumhuriyetin ilanı ile yeni bir düzenleme getirilmediği için Osmanlı döneminden kalan ilkokullar 1924 yılındaki İkinci Heyet-i İlmiye'ye kadar varlığını devam ettirmiştir. Bu okulların hedefi, 1915 tarihli Mekâtib-i İbtidaiye-i Umumiye Talimatnâmesi'nde şu şeklide açıklanmaktadır; *"İbtidai mek-*

---

[96] H. Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, İstanbul 1992, s. 141-146; Hüseyin Atay, "Medreselerin Islahatı", s. 38.
[97] Münir Koştaş, "İlahiyat Fakültesi Kuruluş Tarihçesi", *A.Ü.İ.F.D*, S. XXXI, Ankara, 1989, s. 2-4.
[98] Münir Koştaş, "İlahiyat Fakültesi Kuruluş Tarihçesi", s. 6-7.

teplerin hedefi, mecburiyet-i tahsiliyeye tabi olan çocuklara hayat için en ziyade lazım olan malumat-ı kazandırmak ve onları mütedeyyin, vatanperver, üstün ve gayur birer insan olarak yetiştirmektir." Bu okullarda Din Dersi olarak Kur'an-ı Kerim, Malûmât-ı Diniye ve Musâhabât-ı Ahlakiye dersleri okutulmuştur.[99]

Tevhid-i Tedrisât Kanunu (3 Mart 1924) ile tekke, zaviye ve medreseler kapatılarak Türkiye'deki bütün eğitim ve öğretim kurumları Maârif Vekâleti'ne, yani Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır.

Tevhid-i Tedrisât Kanunu'nun 4. maddesi ile İmam ve Hatip Mektepleri'nin ve İlahiyat Fakültesi'nin açılması hususunda Milli Eğitim Bakanlığı'na görev verilmiştir.[100] Medreseler kaldırılmış, yalnız imam ve hatip yetiştirmek üzere açılan İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakültelerinin bir kısmı öğrenci bulamaması ve ilgisizlik sebebiyle kapanmıştır.[101]

Cumhuriyet Döneminin ilk programı İkinci Heyet-i İlmiye tarafından 1924 tarihinde hazırlanmıştır. İlkokullar altı yıldan beş yıla indirilmiştir. Yeni programda din dersleri, İlkokul birinci sınıflar hariç diğer sınıflar için ikişer saat olarak yerini almıştır.[102] Bu programın amacı yeni kurulan devletin temel felsefesi doğrultusunda vatandaşlar yetiştirmektir. Dünya ve ahiret korkusuna dayalı olan ahlak anlayışı, bu program ile özgürlük ve barışı temel alan hakikati hâkim kılmaya çalışan bir şekle dönüşmüştür.[103]

İlkokul programı (1924) yerini 1926'da yapılan yeni müfredat

---

99 Müfredat programının ayrıntıları için bkz. Faik Reşit Unat, *Maarif Düsturu*, İstanbul, 1927, s. 279; Süleyman Çelenk, Neşe Tertemiz, Nurdan Kalaycı, *İlköğretim Programları ve Gelişmeler*, Ankara, 2000, s. 24-25.

100 Hasan Cicioğlu, *Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Ortaöğretim*, Ankara, 1985, s. 34.

101 Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, İstanbul, 1977, c. V, s. 1742.

102 Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, İstanbul, 1994, s. 302.

103 Tuğrul Yürük, *Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları* (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2011, s. 68.

programına bırakmıştır. Toplu öğretim esası ve çocuğun gelişme devreleri dikkate alınarak hazırlanan bu programda, ilkokulun amacı "Gençleri muhitine faal bir halde intibak ettirmek suretiyle iyi birer vatandaş yetiştirmektir." şeklinde belirtilmiştir. Bu programda, bazı dersler ile birlikte "Musahabat" dersleri, Yurt Bilgisi adı altında toplanmış, "Çocukların milli hislerinin beslenmesi ve kuvvetlendirilmesi için her fırsattan yararlanma" ile "tedrisatın terbiyevi olması" ilkelerinin işlerlik kazanması sağlanmıştır.[104] Yeni program ile birlikte Din Derslerinin üçüncü sınıfa kadar Hayat Bilgisi dersinin çatısı altında işlenmesine ve ayrı bir ders olarak üçüncü sınıflarda okutulmasına karar verilmiştir.

Maarif Vekâleti Talim Terbiye Heyeti'nin 30 Kasım1929 tarihli kararına göre şehir ilkokullarında din dersleri okutulacak, fakat öğrenciler imtihana tabi tutulmayacaktır. 28 Ekim 1930 tarihinde ise Bakanlıkça *"İlkokul programları içerisindeki müfredatın ancak arzu eden beşinci sınıf öğrencilerine ve Perşembe günleri öğleden sonra yarım saat okutulabileceği"* tamim edilmiştir. 1930 Müfredat Programı da bu esasa göre oluşturulmuştur. Ancak beşinci sınıf öğrencisi ders seçme konusunda reşit olmadığı için yukarıdaki ifade programda *" Beşinci sınıf talebesinden ebeveyni arzu edenlere, program haricinde olarak, haftada yarım saat konferans şeklinde verilir"* olarak yer almıştır.[105] Görüldüğü üzere bu programla birlikte din derslerinde isteğe bağlılık şartı getirilmiş ve beşinci sınıfta velisi isteyen öğrencilerin din derslerini program haricinde olmak üzere haftada yarım saat konferans tarzında alabileceği ifade edilmiştir.

Bu dönemde 1935'te kurulan komisyon, ileri pedagojik telakkileri ve Ortaokul programını göz önünde bulundurarak

---

[104] *İlk mektepler Talimatnamesi*, Maârif Vekâleti, İstanbul, 1929, s. 10-15.
[105] *İlk Mektep Müfredat Programı*, Maârif Vekâleti, Devlet Matbaası, İstanbul 1930, s. 229.

1926 programındaki gerekli değişiklikleri yaparak 1936 yılında "Yeni İlkokul Müfredat Programı"'nı yayınlamıştır.[106]

Cumhuriyet Dönemi eğitim politikalarında, temel görüş olarak milliyetçiliğin ön plana çıktığı görülmektedir. Atatürk dönemi eğitim politikasında, dönemin yapısına uygun insan yetiştirmek, yani Cumhuriyeti benimseyip yaşatacak bir nesil oluşturmak temel hedeftir. 19 Aralık 1923 tarihli bir genelgede "... Mektepler Cumhuriyet esaslarına sadık kalmayı telkine mecburdur." ve 8 Eylül 1924 tarihli bir genelgede de "... Çocuklarımız kalplerinde ve ruhlarında, Cumhuriyet için, fedakâr olmak mefkûresini taşımalıdırlar." ifadesi yer almaktadır.[107] Eğitim sisteminin amacı şu şekilde tanımlanabilir: *Talebenin düzgün bir okul çevresinde yetişmesi için ortam sağlanması, öğrencinin doğru özlü, doğru sözlü, birbirleriyle münasebetlerinde, oyunlarda dürüst hareket eden, her işini vaktinde yapan, zamanının kıymetini bilen, ferdi menfaatini umumi menfaatine feda edebilen, milli iktisat bilincinde olan ve defter, kâğıt kalem gibi şeyleri kullanırken tasarruf edebilen, vatanını ve bayrağını seven kişiler olarak yetiştirilmesi* hedeflenmektedir.[108]

Cumhuriyet Döneminde eğitim programlarının amacına baktığımız zaman din derslerinin hedefi belirtilirken birinci maddede şu ifadeler yer almaktadır; "Din derslerinde fırsat düştükçe, dini mahiyette gösterilmek istenilen batıl fikirler, yanlış kanaatler cerh edilecektir." İkinci maddede de şu ifadeler yer almaktadır; "Çocuklara İslâm dini ve İslâm büyükleri sevdirilecek, iyi ve güzel hareketlerin İslâm dinindeki yüksek kıymeti anlatılacaktır. Fakat hiçbir vecihle taassup fikri verilmeyecektir. Çocukların mektep haricinde din hakkında aldıkları

---

106 Hasan Cicioğlu, *Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Ortaöğretim*, s. 94.
107 Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 286.
108 *İlk mektepler Talimatnamesi*, s. 10-19.

yanlış fikirler ve telkinler münasip surette tashih edilecektir.[109] Programın devamında III. Sınıflar için yapılan müfredatta Hz. Muhammed'in hayatının nasıl öğretileceği açık bir şekilde yazılmıştır. *"İslâm dinini insanlara öğreten zât: Hz. Muhammed'dir. Hz. Muhammed'in hayatı ve ahlakı hakkında (muhtasar bir surette) yalnız tarihi hakikatler söylenecek, çocukları alakadar etmeyen tafsilattan sarfı nazar edilecektir. Mucizelerden ve harikulade menkıbelerden bahis olunmayacaktır."*[110]

Köy Mektepleri Müfredat Programına baktığımız zaman da aynı amaçları görmekteyiz.[111]

Bu dönemde ilkokul ve köy mekteplerinde Din Dersleri kitapları 1927–28 yıllarında Osmanlıca harflerle, 1929–1931 yıllarında ise yeni Türk harfleri ile basılmış kitaplar okutulmuştur.[112]

İlk mekteplerin programlarındaki amaçlar incelendiğinde, din dersleri vasıtasıyla yetişen nesle rasyonel ve hurafelerden uzak bir Hz. Muhammed tasavvuru verilmeye çalışılır. Hz. Muhammed'in ahlaki özellikleri ön plana çıkarılarak dersin ahlak merkezli olmasının hedeflendiği görülür.

III. OKUTULAN DERS KİTAPLARININ HZ. Muhammed TASAVVURU AÇISINDAN TAHLİLİ

1. Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri Üçüncü, Dördüncü ve Beşinci Sınıflar

Muallim Abdülbaki'nin[113] Cumhuriyet Çocuğunun Din

---

109 *İlk Mektepler Müfredat Programı*, T.C. Maarif Vekâleti Yayım Müdürlüğü Arşivi Kütüphanesi, İstanbul, 1927, s. 45.

110 *İlk Mektepler Müfredat Programı*, s. 46.

111 *Köy Mektepleri Müfredat Programı*, T.C. Maarif Vekâleti, İstanbul, 1938, s. 75; *Köy Mektepleri Müfredat Programı*, T.C. Maarif Vekâleti, İstanbul, 1931, s. 75.

112 Muallim Abdülbaki, *Din Dersleri*, İstanbul, 2005, s. 7.

113 Abdülbaki Gölpınarlı, 12 Ocak 1900 yılında İstanbul'da doğmuştur. Ailesinin kökeni Azerbeycan'dan gelmektedir. İlköğrenimini Yusuf Efendi okulundu, ortaöğrenimini Menbaulirfan İdadisinde tamamlamıştır. Liseyi Gelenbevi İdadisinde okumuş ancak son sınıfta bırakmak zorunda kalmıştır. Çok zor günler geçirdikten

Dersleri (İlkmekteplerle Köymekteplerinin üçüncü sınıflarına mahsus)[114] isimli eseri şu konulardan oluşmaktadır: Cami, Müezzin, İmam, Cemaat, Bayramlarımız, Bayramlarda ne yapılır?, İman, Türklerin dini, Hz. Muhammed'in hayatı, peygamberliği, hicreti, Müslümanlığın yayılması, Hz. Muhammed'in son haccı ve ölümü, Peygamberin ahlakı, Allah'a iman ve Allah sevgisi.

Eserde, Hz. Muhammed'in hayatı çok kısa, özet, sade ve anlaşılır bir şekilde anlatılmıştır. Hz. Muhammed'in hayatından güzel örnekler verilerek öğrenciler için güncel dersler çıkarılmıştır.

Muallim Abdülbaki, kitabında, Hz. Muhammed'in toplum içinde sevilen birisi olduğunu, hiç yalan söylemediğini, doğru düşündüğünü ve doğruluğu ile kendisini millete sevdirdiğini ifade eder. Bunun sonucunda da zengin ve iyi huylu bir kadın olan Hatice ile evlendiğini, ticarete atıldığını, kendi ekmeğini kendisinin kazandığını ve kimseye boyun eğmediğini belirtir. Hz. Muhammed'in öksüz büyümesine rağmen hiçbirşeyden yılmadığına, hayatını devam ettirdiğine ve başarıya ulaştığına vurgu yapar. Böylelikle eserde, dürüst, doğru, çalışkan ve kararlı olunursa başarıya ulaşılabileceği fikri öğrenciye aktarılmaya çalışılır.

Yetimler ve öksüzlerin muhzun olmaması gerektiğini belirten

---

sonra Bitlis Milli Eğitim Müdürlüğü'ne tayini çıktı. Tayinini İstanbul'a Mahmudiye İlkokulu'na aldı. Tüm dersleri tek günde toplandı. Böylelikle Gölpınarlı'ya üniversite kapıları açılmış oldu. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ni 1930 yılında bitirdi. Hemen ardından Konya Lisesi'ne edebiyat öğretmeni olarak atandı. Bunu sırasıyla Kayseri, Kastamonu ve Balıkesir'de yaptığı öğretmenlik izledi. Yunus Emre'nin Hayatı adlı teziyle doktorasını 1937 yılında tamamladı. Daha sonra Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nde doçent oldu. Burada Türk Edebiyat Tarihi ve Metin Şerhi derslerini okuttu. Sağlık problemleri sebebiyle İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne 1940 yılında tayin oldu. Burada Türk Tasavvuf Tarihi ve Edebiyatı dersleri verdi. Emekli oluncaya kadar burada çalıştı. İstanbul'da 25 Nisan 1982'de vefat etti. Hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Faruk Akün, "Gölpınarlı", TDVİA, c. XIV, İstanbul, 1996, s. 146.

114 Abdülbaki, *Din Dersleri*, s. 11-41.

Muallim Abdülbaki, herkesin analı babalı büyüyemeyeceğini, onların da Hz. Muhammed gibi hiç yılmadan çalışırlarsa başarıya ulaşacaklarını ifade eder. Muallim Abdülbaki, Hz. Muhammed'e dedesi ve amcasının yardım ettiğini söyleyerek, "İşte biz de bu mübarek kimseler gibi kimsesiz yavrularımıza yardım etmeliyiz. Bunun için Çocukları Koruma Cemiyeti'ne üye olup, bağışta bulunursak, bu yardımı en iyi şekilde yapmış oluruz." demektedir. [115]

Muallim Abdülbaki'nin bu eserinde; Hz. Muhammed'in hayatının inişli çıkışlı olmasına rağmen yılmadan hayatını sürdürdüğü ve başarıya ulaştığı fikri öğrencilere aşılanmaya, gayretli ve kararlı olunursa kendilerinin de başarıya ulaşacağı düşüncesi kazandırılmaya çalışılır. Aynı şekilde yetimlere ve öksüzlere iyilik yapmak, doğru olmak, yalan söylememek gibi ahlaki davranışların önemi ve bunların sahip olunması gereken özellikler olduğuna da vurgu yapılır.

Kitapta, Hicret olayında da Hz. Ali'nin çok tehlikeli bir zamanda Hz. Muhammed'in yatağına yattığı ifade edilir ve Hz. Ali'nin fedakârlığına dikkat çekilerek onun inandığı fikir uğruna ölümü göze aldığı belirtilir. Bu örnekle, fedakârlık duygusuna ve insanın doğru olduğuna inandığı fikirleri savunması gerektiğine vurgu yapılır.

Muallim Abdülbaki, Hicret olayında Müslümanların Medine'yi kendisine memleket yaptığını ve bundan sonra yayılmaya başladığını ifade ederek; "İşte görüyorsunuz ya çocuklar, vatansız din olmuyor. Biz de İstiklal Harbi'nde çalışmasaydık, vatanımızı kurtarmasaydık, bugün ne hükümetimiz kalırdı ne de milletimiz" sözlerini söyler.[116] Burada da Hicret olayından yola çıkılarak öğrencilere vatan sevgisi aşılanmaya çalışılır.

---

115 Abdülbaki, *Din Dersleri*, s. 27.
116 Abdülbaki, *Din Dersleri*, s. 31.

Hendek Savaşı'nı anlatırken Hz. Muhammed'in yanındakilerle konuşup, onların da görüşünü aldıktan sonra şehrin etrafına hendek kazdırdığını ve başarıya ulaştığını ifade eden Mullim Abdülbaki, Hz. Muhammed'in her işte arkadaşlarına danıştığını, onların fikir ve düşüncelerine önem verdiğini belirtir. Burada da bir iş yaparken etraftakilere danışmanın faydalı olacağı fikri öğrenciye aktarılmaktadır.[117]

Muallim Abdülbaki, Veda Haccı bölümünde de tırnak içinde Hz. Muhammed'in sözlerinden, "Hepiniz kardeşsiniz..., Kadınlarınıza hürmet edin..., Hizmetçilerinize iyi davranın..., Fukaraya yardım edin..." gibi faziletli davranışların yapılmasını isteyen sözlerine yer verir. Hz. Muhammed'in ahlakının güzelliğinden, onun kimseye kötü muamele etmediğinden, fakirlere, dullara, yetimlere daima yardım ettiğinden ve çok merhametli olduğundan bahsetmektedir. Allah'a iman ve Allah sevgisi konularıyla da kitabını tamamlar.

Muallim Abdülbaki, eserini öğretici tarzda yazmış, verdiği örneklerden içinde bulunduğu zaman için güzel öğütler çıkarır. Çok detaya inmeden genel hatları ile Hz. Muhammed'i çocuklara tanıtmaya çalışır. Özellikle çocukların toplum içinde karşılaşabileceği, cami, imam-hatip, vaaz, hutbe ve hicret gibi terimler üzerinde durur. Hz. Muhammed'in güzel ahlakının örnek alınması gerektiğine vurgu yapar. Muallim Abdülbaki, hedef kitleyi göz önünde bulundurarak eserini sade ve özet bir şekilde kaleme almıştır. Eserde, çocuklara, Hz. Muhammed'in güzel ahlakı tanıtılmaya çalışılır. Özellikle onun ahlaki özelliklerinin çocuklarda da görülmesinin vatan ve millet için önemine vurgu yapılır.

---

[117] Abdülbaki, *Din Dersleri*, s. 32.

Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri (İlkmekteplerle Köymekteplerinin dördüncü sınıflarına mahsus)[118]

Muallim Abdülbaki'nin adı geçen eseri; Kimsenin İnancına Karışmamak, Hayırlı İnsan Olmak, İslâm Dini ve Ahlak, Çalışmak, Tevekkül, Şükür, İnsanlarla İyi Geçinmek, İslâm Bağnazlığı Yasaklar, Din Sahtekârlığı, İki Yüzlülük, Hz. Muhammed "Aleyhisselam", Ehlibeyt, Ashap, Hz. Hatice gibi konu başlıklarından oluşmaktadır.

Muallim Abdülbaki, "Hz. Muhammed Aleyhisselam" adlı başlık altında; "Eski bağnaz din sahtekârlarının büyük peygamberimizi, saf halka pek başka türlü anlatmışlar, onu adeta kendilerine benzetmişlerdi. Peygamber denince halkın gözünün önüne başında kocaman bir sarık, sırtında geniş bir cüppe, bir kucak sakalı göğsünü doldurmuş, elinde tesbih, dudakları daima kımıldayan, başı yukarıda mağrur bir adam gelirdi." şeklinde ifadeleri ile halk arasında yanlış anlaşılan bir peygamber algısına vurgu yapar. Daha sonra Hz. Muhammed'in temiz, çoğu zaman beyaz elbise giyen, başına hafif bir sarık saran, saçları siyah, uzun bazen arkaya doğru bazen ortadan ayrılmış şekilde tarayan, güzel koku sürünen, dişlerini fırçalayan biri olduğunu anlatır. O zamanın diş fırçası olarak "misvak" kullanıldığını, bugünkü gibi sağlıklı dişleri daha iyi temizleyen fırçalar olsa, Hz. Muhammed'in bu fırçaları kullanacağını belirtir. Hz. Muhammed'in bıyıklarını dudaklarının üstünden kestiğini, siyah ve güzel sakalının ancak elle tutulacak kadar olduğunu anlatır.

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı üzere Muallim Abdülbaki, İlk Mektepler Müfredat Programı'nın bir ve ikinci maddesine uygun bir şekilde halk arasında yanlış gördüğü peygamber algısına vurgu yaparak doğru kanaatlerini ortaya

118 Abdülbaki, *Din Dersleri*, s. 43-79.

koymaya çalışmıştır.[119] Yine aynı şekilde Hz. Muhammed'i hiç durmadan namaz kılan, oruç tutan ve dua eden bir kimse olarak tanıyanların yanıldığını, onun günlük işlerle de ilgilendiğini, savaşa giderken herkesin önünde oruç yediğini, yolcu iken namazları daha çabuk kıldığını 4 rekatleri 2'ye indirdiğini ifade eder.

Muallim Abdülbaki, Hz. Muhammed'in kuru ibadetlerden, dualardan iş beklemediğini, asker topladığını, düşmanlarla savaştığını, savaşlarda kadın ve çocuklara dokunmadığını, barış zamanlarında verdiği sözde durduğunu, kendisine bir şey soranlara nazikçe cevap verdiğini ve dinine inanmayıp ona vergi vermeyi kabul edenleri fikir ve inançlarında serbest bıraktığını belirtir. [120]

Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri (İlkmekteplerle Köymekteplerinin beşinci sınıflarına mahsus)[121]

Muallim Abdülbaki'nin bu kitabı; İslâm Dininde Akıl Her Şeyden Üstündür, Müslümanlıkta Saçma Şeylere İnanç Yoktur, Cumhuriyet Devrinde Müslümanlık, Din İşleri Dünya İşlerinden Ayrıdır, Müslümanlıkta Allah İle Kul Arasına Kimse Giremez, Dünyadaki Müslümanlar, Müslüman Milletlerin İçinde En Kuvvetli Millet Türklerdir, Her Millet Allah'a Kendi Dili İle Hitap Eder, Fâtiha Suresinin Okunuşu ve Meali, İhlâs Suresinin Okunuşu ve Meali başlıklarından oluşmaktadır.

"İslâm Dininde Akıl Herşeyden Üstündür" başlığı altında yazarın şu sözleri dikkat çekicidir; "Müslümanlıkta peygamber senin benim gibi bir insandan başka bir şey değildir. Kutsal kitabımız olan Kur'an, Peygamber'in kalbine doğmuş Allah sözleridir." Muallim Abdülbaki, Hz. Muhammed'i beşeriyetine vurgu yapmıştır. Kur'an'ı tanımlarken "Peygamberin kalbine

119 *İlk Mektepler Müfredat Programı*, s. 45.
120 Abdülbaki, *Din Dersleri*, s. 73-75.
121 Abdülbaki, *Din Dersleri*, s. 81-109.

doğmuş Allah sözleri" ifadelerini kullanmıştır.[122] Cebrail ve Melek gibi kavramları bu seviyedeki çocukların anlayamayacağını düşündüğü için detaya inmemiş olabilir.

"Din İşleri Dünya İşlerinden Ayrıdır" başlıklı bölümünde ise, Cumhuriyet Devrimi'nin laiklik anlayışını anlatır. İslâmiyette ruhban sınıfının bulunmadığı sürekli vurgulanmaktadır.

Din Dersleri, dini imanla birlikte, milli imanı ve Cumhuriyet Devrimi'ne bağlılığı işlemektedir. Vatan ve millet sevgisi, bilimin yol göstericiliği, akılcılık, bağnazlığın ve hurafenin reddi, kardeşlik, eşitlik, hoşgörü, elbirliği, kamuculuk, dayanışma, temizlik gibi Cumhuriyet değerleri aşılanmaktadır.

"Cumhuriyet Çocuğu'nun Din Dersleri" kitabı, ilkokullarda ve köy okullarında okuyan çocukların anlayacağı, sade ve canlı bir dille yazılmıştır.

2. Din Dersleri

İsmail Hakkı'nın[123] Din Dersleri[124] adlı eseri 136 sayfadan oluşmaktadır. Eser, İslâmın şartları ile başlamaktadır. Mükellef olunan ibadetler sayıldıktan sonra, temizlik, namaz, oruç, hac, kurban, zekât ve fıtr sadakası konuları işlenmiştir. Eserde; çocuklara temel ilmihâl bilgilerinin öğretilmesi hedeflenmektedir.

---

122 Abdülbaki, *Din Dersleri*, s. 84.

123 İsmail Hakkı Izmirli, 1869 yılında İzmir'de doğdu. Medrese eğitimi gördüğü gibi, Rüştiyeyi de bitirdi. Bir süre öğretmenlik yaptıktan sonra Darü'l-Muallimin-i Aliye'ye öğrenci olarak girdi. Edebiyat Şubesinden 1892 yılında mezun oldu. Bu arada medrese eğitimini de devam ettirerek Fatih dersiâmlarından Hafız Ahmed Şakir Efendiden ders aldı. Maârif Nazırlığının bünyesinde olan Encümen-i Teftiş ve Muayene Heyetinde bulundu. Değişik kamu görevlerinde bulunduktan sonra getirildiği önemli görevlerden bir tanesi de Darü'l-Hikmet-i İslâmiye üyeliği ve başkan vekilliğidir. İsmail Hakkı İzmirli, Ankara'da Umur-ı Şer'iyye ve Evkaf Vekaleti'ne bağlı olarak kurulan Tedkikat ve Te'lifat-ı İslâmiyye Heyetinde üye olarak çalıştı. Bir ara buranın başkanvekili ve başkanlığında da bulundu. İstanbul'da İlahiyat ve Edebiyat Fakültelerinde hocalık yaptı ve 1931 yılında İlahiyat Fakültesi reisliğine atandı. Ankara'da 31 Ocak 1946 tarihinde vefat etti.

124 İzmirli İsmail Hakkı, *Din Dersleri*, İstanbul, 1341.

3. Hasenât

Mehmet Ziya'nın Hasenât[125] isimli eseri toplam otuz iki dersten oluşmaktadır. Birinci derste, İslâm'ın esasları ve efâl-i mükellifin, farz, vacib, sünnet, müstehab, haram, mubah, mekruh ve müfsid terimleri; ikinci derste, namaz ile ilgili bilgiler; üçüncü derste, gusül ile ilgili bilgiler; dördüncü derste, teyemmüm; beşinci derste, namazın kısımları; altıncı derste, namazların rekâtları; yedinci derste ezan ve kâmet ile ilgili bilgiler verilmiştir. Eserde, öğrenciye temel ilmihal bilgileri verilmesi ve günlük hayattaki yükümlülüklerini yerine getirmek için gerekli bilginin aktarılması hedeflenmektedir.

4. Siyer-i Nebi

Mehmet Ziya,[126] Siyer-i Nebi[127] adlı eserini liselerin birinci devresinde okutulmak üzere yazmıştır. Eser, kız ve erkek muallim mekteplerinde de ders kitabı olarak okutulmuştur. Mehmed Ziya'nın Siyer-i Nebi'si araştırmamız açısından önemli bir yer tutmaktadır. Eser, araştırılan dönemde okullarda Hz.

---

125 Mehmet Ziya, *Hasenât*, İstanbul, 1342.

126 Mehmet Ziya, Evkâf-ı Hümayûn hulefasından Osman Vasfi Bey'in oğlu olarak İstanbul'da Süleymaniye semtinde dünyaya geldi. Doğum tarihi ile ilgili olarak iki görüş mevcuttur. Birincisi; İbrahim Alaeddin Gövsa'nın Meşhur Adamlar Ansiklopedisinde vermiş olduğu 1865 tarihidir. İkincisi ise Mehmet Ziya'nın oğlu Celal Ergun'un belirttiği tarihtir ki bu da 1871'dir. Oğlunun belirtmiş olduğu tarihin daha doğru olma ihtimali yüksektir. Galatasaray Lisesinden 1886 yılında, Mekteb-i Sanayi-i Nefise'den de 1890 yılında mezun olmuştur. Maarif Vekaleti'nin bünyesinde öğretmen olarak meslek hayatına atılmıştır. Edirne, Halep ve Konya'da öğretmenlik yapan Mehmet Ziya, 1892 yılında Busra İdadisine müdür olmuştur. Bir süre İstanbul Muhipleri Cemiyeti üyeliği yapmıştır. İstanbul'da yıkılmak üzere olan birkaç tarihi eserin korunması ve kurtarılmasında hizmetleri olmuştur. İstanbul'da 27 Mart 1930 tarihinde vefat etmiştir. Eyüp'te Dedeler Mezarlığına defnedilmiştir. Mehmet Ziya'nın Hayatı ile ilgili geniş bilgi izin Bkz. Bayrak, *Osmanlı Tarihi Yazarları*, s. 182-183; Semavi Eyice, "İhtifalci Mehmet Ziya Bey, Hayatı, Mezarı ve Eserleri", *Eyüpsultan Sempozyumu VI*, s. 174-180; İbrahim Alaeddin Gövsa, *Meşhur Adamlar Ansiklopedisi*, c. IV, İstanbul, 1933-1936, s. 1601.

127 Mehmet Ziya, *Siyer-i Nebî*, İstanbul, 1926.

Muhammed ile ilgili ne okutulduğunu, onun hayatının nasıl anlatıldığını en güzel şekilde yansıtan eserlerden biridir. 1926 yılında İstanbul'da İbrahim Hilmi matbaasında basılmıştır. Mehmet Ziya eserini Mekke ve Medine Dönemi olmak üzere ikiye ayırmış ve bu dönemlerin tanımlarını yapmıştır.

Mehmet Ziya, eserde kısaca Mekke-i Mükerreme'nin tarihi geçmişinden bahseder. Hz. İsmail'in sülalesinden olan Kusay'ın Mekke'ye gelişini, burada bulunan Kâbe'nin etrafındaki çalılıkları keserek ortaya çıkarmasını ve bölgeyi imar etmesini anlatır. Eserde, Kusay'ın kendisine ev inşa ettiği ve bunun bir odasını meclise tahsis ettiği (Darûn-Nedve) ve bölgeyi dağınık halde yaşayan Kureyşlilere taksim ettiği, kuyular kazdırdığı anlatılır.[128] Devamında Medine-i Münevvere'yi kısaca tanıtılır. Medine'nin Hz. Muhammed'in hicretiyle tarihte önemli bir yere sahip olduğu belirtilir.

Hz. Muhammed'in amcası Ebû Tâlib'in ölüm anında söylediği sözlerin tamamını eserine alan Mehmet Ziya, Ebû Tâlib'in lisanen olmasa da kalben İslâm'ı ve Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul ettiğini söyler.[129]

Hayber'in fethi esnasında Hz. Ali'nin kalkanının elinden fırlaması üzerine Hz. Ali'nin kale kapılarından birisini sökerek kendisine kalkan olarak kullandığını ve müthiş bir gücünün olduğunu ifade eder.[130]

Ders kitabı mahiyetinde yazılan bu eser klasik kaynaklardan yararlanılarak yazılmış iyi bir özettir. Olaylar çok fazla detaya inilmeden özet olarak ele alınmıştır.

---

128 Mehmet Ziya, *Siyer-i Nebî*, s. 6-7.
129 Mehmet Ziya, *Siyer-i Nebî*, s. 40.
130 Mehmet Ziya, *Siyer-i Nebî*, s. 135.

5. Peygamberimiz

Yusuf Ziya Yörükan'ın[131] Peygamberimiz[132] isimli eseri, bir ders kitabı mahiyetinde olup Cumhuriyet Döneminde okullarda Hz. Muhammed konusunda yazılmış önemli eserlerden biridir. Yusuf Ziya, eserinin başında eserini yazış gayesini ve yöntemini şu şekilde açıklamaktadır: "Peygamberimizin hayatı, fazilet ve namuskârlık açısından en asil bir örnektir. O doğduğu günden vefatına kadar düşünceleri, fiilleri ve hareketleri itibarıyla daima hayır heva, hakşinâs, herzaman adil ve lütufkâr yaşamıştır. Hayatı boyunca kadirşinâs olmuştur. Kibir ve gururdan uzak durmuştur. Böyle bir hayatın nasıl geçirildiğini öğrenmek ve

---

131 Yusuf Ziya Yörükân, 1887 yılında Selanik'te doğmuştur. Dospat yaylalarının fethi sırasında büyük yararlıklar göstermiş ve din âlimi yetiştirmiş olan bir ailenin evladıdır. Bu aile geleneği, bütün hayatında belirgin izler bırakmış, onu vatan sevgisi ile dolu, Türklük ile yakından ilgili bir din ve ilim adamı olmaya sevk etmiştir. Selanik Dârü'l-Mualimini'nde 7 Aralık 1912'de öğretmenlik ile başlayan ve Ekim 1923 tarihine kadar süren ve Sahn Medresesi Kısm-i Âlisi'nde felsefe, terbiye ve ictimâiyyat muallimliğine tayin edilinceye kadar geçen on iki yıllık süre boyunca Selanik ve İstanbul'daki çeşitli öğretmen okullarında ve Dârü'l-Hilafe Medreseleri'nde öğretmenlik, müderrislik ve yöneticilik yapmıştır. Sahn-ı Kısm-ı Âlisi'nde 1923'de Felsefe, Terbiye ve İctimâiyyat dersleri vermeye başlamış, 1925 yılından itibaren Süleymaniye Mütehassisîn Medresesi'nde felsefe tarihi, 1926 yılından itibaren de Darulfünûn İlahiyat Fakültesi'nde Hal-i Hazırda İslâm Mezhepleri ile Akvâm-ı İslâmiyye Etnografyası dersleri okutmaya başlamıştır. İlahiyat Fakültesi lağvedildikten sonra 1933 tarihinde kurulmuş bulunan ve 1936 yılında tekrar kaldırılmış olan İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İslâm Tetkikleri Enstitüsü'nde ise Türk Dinleri ve Mezhepler Tarihi okutmaya memur edilmiştir. Kendisinin 1926 yılından bu yana mezhepler konusunun bir uzmanı olarak haklı bir üne kavuşmuş olması, 1931 yılında bizzat Atatürk tarafından "Türk Dinleri ve Türk Mezhepleri" üzerinde bir kitap yazmaya görevlendirilmesi sebep olmuştur. Ankara'da 1949 yılında kurulmuş olan İlahiyat Fakültesi'ne geçmiştir. Orada 1954 yılı ortalarına kadar *İslâm Dini* Tarihi, özellikle İslâm Mezhepleri ve Kelâm konusunda dersler vermiş, ders notları hazırlamıştır. Vefatıyla birlikte pek çok eseri yarım kalmıştır. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Bkz. Yavuz Köktaş, "Yusuf Ziya Yörükan ve *İslâm Dini* Tarihi Adlı Eserindeki Hadis ve Sünnetle İlgili Düşünceleri", *Dinbilimleri Akâdemik Araştırma Dergisi,* S. 2, Samsun, 2004, s. 75; Hilmi Ziya Ülken, "Yusuf Ziya Yörükan", *AÜİFD*, Ankara 1954, s. I-II; Yusuf Ziya Yörükan, *Anadolu'da Alevîler ve Tahtacılar*, Haz. Turhan Yörükan, Ankara, 2002, s. 1-40.

132 Yusuf Ziya Yörükan, *Peygamberimiz,* Evkaf-ı İslâmiyye Matbaası, İstanbul, 1926.

kendine örnek edinmek asil bir harekettir. Peygamberimizin hayatını öğrenmekle İslâmiyet'in ne suretle neşredildiğini, Peygamberimizin nasıl hareket ettiğini, kendisine karşı yapılan zulümlere nasıl dayandığını ve sabır ettiğini öğrenmiş olacağız. Peygamberimizin hareketleri, sözleri, ahvali Kur'an'ın yolundan ve İslâmiyet'in kanunlarının tatbikinden başka bir şey değildir. Peygamberimizi öğrenmek İslâmiyet'i öğrenmektir."[133] Eserin amacı, İslâmiyetin daha iyi kavranması, imanın kuvvetlendirilmesi ve Hz. Muhammed'i örnek almanın gerekliliğinin ve öneminin yeni nesil tarafından kavranmasıdır.

Yusuf Ziya, eserinin başında kitabın yazılış amacını açıkladıktan sonra, Hz. Muhammed'in Kitab-ı Mukaddes'teki müjdelenişini işlemiş, onun son peygamber olduğunu ortaya koymuş ve şeceresi ile ilgili bilgiler vererek Hz. Muhammed'in yaşadığı ortamı genel olarak tanıtmıştır. Daha sonra doğumu, çocukluğu, gençliği ve izdivacı ile ilgili açıklamalar yapmıştır. Buradaki bilgiler klasik siyer kitaplarındaki olan bilgilerle aynıdır. Farklı bir yaklaşım veya yeni yorumlamalar yoktur.

Yusuf Ziya'nın yukarıda zikredilen kendi ifadelerinden de anlaşılacağı üzere eserin temel hedefi, tarih öğretmek değil, İslâm dinini kavratmaktır.[134] Yusuf Ziya, eserinde harita ve krokilere de yer vererek okuyucuya olayın geçtiği mekânları görsel olarak vermek suretiyle onların daha kolay öğrenmelerini hedeflemiştir.

Yusuf Ziya'nın, İsra ve Miraç olayı ile ilgili bir değerlendirmesinde net bir yargıda bulunmasa da kullandığı bir paragraf ilginçtir. "Hıristiyan âlimleri bu olaya önem vermişlerdir, fakat şarklı bir muharrir, Hz. İsa'nın semaya bedenen yükseldiğini itikat olarak kabul eden Hıristiyanlardan Hz. Muhammed'in

---

[133] Yusuf Ziya, *Peygamberimiz,* s. 10-12.
[134] Bkz. Yusuf Ziya, *Peygamberimiz,* s. 183.

bedenen yükselişe dair Müslümanların itikadını kabul edilemez görmelerinin sebebini haklı olarak soruyor."[135]

Yusuf Ziya, Hz. Muhammed'in kadınlara verdiği haklar ile ilgili olarak da "Şüphesiz kadınlık, bu günkü haysiyet ve şerefini peygamberimizin bu inkilabına borçludur." demektedir. Hz. Muhammed'in hayatını yazan bir müellifin kadın hakları konusunda da bir değerlendirmede bulunması Cumhuriyet Dönemindeki değişimin en güzel örneklerinden birisidir.[136]

Yusuf Ziya, "Mu'cize" ile ilgili görüşlerini açıklarken Hz. Muhammed'in ortaya çıktığı toplumdaki değişimin dikkatle incelendiği zaman Hz. Muhammed'in her başarısının bir mucize olacağını ifade eder. İmam Gazali'nin "-İslâmiyette mucize; Kur'an'dır." sözüne yer veren Yusuf Ziya; bunlara Hz. Muhammed'in azmi, başarısı, Müslümanlara telkin ettiği ruh, iman ve metanetini de ilave eder.[137]

6. İslâm Dini

Yusuf Ziya'nın İslâm Dini[138] isimli eseri dördüncü sınıflar için 13 Ağustos 1927 tarih ve 120 numaralı karar ile ilkmektepler için kabul olunmuş bir ders kitabıdır. Yusuf Ziya, bu eserinde İslâm dinin insanların saadet ve mutluluğu için kurulduğunu ifade ederek başlamış, bir Müslümanda bulunması gereken özellikleri saymış ve izah etmiştir. Daha sonra Hz Ebu Bekir'in ve Hz. Ömer'in hayatlarından örnekler vererek onlar gibi adaletli, dürüst, cömert ve dostlarına bağlı olunması gerektiğine vurgu yapmıştır.[139]

İslâm dininin esaslarını sayan Yusuf Ziya'nın "İslâm dininin

---

135 Yusuf Ziya, *Peygamberimiz,* s. 107.
136 Yusuf Ziya, *Peygamberimiz,* s. 109.
137 Yusuf Ziya, *Peygamberimiz,* s. 82.
138 Yusuf Ziya Yörükan, *İslâm Dini*, İstanbul, 1927.
139 Yusuf Ziya, *İslâm Dini*, s. 5-11.

bir itikadı da her şahsın kendi itikadından ve kendi işinden mesuldür. Dinimiz bize, dinde zorlama yoktur demektedir. ” şeklindeki ifadesinden müfredat programının amaçlarına uygun şekilde öğrencilere taassup fikrinin verilmemeye çalışıldığını görürüz. Aynı şeklide Atatürk’ün “... Din vicdan meselesidir...”[140] Sözüne de uygun bir anlatım mevcuttur.

Yusuf Ziya, eserinde “Din Sahtekârlığına Riya İsmi Verilir” diye bir başlık atmış ve riyanın yani gösterişin kötü bir şey olduğunu açıklamaya çalışmıştır. Daha sonra İslâmTarihinde önemli rol üstlenmiş kadınlardan Hz. Hatice, Âişe ve Esma hakkında bilgi vermiştir.

Yusuf Ziya,“İnsanoğluna sadece çalıştığının karşılığı vardır.” ayetini vererek çalışmanın öneminden bahsetmiştir. Duanın nasıl olması gerektiğini, şükür etmenin gereğini, temizliğin lüzumunu, zekâttan yola çıkarak vergi vermenin farz olduğunu ifade eder. İslam dininin yardımlaşmayı emrettiğini belirtir. Son bölümde de kısa bir özet vererek eserini bitirmiştir.

Toplam 48 sayfalık bir ders kitabıdır. Müfredat programının amacına uygun bir şekilde hazırlanmış, öğrencilere iyi ve güzel davranışlar aktarılarak Hz. Muhammed ve onun yakınlarından örnekler verilmiştir. Eserde riyakârlık, çalışkanlık, temizlik ve yardımlaşma gibi değerlerin ele alınıp Hz. Muhammed’in ve ashabın hayatlarından örneklerle işlenmesi önemlidir. Yeni bir millet oluşturmada bu kavramlar kilit rol oynamaktadır.

7. Tarih II Orta Zamanlar

Tarih II Orta Zamanlar isimli eser Türk Tarih Tetkik Cemiyeti tarafından yazdırılmıştır.[141]

---

[140] Sadi Borak, *Atatürk ve Din*, İstanbul, 2004, s. 34.
[141] Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, *Tarih II Ortazamanlar*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931.

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti[142] üyeleri tarafından yazılan bu kitabın temel hedefi kitabın önsözünde belirtilmiştir. Buna göre eserin yazılış amacı milli tarihimizin "Ümmetcilik" ve "Osmanlıcılık" gibi fikirlerle ihmal edilmiş taraflarını tetkik edip, Türk Tarihi'nin inkâr edilmiş ve unutturulmuş simasını ve mahiyetini bütün hakikatleriyle ortaya çıkarmaktır. Kitabın hazırlanmasında başlıca emeği geçenler; M. Tevfik Bey, Samih Rifat Bey, Akçuraoğlu Yusuf Bey, Reşit Galip Bey, Hasan Cemil Bey, Afet Hanımefendi, Baki Bey, İsmail Hakkı Bey, Reşit Saffet Bey, Sadri Maksudi Bey, Şemseddin Bey, Şemsi Bey ve Yusuf Ziya Bey'dir.

Eserin 79. sayfasından itibaren İslâm tarihi konuları yer almaktadır. Önce Arabistan coğrafyası genel hatlarıyla tanıtılmış, kültürel yapı hakkında bilgi verilmiş, o bölgede kurulmuş devletler kısaca anlatılmıştır. 88. sayfadan itibaren Hz. Muhammed'in hayatı hakkında bilgi verilmeye başlanmıştır. Örneğin; Hz. Muhammed ile ilgili aşağıdaki bilgiler eserde verilmeye çalışılan Hz. Muhammed tasavvuru açısından önemlidir. "Muhammed birden bire Allah'ın resulüyüm diyerek ortaya çıkmamıştır. O, Arapların ahlak ve adetlerinin pek fena ve çok iptidai ve ıslaha muhtaç olduğunu anlamış, bunları ıslah için tenha yerlere çekilerek senelerce düşünmüş ve yıllarca tefekkürden sonra kendisinde vahiy ve ilham fikri doğmuştur. Vahiy ve ilham fikri Muhammed'den evvel Araplarda da mevcuttu. Araplar şairlerin akıl erdiremedikleri kuvvetlerden ilham aldıklarına inanırlardı. Bu kuvvetler Araplar için cinlerdi. Cinler güya, kâhinlere gaipten haber vermek kudretini ilham ederlerdi. Bu tür itikatlar Araplarda her zaman o kadar canlı olmuştur ki Muhammed dahi cinlerin vücuduna sami-

---

[142] Mustafa Kemal Atatürk'ün direktifleriyle, 16 üye tarafından 15 Nisan 1931 yılında tesis edilmiş kurumdur. Bu kurum; 3 Ekim 1935 yılında da Türk Tarih Kurumu'na çevrilmiştir. Ayrıntılı bilgi için *bkz. http://www.ttk.org.tr/*

mi olarak inanmıştır. Muhammed'in, Musa ve İsa, dinlerine dair öğrendikleri de kendisinde bu itikadı kuvvetlendirmiştir. Muhammed namuskâr ve menfaat fikrinden ari olarak ortaya atıldı. Onun gayesi, muhitinin ahlakını, dinini ve içtimai hayatını ıslah etmekti."[143]

Kitabı hazırlayanların vahiy ile ilgili görüşleri yukarıdaki ifadelerden anlaşılmaktadır. Hz. Muhammed'e vahyin Allah tarafından Cebrail aracılığıyla gönderildiği ile ilgili bir bilgi mevcut değildir. Cebrail'den bahsedilmeyerek Cinlerden bahsedilmesi ise ilginçtir. Hz. Muhammed'in Yahudilik ve Hıristiyanlık dinlerine dair bilgiler öğrendiğine de vurgu yapılmıştır. Kitabı hazırlayan kurulun kullandığı ifadelere bakılırsa batılı yazarların etkisi görülmektedir. Kitapta yer alan aşağıdaki ifadeler ilginçtir.

"Muhammed, Arapları tatmin ve Yahudileri bertaraf etmek suretiyle adım adım muvaffak oldu. Fakat İslâmiyet ancak Arap Yarımadasının hudutlarını aştıktan ve Arap olmayan kavimler, özellikle de Türkler tarafından kabul edildikten sonra büyük bir din oldu. Muhammed'i ve onun nasıl bir din müessisi ve dini bir devlet reisi olduğunu anlayabilmek için onun bilhassa askeri faaliyetlerini tetkik etmek lazımdır. Aksi takdirde Muhammed'i, her şeyi bir melekten alan ve aynen muhitine tebliğ eden ümmi, cahil ve hissiz hareketsiz bir put derecesine indirmek hatasından kurtulmak mümkün olmaz. Hâlbuki Muhammed denilen şahıs bizatihi mütehassıs, mütefekkir, müteşebbis ve muasırlarının en yükseği olduğunu yaptığı işlerle ispat etmiş bir varlıktır."[144]

Türk Tarih Tetkik Cemiyeti'nin kuruluş gayesi Milli Tarihi oluşturmak ve milliyetçilik duygusunu öğrencilere aşılamak-

---

143 *Orta Zamanlar*, s. 90-91.
144 *Orta Zamanlar*, s. 93.

tır. Hz. Muhammed'i tamamen bir beşer olarak ele almışlardır. "Din" olgusundan veya herhangi bir inanç duygusundan uzak olarak yazılmaya çalışılmıştır. Ancak İslâm dininin Türkler tarafından benimsendikten sonra yayıldığı fikri çok iddialı bir fikirdir. Tarihsel gerçeklere bakıldığı zaman doğruluk payı vardır. Ancak Türklerin İslâm'ı kabulünden önce İslâm dininin serüvenine bakmak gerekirse üç asır gibi bir dönemde Mekke ve Medine gibi iki küçük şehirden ulaştığı sınır noktaları dikkate alınırsa bu fikir biraz fazla abartılı bulunabilir. Eserin yazıldığı dönem, içinde bulunulan şartlar göz önüne alınırsa İslâm Tarihi'nin Türkler ile ilgili bölümünün vurgulanması gayet doğaldır. Bilimsel tarihçilik tüm noktalarıyla uygulanmaya çalışılmış ancak ön yargı ve kabüller bu sistemi zedelemiştir. Aşağıdaki ifadeler bunu desteklemektedir.

"... Çünkü Muhammed hayatında hergününün icabatına göre muvafık çare ve tedbirler tatbik ederek İslâm cemaatini muvaffakiyetle idare ederdi. Eğer O, Arabistan haricindeki kavimlerle temasa girseydi ihtimalki birçok yenilikler ve değişiklikler yapacaktı. Çünkü O, son derecede terakkiverper bir ruha malikti; sistemini daima muhitin icaplarına göre ıslah ve tatbik etmeye amade idi. Muhammed gerek dini meselelerde, gerek içtimai hususlarda bir ıslah yapmak lazımgeldiği zaman kendini hiçbir şeyle bağlı görmemiştir. Daima tekâmüle doğru yürümüştür. Ölüm, bu tekâmülü birdenbire kesti. Muhammed'den sonra İslâm âleminde görülen durgunluk ve tedenni sebebi Muhammed'de değil, onun haleflerinin Muhammed'in mesleğinin ruhunu değil, metnini almalarında aramalıdır. Bu büyük hakikat ancak Türkiye Cumhuriyeti devrinde hakkıyla idrak edilmiş ve icabatı yapılmıştır"[145]

---

[145] *Orta Zamanlar*, s. 118.

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere eserde, Hz. Muhammed'in yenilikçi yönü ön plandı tutulmuştur. Bu yönüne vurgu yapılarak, Cumhuriyet dönemide yapılan yeniliklerin öğrenciler tarafından benimsenmesi amaçlanmıştır. Ancak eserde din açısından çok ciddi bilgi hataları mevcuttur.

II. BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ İSLÂM TARİHİ ÇALIŞMALARINDA HZ. MUHAMMED TASAVVURU (1923-1938)

I. RİSALETİNE KADAR HZ. Muhammed

1. Hz. Muhammed'in Atalarına Atfedilen Üstünlükler

Hz. Muhammed'in atalarının toplum içinde saygın bir yeri olduğu, şeceresindeki tüm ilişkilerin meşru nikâh ile meydana geldiği, dedesi Abdülmuttalib'in kavmi içinde sevilen birisi olduğu, babasının alnında parlayan bir nur olduğu ile ilgili anlatımlar kaynaklarda mevcuttur. Bu anlatımlara dönemimiz yazarlarının itibar edip edmediklerini, konu ile ilgili eserlerine aldıkları rivayetleri tasvir metodu ile ortaya koymaya çalışacağız.

1.1. Atalarının Birlikteliklerinde Zina Olmaması

Hz. Muhammed'in atalarına atfedilen üstünlükler ile ilgili olarak Mahmud Es'ad'ın eserinde; "Benim anam ve babam meşru olarak evlendiler. Hak Teâlâ beni tertemiz olduğum halde, temiz bir nesilden yine temiz bir rahime nakletmiştir. Her ne zaman atalarımdan ikisi ayrılsa ben daha hayırlı olan tarafta bulunurdum." Şeklinde bir hadise yer verilir.[146]

---

[146] M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 374.

Lütfullah Ahmed'in eserinde ise Hz. Muhammed'in ataları arasında meydana gelen birlikteliklerin Hz. Âdem'den kendisine ulaşıncaya kadar devamlı nikâhlı beraberliklerle süregeldiğini, bu silsilede evlilik dışı ilişkiler bulunmadığını ifade edilir.[147]

Aksekili Mustafa Hakkı'nın eserinde, "Ben Abdullah'ın oğlu Muhammed'im, O da Abdülmuttalib, O da Hişâm, O da Abdümenâf, O da Kusay, O da Hakîm, O da Mürre, O da Ka'b, O da Lüev, O da Gâlib, O da Fihr, O da Kinâne, O da Huzeyme, O da Müdrike, O da İlyâs, O da Mudar, O da Mes'ud, O da Adnân oğludur. Allah Teâlâ beni, insanların fırkalarının hayırlısından kıldı. Ben anam ile babamdan meydana geldim. Zamanın cehalet, zina ve fücurundan bir şey bana bulaşmadan Âdem'den beri zinadan değil nikâhtan zuhur ettim. Tâki babam ile anamda nihayet buldum. Ben nesep yönünden de hayırlınızım." Şeklinde bir hadise yer verilerek; Hz. Muhammed'in soyunun zinadan uzak olduğu belirtilir.[148]

1.2. Dedesinin Faziletleri

İncelediğimiz eserlerde Hz. Muhammed'in dedesi Abdülmuttalib'in üstün özellikleri ile ilgili anlatımlar da mevcuttur.

Lütfullah Ahmed'in eserinde Hz. Muhamme'in ataları sırası ile sayıldıktan sonra üstün oldukları noktalar belirtilir. Adnân'ın, Mead'ın, Nizâr'ın, Mudar'ın, İlyas'ın, Müdrike'nin, Mâlik'in, Fihr'in, Gâlib'in, Lüvey'in, Kusay'ın, Abdümenaf'ın ve Hâşim'in faziletlerinden kısaca bahsedilerek Abdülmuttalib'in özelliklerine gelinir. Abdülmuttalib'in üstün ahlak ve meziyet sahibi, ağırbaşlı, ciddi, cömert ve muhsin bir kişi olduğunu ifade edilir.[149]

Aksekili Mustafa Hakkı'nın eserinde, Abdülmuttalib'in şarap

---

[147] L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 60-61.
[148] M. Hakkı, *Ecmelü's-Siyer*, s. 3.
[149] L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 38-41.

içmeyi kendi nefsine yasakladığı, o dönemde Arapların gelenekleri arasında bulunan bazı kötü alışkanlıkları kendi kavmine yasakladığı ifade edilerek Abdülmuttalib'in Allah katında duası kabul olan birisi olduğunu belirtilir.[150]

Yusuf Ziya'nın eserinde Hz. Muhammed'in dedesi Abdülmuttalib'in Mekke'nin önemli şahsiyetlerinden birisi olduğu, kendi nefsine şarap içmeyi yasakladığı, bazı geceler Hira dağına çıkarak tefekkürde bulunduğu, sabahlara kadar dua ettiği, çocuklarını iyi yola teşvik ettiği ve kötülükleri yasakladığı belirtilir.[151] Ayrıca Abdülmuttalib'in Cürhümlüler saldırır diye Kâbe'nin en kıymetli eşyaları atılarak kapatılan zemzem kuyusunu açma şerefine nail olduğu, Kureyşliler'in yağmur duasına çıktıkları zaman Abdülmuttalib'i de yanlarına almak istedikleri, onun bulunmasından medet umdukları, vefat ettiği zaman birkaç gün çarşı ve dükkânların kapandığı belirtilir.

Yazarların, Hz. Muhammed'in atalarının toplum içinde saygın ve üstün bir yerinin olduğunu göstermek için kullandıkları olaylardan birisi de İslâmiyetten önce Mekke'de yapılan yağmur dualarında onlardan medet umulmasıdır. Abdülmuttalib katılımı olursa amacın daha çabuk gerçekleşeceği inancı mevcuttur.

Bu konu ile ilgili olarak Mahmud Es'ad ve Lütfullah Ahmed'in eserlerinde şu şekilde bir rivayet yer almaktadır; " 577 yılında Mekke'de iki seneden beri süregelen bir kuraklık mevcut idi. Herkes kuraklıktan dolayı çok zor durumda idi. Abdulmuttalib ve oğlu Ebû Tâlib, Hz. Muhammed'i de yanlarına alarak Ebû Kubeys Dağı'na çıktılar, Kureyşliler de onları takip etti. Abdülmuttalib yüzünü Kâbeye çevirerek çocuğu tuttu ve üç defa gökyüzüne doğru kaldırıp: "Bu çocuğun hakkı için bize

---

150 M. Hakkı, *Ecmelü's-Siyer*, s. 4.
151 Yusuf Ziya, *Peygamberimiz*, s. 32.

yardımcı ol, devamlı yağan bir yağmur eyle!" dedi. Biraz zaman geçtikten sonra şiddetli bir yağmur başladı."[152]

Hz. Muhammed'in atalarından gelen kişilerin toplum içinde seçkin yerlerinin olduğunu belirten Mustafa Takî, Mekkelilerin yağmur duasında ve değişik afetlerde onların duası ve bereketiyle hacetlerinin görüleceği düşüncesinde olduklarını ifade eder.

Mustafa Takî, Hz. Muhammed'in atalarının Araplar içinde saygın ve seçkin bir yeri olduğunu belirtmiştir. Mekkelilerin yağmur duasında şayet onların katılımı olursa hacetlerinin daha çabuk olacağı inancında olduklarını da ifade eder.[153]

Dönemimiz yazarlarının bazılırının Abdülmuttalib'in faziletleri ile ilgili eserlerine aldıkları rivayetleri yukarıda tasvir metodu ile ortaya koyduk. Dönemimiz yazarlarından Kılıçzâde ise bunların tam tersi bir bakış açısına sahiptir. O, Abdülmuttalib'in bir dine tabi olmadığını ve putperest olduğunu ifade eder.[154]

Görüldüğü gibi dönemimiz yazarlarının hepsi Abdülmuttalib'in faziletli ve üstün birisi olduğunu kabul etmemektedir.

1.3. Babasının Alnındaki Nur

Hz. Muhammed'in atalarının üstünlüğü ortaya koymak için kaynaklarda anlatılan rivayetlerden birisi de O'nun babasının alnında bir nurun parlamasıdır. Bu başlık altında dönemimiz yazarlarının bu olaya bakış açılarını ortaya koymaya çalışacağız.

İncelediğimiz eserlerden Lütfullah Ahmed'in kitabında Hz. Muhammed'in babası Abdullah ile ilgili olarak; Abdülmuttalib'in sekizinci oğlu olan Abdullah'ın Kureyş içinde zekâ, irfan ve

---

152 M. Esad, *Tarih-i Din-i İslâm* , s. 380, L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 72.
153 Takî, *Nur-ı Muhammedî*, s. 3.
154 Kılıçzâde, *İ'lan-ı Harb*, s. 115.

ahlak itibarı ile benzerinin olmadığı, güzel ahlakın tüm özelliklerini bünyesinde barındırdığı, Abdullah'ın yüzünde temiz bir nur parladığı, hal ve tavırları ile kalpleri cezbettiği ifade edilir. Buna ilaveten Lütfullah Ahmed, eserinde, Hicaz kâhinlerinin Hz. Muhammed'in babası Abdullah'ı son peygamberin babası olarak tanıdıklarını da belirtmektedir.[155]

Mustafa Takî, Hz. Muhammed'in şeceresindeki erkeklerin hepsinin yüzünde bir nur parladığını ve Hz. Âdem'e kadar uzandığını ifade eder. Bu nurun nesilden nesile geçtiğini, erkeğin alnındaki nurun hanımının hamile kalması ile ona geçtiğini ve doğan çocuk ile de çocuğa geçtiğini belirtmektedir. Ayrıca Mustafa Takî bu nurun görenleri cezbettiğini de ifade eder. Bu nurun en son Hz. Muhammed'in babasının alnında göründüğünü ve annesi hamile kaldığı zaman nurun annesine geçtiğini, çocuğun doğumu ile de Hz. Muhammed'in alnında görülmeye başladığını belirtmektedir.[156]

Aksekili Mustafa Hakkı'nın eserinde de Hz. Muhammed'in atalarının alınlarında görülen nurdan bahsedilmektedir. Diğerlerinden farklı olarak Mustafa Hakkı, bu nurun meydana çıktığı kimselerde daima görülmediğini, arasıra göründüğünü, en çok da Abdülmuttalib ve Hz. Muhammed'in babası Abdullah'ta parladığını ifade eder.[157]

Dönemimiz yazarlarından Mehmet Ziya, eserinde, Abdullah ile Âmine'nin evliliğini özet ve sade bir şekilde anlatır. Olay ve şahıslarda her hangi bir abartı veya olağanüstülük yansıtmaz. Hz. Muhammed'in babası Abdullah'ın alnındaki nur ile ilgili herhangi bir değerlendirme de bulunmaz.[158]

Yusuf Ziya, eserinde; Abdullah'ın Âmine ile evliliğini özet

---

155 L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 51-52.
156 Takî, *Nur-ı Muhammedî*, s. 3.
157 M. Hakkı, *Ecmelü's-Siyer*, s. 2.
158 Mehmet Ziya, *Siyer-i Nebî*, s. 10-11.

olarak anlatır. Abdullah'ı çok yakışıklı, yüzü nur gibi ve kavmi içinde çok sevilen birisi olarak tarif eder.[159]

Ahmed Hamdi Akseki'nin eserinde de Abdullah'ın yüzünde peygamberlik nurunun parıl parıl parladığı ifade edilmektedir.[160]

2. Hz. Muhammed'in Peygamberliğinin Önceden Bildirilmesi

Hz. Muhammed'in peygamberliğinin doğumundan önce müjdelenmesi ile ilgili rivayetlere dönemimiz yazarlarının bakış açılarını bu başlık altında değerlendireceğiz. Öncelikle O'nun Kutsal Kitaplar'da müjdelenmesi ele alınacaktır.

2.1. Kutsal Kitaplarda Haber Verilmesi

Mahmud Es'ad, eserinde, Hz. Muhammed'in risaletinin çok önceden bilindiğini ortaya koymaya çalışır. Mahmud Es'ad, "Muhammed" ve "Ahmed" isimlerinden yola çıkarak, Muhammed'in "arzu olunmuş", Ahmed'in ise "arzu edilmiş" anlamında olduğunu, Ahdi Atik'te "hamden" kelimesinin mevcut olduğunu ve aynı kökten alınarak Benî İsrail tarafından "Mesih" olarak kullanıldığını ifade eder. Ahmed isminin İncil'deki "Ruhul Kudüs" manasına gelen "Paraklit" kelimesinin karşılığı olduğunu ve İncil'in Arapça tercümelerinde de bu ismin Ahmed olarak tercüme edildiğini ifade eder. Mahmud Es'ad, Saf suresinin 6. ayetinde "Meryem oğlu İsa: "Ey İsrailoğulları! Doğrusu ben, benden önce gelmiş olan Tevrat'ı doğrulayan, benden sonra gelecek ve adı Ahmed olacak bir peygamberi müjdeleyen, Allah'ın size gönderilmiş bir peygamberiyim" demişti. Ama O elçi, kendilerine belgelerle geldiği zaman: "Bu, apaçık bir

---

159 Yusuf Ziya, *Peygamberimiz,* s. 27.
160 A. Hamdi, *Peygamberimiz,* s. 15.

sihirdir." demişlerdi."[161] Buyrulduğunu ve bu ayetin Yuhanna İncil'inin 14. bölümünün 16. ayetinde "Ve ben Peder'den dilerim. O da sizinle ebediyen kalmak üzere bir başka teselli ediciyi, yani hakikat ruhunu verecektir."[162] 26. ayette de "Lakin teselli edici, yani Pederin benim ismimle göndereceği Ruhul Kudüs size her şeyi öğretecektir."[163] Diğer bir ayette; "Ben gitmedikçe Ruhul Kudüs size gelmez."[164] Mahmud Es'ad'ın ayet ve ifadelerden yola çıkarak Hz. Muhammed'in Kitabu'l-Mukaddes'te müjdelendiği görüşünü kabul ettiği görülmektedir.

Lütfullah Ahmed de Kitab-ı Mukaddes'te Hz. Muhammed'in müjdelenmiş olduğu fikrindedir. Tevrata atıfla bir nebinin geleceğine dair sahih ve sağlam bir haberi Tevratın ihtiva ettiğini savunur. "*"İsrailoğullarına söyle, onlara kardeşleri arasından senin gibi bir peygamber göndereceğim"* [165] Lütfullah Ahmed'e göre; geleceği haber verilen bu nebinin ayırt edici iki özelliği vardır. Birincisi; gelecek nebi Hz. İbrahim'in soyundan olacaktır. Diğeri de Hz. Musa gibi bir din kuracaktır. Lütfullah Ahmed bu iki şartı belirttikten sonra bu şartları bünyesinde toplayan kişinin sadece Hz. Muhammed olduğunu ifade eder. Hıristiyanlar'ın Tevrat'ın bu haberini Hz. İsa'ya yorumladıklarını ancak onların bu iddialarının Hz. İsa'nın İncil'deki şu sözleriyle; "Ben Musa'nın şeraitini tebdil etmek için gelmedim."[166] Cerh ve iptal edildiğini belirtir.[167]

Lütfullah Ahmed, eserinde, Ka'bu'l-Ahbâr ve Abdullah b. Selâm[168] gibi şahısların Tevrat'ta gerek Hz. Muhammed gerek-

---

[161] Bkz. Saf, 61/6.
[162] *Kitab-ı Mukaddes*, Yuhanna, 14/16-17.
[163] Yuhanna, 14/26.
[164] Yuhanna, 16/7-13.
[165] Tesniye, 18/15,18.
[166] Matta, 5/17.
[167] L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 53.
[168] İbn Nedîm'in Fihrist'inde bu kişinin diğer dinlerin kutsal kitapları ve onlar hakkında bilgi veren eserleri İbranîce, Yunanca ve Sâbiîce'den Arapça'ya tercü-

se Kur'an'ı Kerim hakkında bilgi verildiğini söylediklerini de belirtmektedir.[169] Ayrıca Tevrat'ta son peygamberin şarktan yani Mekke civarında yerleşmiş olan ve Hz. İsmail'in zürriyetinden zuhur edeceğinin açıklandığını da ifade eder.[170]

Lütfullah Ahmed yukarıdaki fikirlerinin aynen doğru olduğunu savunmakta ve Yahudilerin Tevrat'taki bu bölümleri ihraç ettiklerini söylemektedir.

Lütfullah Ahmed, eserinde, İncil'deki; " Peraklit (Hz. Muhammed), gönderildiği zaman benim nübüvvetime şahitlik edecek" ifadesinin Yahudiler tarafından yalanlandığını ancak Hz. Muhammed'in tebliğinden sonra Kur'an'ın bu ifadeleri doğruladığını[171] söyler.[172]

Yusuf Ziya, eserinde, Hz. Muhammed'in risaletinin önceden müjdelenmesi ile ilgili olarak görüşlerini şu şeklide açıklamaktadır; "Ey Muhammed biz seni bütün âlemlere rahmed olmak için gönderdik"[173] ayetinden yola çıkarak Hz. Muhammed'in bütün insanları bir mefkûre altında toplamak için gönderildiğini, çok kısa zamanda kötülükleri yok ettiğini ve büyük bir zaat olduğunu belirtir. Bunun daha iyi anlaşılması için Yusuf Ziya ilginç bir tetkik ortaya koymaktadır. Buna göre; Hz. Muhammed'e nail olan ilk ayet okumanın yazmanın faziletinden bahsetmektedir. "Oku!... "[174] Son gelen ayet; "Bugün dininizi ikmal ettim."[175] Musa'ya gelen ilk ayet "Gel seni firavuna irsal edeyim ve kav-

---

me ettiğini belirtmektedir. Bkz. İbnü'l-Nedîm, Ebu'l-Ferec Muhammed b. Ebû Yakub, *Kitabü'l-Fihrist*, Beyrut, 1978, s. 34.

169 İbn İshâk (151/768), Muhammed b. İshâk b. Yesâr, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Beyrut, 2004, s. 123.

170 L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 54.

171 Saf, 61/6.

172 L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 54.

173 Enbiya, 21/107.

174 Alak, 96/1.

175 Maide, 5/3.

mim Benî İsraili Mısır'dan çıkarasın."[176] denildiği gibi son gelen ayette de "Rab, Sina Dağı'ndan geldi, halkına Sair'den doğdu ve Paran dağından parladı. Onbinlerce kutsalıyla birlikte geldi. Sağ elinde halkı için alev alev yanan ateş vardı."[177] denilerek, Musa'nın, İsa'nın ve Muhammed'in peygamberliklerine işaret edilmiştir." İncil'de ilk gelen ayet "İşte sevgili oğlum budur ve ondan razıyım"[178] deniliyor son ayette ise; "Ey Allah'ım beni niçin terk ettin"[179] denilmektedir.

Yusuf Ziya yukarıdaki tetkikinin sonucunda tüm insanlara gönderilen peygamberin Hz. Muhammed olduğunu ve Allah'ın İslâm dinini tamamlamış olduğunu ifade ediyor. Hz. Musa'nın önce kavmini kurtarmak ve sonra Hz. Muhammed'in Mekke dağlarından çıkacağını müjdelemek ile emrolunduğunu, Hz. İsa'nın da İncil'in son ayetine bakılırsa kendinden bahseden ve dinin tamamlanmadığını ifade eden bir duruma düşmüş göründüğünü belirtiyor. Hz. Muhammed'in ise; ilim, irfan, yazı ve kalem ile tebligata başladığını, eserini tamamladığını, Allah'ın rızasını ve dininin kemal bulduğunu Kur'an-ı Kerim'in son ayeti ile ortaya koyduğunu ifade ediyor. Yusuf Ziya yukarıdaki verilerin, Hz. Muhammed'in bütün peygamberler içinde bir tane olduğunu, en büyük inkılâbı gerçekleştirdiğini ve başarıya ulaşan peygamber olduğunu kanıtladığını söyler.[180]

İsmail Fennî, Dozy'e yazdığı reddiyesinde bu konu ile ilgili olarak, Kur'an-ı Kerim'den Hz. İbrahim'in duasını içeren ayeti delil göstererek;[181] Tevrat ve İncil'de Hz. Muhammed'in gele-

---

176 Çıkış, 3/10.
177 Tesniye, 33/2.
178 Matta, 3/17.
179 Matta, 27/46.
180 Yusuf Ziya, *Peygamberimiz,* s. 9-10.
181 *"Rabbimiz! İçlerinden onlara Senin ayetlerini okuyan, Kitabı ve hikmeti öğreten, onları her kötülükten arıtan bir peygamber gönder. Doğrusu güçlü ve Hakim olan ancak Sensin"* Bakara, 2/129.

ceğine dair ayetlerin olduğunu ancak bunların tahrif edildiğini ifade eder. Fennî, Tevrat'tan bazı ayetleri örnek göstererek şu şekilde bir açıklama yapmıştır; " "Rab, Sina'dan geldi ve onlar Saire'den tulû' eyledi...."[182] Fennî, "Allah, Sina'dan geldi" ifadesini; Allah'ın emri geldi yani Tevrat, Tur-ı Sina'da Hz. Musa'ya nazil oldu şeklinde değerlendirir. "Saire'de işrak etti" ifadesini de; "Şam'da Saire nahiyesi köylerinden Nasra'da Hz. İsa'ya İncil nazil oldu" şeklinde yorumlar. "Paran dağlarında aşikâr oldu" ifadesini ise; "Mekke-i mükerremede Hz. Muhammed'e Kur'an nazil oldu" şeklinde değerlendirir.. Çünkü Paran'ın Mekke'nin eski isimlerinden birisi olduğunu, temiz insanlardan kastın ise ashabı kiram olduğunu belirtir.[183]

İsmail Fennî, eserinde, Tevrattaki "İleride Benî İsrailin karındaşları evladından olmak üzere senin gibi (Hz. Musa gibi) bir Resul göndereceğim. Kelamımı onun ağzına koyacağım. O, kendisine emrettiğim her şeyi onlara söyleyecektir."[184] Bölümünü vererek Beni İsrailin karındaşlarının İsmail aleyhisselam olduğunu, şeriat sahibi olmadığını dolayısıyla Hz. Musa'ya misal olamayacağını ifade eder.[185]

İsmail Fennî, eserinde, İncildeki şu ayeti vererek; "Lakin ben size Hakkı söylüyorum, benim gitmem size hayırlıdır. Zira ben gitmeyince size teselli edici gelmez...."[186] Fennî, "Peraklit" kelimesinden kastın "Ahmed" olduğunu belirtir. Fennî, Saf suresinin 6. ayetini de delil göstererek görüşlerini ortaya koyar. [187]

Ahmed Hamdi Akseki, eserinde, Hz. Muhammed'in peygamber olarak geleceğinin evvelki peygamberlere Allah tara-

---

182 Tesniye, 33/2.
183 Fennî, *İzâle-i Şukûk*, s. 227.
184 Tesniye, 18/18.
185 Fennî, *İzâle-i Şukûk*, s. 127.
186 Yuhanna, 16/7.
187 Fennî, *İzâle-i Şukûk*, s. 128.

fından bildirildiğini, Tevrat ve İncil'de bu haberlerin bulunduğunu ifade eder. Hatta İncil'deki "Faraklit" kelimesinin Ahmed, Muhammed isimleri ile hemen hemen aynı olduğunu belirtir. Hz. İsa'nın Faraklit'in kim olduğunu anlattığını, onun Hz. Muhammed'den başkasının olamayacağını söyler.[188]

2.2. Rüyada Bildirilmesi

Hz. Muhammed'in risaletinin önceden müjdelenmesi ile ilgili algılamalardan birisi de O'nun risaletinin rüyada müjdelenmiş olması ile ilgili tartışmalardır. Bu başlık altında dönemimiz yazarlarının rivayetlere bakış açıları tasvir metodu ile ortaya konulacaktır.

Lütfulah Ahmed, eserinde, Hz. Muhammed'in dedesi Abdülmuttalib'in gördüğü garip bir rüyadan dolayı endişeye kapılarak rüyasını tabir ettirmek için zamanın meşhur kâhinelerinden birisine gitmiş olduğunu ve rüyasını yorumlattığını anlatan bir rivayete yer vermiştir. Bu rivayete göre: Abdülmuttalib kâhineye, rüyasını şu şekilde anlatmıştır: "Belimden beyaz bir zincir çıktığını gördüm. Bu zincirin dört kolu vardı. Biri gökyüzüne diğeri zemine, üçüncüsü doğuya, dördüncüsü batıya meyil ve temas ediyordu. Birden bire bu zincir, taze ve yeşil, üzerinde türlü türlü meyveli ve yüksek bir ağaca dönüştü. Şecerelerinin kökünde, şeref ve üstünlük, yüzlerinde ağırbaşlılık görünen muhterem kişiler ayakta duruyorlardı. Bunların kim olduklarını sordum. Hz. Nuh ile Hz. İbrahim olduklarını söylediler ve şu sözleri de ilave ettiler: "Bu ağaç ecdadından sana intikal etti. Sen onu özenle koruyacak ve bekçilik edeceksin. O yaşayacak ve göbekten göbeğe dal budak salıverecek." Kâhine rüyayı dinledikten sonra şu sözleri söyledi; "Senin ailenden dünyaya bir erkek çocuk gelecek. Savami'-ı mülükteki tesbih

---

[188] A. Hamdi, *Peygamberimiz,*, s. 23.

melekleri ile ruy-i arzdaki ins ve cin onun ferman-ı kutsiyetinin hükümlerine boyun eğecekler. Gördüğün zincir dînî hükümlerinin güç kazanacağı ve hâkim olacağına, bir de tabi olanları ve yardım edenlerinin sayısı çoğalacağına delalet eder. Zincirlerin halkaları, O övülmüş kişinin getireceği dinin sağlam bir yapısı olup halkın geneli tarafından kabul ve tasdik edileceğine ve her kim ona karşı bazı düşmanlık vadisine sapacak olursa onun cezasının da cehennemin yedinci tabakası ve en korkunç yerine yuvarlanıp gideceğine işarettir. O nübüvvet sahibi kişi öyle büyük cihatlar edecek, İbrahim'in dinini o kadar kuvvetli bir surette yayacak ki nübüvvetinin sınır ve esasları dininin son gününe kadar yıkılmıyacak"[189]

Lütfullah Ahmed'in rüyada müjde ile ilgili olarak eserine aldığı diğer bir rivayet de Hz. Muhammed'in annesinin görmüş olduğu rüyadır. Bu rivayete göre; "Bir gece rüya âleminde birisi geldi, bana şu sözleri söyledi: Ey Âmine, sen Fahri Âlem'e hamilesin, doğduğu zaman onu Muhammed ismiyle isimlendir."[190]

Dönemimiz yazarlarından Mustafa Takî ve Aksekili Mustafa Hakkı'nın eserlerinde de "Rüya" unsurunu içeren bir rivayetin varlığı söz konusudur. Buna göre; hamileliğinin altıncı ayında Hz. Muhammed'in annesi Âmine'ye bir kişi, uyku ile uyanıklık arasındayken kendisine görünerek âlemlerin efendisine hamile olduğunu müjdelemiştir. Âmine bu tebşir üzerine hamile olduğunu anlamıştır.[191]

2.3. Şahıslar Tarafından Bilinmesi

Hz. Muhammed'in risaletinin önceden müjdelenmesi ile ilgili algılamalardan birisi de O'nun risaletinin önceden bazı kimseler tarafından bilinmesidir.

---

[189] L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 50-51.
[190] L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 63-64.
[191] Takî, *Nur-ı Muhammedî*, s. 4; M. Hakkı, *Ecmelü's-Siyer*, 4.

Bu konu ile ilgili olarak Mahmud Es'ad, Lütfullah Ahmed, Tahiru'l Mevlevi, Mehmet Ziya, Yusuf Ziya, İsmail Fennî ve Ahmed Hamdi Akseki'nin eserlerinde, Hz. Muhammed'in ticret için Şam taraflarına gittiği bir esnada Bahîrâ[192] ve Nastûrâ[193] isimli râhiplerin Hz. Muhammed'in ahir zaman peygamberi olacağını tespit ettiklerini belirten anlatımlar mevcuttur.

Mahmud Es'ad, eserinde, Abdülmuttalib'in Hz. Muhammed'i çok sevdiğini, birisi ona engel olursa, "Oğluma dokunmayınız. Vallahi O'nun şanı büyüktür. Onun alnında olan hiç kimsede var mıdır? Gönlüm, O'nun ileride büyük bir hükümdar olacağına şahadet eder." dediğini ifade eder.

Mahmud Es'ad'ın anlatımının biraz farklı bir şeklini Yusuf Ziya Yörükan'ın eserinde bulmaktayız. Bu anlatıma göre, Ümmü Eymen bir gün çocuğun yanından uzaklaştığını ve farkına varmadığını söylemektedir. Abdülmuttalib'in kendisine çocuğun nereye gittiğini sorduğunu, kendisinin de çocuğu Serde mevkiinde çocuklarla oynarken bulduğunu, sonra Abdülmuttalib'in kendisine "Sakın gafil olma, ehlikitap çocuk için bu ümmetin peygamberi olacağını söylüyor. Bir fenalık etmeleri muhtemeldir. Dikkat et!" diye şiddetle tembihte bulunduğunu ifade eder.[194] Abdülmuttalib'in ifadelerinden O'nun Hz. Muhammed ile ilgili bir beklenti içinde olduğu anlaşılmaktadır.

Mahmud Es'ad, Hz. Muhammed'in Hira dağında bir mağaraya inzivaya çekildiğini, yiyeceği bitene kadar orada kaldığını hatta Kureyşli kadınların Hz. Hatice'ye "Sen Muhammed'in

---

192 M. Es'ad, *Tarihi Din-i İslâm*, s. 382; L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 75-76; Mevlevî, *Hazreti Peygamber*, s. 5; Mehmet Ziya, *Siyer-i Nebî*, s. 13-15; Yusuf Ziya, *Peygamberimiz*, s. 34; Fennî, *İzâle-i Şukûk*, s. 148; A. Hamdi, *Peygamberimiz*, s. 119.

193 M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 388-390; L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 82-88; Mevlevî, *Hazreti Peygamber*, s. 6-7; Mehmez Ziya, *Siyer-i Nebî*, s. 15-18; A. Hamdi, *Peygamberimiz*, s. 19.

194 Yusuf Ziya, *Peygamberimiz*, s. 33.

uğrunda çok fedakârlık ettin, mal harcadın, O ise şimdi seninle ilgilenmiyor" dedikleri zaman, Hz. Hatice'nin cevaben "Sizin düşündükleriniz benim hatırıma bile gelmez, O benden nefret etmez, O'nda saadet nişanları, efendilik alametleri var, yıllardır beklediğim olay yakında meydana çıkar" cevabını verdiğine dair bir rivayeti eserine almıştır.[195]

Hz. Hatice'nin cevabından Hz. Hatice'nin Hz. Muhammed ile ilgili olarak bir beklenti içinde olduğu anlaşılmaktadır.

Lütfullah Ahmed'tin eserinde de; Hz. Muhammed'in 17 yaşında iken Ebû Tâlib'in izni ile amcaları Zübeyr ve Abbas ile beraber Yemen'e gittiği ve bu seyahat esnasında meydana gelen bazı olaylardan dolayı kendisinin gelecekte büyük bir zat olacağının anlaşıldığına dair bir rivayet vardır.[196]

Lütfullah Ahmed'tin eserinde başka rivayetler de mevcuttur. Bunlara göre; bir takım keşifler ile gelecek şahsın kazanacağı manevi sıfatlar Abdülmuttalib'e haber verilmiştir. Her taraftan kendisine Yahudilerin hâtimul enbiyaya ihanet ve kötülülük edebileceklerini ve bunları engellemek için bu haber ve keşiflerin açığa çıkmamasını, gizlenmesini kendisine tavsiye etmişlerdir. Lütfullah Ahmed, Hz. Muhammed'in babası Abdullah'ın da son peygamberin babası olacağının Yahudi haberleri ve Hicaz'ın kâhinleri arasında bilindiğine dair bir rivayete daha eserinde yer verir.[197]

Mustafa Takî, eserinde, "Yahudilerden bir kişi Hz. Muhammed'in doğumunun ikinci günü Abdülmuttalib'e geldi. Dünkü gece sizden bir çocuk doğdu mu diye sordu. Aldığı bilgilerden sonra gelecek nebinin Kureyş'ten geldiğini söyleyerek Abdülmuttalib'i tebrik etti. Yahudi âlim, Abdülmuttalib'e çocuğun isminin ne olacağını sordu "Muhammed" denilince,

---

195 M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 399.
196 L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 77.
197 L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 51-52.

benim için üç alamet gerçekleşti. Birincisi, yıldızının doğması, ikincisi Muhammed ismi, üçüncüsü Abdülmuttalib'in evladından doğması idi." Şeklinde bir anlatıma yer verir.

Mustafa Taki'nin eserinde başka bir anlatım daha mevcuttur buna göre; "Yahudilerden Yusuf isminde birisi Kureyş cemaatine "Bu gece sizden bir çocuk doğdu mu?" diye sordu. "Bilmiyoruz" dediler. "Beni dikkatle dinleyin ve kaydedin ki bu gece son nebi doğdu, hem de siz Kureyşlilerden, size müjdeliyorum" dedi. Birkaç gün sonra Yusuf isimli Yahudi'ye çocuğu gösterdiler. Yusuf bayıldı. Kureyşliler ayılınca ona güldüler. Ancak O; "Ey Kureyşliler, bu çocuk son nebi, kılıcı ile sizden pek çoklarını helak edecek, hem doğuda hem batıda meşhur olacak" dedi.[198]

Mustafa Takî, eserinde benzer bir rivayete daha yer verir. Buna göre; "Doğum zamanında Medine'de bir Yahudi feryat ediyordu. İnsanlar başına toplandı. Son peygamber bu gece doğdu diye haber verdi. Ancak o günlerde Mekke'de bir çocuk doğmuş ise bu haberin Medine'ye gelmesi 10 gün sürmesi gerekirdi. Hasan b. Sabit ozamanlar henüz büluğa ermiş idi. Yahudinin dediği zamanı zabt ve kayt etmişti. Hicretten sonra doğum gecesini ashabtan öğrenerek Yahudinin haber verdiği geceye denk geldiğini anlamış, Müslüman olmuştu."[199]

Yusuf Ziya, eserinde, Bizans İmparatoru Herakliyus'un da Hz. Muhammed'in risaletini önceden bildiği ile ilgili bir rivayete yer vermiştir. Buna göre; "Ebu Süfyan ticaret için Suriye'de bulunduğu bir sırada Bizans imparatoru Herakliyus da oradaydı. Hz. Muhammed'in tebliğ mektubu kendisine ulaşmıştı. Onu daha iyi tanımak için Ebu Süfyan ve yanındakileri kendi huzuruna getirtti. Aralarında geçen konuşmada Herakliyus;

---

[198] Takî, *Nur-ı Muhammedî*, s. 38-42.
[199] Takî, *Nur-ı Muhammedî*, s. 33.

Hz. Muhammed'in nesebini, Ondan evvel Araplardan birinin peygamberlik iddiasında bulunup bulunmadığını, ona daha çok kimlerin bağlandığını, daha çok zayıfların mı bağlandığını, dine girenlerin içinden daha sonra tekrar dönen olup olmadığını, bu iddialar ile ortaya çıkmadan önce onu yalancılıkla suçlayıp suçlamadıklarını, neler yapılmasını istediği? Gibi soruları Ebu Süfyan'a sormuştur. Ebu Süfyan her şeyi doğru bir şekilde anlatmıştır. Bu cevaplardan sonra Herakliyus "Eğer dediklerin doğru ise yakın zamanda O, şu iki ayağımın bastığı yere hâkim olacaktır" demiştir. "Ben onun zuhur edeceğini biliyordum, fakat sizden geleceğini zannetmiyordum." demiş ve Hz. Muhammed'in gönderdiği mektubu okutmuştur.[200]

Ebu Süfyan ile Herakliyus arasındaki konuşmalardan Herakliyus'un yakın zamanda bir nebi geleceğini beklediğini anlaşılmaktadır.

Yusuf Ziya, eserinde, Evs ve Hazreç kabilelerine mensup pek çok Yahudinin Mekke'de yaşadığı ve insanların bu Yahudilerden Kitab-ı Mukaddes'te müjdelenen "Nebi Mevud"'un gönderilme zamanının geldiğini duyduklarını ifade eden bir rivayete de yer verir.[201]

İsmail Fennî ise eresinde, Varaka bin Nevfel'in Hz. Muhammed'in İsa tarafından geleceği müjdelenen peygamber olduğunu risaletinden önce Hz. Hatice'ye söylediğini belirtir.[202]

3. Hz. Muhammed'in Doğumu ve İlk Yılları

Geçmişte yaşamış din kurucusu veya peygamberlerin doğumları ve doğum anında meydana gelen olaylar ile ilgili pek çok efsanevi türden anlatımlar mevcuttur. Bu durum hiç şüphesiz Hz. Muhammed'in doğumu ile ilgili değişik rivayetlerin

---

[200] Yusuf Ziya, *Peygamberimiz,* s. 196-198.
[201] Yusuf Ziya, *Peygamberimiz,* s. 111.
[202] Fennî, *İzâle-i Şukûk*, s. 233.

anlatılmasına sebep olmuştur. Bu başlık altında dönemimiz yazarlarının olaylara bakış açılarını ortaya koymaya çalışacağız.

3.1. Doğumu ve Doğum Anında Meydana Gelen Olağanüstü Olaylar

Hz. İsa ve Musa'nın doğumlarına Kur'an-ı Kerim'de işaret edilmesi,[203] Hz. İsmail'in doğumunun Tevrat'ta anlatılması[204] ve geçmişte yaşamış peygamber veya din kurucularının doğumları ile ilgili efsane kabilinden bilgilerin bulunması[205] hiç şüphesiz Müslümanları da etkilemiştir. Kaynaklarda Hz. Muhammed'in doğumu ile ilgili olarak pek çok rivayet mevcuttur.[206] Şimdi dönemimiz yazarlarının Hz. Muhammed'in doğumu esnasında meydana gelen olaylar ile ilgili eserlerine aldıkları rivayetleri tasvir metodu ile ortaya koyduktan sonra değerlendirmeye çalışacağız.

3.1.1. Doğum Tarihi

Mahmud Es'ad, Lütfullah Ahmed, Tâhirü'l-Mevlevi, Yusuf Ziya ve Ahmed Hamdi Akseki, Hz. Muhammed'in doğum tarihi

---

203 Al-i İmran, 3/42-49; Kasas, 28/7.

204 Tekvin, 16/10-11.

205 Muhaddere Özerdim, *Taoizm, Laotzu*, Ankara, 1978, s. 8-9; Martin Palmer, *The Elements of Taoism,* Great Britain, s. 1991, s. 34; Manly Palmer Hall, *Twelve World Teachers, A Summary of Their Lives and Teachings*, California, 1947, s. 108; E.G. Parrinder, *A Book of World Religions,* Great Britian, Cambiridge, 1982, s. 79; James Laidlaw, *Riches and Renunciation, Religion Economy and Society among the Jains,* Oxford, 1935, s. 39-40; Ernest Hume, *The World's Living Religions an Historical Sketch*, New York, 1950, s. 44; Walter Rubben, *Buddhizm Tarihi*, Çev. Abidin İtil, Ankara, 1947, s. 51-52; Günay Tümer, Küçük, Abdurrahman, *Dinler Tarihi,* Ankara, 1997, s. 160; Ali Şeraiti, *Dinler Tarihi*, Çev. Erdoğan Vatansever, İstanbul, 2001, s. 378; H. Gazi Yurdaydın-Dağ Mehmet, *Dinler Tarihi*, Ankara, 1978, s. 96.

206 Bkz. İbn İshâk, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*; İbn Sa'd, Muhammed b. Mani', *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Kahire, 1989; es-Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman, *el-Hasâisu'l-Kübrâ*, Mısır, 1967.

ile ilgili olarak; Fil yılında, fil gününden 50 gün sonra[207] M. 571 yılının 20 Nisan'a rastlayan Rebîülevvel ayının 12. Pazartesi günü sabaha karşı doğduğunu eserlerinde belirtirler.[208]

Mehmet Ziya, eserinde, Hz. Muhammed'in Fil yılının başlangıcından itibaren elli kusur gün sonra 571. miladi senede, 22 Nisana tesadüf eden Rebîülevvel ayının 12. günü Pazartesi gecesi sabaha doğru doğduğunu ifade eder.[209]

İsmail Fennî, Dozy'e yazdığı reddiyesinde Dozy'nin fikirlerine karşı herhangi bir değerlendirmede bulunmamıştır. Dozy, Hz. Muhammed'in M. 571 yılında Ninsan ayının 20. gününde doğduğunun tamamen bir varsayım olduğunu, Hz. Muhammed'in kendisinin bile belki gerçek doğum tarihini öğrenemediğini iddia etmiştir.

Orta Zamanlar'da da sadece 570 yılında dünyaya geldiği ifade edilir.[210]

3.1.2. Doğum Anı

Kılıçzâde Hakkı, eserinde, Düzceli Yusuf'un Akvamu's-Siyer isimli eserine aldığı rivayetleri değerlendirir. Düzceli Yusuf; Hz. Muhammed'in doğduğunda hapşırıp tıksırdığını ve "Allah büyüktür" veya benzer kelimeler konuştuğunu ifade eden bir rivayete yer verir. Aynı şekilde doğduğu zaman üzerine kapanan çömleğin ikiye ayrıldığını ve çocuğu almaya geldikleri zaman ayrılan çömleğin aralığından gökyüzüne baktığını ve başparmağını emdiğini, başparmağından süt aktığını anlatan başka bir rivayete daha yer verir.[211]

---

207 M. Es'ad, Tarih-i Dini İslâm, s. 375.

208 M. Es'ad, *Tarih-i Dini İslâm*, s. 375; Mevlevî, *Hazreti Peygamber*, s. 8. Yusuf Ziya, *Peygamberimiz,* s. 28. L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 62 A. Hamdi, *Peygamberimiz*, s. 13.

209 Mehmet Ziya, *Siyer-i Nebî*, s. 11.

210 *Ortazamanlar*, s. 88.

211 Kılıçzâde, *İ'lan-ı Harb*, s. 118.

Kılıçzâde, eserinde, bu olayları şu şekilde bir değerlendirmeye tabi tutar; "Hapşırmak ya da tıksırmak doğal bir olaydır ancak konuşmak tekrar ve eğitim gerektiren bir fiildir dolayısıyla çocuğun bir eğitim almadan konuşması doğru değildir. Parmaktan süt çıkması tabiata aykırıdır, parmaktan ancak kan akabilir, maksad Hz. Muhammed'i doyurmak ise bunlara ihtiyaç yoktur."[212]

Kılıçzâde, eserinde, Hz. Muhammed'e gayri tabi olayların atfedilmesinin bir faydasının olmadığını, bunların onu yükseltmediği görüşündedir. Onun büyüklüğünün kâmil bir insan olmasından kaynaklandığını ifade eder.[213]

Lütfullah Ahmed, eserinde, Âmine'nin ağzından şu rivayete yer verir; "Hamilelik müddeti dolunca büyük bir ses duydum, ürktüm. Bütün vücudum titriyordu. Evin içi baştanbaşa nur ile doldu. Pek ziyade korktum. Hemen bu anda bir beyaz kuş geldi. Kanadıyla arkamı sıvazladı. Korku benden zeyl oldu. Pek ziyade susadım. Bana gayet beyaz, baldan leziz bir şerbet sundular. İçtim, her tarafım nura gark oldu. İşte bu anda Muhammed dünyaya geldi. Yatağımın etrafında Abbdü Menaf kızlarını andırır uzun boylu, güzel, yüzlü birçok kızlar dolaşıyordu." [214]

Mustafa Takî, eserinde, Hz. Muhammed'in doğumu esnasında bir nurun yayıldığı, bu nurun sayesinde doğu ile batı arasının görüldüğü, hatta Şam'ın çarşı ve pazarlarının bile göründüğü, Hz. Âmine'nin Mekke'nin evlerini nurlu bir şekilde ve gökyüzünü üzerine gelirmiş gibi gördüğünü belirtmektedir. Doğum anında uzun boylu güneş yüzlü kimlikleri bilinmeyen, Abdümenaf kızlarına benzeyen kızların yardıma geldiğini belirtmiştir.

---

[212] Kılıçzâde, *İ'lan-ı Harb*, s. 116-118.
[213] Kılıçzâde, *İ'lan-ı Harb*, s. 119.
[214] L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 63-64.

Bunlardan birisi Asiye, diğeri Meryem ve maiyetlerinde huriler olmak üzere Âmine'ye yardım ettiklerini ifade eder. [215]

Mustafa Takî'nin Hz. Muhammed'in doğumundan önce gaipten sesler işitildiğine dair olarak; "Hz. Muhammed'in doğumu yaklaştığı zaman gaibten şöyle bir ses işitildi; " Ey insanlar, sözüme dikkat ediniz, yeryüzünün en hayırlısı üç zattır. Sonuncusu şerefi gudumu intizar olunan Nebi kerimdir."[216] Şeklinde bir anlatımı eserine aldığı görülür.

Mustafa Takî, Hz. Muhammed'in doğum anını ise eserinde şu şekilde anlatmaktadır; "Doğum esnasında Asiye ve Meryem, sütten beyaz, kardan soğuk bir şerbeti Âmine'ye sundular. Mubarek karnını "Bismillah, ahrece bizzanillah Teala"[217] diye mesh ettiler. Âmine sunulan şerbeti içince kendisinde bir huzur, ve tarifi olmayan bir zevk meydana geldi."[218]

Mustafa Takî ayrıca, Hz. Muhammed doğar doğmaz iki dizinin üzerine gelerek, ellerini zemine koyduğunu, yüzünü gökyüzüne kaldırarak tesbih ettiğini ve bunu takiben de secdeye kapanarak "Ümmetim, Ümmetim..." dediğini de ifade eder.[219] Hz. Muhammed doğduğunda şahadet parmağı kalkık olduğunu söyleyen Mustafa Takî bu durumu onun tebliğinin vahdaniyet dini olduğunun bir işareti olarak saymaktadır. Hz. Muhammed'in doğduğunda "Allah büyüktür" dediğini de belirtmektedir. Aynı doğrultuda Hz. Muhammed'in hapşırdığını ve "Elhamdüllillahi Kesiran" dediği ile ilgili anlatımları eserine alır.[220]

Mustafa Takî, Abdurrahman b. Avf'ın validesi Şifa Hatun'un Hz. Muhammed'in doğumu anında hazır bulunduğunu ve " "Yerhamüke Rabbike" sesi geldi ve hane nur ile doldu. Hatta

---

[215] Takî, *Nur-ı Muhammedî*, s. 15-16.
[216] Takî, *Nur-ı Muhammedî*, s. 8.
[217] "Allah'ın adıyla, Allah'ın izniyle çık"
[218] Takî, *Nur-ı Muhammedî*, s. 11.
[219] Takî, *Nur-ı Muhammedî*, s. 13.
[220] Takî, *Nur-ı Muhammedî*, s. 13-14.

Şam'ın saraylarından bazılarını o nur ile gördüm" dediğine dair bir rivayeti eserine alır.

Mustafa Takî, Safiye Hatun'un da çocuğu (Hz. Muhammed'i) gusletmek istediği zaman "Ey Safiyye zahmed çekme, biz onu yıkanmış irsal ettik" diye bir ses işittiğini söylediğini de ifade eder.[221]

Mustafa Takî, eserinde, Hz. Muhammed'in doğumu esnasında meydana gelen olayları geniş geniş sanki yaşıyormuşçasına anlatmıştır. Taki'nin anlatımıyla doğum anı şu şekilde gerçekleşmiştir: "Âmine'ye güzide üç zat göründü. Birinin elinde yeşil zümrütten bir leğen, birinde de ibrik ve diğerinde bir beyaz ipek vardı. İbrikle vücud-ı Ahmediye'yi yıkadılar. Beyaz ipekle çocuğu sardılar. Onlardan birisi çocuğu kanadı altına aldı. Hz. Muhammed'in vücudunu bir müddet kanadı altında tuttuktan sonra çıkardı. Mubarek kulaklarına birşey söyledi ve iki gözü arasından öptü. "Tüm peygamberlerin üstünlüğü, cesareti, sana verildi. Heybet ve azimetin göklere vaz olundu. Her kim nam-ı şerifini işitirse korkudan yüreği titrer." dedi. O zat çocuğun gözlerine sürme ve başına yağ sürdü. Doğumdan sonra havadan bir ak bulut peydah oldu ve çocuğu kuşatıp çıkardı. Vücud-ı saadete hamil olan sahib-i nurani gözden gizlenince "Doğuyu, batıyı ve bütün yeryüzünü gezdirin" diye gaibten bir ses işitildi. Çocuk geri iade edildi ki dünya kumaşına benzemeyen ipekten bir kumaşa sarılmış vaziyette idi. İkinci defa gökten nurani bir zat indi ve çocuğu alıp götürdü. Müteakiben "İns ve cinin etrafını seyrettirin" diye insan sesi ve at kişnemesi sesi işitildi. Müteakiben çocuğa Âdem'in safiyyetini, Nuh'un yüceliğini, İbrahim'in elbisesini, İsmail'in lisanını, Yusuf'un güzelliğini, Yakub'un müjdesini, Davud'un sesini, Eyyüb'ün sabrını, Yahya'nın zühdünü ve İsa'nın yüceliğini verin" diye

[221] Takî, *Nur-ı Muhammedî*, s. 25-26.

bir ses işitildi. Daha sonra yine beyaz bir nur Hz. Muhammed'i kucaklayıp götürdü. "İbrahim makamlarına ve deryalara arz ediniz" diye bir ses işitildi. Peygamberin eline nübüvvet, nusret ve izzet namlarıyla üç adet anahtar verildi. Dördüncü defa yine tekrardan bir nur onu içine aldı ki öncekilerden büyük idi. İçinde insan ve at sesleri, kuşkanatları hışıltıları işitiliyordu. Bu defa uzun bir süre kayboldu. " Bütün insanlara, cinlere arz ediniz ve enbiyaya aleyhisselam ahlakı deryasına daldırınız" diye nidalar işitiliyordu. Büyük bir ipeğe sarılı olduğu halde yine getirildi. Haririnden mübarek bir su damlıyordu. Çocuk başparmağını emiyordu ve emdikce süt akıyordu. Mevlid-i saadetin dört köşesine dört bayrak dikilmişti. "Bunlar dünyanın dört köşesi idi. Hangi tarafa yönelse o tarafı feth olunur" denildi. Ruhani zat, "Onu Âdem aleyhisselama götürdüm. Sinesine bastı dua etti." dedi. Yine aynı zat mevlidi mükerreme hitaben "Müjdeler olsun ki seyyidil evvelin ve ahirin sensin" diyerek, Âmine'ye çocuğu teslim etti. Doğum zamanında Fâtıma bint Abdah Segafi isimli bir kadın hazırdı ve bu olanlara şahit olduğu gibi, kendisi de bizzat gökten başka yıldızların arza doğru meyilettiğini ve hanenin içinin nurla dolduğunu söyledi".[222]

Mustafa Takî'nin eserinde başka rivayetler de görmekteyiz. Bunlara göre; "Abdülmuttalib doğum anında Kâbe'de idi. Kâbe'deki putlar param parça oldu, "Muhammed doğdu" diye gaipten bir ses işitildi. Abdülmuttalib derhal Âmine'nin evinin yolunu tuttu. Karşıdan gördü ki büyük ve beyaz bir kuş, kanatlarını hanenin üzerine yaymış, Mekke dağları nurdan pas parlak olmuştu. Abdülmuttalib eve yaklaşınca bir beyaz bulutun haneyi kaplamış olduğunu gördü. Bir anda durakladı, rüya mıdır? Hayal midir? diye hayrette kaldı. Abdülmuttalib haneye girince kendisini bu âlemden çıkmış, cennete girmiş zannetti.

222 Takî, *Nur-ı Muhammedî*, s. 17-24.

Çocuğu görmek istedi. Âmine, ruhani bir zatın üç gün boyunca çocuğu herhangi bir beşerin görmemesi gerektiğini söylediğini belirtti. Abdülmuttalib ısrar etti. Âmine çocuğun yerini gösterdi. Abdülmuttalib o odaya girmek isterken yalınkılıç, haşin bir zat ona buraya girme, çocuğu daha bütün melekler ziyaret etmedikçe Âdemoğluna ruhsat yok dedi. Abdülmuttalib geri çekildi, insanlara olanlarla ilgili bir şey söylemek istediği zaman dili tutulurdu. Bu hali üç gün sürdü."[223]

Mehmet Ziya'nın eserinde ise doğum anı Amine'nin ağzından şu şekilde anlatılmaktadır; " Doğum anında odada yalnız idim. Bundan kimsenin haberi yoktu. Abdülmuttalib Kâbede tavafta idi. Bir gürültü işittim, korktum. Beyaz bir kuşun kanadı ile göğsümü sıvazladığını gördüm. Izdırabım ve korkum kayboldu. Yanıma baktım bir kâse içinde süt gibi beyaz bir şerbet gördüm. Hararetim vardı, hemen aldım içtim. Her tarafı nur kapladı, o esnada Muhammed dünyaya geldi. Hurma fidanına benzeyen gayet uzun boylu, Abdümenaf kızları gibi pek çok kadın etrafımı sarmış beni ziyaret ediyorlar."[224]

Ahmed Hamdi Akseki, eserinde, Hz. Muhammed'in doğumunda Âmine'nin nurlar içinde kaldığını, bu nurun kuvvet ve ışığı ile pek çok şeyler gördüğünü, melekleri ve hûrileri temaşa ettiğini belirtir.[225]

3.1.3. Sünnetli ve Göbeği Kesik Doğması

Mahmud Es'ad bu konu ile ilgili olarak eserinde; Hakim'in Müstedrek'inde Hz. Muhammed'in sünnetli ve göbeği kesik olarak doğduğunun belirtilmekte olduğunu ifade eder. Mahmud Es'ad, Zehebi'nin bu görüşe katılmadığını, Hz. Muhammed'in doğumdan 7 gün sonra dedesi Abdülmuttalib tarafın-

---

223 Takî, *Nur-ı Muhammedî*, s. 26-30.
224 Mehmet Ziya, *Siyer-i Nebî*, s. 11.
225 A. Hamdi, *Peygamberimiz*, s. 15.

dan büyük bir ziyafet verilerek çocuğa "Muhammed" isminin konulduğunu ve sünnet ettirildiğini belirttiğini ifade eder.[226]

Sünnetli doğumu ile ilgili olarak Lütfullah Ahmed, eserinde, "Siyer yazarlarından bazıları Peygamberin sünnetli ve göbeği kesik olarak dünyaya geldiğini söylerler. Velid b. Abbas'dan nakl olunduğuna göre, Hz. Muhammed dedesi Abdülmuttalib tarafından sünnet ettirilmiştir. Zehebi de bu görüşe katılmaktadır. Abdülmuttalib bir ziyafet tertip etti ve yeni doğan torununa Muhammed ismini seçti." [227] demektedir.

Mustafa Takî, Mehmed Ziya ve Aksekili Mustafa Hakkı, eserlerinde, Hz. Muhammed'in göbeği kesik ve sünnetli olarak doğduğunu ifade ederler.[228] Aksekili, eserinde, Abdülmuttalib'in Hz. Muhammed'in doğumu üzerine bir ziyafet verdiğinden de bahsetmektedir.[229] Ahmed Hamdi Akseki de eserinde, Abdülmuttalib'in ziyafetinden bahsetmektedir. Yalnız sünnet ile ilgili herhangi bir bilgi vermemektedir.[230]

3.1.4. Doğum Anında Dünyada Meydana Gelen Olaylar

Bu konu ile ilgili olarak Lütfullah Ahmed, eserinde, Sâsânî sülalesinden Nûşirevân'ın Hz. Muhammed'in doğumu öncesine tesadüf eden gecede üç garib haber almış olduğunu ifade eder. Birincisi; Medayin'deki Beynelarab (Eyvan-ı Kisra) diye şöhret kazanmış olan sarayın on dört burcunun birden yıkılmasıdır. İkincisi; Sava gölündeki suların çekilip Semave'yi su basmasıdır. Üçüncüsü de; İstahar-ı Faris'de Mecusilerce ilelebed sönmeyeceğine itikat olunan meşhur ateşgedenin sönmüş olmasıdır. Lütfullah Ahmed'in anlatımına göre; bu üç önemli olayın aynı

---

[226] M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 376.
[227] L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 64.
[228] Takî, *Nur-ı Muhammedî*, s. 26; Mehmet Ziya, *Siyer-i Nebî*, s. 12. M. Hakkı, *Ecmelü's-Siyer*, s. 26.
[229] M. Hakkı, *Ecmelü's-Siyer*, s. 2.
[230] A. Hamdi, *Peygamberimiz*, s. 14.

geceye denk gelmesi Kisra'yı telaşa düşürmüştür. Nûşirevân hemen Mecusilerin mezhep başkanı Mûbezân'ı yanına çağırıp, hadiselerden ne anlam çıkarılabileceğini sormuştur. Mûbezân da o gece; kükremiş develerin önüne kattığı arap atları ile Dicle nehrini geçerek İran topraklarına yayıldığını rüyasında görmüştür. Bu rüyayı anlatınca zaten muzdarip durumda olan Kisra büsbütün korku ve dehşete kapılmıştır. Irak kâhinlerine müracaat edilmesine karar vermişlerdir. İran'a tabi olan Hîre hükümetinin reisi Nu'mân b. el-Münzir'den yardım istenmiş, O da Abdülmesih isminde birini göndermiştir. Abdülmesîh[231], Nûşirevân'ın huzuruna çıkıp olayı dinlediği zaman acizliğini belirtmiş ve bunu olsa olsa Şam'da oturan dayısı Satîh'in hal ve tefsir edebileceğini söylemiştir. Nûşirevân, Abdülmesîh'i hemen Satîh'e göndermiştir. Satîh, yıkılan saray burçları kadar hükümdar gelip geçtikten sonra Sâsânî devletinin son bulacağını belirtmiştir.[232]

Mustafa Takî, Mehmet Ziya, Yusuf Ziya ve Ahmed Hamdi Akseki, Lütfullah Ahmed'in eserine aldığı rivayete benzer şekilde; Kisra sarayının 14 burcunun yıkıldığını, İstahar Abad şehrinde bin yıldır yanmakta olan ateşgedenin söndüğünü, Memalik-i İran'daki Seva gölünün kuruduğu veya çöktüğü; bin yıldır suyu kesilmiş olan Semava deresinde suların fizan ettiğini; Fars Kaddulkudatı Mûbezân'ın rüyasında bir takım sert ve serkeş develerin bir bölük Arap atlarını önüne katarak Dicle nehrini geçip Irak içlerine daldıklarını gördüğünü[233] ifade eden rivayetlere yer verirler.

Ahmed Hamdi Akseki, eserinde, Hz. Muhammed doğduğu zaman dünyada bir takım olayların meydana geldiğini söy-

---

231 Tam adı; Abdülmesîh b. Amr b. Hayân b. Bukayle el-Gassânî.

232 L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 57.

233 Mehmet Ziya, *Siyer-i Nebî*, s. 12; Takî, *Nur-ı Muhammedî*, s. 36; A. Hamdi, *Peygamberimiz*, s. 12-13.

lemektedir. Mecusi ateşi sönmüş, putlar yüzüstü devrilmiş, dünyanın her tarafını nur kaplamıştır.[234]

Mustafa Takî, eserinde, şu şekilde bir rivayete yer vermektedir: "Nûşirevân, Dicle kenarında bir köşk yapmış idi, o gece bir sel gelerek o köşkü yıktı. Nûşirevân'ın yıkılan köşkü iki kere yapıldı ancak her ikisinde de tekrardan yıkıldı. Kâhinler biz ilk yıkılmada senin elinden taht gidecek, anlamıştık ancak yine de denedik dediler. Nûşirevân ülkedeki tüm kâhinleri çağırttı. Bunlardan en önemlisi Satîh idi. Satîh, 14 hükümdar sonrası Sâsânî devletinin yıkılacağını söylemişti. Nûşirevân o zamanlarda gökyüzüne baktığı bir esnada Hicaz tarafından bir şimşeğin çakarak Meşrik'e doğru uzanıp gittiğini gördü. Bu olaydan Hicaz'dan bir hükümdar veya bir şey çıkarak Meşrik'a kadar uzanacağını anlamıştı. Hz. Osman zamanında 14 hükümdar tamamlanmış ve Sâsânî devleti yıkılmıştır.[235]

Hz. Muhammed doğduğu zaman meydana geldiği idea edilen olaylardan biri de putların yüzüstü düşmesidir. Bu konu ile ilgili olarak Lütfullah Ahmed: "Rivayet olunduğuna göre Hz. Muhammedin doğduğu gece Kureyşliler taptıkları bir putun şerefine bir ziyafette bulunuyorlardı. Put üç defa yüz üstü yere kapandı. Her defasında birden kaldırıldı. Son düşüşünde ondan şöyle bir nida yükseldi: "Viladet-i fahri kâinat, cihan-ı serasir envara gark etti"[236] şeklinde bir rivayete eserinde yer vermektedir.

Mustafa Takî, eserinde, Hz. Muhammed doğduğu zaman Kâbe'de üç gün üç gece zelzele olduğunu, doğum sabahı Varaka, Abdullah b. Cahş ve Zeyd b. Ömer'in puthaneye gittiklerini ve

---

234 A. Hamdi, *Peygamberimiz*, s. 15.
235 Takî, *Nur-ı Muhammedî*, s. 34-43.
236 L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 63-64.

putları yere serilmiş olarak gördüklerini, yerden kaldırdıklarını ancak putların tekrar yere düştüklerini ifade eder.[237]

Mehmet Ziya'nın eserinde de Kâbe'deki putların yüzüstü düştüğünü ifade eden bir anlatım mevcuttur.[238]

Yine Mustafa Takî, eserinde, Hz. Muhammed doğduğu zaman bir Yahudinin "Kızılyıldız doğdu, her ne zaman bu yıldız doğarsa herhalde bir peygamber gelir. Hâlbuki Muhammed aleyhisselamdan başka gelecek bir peygamber kalmadı" dediğini ifade eden bir anlatıma yer veririr.[239]

Yusuf Ziya, eserinde, Hz. Muhammed doğduğu esnada bütün cihana bir kurtarıcı'ın zuhurunu haber veren bir takım hadiseler olduğunu belirten rivayetlerin bulunduğunu belirtmektedir.[240]

3.2. Çocukluk Dönemindeki Sıra Dışı Olaylar

3.2.1. Süt Anneye Verilişi

Mahmud Es'ad, eserinde, Mekkelilerin eskiden beri çocuklarını çöl hayatına alıştırmak, suyu ve havası güzel yerlerde büyütmek için çocuklarını sütanneye verdiklerini ifade eder. Her sene ilkbahar ve son baharda havası, suyu güzel yerlerden bayanların geldiğini zenginlerin çocuklarını alıp götürdüğünü, Âmine'nin de bu âdete uyarak çocuğunu Halîme'ye verdiğini belirtir. Mahmud Es'ad o sene büyük bir kıtlık olduğunu, otların kuruduğunu, hayvanların telef olduğunu ifade ettikten sonra Halîme'nin ağzından şu rivayete yer verir:[241] "Ben de kocam Haris ile birlikte yola çıktım, oğlum yanımdaydı. Memende süt olmadığı için hep ağlardı. Öteki kadınlar süratle

[237] Takî, *Nur-ı Muhammedî*, s. 33-38.
[238] Mehmet Ziya, *Siyer-i Nebî*, s. 12.
[239] Takî, *Nur-ı Muhammedî*, s. 31.
[240] Yusuf Ziya, *Peygamberimiz,* s. 28.
[241] M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 68.

Mekke'ye gittiler. Benim zayıf bir merkebim vardı. Bir de zayıf bir devemiz vardı ki bir damla süt alamazdık. Kocam "Çabuk ol yetişelim, öteki kadınlar varıp zenginlerin çocuklarını alırlar. Sen de boş dönersin." derdi. Ama merkebimi ne kadar hızlı sürersem süreyim kafileye yetişemezdim. Nihayet bir Pazartesi günü Mekke'ye vardık. Öteki kadınlar zenginlerin çocuklarını almışlardı. Ben mahzun oldum. Derken karşıma heybetli bir adam çıktı. "Çocuk almamış kadın kaldı mı?" diye sordu. "Bu adam kimdir?" diye sordum. "Kureyş'in başkanı Abdülmuttalib'dir." dediler. Yanına vardım selam verdim, "Sen kimsin?" dedi. "Beni Sa'd'ım" dedim. Abdülmuttalib, "Ya Halîme, sende iki meziyet var: Biri saadet, öteki iyi ahlaktır. Dünya ve ahretin izzeti bu iki meziyettedir. Benim yetim bir çocuğum var. Kadınlara arzettim, babasız çocuktan ne faydamız olur diye kabul etmediler, sen kabul et. Ola ki bir fayda göresin" dedi... Kocam, "Kabul et belki hayır bundadır." dedi. O esnada kalbime bir yumşaklık geldi. "Ben eli boş gidemem" dedim. Çocuğun babası yoksa Abdülmuttalib gibi bir dedesi var diye düşündüm. Bunun üzerine çocuğu aldım. Abdülmuttalib çok memnun oldu. Beni, Âmine'nin evine götürdü. Gayet güzel bir kadındı. "Hoş geldin" dedi. Beni çocuğun odasına götürdü. Çocuk beyaz softan bir örtüye sarılmış mis gibi kokuyordu. Yüzü yeşil bir ipekle örtülüydü. Gözleri uykudaydı. Yüzünü açtım, ay gibi parlayan bir güzellik gördüm. İçimden çocuğa öyle bir meyil geldi ki; memelerime süt dolmaya başladı. Elimi göğsüne koydum, çocuk uyandı ve bana gülümsedi. O kadar güzel bir çocuk görmemiştim. Kucağıma aldım. Sağ mememi verdim, emmeğe başladı. Oğlum Hamza'ya da sol mememi verdim. Abdülmuttalib; "Müjde ey Halîme kabilen içinde senin nail olduğun devlet, kimseye kısmet olmadı." dedi. Çocuğu alıp evimize geldik. Evimize bereket geldi. Çocuk iki yaşına girince sütten kesip Âmine'ye götürdük. Ayrılmak bize zor geliyordu.

Âmine'ye "Mekke'nin havası sıcak çocuk yoldan geldi. İhtimal ki hastalanır. İzin ver bir müddet daha bizde kalsın" dedik. O da kabul etti."[242]

Hz. Muhammed'in sütanneye verilmesi olayı Lütfullah Ahmed'in eserinde şu şekilde anlatılmaktadır: Araplarda gelenek olduğu üzere çocuk sütten kesilmesi için ve daha iyi Arapça öğrenmesi için çölde yaşayan bedevi ailelere verilirdi. Hz. Muhammed de aynı sistemle Halîme'ye verildi. Halîme, Hz. Muhammed'i aldıktan sonra kedine nasıl uğurlu geldiğini şu şekilde anlatır: " Zevcemle birlikte ben de diğer kadınlara katıldım. Sütsüz ve zayıf bir devemiz ile zayıf bir eşeğimiz vardı. Kucağımdaki çocuğum Hamza, kendisine verecek sütüm olmadığından açlığın tesiriyle ağlıyordu. Biz Mekke'ye herkesten sonra vasıl olduk. Bizden evvel varanlar bütün zengin çocuklarını almışlardı. Pek ziyade mahzun oldum. Bu esnada yanımda peyda olan bir zat bana; "Eğer çocuk almadınsa, benim yetim bir çocuğum var. Beni Saide kadınları yetimden ne fayda olur diye kabul etmediler. Sen kabul et belki faydalanırsın" dedi. Zevcemle istişare ettikten sonra size bir cevap verelim dedim. Tahkik ettim bu kişinin Kureyş'in reisi Abdülmuttalib olduğunu öğrendim. Zevcem çocuğu kabul etmeye meyil etmedi. Ben de kabilemin içine elim boş olarak gitmekten utandım. Abdülmuttalib'in yanına gidip çocuğu istedim. Memnun oldu. Hakkımda hayır duasında bulundu. İsmimi ve kabilemi sordu. Abdülmuttalib, beni Âmine'nin yanına götürdü. Çocuk üzeri yeşil ipek bir örtüyle sarılmış uyuyordu. Örtüyü kaldırdım, gözlerimin önünde bir nur, bir melek tecessüm etti. Bu mukaddes şahsa karşı gönlümde şiddetli bir meyil peydah eyledi. Hemen onu kucağıma alıp bağrıma bastım. Mememi çocuğa verdim. Sütü çekilmiş memelerim sütle doldu. Âmine bana

---

[242] M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 68-69.

birçok nasihat ve tembihatta bulunduktan sonra vedalaşarak çocuğu alıp haneme geri döndüm. O zamana kadar fakru zaruret içinde giden ailemiz zenginleşti. Gönlümüzde gam kalmadı. Halimizde meydana gelen iyiliğe dikkat çekmiş olan zevcem "Halîme, bu yetim ne kadar uğurlu imiş, hanemizi bereket ve refaha gark etti. Biz de ona ihtimam ile bakıp büyütelim dedi. Diğer çocuklar gibi Hz. Muhammed üzerini kirletmezdi. Onu her ne zaman yıkamak istedimse taharet ve nezaket içinde buldum. Çıplak olmaktan nefret eder elbisesi çıkarılınca ağlardı. Diğer zamanlarda da her zaman neşeli olurdu bu yüzden onu her gören severdi. Sıhhati tam vücudu kuvvetli idi. İki yaşına gelince onu annesine götürdük fakat gönlümüz hiç istemiyordu, bu yüzden Mekke'nin havasını bahane ederek bir müddet daha onu yanımızda tutmak istedik annesi de kabul etti.[243]

Lütfullah Ahmed, eserinde, Hz. Muhammed'in sütannesinin yanıda iken başından geçen şu olay da anlatılmaktadır: "...Bir gün sütkardeşi Şeyma ile beraber kuzuların bulunduğu yere gitmişlerdi. Öğle güneşinin en şiddetli zamanında dışarıya çıkmalarına Halîme'nin canı sıkılmıştı. Halîme bir daha böyle sıcaklarda dışarıya çıkmamalarını tenbihledi. Şeyma annesine bir bulutun kendilerini takip ettiğini ve hiç güneş görmediklerini söyledi. Bunun üzerine Halîme, Hz. Muhammed'in hal ve hareketlerine biraz daha dikkat etti. Onda diğer çocuklarda görülmeyen durumları gördü."[244]

Aksekili Mustafa Hakkı, eserinde Hz. Muhammed'in on kadar farklı kişiden süt emdiğinin rivayet edilmiş olduğunu ancak devamlı olarak Halîme'den emdiğini belirtmiştir. Hz. Muhammed'in Halîme'nin yanında 4 veya 6 yaşına kadar kaldığını bu süre zarfında sadece Halîme ve ailesinin değil tüm

---

243 L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 68-69.
244 L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 70.

kabilenin Hz. Muhammed'in sayesinde bolluk ve iyiliklere şahit olduklarını ifade eder.[245]

Mehmet Ziya ise bu konu ile ilgili olarak eserinde; "Mekke halkı öteden beri yeni doğan çocuklarını çöl hayatına alıştırmak için suyu ve havası güzel yerlerdeki ailelerin yanına verirlerdi. Beni Said kabilesinden Haris'in eşi Halîme, Âmine'den Hz. Muhammed'i alarak kendi yurduna götürdü. İki yaşına gelinceye kadar çocuğu emzirdi. Daha sonra sütten kesip çocuğu annesine götürdü. Fakat tekrar alıp yurduna geri döndü. Hz. Muhammed dört yaşına gelince Mekke'ye annesine götürüp teslim etti."[246] demektedir.

Hz. Muhammed'in sütanneye verilmesi olayı Yusuf Ziya'nın eserinde şu şekilde anlatılmaktadır; Araplarda gelenek olduğu üzere, çocuğun ahlakının ve sağlığının temini için bedevi bir ailenin yanında büyümesi umulurdu. Bu doğrultuda Beni Said (Sa'd) kabilesine mensup Halîme isimli bir sütanneye verildi. Halîme çocuğu alışını anlatırken altında yeşil ipekten bir bez, üstünde de yünden beyaz bir örtü ile sarılı olduğunu ve çok güzel olduğu için birden kanı ısındığını, suluğunun misk gibi koktuğunu ve dayanamayarak kucağına aldığını belirtir. Misafir oldukları yere geri geldiklerini, çocuğu emzirmek istediğini, sağ memesini verdiğini, sol memesini ise çocuğun emmediğini onunla da oğlu Abdullah'ı emzirdiğine dair bir rivayete yer vermektedir. Rivayetin devamında; "Halîme, "Memleketimiz, kuraklık iken o sene büyük bir feyz ve bereket görüldü. İki yaşını bitirince onu sütten kestim, annesine götürdüm, müsaade ederseniz bir sene daha kalsın Mekke'nin hastalıkları onu zayıf düşürür dedim, müsaade ettiler, fakat çocukta bazı hallere şahit olmaya başladık. Zevcem "Ben bu çocuğun ha-

245 M. Hakkı, *Ecmelü's-Siyer*, s. 2-3.
246 Mehmet Ziya, *Siyer-i Nebî*, s. 12-13.

linden endişe ediyorum" dedi. Doğru dedim ve Mekke'ye götürdük." Halîme çocuğu Mekke'ye getirdiği zaman Mekke'de veba vardı. Bu yüzden çocuğu geri götürdü. Altı yaşına kadar sütannenin kontrolünde kaldı. Âmine, eşinin mezarını ziyaret ve çocuğun dayılarını ziyaret için Medine'ye gitti. Burada Hz. Muhammed, Yahudilerin dikkatini çekti. Âmine çocuğa bir zarar gelmesin diye hastalığına bakmayarak Mekke'ye dönerken Ebva denilen yerde vefat etti. İhtimal ki Cenab-ı hak yetimliği ile Hz. Muhammed'in kalbini bir kat daha hassas etmek ve insaniyetin fecâatine(acıklı durum) nüfuz ettirmek için sevgili resulüne büyük tecellilerde bulunmuştur." [247] şeklinde devam etmektedir.

Ahmed Hamdi Akseki'nin eserinde olay özetle şu şekilde anlatılmaktadır; "Beni Sa'd kabilesinden Halîme, Hz. Muhammed'i emzirmek için almıştı. Bu kadın Haris'in hanımıydı. Bunlar çocuğu kendi çocuklarından çok seviyorlardı. Bu çocuk geldiği günden itibaren evde fevkalade bolluk ve bereket görülmeye başlamıştı. Hz. Muhammed biraz büyüyüp ayakta gezmeye başladığı zaman annesi Âmine çocuğu yanına almak istedi. Ancak sütannesi Halîme bir bahane ile çocuğun bir müddet daha yanında kalmasını istedi. Birgün Halîme'nin dikkatsiz olduğu bir esnada Hz. Muhammed ve sütkardeşi öğle vakti kuzuların yanına gitmişti. Geldiklerinde Halîme kızı Şeyma'ya kızdı. Güneşin en şiddetli vaktinde neden dışarı çıktıklarını sordu. Çocuk da sıcak görmediklerini, bir bulutun kendilerini takıp ettiğini, sütkardeşinin nerede durursa bulutun da durduğunu, nereye giderse bulutun da o tarafa gittiğini anlattı. Bu olay üzerine Halîme ve eşi Hz. Muhammed'e bir kat daha dikkat etmeye başladılar. [248]

[247] Yusuf Ziya, *Peygamberimiz,* s. 29-31.
[248] A. Hamdi, *Peygamberimiz,* s. 17.

Ahmed Hamdi Akseki, Askere Din Kitabı isimli eserinde Hz. Muhammed'in o dönemde gelenek olduğu üzere sütanneye verildiğini, peygamberimizin vardığı yere uğurlu geldiğini ifade eder.[249]

3.2.2. Göğsünün Yarılması

Hz. Muhammed'in haytı ile ilgili tartışmalardan birisi de onun göğsünün yarılıp yarılmaması olayıdır.

Mahmud Es'ad, eserinde, göğüs ameliyatının Mirac olayından önce meydana geldiğini anlatan bir rivayete yer vermektedir. Bu rivayete göre; Fahri Kâinat efendimiz şöyle buyurmuştur; "Bir gece Hatimde yan üstü yatıyordum, biri geldi, göğsümü şurdan şuraya kadar yardı, kalbimi çıkardı. İçi imanla dolu bir leğen getirdiler. Kalbimi yıkadı ve imanla doldurup yerine koydu..."[250]

Kılıçzâde, eserinde, Hz. Muhammed'in kalbinin yarılmasını, çıkarılarak içinden bir şeylerin alınıp atılmasını sonra geri konulup, göğsünün dikilerek mühürlenmesini acayip bulmaktadır. Kalbin çalışmasının durması durumunda ölüm olayının gerçekleşeceğini ifade eder. Dikkat çektiği noktalardan birisi de bu ameliyat esnasında hiçbir aletin kullanılmamış olmasıdır. Kalbin böyle bir muameleye tabi tutulmasını anlamsız bulan Kılıçzâde; yapılan araştırmaların, kalbin görevinin vücuttaki kanın devirdaim işini yürütmek olduğunu ortaya koyduğunu ifade eder. Kılıçzâde'ye göre kalp idrak ve hissiyat merkezi değildir. Eğer böyle bir temizlik yapmak gerekiyorsa beyin üzerine yapılması gerekirdi. Kılıçzâde, Hz. Muhammed'in kalbinin böyle bir temizliğe ihtiyacının olmadığını savunmaktadır.[251]

Olay Lütfullah Ahmed'tin eserinde şu şekilde anlatılmak-

---

[249] A. Hamdi, *Askere Din Kitabı*, s. 51.
[250] M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 511-512.
[251] Kılıçzâde, *İ'lan-ı Harb*, s. 120-121.

tadır: "...Bir gün sütkardeşi Zübeyr ile beraber sürülerin bulunduğu yere gitmişlerdi. Bu esnada peygamberin mübarek göğsünün melekler tarafından yarıldığı ve temizlendiği olay meydana geldi. Bundan fazlasıyla korkmuş olan Zübeyr koşarak gelip olayı annesine anlattı. Bu ve benzeri olayların artmasından endişe eden Halîme, çocuğu annesine teslim etti."[252]

Aksekili Mustafa Hakkı'nın eserinde ise bu ameliyatın toplamda beş kez gerçekleştiği ifade edilir. Buna göre; birincisi sütannesinin yanında iken meydana gelmiştir. İkincisi on yaşlarına ulaşınca meydana gelmiştir. Üçüncüsü miraç gecesi meydana gelmiştir. Dördüncüsü yirmi, beşincisi de kırk yaşlarında olmak üzere toplamda beş kez gerçekleşmiştir.[253]

Yusuf Ziya ise eserinde, çocuğun sütannesinin yanında iken sadece halinde bazı haller müşahade edildiğini belirtmiş göğsünün yarılması ile ilgili bir bilgi vermemiştir.[254]

Dönemimiz yazarlarından İsmail Fennî, Dozy'e yazdığı reddiyesinde bu olayı değerlendirirken Dozy'nin "Hz. Muhammed putperestliğe katılmıştır." iddiasına cevaben, Hz. Muhammed'in iki melek tarafından ameliyat edildiğini ve kalbinden fesat ve fitnenin alındığını ifade eder.[255]

3.2.3. İlahi Koruma

Hz. Muhammed'in Allah tarafından korunup korunmadığı ile ilgili olarak Lütfullah Ahmed, eserinde, şu rivayete yer verir; "Bir gün Nebi Ekrem, Halîme'nin kızı (kendisinin sütkız kardeşi) Şeyma ile beraber haneden çıkıp kuzuların yanına gitmişlerdi. Öğle güneşinin en har bir zamanında dışarıya çıktıklarına canı sıkılan Halîme, kızına bir daha böyle sıcaklarda

252 L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 70.
253 M. Hakkı, *Ecmelü's-Siyer*, s. 3.
254 Bkz. Yusuf Ziya, *Peygamberimiz*, s. 30-31.
255 Fennî, *İzâle-i Şukûk*, s. 126.

haneden dışarıya çıkmamasını ve kardeşini de çıkarmamasını tembihledi. Şeyma validesine dedi ki; "Biz sıcaktan hiç etkilenmedik, gökyüzünde kardeşimin başı hizasında bir bulut parçası peyda oldu. O nereye gittiyse bulut da oraya gitti. Buraya kadar hep o bulutun gölgesinde geldik."[256]

Yusuf Ziya'nın eserinde ise, Hz. Muhammed, kılıç kucağında oturmakta iken Gatafânlılardan Ğavres isimli bir kisişinin iman etmek bahanesiyle huzura çıktığını ve kılıcı görmek ister gibi hemen kılıcı eline aldığını, fakat elinin kılıcı çektiği gibi kaldığını ifade eden bir rivayet mevcuttur. Bu rivayete yer veren Yusuf Ziya, Kur'an-ı Kerimdeki; "Ey hakiki mü'minler bazıları size el uzattıkları zaman Rabbiniz o eli durdurduğu vakit..."[257] ayetini vererek ilahi korumaya işaret etmektedir.[258]

Ahmed Hamdi Akseki, eserinde, bir gün Hz. Muhammed namaz kılarken, secdeye indiği bir esnada Ebu Cehil'in kafasına taş vurmak istediğini ancak Allah tarafından kalbine bir korku geldiğini ve bu niyetinden vazgeçtiğini ifade eder.[259]

3.2.4. Mührü Nübüvvet

Mahmud Es'ad, bu konu ile ilgili olarak; "Nebi Ekrem altı yaşında iken Âmine, cariyesi ile birlikte dayılarının yanına ziyarete gitti. Burada Hz. Muhammed, Biri Beni Necar isimli suda yüzme öğrendi. Medine çocukları ile beraber suya girdiği zaman sırtındaki mührü nübüvveti Yahudiler görmüşler ve aralarında "Bu çocuk galiba Nebi Ahir zaman olacaktır" demişlerdi." Şeklinde bir rivayete eserinde yer verir.[260] Lüt-

---

256 L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 70.
257 Maide, 5/11.
258 Yusuf Ziya, *Peygamberimiz,* s. 184.
259 A. Hamdi, *Peygamberimiz,* s. 32.
260 M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 379.

fullah Ahmed[261] ve Aksekili Mustafa Hakkı[262] da aynı rivayeti eserlerine almışlardır.

Lütfullah Ahmed, eserinde, "Nebi erkemin arkasında tam kalbinin hizasında bir nişane vardır ki buna "Mührü Nübüvvet" denir." Şeklinde bir ifade kullanmıştır.

Mehmet Ziya ise eserinde, doğum anını anlatırken mührü nübüvvet ile ilgili olarak; "Hâtimu'l-enbiya hazretleri sünnetli ve göbeği kesik olarak doğmuş idi. Arkasında kalbi hizasında, iki küreği arasında bir nişanesi vardı. Buna Mührü Nübüvvet deniyordu." Şeklinde bir ifade sarfetmektedir.[263]

Mührü Nübüvvet algılaması Râhip Bahîrâ kıssasında da geçtiği için burada kısaca değindik. Daha sonra detaylı olarak incelenecektir.

3.2.5. Bahîrâ Kıssası ve Mührü Nübüvvet

Mahmud Es'ad bu konu ile ilgili olarak eserinde; Hz. Muhammed'in 13 yaşına girdiğinde Ebû Tâlib ile birlikte Şam'a ticaret için gittiğini, Busra yakınlarında Abdülkays mabedinin karşısında konakladıkları esnada, bu mabedin Râhibi Bahîrâ' nın, Hz. Muhammed'de, kitablarda okuduğu son peygamberin özelliklerini gördüğünü, Ebû Tâlib'den çocuğun durumu ile ilgili bilgiler aldığını daha sonra izin isteyerek çocuğun gömleğini yukarı doğru sıyırdığını, yarım elma büyüklüğündeki peygamberlik işaretini gördüğünü ve öptüğünü ifade eden bir rivayete yer verir. Bahîrâ, Ebû Tâlib'e "Eğer çocuğu Şam tarafına götürürsen Yahudiler onu tanıyabilir ve ona zarar verir." Diyerek uyarıda bulunmuş ve geri dönmelerini tavsiye etmiştir.[264]

Lütfullah Ahmed, eserinde şu rivayete yer verir; "582 yı-

---

261 L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 71.
262 M. Hakkı, *Ecmelü's-Siyer*, s. 3.
263 Mehmet Ziya, *Siyer-i Nebî*, s. 12.
264 M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 382.

lında Hz. Muhammed 13 yaşında iken Ebû Tâlib, ticaret için Suriye'ye gitmek üzere hazırlandı. Seyahat hazırlıklarını gören çocuk ağlamaya başladı. Ebû Tâlib çocuğun ağlama sebebini anlayarak onu da yanında götürmeye karar verdi. Kitab-ı mukaddesi dikkatle tetkik etmiş olan Bahîrâ, gelecek olan hâtimul enbiyânın alâmetlerini biliyordu. Hz. Muhammed'i görür görmez bu alâmetleri onda müşahede etti. Kureyşlilere bir ziyafet verdi. Yemeğin ardından Ebû Tâlib'den Hz. Muhammed'in ismi ve özelliklerini sorularla tahkik ettikten sonra omuzları hizasındaki bölümü görmek için izin istedi. Sırtını biraz aşağıya sıyırınca mührü nübüvvet meydana çıktı. Bahîrâ, " İşte alâmet-i nübüvvet, işte nebî âhir zaman" diyerek, hürmet etti. Sonra Ebû Tâlib'e dönerek, "Şam'da nübüvvetin evsaf ve alâmetlerine vakıf olan Yahudiler vardır. Siz bu çocuğu beraberinizde oraya götürürseniz belki zarar ve ihanetleri dokunur. İşinizi Busrâ'da bitirip Mekke'ye dönerseniz daha iyi olur." dedi. Ebû Tâlib, Bahîrâ'nın uyarılarını dikkate alarak malzemesini Busrâ'da sattı ve Mekke'ye döndü.[265]

Tâhirü'l-Mevlevî de eserinde, Hz. Muhammed'in 12 yaşında iken amcası ile Şam tarafına gittiğini Busrâ denilen bir kasabada Bahîrâ isimli bir papazın Hz. Muhammed'i inceleyerek geleceğin peygamberi olacağını Ebû Tâlib'e bildirdiğini, bunun üzerine Ebû Tâlib'in malını burada satarak geriye döndüğünü ifade eden bir rivayete yer verir.[266]

Mehmet Ziya'nın eserinde de bu konu ile ilgili şöyle bir rivayet yer almaktadır; "Fahri Âlem on iki yaşını bitirip on üç yaşına girdiği zaman amcası Ebû Tâlib ticaret kervanı ile Şam'a gidiyordu, beraberinde onu da götürdü. Kâfile, Busrâ beldesi yakınında Abdülkays mabedi karşısında konakladı.

265 L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 75-76.
266 Mevlevî, *Hazreti Peygamber*, s. 4-5.

Kafile bir ağaç altında durdular. O mabette münzevi bir hayat süren Râhip Bahîrâ kafile ile beraber gelen ve kafileyle birlikte ağacın üzerinde duran bir bulut gördü. Bahîrâ kendi bilgilerinden yola çıkarak Hâtimu'l-Enbiya'nın bu kafilede olduğunu anladı ve derhal bir ziyafet hazırladı. Ebû Tâlib, Hz. Muhammed'i eşyaların başında bırakarak diğer arkadaşları ile birlikte ziyafete gitti. Hepsi sofraya oturdular. Bahîrâ hepsini inceledi fakat aradığı alâmeti hiçbirinde bulamadı. O, bulutun hala ağacın üzerinde durduğunu gördü. Bahîrâ, Ebû Tâlib'e arkadaşlarınızdan gelmeyen var mı diye sordu. O da küçük bir çocuğun kaldığını söyledi. Bahîrâ, onun da sofraya getirilmesini istedi. Yemek esnasında Bahîrâ çocuğu güzelce izledi ve Hâtimu'l-Enbiya'nın alametlerini onda gördü. Çocuğa sana bir şeyler soracağım Lat ve Uzzâ hakkı için doğru söyle dedi. Hz. Muhammed, Lât ve Uzzâ'ya yemin verme zira benim en sevmediğim şey putlardır buyurdu. Bahîrâ soracağı soruları sordu cevaplarını aldıkça tahminin doğru olduğu kanaatine vardı. Hemen peygamberin mubarek sırtını açarak Nübüvvet Mührünü gördü. Saygı ve hürmetle karşıladı. Ebû Tâlib'e "Bu kimdir?" diye sordu. "Oğlumdur." cevabına mukabil Bahîrâ; "Yok yok Onun yetim olması gerekir." dedi. Ebû Tâlib; "Evet, öz oğlum değildir, kardeşimin oğludur, babası ve annesi vefat etmiştir" dedi. Bahîrâ, Ebû Tâlib'e "Şam Yahudileri içinde onun hallerini ve işaretlerini bilenler vardır. Belki tanıyıp ona zarar verebilirler. Beni dinlerseniz işinizi burada bitirip hemen geri dönünüz." dedi. Ebû Tâlib, Bahîrâ'nın sözünü dinleyip malını burada satarak geri döndü."[267]

Yusuf Ziya'nın eserinde, yukarıdaki rivayet şu şekilde yer alır: "Hz. Muhammed on iki yaşına gelince amcası Ebû Tâlib ile birlikte ticaret için Suriye'ye gitti. Orada Bahîrâ isimli bir râhip

---

[267] Mehmet Ziya, *Siyer-i Nebî*, s. 13-15.

bulunuyordu. Hz. Muhammed'in hal ve hareketlerinden gelecekte büyük bir zaat olacağını anladı. İlahi risâlete nail olacak olan bu çocuğa dikkat etmesi için amcası Ebû Tâlib'i uyardı."[268]

İsmail Fennî'nin eserinde de Hz. Muhammed'in 12 yaşında iken amcası Ebû Tâlib ile birlikte seyahat ederken, Râhip Bahîrâ'nın Kitab-ı Mukaddes'te müteala ettiği alametleri Hz. Muhammed'de gördüğünü, ismini ve ahvalini tahkik ettikten sonra sırtında, yarım elma büyüklüğündeki mühr-ü nübüvveti öptüğünü ve Yahudiler tarafından kötülük gelir diye daha ileriye gitmeyerek oradan dönmelerini istediğini ifade eden bir rivayet mevcuttur.[269]

Ahmed Hamdi, Peygamberimiz ve Müslümanlık isimli eserinde Bahîrâ olayı şu şekilde anlatılır; "Hz. Muhammed, 12 yaşında iken amcası Ebû Tâlib ile beraber Şam'a ticaret için bir kervanla gitti. Busrâ denilen yere vardıklarında bir kilisenin karşısıda bir ağacın altında konakladılar. Kilisede Bahîrâ denilen bir râhip bulunuyordu. Bu râhip kervan gelirken kervan ile beraber gelen bir bulutun, kervan durunca durduğunu fark etti. Âhir zaman peygamberinin vasıflarını Tevrat ve evvelki âlimlerden öğrenmişti. Râhip kervandakileri yemeğe çağırdı. Hz. Muhammed'i bu yemekte güzelce tetkik ettikten sonra sırtını açtı ve peygamberlik mührünü gördükten sonra saygı ve hürmetle öptü. Ebû Tâlib'e Şam Yahudilerinin bu çocuğa zarar verebileceğini bu yüzden işlerini orada bitirekek geri dönmelerini söyledi."[270]

3.3. Gençliği

3.3.1. Ficar Savaşlarına Katılması

Mahmud Es'ad, eserinde, Hz. Muhammed'in 16 yaşında iken Kureyş ile Hevazin arasında yapılan 2. Ficar'da Nahle ve

---

268 Yusuf Ziya, *Peygamberimiz,* s. 34.
269 Fennî, *İzâle-i Şukûk*, s. 148.
270 A. Hamdi, *Peygamberimiz,* s. 119.

Şemta savaşlarına katıldığını ve "Ficar gününde amcalarıma ok veriyordum. Kendim de ok attım" dediğini ifade eder.[271]

Hz. Muhammed'in Ficâr harplerine katılması ile ilgili olarak Lütfullah Ahmed, eserinde, Hz. Muhammed'in 17 yaşında iken Kureyş ile Beni Hevâzin arasında vuku bulan "Ficâr Sani" harbine iştirak ettiğini, Hz. Muhammed'in bu muharebede Hevâzinin attığı okları toplayıp amcalarına verme hizmetinde bulunduğunu belirtir.[272]

Aksekili Mustafa Hakkı da eserinde Hz. Muhammed'in 14 ve 20 yaşlarında iken Ficar savaşlarına katıldığını, savaşmayarak geri planda yardımcı olduğunu ifade eder.[273]

Yusuf Ziya ise eserinde, Hz. Muhammed'in yirmi yaşlarında iken haram aylarında vuku bulduğu için Ficâr Harbi diye isimlendirilen Kays ve Kureyş arasındaki savaşların sonucunu gördüğünü belirten bir rivayete yer verir.[274]

3.3.2. Hilfü'l-Fudûl'a Katılması

Bu olay Mahmud Es'ad ve Lütfullah Ahmed'tin eserlerinde, özetle şu şekilde anlatılmaktadır; "Ficâr olayından sonra Mekke'de huzur ve asayiş kalmamıştı. Zayıf ve aciz olanlar değişik eziyetlere uğruyorlardı. Ziyaret ve ticaret emeliyle Mekke'ye gelmiş olan bir Yemenlinin bütün malı (Sehm kabilesinden As b. Vail tarafından)[275] gasbedildi. Yemenli güneş doğduktan sonra Ebû Kubeysdağına çıkarak yardım istedi. Bunun üzerine Kureyş reisleri bir araya gelip bir anlaşma yaptılar. En yaşlılarından olan Abdullah b. Cedan'ın hanesinde toplanarak; yerli ve yabancılardan zulme uğrayanları korumak ve haklarını almak

---

[271] M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 384.
[272] L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 77.
[273] M. Hakkı, *Ecmelü's-Siyer*, s. 7.
[274] Yusuf Ziya, *Peygamberimiz*, s. 34-35.
[275] Parantez içindeki bölüm M. Es'ad'ın eserinde belirtilmektedir.

hususunda anlaştılar. Hz. Muhammed de bu toplantıda hazır bulunmuştur."[276]

Aksekili Mustafa Hakkı, eserinde, Hz. Muhammed'in kendisine bütün dünya verilse dahi bu ahdi bozmayacağına dair bir hadis zikrettiğini de belirtmektedir.[277]

Yusuf Ziya'nın eserinde de şu şekilde bir rivayet görmekteyiz; "Mekke'deki pek çok olumsuzluklara şahit olmuş olan Hz. Muhammed'in talebi ile Mekke'nin reisleri bir araya geldi. Yerli yabancı, hür köle ayrımı yapılmaksızın her kim haksızlığa uğrarsa haksızın yanında yer alınacağı ve hakkını alana kadar mücadele edileceği doğrultusunda bir anlaşmaya varıldı. Buna Hilfü'l-Fudûl ismi verilmiştir."[278]

Yukarıda görüldüğü gibi Yusuf Ziya bu anlaşmanın Hz. Muhammed'in teklifi üzerine yapıldığını ifade eder. Lütfullah Ahmed'te ise bu doğrultuda bir bildirimde bulunulmamıştır.

Ahmed Hamdi Akseki ise eserinde olayı şu şekilde anlatmaktadır; Benilkayn kabilesine mensup meşhur şair Hanzala, Kureyş ile iş yapmak için Mekke'ye gelmişti. Ancak güpegündüz herkesin gözü önünde soyulmuştu. Benzer olaylar çokça meydana geliyordu. Hz. Muhammed de bu iğrenç durumdan hiç hoşlanmıyordu. Bir gün Mekke'nin muhtelif kabile reislerine zalime karşı mazlumu koruyan bir sistemin kurulmasını teklif etti. Hz. Muhammed'in bu yüksek ve insani teklifi kabul edildi. Bu teşkilata "Hilfü'l-Fudûl" adı verilmiştir.[279] Ahmed Hamdi, Hz. Muhammed'in bu teşkilatın en önemli azalarından birisi olduğunu ve bunun sayesinde birçok zalime mani olunmuş, kimsesizleri korunarak onlara mühim yardımlarda bulunulmuştur.

---

[276] M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm* ,s. 395; L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 81.
[277] M. Hakkı, *Ecmelü's-Siyer*, s. 7.
[278] Yusuf Ziya, *Peygamberimiz,* s. 35.
[279] A. Hamdi, *Peygamberimiz,* s. 20.

3.3.3.Hatice İle Evliliği

Hz. Muhammed'in hayatındaki önemli olaylardan birisi de O'nun Hz. Hatice ile olan evliliğidir. Bu başlık altında dönemimiz yazarlarının konu ile ilgili görüşleri tasvir metodu ile ortaya konulacaktır.

Mahmud Es'ad, Lütfullah Ahmed, Mehmet Ziya ve Ahmed Hamdi Akseki, Hz. Muhammed'in Hatice ile evliliğini eserlerinde şu şekilde anlatırlar; Hatice, Mekke'nin zengin ve soylu kadınlarındandır. Hatice, Hz. Muhammed'in dördüncü ceddi Kusay'a bağlı olan Hüveylid'in kızıdır. İki defa evlilik geçirmiş, iki eşi de vefat etmiştir. Ebû Tâlib ekonomik açıdan zayıf bir durumdadır. Birgün Hz. Muhammed'in halası Âtike bnt Abdülmuttalib ile Ebû Tâlib arasında şu konuşma geçmiştir; Âtike, Hz. Muhammed'in evililik yaşına geldiğini, onu evlendirmeye düşünüp düşünmediğini Ebû Tâlib'e sormuştur. Ebû Tâlib de düşünmediği bir anın bile olmadığını ancak maddi sıkıntı ve darlıktan vakit bulamadığını söylemiştir. Bunun üzerine Atike, Ebû Tâlib'e izin verirse bu duruma bir çare düşündüğünü ifade eder. Hatice'nin Şam'a göndermek üzere bir kervan tertip ettiğini ve bu kervanın başına geçecek birisini aradığını belirtmiştir. Âtike, Ebû Tâlib'den aldığı izinle Hatice ile görüşmüştür. Hatice, kölesi Meysere'yi Hz. Muhammed'in emrine vererek, başkalarına verdiği kar payının iki katını teklif etmiştir. Hatice'nin kendisine gönderdiği bu haberi Ebû Tâlib'e bildiren Hz. Muhammed amcasının izniyle kabul eder. Kervan Şam'a Hz. Muhammed'in kontrolünde hareket eder. Kafile, Busrâ'ya ulaştığında Hz. Muhammed, rahip Bahîrâ'nın vefat ettiğini onun yerine Nastûrâ isimli bir rahip geçtiğini müşahede eder. Bu yeni rahip ile de aralarında bir mülakat geçer. Nastûrâ, Hz. Muhammed'in hal ve hareketlerinden onun gelecek olan son peygamber olduğunu anlar. Yahudilerin bu durumu keşfederlerse O'na zarar vereceklerini söyleyerek Şam'a gitmemelerini

ister. Kervandaki mallar orada satılarak geri dönülür. Kazanılan kârın daha öncekilerden üç dört kat daha fazla olduğu belirtilmektedir. Hatice o esnada duldur, Kureyş'ten izdivaca talip olanlar olmuşsa da hiçbirini kabul etmemiştir. Hz. Muhammed de o sıralar çok yakışıklı fiziği düzgün kusursuzdu. Hatice, Muhammed ile izdivacı arzu eyledi. Bu fikrini Nefise'ye açtı. Nefise zeki ve anlayışlı idi. Hz. Muhammed'e giderek münasip bir dille fikrini sordu. Nebi Ekremin kendisiyle evlenmeye meyil ve rıza göstermesi Hatice'yi pek fazlasıyla memnun etti. Nikâh Hz. Hatice'nin evinde, Arap geleneklerine uygun halde yapıldı. Hatice ile Hz. Muhammed yirmi dört sene birlikte yaşadılar ve pek ziyade mutlu oldular. Biri diğerini zerre kadar incitmedi. Hz. Hatice hayatta olduğu sürece Hz. Muhammed tekliflere rağmen hiçbir kadını nikâhına almadı.[280] Mehmet Ziya, Hz. Hatice'nin Amcası Varaka b. Nevfel'den kitabı mukaddesin parçalarının bazılarını okumuş olduğunu ve okuma yazma bildiğini ifade eder. Yukarıdaki anlatımdaki evlilik teklifinin Nefise aracılığıyla yapıldığı bölüm Mehmet Ziya'da yoktur. Hz. Hatice tarafından Hz. Muhammed'e teklif edildiği, bu teklifinde Hz. Muhammed tarafından kabul gördüğü ve düğün yapıldığı belirtilmiştir.[281]

Tahir Mevlevi, eserinde, Hz. Muhammed'in Hz. Hatice ile evliliğini şu şekilde anlatmaktadır; Hz. Muhammed 25 yaşlarında iken Mekke'de Hatice bnt. Huveylid isminde dul ve zengin bir kadın vardı. Güvendiği kimselere para ve mal vererek Yemen ve Şam taraflarına ticaret için gönderirdi. Elde edilen kazancın yarısını alır diğer yarısını tuttuğu kişiye verirdi. Hz. Muhammed'e de mal ve eşya vererek kölesi Meysere ile birlikte Şam tarafına yolladı. Hz. Muhammed, Busrâ kasabasına varınca orada bir papazla görüştü. Bu papazın ismi Nastûrâ

[280] M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 388-390; L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 82-88; Mehmez Ziya, *Siyer-i Nebî*, s. 15-18; A. Hamdi, *Peygamberimiz,* s. 19.
[281] Mehmez Ziya, *Siyer-i Nebî*, s. 15-18.

idi. Nastûrâ da Bahîrâ gibi eski kitapları okumuş ahir zaman peygamberinin hal ve şeklini oradan öğrenmişti. Hz. Muhammed'i görür görmez tanıdı ve hak peygamber olduğunu söyledi. Hz. Muhammed, getirdiği malları orada sattı, Mekke'ye döndü. Hatice'nin hakkını verdikten sonra kendi kârına dört deve düşmüştü. Hz. Muhammed, Kureyş'in güzel yüzlü, iyi huylu ve ağır başlı kişilerindendi. Kureyş arasında hatrı sayılır ve kendisine "el-Emin" denilirdi. Bu durumu gören Hz. Hatice onunla evlenmek istedi. Hz. Muhammed de kabul edince nikâh kıyıldı ve düğün yapıldı.[282]

Aksekili Mustafa Hakkı da eserinde, Hz. Hatice'nin şerefli ve zengin bir kadın olduğunu ve Hz. Muhammede'e evlilik teklifinde bulunduğunu belirtir.[283]

Bu konuyu, Yusuf Ziya, eserinde şu şekilde anlatır: "25 yaşlarından Hatice'nin kervanının başında Suriye'ye gitti. Bu esnada görevini yerine getirmedeki itinası ve tavırları Hatice üzerinde büyük etki yaptı. Bundan sonra tüm işlerinin idaresini Hz. Muhammed'e bıraktı. Hz. Muhammed sayesinde Hatice çok büyük karlar elde etti. Hz. Muhammed'in dürüstlüğü Hatice'nin kendisine izdivaç teklif etmesine sebep oldu. İslâmiyet'ten önce "Tahira" ismi ile meşhur olan Hatice bnt Huveylid iffetli ve namuslu bir kadındı. Şam seferinde Peygamberimizin yanına vermiş olduğu kölesi Meysere bazı harikulade olaylara şahit olmuştu. Meysere bunları Hatice'ye anlattı. Hatice de amcası Varafa b. Nevfel'e anlattı. Nevfel bazı müjdelerde bulundu. Bu sıralarda Hz. Hatice için izdivaç teklifleri de vardı. O, Hz. Muhammed'de bazı hareketler gözlemledi, içindeki his kuvvetlendi. Hatice, Nefise ile istişarelerde bulundu. Nefise bir münasebetle izdivaç hakkındaki düşüncelerini Hz. Muhammed'e sordu. Ken-

282 Mevlevî, *Hazreti Peygamber*, s. 6-7.
283 M. Hakkı, *Ecmelü's-Siyer*, s. 6.

disine uygun birisi olursa evlenmeyi düşünüp düşünmediğini sordu. Kimdir diye sorduğunu Hüveylid kızı Hatice dediğini ifade eden Nefise durumu gelip Hz. Hatice'ye açtı. Muhammed de amcalarına açtı. Ebû Tâlib ve Hamza ve Haticenin amcası Ömer b. Esed'in evinde toplandılar. Arap gelenekleri üzerine nikah kıyıldı. Hz. Hatice peygamberden 10 veya 15 yaş büyüktür. Yetmiş yaşına kadar yaşamıştır. Hz. Muhammed o yaşadığı sürece başka bir kadınla izdivaç yapmamıştır."[284] şeklinde evlilik olayı anlatılmaktadır.

Sadık Vicdanî, eserinde, olaya farklı yaklaşır, evliliğin nasıl meydana geldiğinden bahsetmeyerek Hz. Muhammed'in Hz. Hatice ile evlendikten sora onun vefatına kadar olan geçen dönemde tek eşli yaşadığını belirtir. Hz. Muhammed'in iddia edildiği gibi şehvet düşkünü olsaydı bu dönemde bir ikinci evliliği yapmaz mıydı? diye de Doktor'a[285] soru sormuştur. Tam bu noktada Doktor'un dikkat çektiği nokta önemlidir. "Peki, sizin hocaların "Peygamberdeki kuvve-i şehvaniye nurdur" deyişleri ne olacak?" diye Doktor, Sadık Vicdanî'ye ilginç bir soru sormuştur. Sadık Vicdanî, "İnsan şehvetinde böyle bir nur tasavvur edebilmek için o insanı insanlığın fevkinde bir tabaka-i hilkate çıkarmak lazımdır. Hz. Muhammed böyle bir iddiada bulunmadı. Ümmetine karşı daima "Ben beşerim, siz benim yalnız Allah lisanından söylediklerime iman edin" demiştir."[286] Bu cevaptan net bir şekilde anlaşıldığı gibi Sadık Vicdanî'nin beşer üstü bir peygamber anlayışı yoktur.

İsmail Fennî, Dozy'e yazdığı reddiyede Hz. Muhammed'in Hz. Hatice ile evliliğini şu şekilde anlatmaktadır; Hz. Hatice'nin maldar ve zengin bir kadın olduğunu, kölesi Meysere ile bir-

---

[284] Yusuf Ziya, *Peygamberimiz,* s. 36-38.
[285] Doktor; Giriş bölümünde açıklandığı gibi Sadık Vicdanî'nin fikir alışverişinde bulunduğu Hıristiyan bir doktordur.
[286] Vicdanî, *Hz. Muhammed Niçin Çok Evlendi?*, s. 32-33.

likte Hz. Muhammed'i kervanının başında Şam tarafına ticaret için gönderdiğini, onun fazilet ve iyilikleri ile ilgili haberleri kölesinden duyduğunu ve gördüğü bir rüyada, güneşin gökyüzünden inerek kendi evine girdiğini, ışığının evinden çıkarak bütün Mekke halkının hanelerini nurlandırdığını ve bu rüyayı amcazadesi Varaka b. Nevfel'e yorumlattığını, Varaka'nın kendisinin ahir zaman peygamberinin eşi olacağı şeklinde rüyayı yorumladığını ifade eder. Hz. Hatice'nin Meysere isimli bir kadın aracılığı ile Hz. Muhammed'e evlenme teklifinde bulunduğunu belirtmektedir. [287]

3.3.4. Kâbe'nin Tamiri

Mahmud Es'ad, eserinde, Hz. Muhammed otuz beş yaşlarında iken M. 605 yılında Kâbe'nin yeniden yapılmasına lüzum görüldüğünü, büyük kabilelerin hepsinin bu işte bulunmak istediğini, aralarında çıkan bir takım anlaşmazlıkların giderilerek, inşaat işlerinin bu kabileler arasında paylaştırıldığını, inşaat çalışması esnasında Kureyşlilerin elbiselerini çıkarıp omuzlarına koyarak taş taşıdıklarını anlatan bir rivayete eserinde yer verir. Bu rivayete göre; Hz. Muhammed de onlarla birlikte çalışmaktaydı. Hz. Abbas'dan rivayetle "Yine bir gün çalışırken taşlar Muhammed'in omzunu acıtmasın diye, elbisesini çıkarıp omzuna koymasını söyledim. O da benim sözümü tuttu. Fakat bu sırada avret mahalli açıldığından Muhammed yüzüstü düştü ve bayıldı. Ayıldığında "Ne oldu ey Muhammed?" diye sordum. "Çıplak olarak yürümekten, avret mahallini açmaktan neyhedildim" dedi. O günden sonra Hz. Muhammed'i çıplak gören olmamıştır. Kâbenin inşasına devam edildi. Sıra Hacerul Esved'i yerine koymaya gelince, anlaşmazlık çıktı. Herkes bu şerefin kendi kabilesinde olmasını istiyordu. Herkes işi bıraktı

[287] Fennî, *İzâle-i Şukûk*, s. 58.

ve silah başına koştu. Hatta Abdüddar, "Kanımız dökülmedikçe kimse bu şerefi bizden alamaz" diye yemin etti. Buna Kan akdi denildi. Bu sırada Huzeyfe b. Muğire'nin teklifi ile Harem-i Şerife ilk giren kişinin hakem olması kararlaştırıldı. Tesadüfen kapıdan ilk giren Hz. Muhammed oldu. Orada bulunanlar Hz. Muhammed'i görür görmez, hep birden "el-emin biz razıyız" diye bağırışmaya başladılar. O da onların ümidini boşa çıkarmadı. Büyük bir tarafsızlıkla bir çözüm yolu buldu ve Hacerül Esved'i yerine koydu. Bu olay Hz. Muhammed'in Kureyş arasındaki kıymetini bir kat daha arttırmıştır."[288] Benzer bir rivayete Lütfullah Ahmed'in de eserinde yer verdiği görülür.[289]

Bu konuyu, Yusuf Ziya, eserinde şu şekilde anlatır; " Hz. Muhammed'in Hz. Hatice ile evliliğini takip eden yıllarda peygamberimiz için bütün Hicaz halkının minnettarlığını kazanacak bir olay yaşandı. Osman b. Havaris, Bizans'ın döktüğü altınlara meyilederek tüm Hicazı Romaya bağlama teşebbüsünde bulundu. Bu teşebbüs başarısız olunca, Osman b. Havaris, Suriye'ye kaçmaya mecbur kaldı. Bu sıralarda Kâbe'nin tamiri gerekmişti. Kureyş tamir hazırlıklarına başlamıştı. Herkes çalışıyordu. Tamir esnasında Hacerul Esved taşının yerine konması noktasında Kureyş arasında münakaşa çıkmıştı. Neredeyse kabileler arasında savaş çıkacak hale gelmişti ki bu sırada birisinin teklifi ile olay bir hakeme havale edildi. Bu hakem de "el-Emin" sıfatı ile bilinen Hz. Muhammed idi. Herkes Hz. Muhammed'e karşı büyük bir itimat besleniyordu. Hz. Muhammed bir yaygının üzerine taşı koyarak Kureyşin reislerini taşımak üzere davet etti. Her biri bir köşesinden tuttu. Böylelikle mesele halloldu. Bu sırada peygamberimiz 35 yaşlarında idi."[290]

Ahmed Hamdi'dinin eserinde olay şu şekilde anlatılır; "Kâ-

---

288 M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 394-395.
289 Bkz. L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 95.
290 Yusuf Ziya, *Peygamberimiz,* s. 40-41.

be'nin bazı yerleri selden yıkılmış durumdaydı. Tamiri gerekiyordu. Kureyşliler hep birlikte bu tamir işin ibitirdikten sonra sıra Hacerül Esved'i yerine koymaya gelince, aralarında anlaşmazlık çıktı. Her kabile "Bunu yerine biz koyacağız, bu şerefi biz alacağız" diye ayaklandı. Kılıçlar sıyrıldı ve savaşa karar verildi. Sonra bu karardan vazgeçerek Hz. Muhammed hakem tayin edildi. Herkes O'na güveniyordu. O ne söylerse ve yaparsa doğru ve iyi olacağı biliniyordu. Hz. Muhammed bir bez getirtti, yere serde, Hacerül Esved'i bu taşın üzerine koydu, bezin uclarından kabile reislerine tutturdu ve taşı kendisi yerine koydu. Herkes bu durumdan memnun oldu. O'nun her işi herkes tarafından beğenilir ve sevilirdi."[291]

Aksekili Mustafa Hakkı'nın eserinde; "Hz. Muhammed 35 yaşında iken, Kâbe'nin tamiri gerekmişti. Tamir esnasında Hz. Muhammed de taş taşımıştır. Tamir bitip Hacerül Esved taşının yerine konması noktasında ihtilaf çıktı. Büyük bir fitne çıkacak iken Hz. Muhammed hakem oldu. Mubarek ridasını çıkararak yere koydu. Taşı üzerine koydular. Kureyşin reisleri elbisenin köşelerinden tuttu, yukarı kaldırdılar ve Hz. Muhammed taşı kendi elleri ile yerine koydu."[292] Şeklinde bir rivayet mevcuttur.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin eserinde ise; önce Kâbe'nin tarihi ve Müslümanlar açısından önemi anlatılır. Hz. Muhammed 35 yaşına geldiği zamanlarda Kâbe'nin tamirinin gerektiği, Kureyşlilerin kendi aralarında para toplayarak ve imece usulü ile tamir işini bitirdikleri esnada Hacerül Esved taşının yerine konması noktasında kabileler arasında tartışma başladığı, olayın büyüdüğü neredeyse kan dökülecek hale geldiğ noktada içlerinden birisi; "kim önce yanımıza gelirse hakem olsun"

[291] A. Hamdi, *Peygamberimiz,* s. 20-21.
[292] M. Hakkı, *Ecmelü's-Siyer*, s. 8.

teklifinde bulunmuştur. Herkes kabul etmiştir. İlk önce Hz. Muhammed gelmiştir. "Muhammedü'l-emin..." diye seslenmişlerdir. Hz. Muhammed üzerindeki elbisesini yere koyarak taşı üzerine koymuş, kavga eden kabile reislerine elbisenin dört köşesinden tutturmuş ve yukarı kaldırtmıştır. Taşı kendisi alıp yerine koymuştur.[293]

Mahmud Es'ad, Lütfullah Ahmed, Yusuf Ziya, Aksekili Mustafa Hakkı, Ahmed Hamdi Akseki, Tahirul Mevlevi, eserlerine Kâbe'nin tamiri ile ilgili rivayetleri aldıkları görülür.

3.3.5. Hira Günleri ve Din Algısı

Mahmud Es'ad ve Lütfullah Ahmed, eserlerinde, nübüvvetten önce Hz. Muhammed'in küçük yaşlardan beri halkı arasında güvenilir birisi olduğunu, "el-Emin" lakabı ile sıfatlandırıldığını, yaptığı tüm işlerde doğru ve güvenilir olduğunu ifade ederler. Hz. Muhammed'in okuma yazma bilmediğini, vahiy gelmeye başladığı zaman vahiy katıplerine yazdırdığını ve şairlikten uzak durduğunu[294] belirtirler.

Mahmud Es'ad, eserinde, Batılılar'ın O'nun bir yerlerden din ile ilgili bazı şeyleri öğrendiğini iddia ettiklerini söylemektedir. Mahmud Es'ad'a göre Hz. Muhammed bazı yerlerden din ile ilgili bilgiler öğrenmiş olsa O'na ilk tepkiyi verecek kişilerin yakınları olacağını ve "Sen bunu filancadan öğrenmedin mi?" Sorusuna muhatap olacağını belirtir.[295]

Mahmud Es'ad ve Lütfullah Ahmed, eserlerinde, Hz. Muhammed'in Kureyş'in putlarını ayıplamadığını ve hakaret etmediğini ancak kalpten onlardan nefret ettiğini ifade ederler.[296]

Mahmud Es'ad ve Lütfullah Ahmed, eserlerinde, Hz. Mu-

---

[293] Mevlevî, *Hazreti Peygamber*, s. 6-7.
[294] M. Es'ad, *Tarihi Dini İslâm*, s. 398; L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 97-98.
[295] M. Es'ad, *Tarihi Dini İslâm*, s. 398.
[296] M. Es'ad, *Tarihi Dini İslâm*, s. 398; L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 99.

hammed'in nübüvvet yaklaştıkca yavaş yavaş dünya işlerinden uzaklaştığını, Haram ayları geldiği zaman Hira dağındaki bir mağaraya çekildiğini, büyük bir sessizlik içinde düşünceye daldığını, ruhun ebedi olduğunu bildiğini, ahiretteki mükâfat ve cezayı düşündüğünü, yiyeceği bittiğinde Mekke'ye dönerek Kâbe'yi yedi kere tavaf ettikten sonra Hz. Hatice'nin yanına gittiğini, azığını aldıktan hemen sonra tekrardan Hira'ya döndüğünü ifade ederler.[297]

Hz. Muhamemd'in nasıl ibadet ettiği konusunda değişik görüşlerin olduğunu belirten Mahmud Esad, eserinde, bazılarının "Geçmiş şeraitlerden hiçbirisine uygun değildi, çünkü kendisi tâbî olan değil tâbî olunandır." dediklerini, bazılarının ise; "İbrahim'in dinine uygundu." dediklerini ve tercih edilen görüşün bu olduğunu belirtmiştir. Hz. İsa, Hz. Musa veya Hz. Nuh'un dinine uygun olduğu kanaatinde olanlar olduğu gibi bütün peygamberlerin dinlerinde ibadet ettiğini söyleyenlerin de var olduğunu söyler.[298]

Lütfullah Ahmed, eserinde, Hz. Muhammed'in İslâm dinini tebliğ etmeden önce İbrahim ve İsmail'in hükümleri ile amel ettiğini, Kâbe'yi tavaf, Mazmaza, istinşak, gusl ve misvak gibi bazı adetlerin İsmail'den kalan ve Araplar arasındaki adetlerden olduğunu belirtmiştir. Hz. Muhammed'in 39 yaşlarına geldiği zamanlarda artık dünya işlerinden haz ve lezzet almadığını tamamen kendisini inziva ve tefekküre hasrettiğini belirtir.[299]

Tahirul Mevlevi, eserinde, İslâmiyetten önce Arabistan'ın din açısından zenginlik gösterdiğini, Hıristiyan, Yahudi, ateşe, yıldızlara, güneşe tapanların olduğunu belirtmektedir. İsmail'in Arap yarımadasına gönderilen peygamber olduğunu ancak zamanla onun öğrettiklerinin Araplar arasında unutulduğunu

[297] M. Es'ad, *Tarihi Dini İslâm*, s. 398; L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 99-102.
[298] M. Es'ad, *Tarihi Dini İslâm*, s. 399.
[299] L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 99-102.

ve insanların nasıl ibadet edeceklerini unuttuklarını ifade eder. Böyle bir ortamda Amr b. Luhey'in Mekke'ye bir put getirdiğini ve tapınmaya başladığını, zamanla diğerler insanlardan da ona katılanların olduğunu ancak aklı başında insanların bildikleri ölçüde Hz. İsmail'in öğrettikleri ile amel ettiklerini, şarap içmediklerini, yalan söylemediklerini, insan öldürmediklerini, ayıp ve fena hallerde bulunmadıklarını, Kâbe'yi tavaf ettiklerini, her sene hac için Kâbe'yi ziyarete gelenlere ikramda bulunduklarını belirtir. Bazılarının da yılda bir defa tenha bir yere çekildiklerini, yalnız Allah'a ibadet ettiklerini, Hz. Muhamed'in dedesi Abdülmuttalib'in de bunlardan biri olduğu, Hz. Muhammed'in de Ramazan ayında Hira dağına giderek oradaki mağarada oturup Allah'a ibadet ettiğini ifade eder.[300]

Aksekili Mustafa Hakkı, eserinde, peygamberlik gelmeden önce Hz. Muhammed'in bir kitaba bağlı kalmaksızın ibadet ettiğini, çoğunlukla fıtratını düzenlediğini, halcede en fazla İbrahim'in dinine yakın düştüğünü belirtir.[301]

Mehmet Ziya'nın eserinde, Hz. Muhammed'in vahiyden önceki din algısı şu şekilde anlatılmaktadır; "Hz. Hatice ile evliliği takip eden yıllarda, 37 yaşında iken kendisine "Ya Muhammed!" diye nidalar olunmaya başladı. Bazı taraflarda "nur" görüyordu. Bu durumu sadece Hz. Hatice'ye açar ve duruma anlam veremediği için çok etkilenirdi. Nübüvvet yaklaşdıkça, dünya işlerinden uzaklaşan Hz. Muhammed, uzlet ve halvete yöneldi. Çoğunlukla Mekke'ye en yakın Hira dağına[302] gider ve orada bir mağarada gizli ve tenhaca ibadetle vakit geçirmeye başlamıştı. Hz. Muhammed'in ibadet şekli tefekkür ve murâkâbe şeklindeydi. Yiyeceği tükendiği zaman Mekke'ye gelir, Kâbe'yi

---

300 Mevlevî, *Hz. Muhammed ve Zamanı*, s. 8-9.

301 M. Hakkı, *Ecmelüs Siyer*, s. 10.

302 Genel olarak Nur Dağı, Hira Mağarası şeklinde geçmektedir. Ancak dönemimiz yazarlarının çoğunluğu, "Hira Dağı" ifadesini kullanır.

yedi kere tavaf ederdi. Sonra Hatice'nin yanına gider ve tekarar inziva için Hira'ya geri dönerdi. İlk vahyin başlangıcına kadar bu şeklide bir hayat sürdürmüştür."[303]

Yusuf Ziya ise eserinde, Hz. Muhammed'in risaletinden önce Arabistandaki genel durum hakkında bilgi vermiş, milletin savaş içinde olduğunu, huzursuzluk olduğunu, Hanif diye isimlendirilen bazı kimselerin bu durumdan rahatsız olduğunu belirtmiştir. Hz. Muhammed'in de bu durumdan rahatsız olduğunu, kendisinin bazen ailesi ile bazen yalnız olarak Hira dağına çıkarak tefekkür ve ibadette bulunduğunu ifade eder. İnzivaya çekilmenin Hz. Muhammed'in bir âdeti haline geldiğini, halk arasında nadiren göründüğünü, bu mağarada; derin düşüncelere dalarak kâinatın görünmeyen fakat bütün her şeyi intizam eden Hâlik'ı ile bir bağlantı içinde günlerini geçirdiğini belirtmiştir. Ayrıca Yusuf Ziya şu ifadeler ile; " Etrafında bulunan eşyadan sanki sesler geliyor, sanki dağlar, ağaçlar, taşlar dile gelerek Zat-ı Âlâ tarafından tevcih olunacak vazife-i kübrayı ifaya kendisini davet ediyorlardı." Hz. Muhammed'in vahye hazırlandığını belirtir.[304]

Ahmed Hamdi Akseki, eserinde, İslâmiyetten önce Arap yarımadısının durumundan bahsetmiş, Arapların ahlaksızlığı şeref saydıklarını, putlara taptıklarını hatta her kabilenin kendi putu bulunduğunu ve Kâbe'de 360'dan fazla put bulunduğunu, cehaletin alabildiğince ilerlemiş vaziyette olduğunu, okuma yazma alışkanlığının olmadığını, içki içmeye düşkün olduklarından bahsetmiştir. Ancak Hz. Muhammed'in çocukluğundan itibaren bu adetlerin hiçbirisine katılmadığını, ahlak ve doğruluk itibari ile ön plana çıktığını, Araplar arasında el-Emin lakabıyla anıldığını, O'nu bu kötülüklerden alıkoyan unsurun kalbinden

303 Mehmet Ziya, *Siyer-i Nebî*, s. 18-19.
304 Yusuf Ziya, *Peygamberimiz*, s. 41-43.

gelen Kudsî ve ilahi bir sedanın olduğunu söylemiştir. Hz. Muhammed'in putlara asla secde etmediğini, onlar için kesilen kurbanların etlerinden yemediğini belirtmiştir. O'nun sadece Allah'ı aradığını, bütün kâinatı yaratan Hâlikın varlığından haberdar olduğunu, bütün varlığı ile O'na döndüğünü, yalnız O'na ibadet ettiğini, yaşı ilerledikce insanlar arasında durmaktan sıkıldığını ve tenha yerlerde kalmak istediğini bunun için Mekke'ye yakın bir yerde bulunan Hira (Nur) dağındaki bir mağaraya çekildiğini, orada günlerce yalnız kalarak Allah'a ibadet ettiğini ifade eder.[305]

4. Değerlendirme

Hz. Muhammed'in soyuna atfedilen üstünlüklerin dönemimiz yazarlarının eserlerine nasıl yansıdığı, ilgili başlıkta incelendi. Hicri birinci asırdan itibaren ortaya çıkan yüceltmeci yaklaşımın[306] örneklerini dönemimiz yazarlarının bazılarında görülmektedir.

Mahmud Es'ad, Lütfullah Ahmed ve Aksekili Mustafa Hakkı, Hz. Muhammed'in babası, dedesi ve atalarının toplum içinde hayırlı olduklarını, meşru nikâh ile Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar neslin devam ettiğini hadis ve rivayetlerle eserlerinde ortaya koymaya çalıştıkları görülür.

Hz. Muhammed'in atalarının daha da ilerisine giderek tüm Arapları üstün göstermeye çalışan, Arab'a yapılan eziyetin Hz. Muhammed'e yapıldığını, Arab'ı sevmenin Hz. Muhammed'i sevmek olduğunu ifade eden anlayış[307] ise dönemimiz yazarlarının eserlerinde görülmemektedir.

---

305 A. Hamdi, *Peygamberimiz,* s. 21-23.

306 Mehmet Özdemir, "Siyer Yazıcılığı Üzerine", *Milel ve Nihal*, c. 4, S. 3, Ankara, 2007, s. 136-137

307 İlgili Hadis için bkz. Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin (ö. h. 458), *Delâilü'n-Nübüvve*, Beyrut, 1985, s. 172-173.

Hz. Muhammed'in dedesi Abdülmuttalib ile ilgili olarak; Lütfullah Ahmed, Aksekili Mustafa Hakkı ve Yusuf Ziya, eserlerinde, Onun Araplar arasında yaygın olan kötü alışkanlıklardan uzak durduğu, şarap içmeyi kendisine yasakladığını dile getirirler. Ayrıca Yusuf Ziya, eserinde, Abdülmuttalib'in Hira dağına çıkarak tefekkürde bulunduğunu vefat ettiğinde de Mekke'de birkaç gün çarşı ve dükkânların kapandığını belirtir.

Mahmud Es'ad, Lütfullah Ahmed, Aksekili Mustafa Hakkı ve Yusuf Ziya'nın eserlerinde, Hz. Muhammed'in ataları ile ilgili olarak nakli delilleri ön planda tuttukları, eleştirel bir yaklaşım sergilemedikleri görülür. İncelediğimiz dönemde ismi Batıcılar arasında geçen Kılıçzâde ise diğer yazarların tersine Abdülmuttalib'i puta tapan ve herhangi bir dine bağlı olmayan birisi olarak tanımlar.

Hz. Muhammed'in atalarında görülen "nur" algılaması da dönemimiz yazarlarının bazıları tarafından benimsenmiştir. Lütfullah Ahmed ve Ahmed Hamdi Akseki, eserlerinde, bu nurun Hz. Muhammed'in babası Abdullah'ın yüzünde parladığını belirtirler. Mustafa Takî ve Aksekili Mustafa Hakkı ise eserlerinde, Abdullah'tan Hz. Âdem'e kadar Hz. Muhammed'in tüm atalarının yüzünde bu nurun parladığını ifade ederler. Yusuf Ziya ise eserinde Abdullah için "yüzü nur gibi" ifadesini kullanır. Kesin bir yargıdan kaçınarak Abdullah'ın kavmi içinde sevilen birisi olduğunu söyler.

İlk dönem kaynaklarda Hz. Muhammed'in babası Abdullah'ın Âmine ile evlenmeden önce alnında parlayan nur'un Âmine'ye geçtiğini ifade eden anlatımlar mevcuttur. Hatta Abdullah'ın Âmine ile ilişkiye girmeden önce alnında bir nur parladığı ve bu nura sahip olmak isteyen bir kadının Abdullah'a kendisini teklif ettiği ifade edilmiştir.[308]

---

[308] İbn İshâk, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 93-94; İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, c.

Dönemimiz yazarlarından Hz. Muhammed'in ve atalarının yüzünde parlayan nur ile ilgili rivayetleri eserlerine alanların, bu konuda rivayetci bir yaklaşım sergiledikleri, bilimsel bakış açısından uzak oldukları görülür.

***

Hz. Muhammed'in risaletinin daha önceden Kutsal Kitablarda müjdelenip müjdelenmediği ile ilgili dönemimiz yazarlarının fikirleri yukarıda tasvir metodu ile ortaya konuldu. Mahmud Es'ad, Lütfullah Ahmed, Yusuf Ziya, İsmail Fennî ve Ahmed Hamdi Akseki, bu konuyla ilgili rivayetleri eserlerine almışlardır. Konunun daha iyi anlaşılması için Kur'an, hadisler ve ilk dönem İslâm Tarihi kaynaklarında nasıl yer aldığının tespitini ve daha sonra bir değerlendirmesinin yapılması uygundur. İncelenen dönemdeki yazarlar; Kur'an'dan Saf 6, Enbiya 107, Alak 1, Maide 3, Bakara 129; Kitab-ı Mukaddes'ten de Yuhanna 14/7-13, 16-17, 26; 16/17; Tesniye 18/15, 18; 33/2; Matta 3/17; 27/46; 3/17; Çıkış 3/10 bölümlerini görüşlerini desteklemek için kullanmışlardır..

İncelenen dönemdeki yazarların kullandıkları ayetlerden başka Kur'an-ı Kerim'de Ali İmran suresinde *"Allah peygamberlerden ahid almıştı: "And olsun ki size Kitap, hikmet verdim; sizde olanı tasdik eden bir peygamber gelecek, ona mutlaka inanacaksınız ve ona mutlaka yardım edeceksiniz, ikrar edip bu ahdi kabul ettiniz*

I, s. 203-204; Benzer rivayetler için bkz.; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, c. I, s. 75-76; Taberî, Muhammed b. Cerîr (310/923), *Tarihu'l-Taberî*, c. II, Kahire, ts., s. 243-246; el-Isbehânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah, *Delâilü'n-Nübüvve*, c. I, Beyrut, 1991, s. 163; Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, c. I, s. 32; Süheylî, er-Ravdu'l-Ünuf, c. I, Kahire, 1967, s. 141-142; İbn Seyyidinnâs, Ebu'l-Feth Muhammed b. Muhammed (734/1334), *Uyûnü'l-Eser*, c. I, Beyrut, 1992, s. 23-25; İbn Kesir, Ebu'l-Fida (ö. h. 774), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, c. I, Beyrut, 1986, s. 89-91; Suyûtî, *el-Hasâisu'l-Kübrâ*, c. I, s. 100-105; Kastallânî, Ahmed b. Muhammed (ö. h. 923), *el-Mevâhibü'l-Ledünniyye*, c. I, Beyrut, 1991, s. 116-117; Şâmî, Muhammed b. Yusuf (ö. h. 942), *Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd*, c. I, Kahire, 1993, s. 391-393; el-Halebî, Ali b. Burhâneddin, *es-Sîretü'l-Halebiyye*, Beyrut, 1400, s. 63-64.

mi?" demişti. "İkrar ettik" demişlerdi de: "Şahit olun, Ben de sizinle beraber şahitlerdenim" demişti."[309] Burada peygamberlerden alınan ahid onların nezdinde ümmetlerinden alınan ahit şeklinde değerlendirilebilir. Şuara Suresi'nde *"O, daha öncekilerin kitabında da zikredilmiştir."*[310] Taha Suresi'nde *"Rabbinden bize bir mucize getirseydi ya" derler. Onlara, önceki Kitaplarda bulunan belgeler gelmedi mi?"*[311] Bakara Suresi'nde *"Kendilerine Kitap verdiklerimiz, onu (Hz. Muhammed'i) oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Onlardan bir takımı, doğrusu bile bile hakkı gizlerler."*[312] Ayetleri mevcuttur.

Hadis kaynaklarında Hz. Muhammed'in Hz. İsa tarafından müjdelendiğine dair hadisler de mevcuttur; *"Şüphesiz ki ben, Âdem toprağında yoğrulurken Allah'ın kulu, peygamberlerin sonuncusu idim. Bunun yorumunu size haber vereyim; Ben, İbrahim'in duası, İsa'nın müjdesi ve annemin gördüğü rüyasıyım. Diğer peygamber annelerine de aynı şekilde rüya gösterile gelmiştir."*[313] Bu hadiste geçen "... Ben, İbrahim'in duası,..." ifadesi Kur'an'da da *"Rabbimiz! İçlerinden onlara Senin ayetlerini okuyan, Kitabı ve hikmeti öğreten, onları her kötülükten arıtan bir peygamber gönder. Doğrusu güçlü ve Hakim olan ancak Sensin"*[314] ifadeleri ile karşılık bulmuştur. Ali İmran Suresinin 164. ayetinde de *"And olsun ki Allah, inananlara, ayetlerini okuyan, onları arıtan, onlara Kitap ve hikmeti öğreten, kendilerinden bir peygamber göndermekle iyilikte bulunmuştur..."* Hadisteki "...İsa'nın müjdesi..." ifadesi ise Saf Suresinin 6. ayetindeki "Meryem oğlu İsa: "Ey İsrailoğulları!

---

[309] Ali İmran, 3/81.
[310] Şuara, 26/196.
[311] Taha, 20/133.
[312] Bakara, 2/146.
[313] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. IV, s. 127; El-Hakim, *Müstedrek*, c. II, s. 600; el-Halebî, *es-Sîretü'l-Halebiyye*, s. 77, Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, c. I, s. 80-83; s. 223; Suyûtî, *el-Hasâisu'l-Kübrâ*, c. I, s. 114.
[314] Bakara, 2/129.

Doğrusu ben, benden önce gelmiş olan Tevrat'ı doğrulayan, benden sonra gelecek ve adı Ahmed olacak bir peygamberi müjdeleyen, Allah'ın size gönderilmiş bir peygamberiyim" demişti. Ama o elçi, kendilerine belgelerle geldiği zaman: "Bu, apaçık bir sihirdir" demişlerdi." İfadeleri ile karşılığını bulmaktadır.

Başka bir hadiste; Hz. Muhammed'in Yahudilerin ibadet ettiği bir yere girdiği zaman orada Tevrat okuyan bir Yahudinin Hz. Muhammed'in sıfatlarını açıklayan ayetlere gelince durduğunu Hz. Muhammed'in niçin durduğunu sorduğunda köşede duran hasta bir adam, peygamberin sıfatının anlatıldığı yere geldiği için durduğunu söylemiştir. Daha sonra hasta adam sürünerek gelmiş ve okumaya devam etmiştir. Peygamberin sıfatlarını okuyan hasta adam "Bu, senin ve ümmetinin nitelikleri" diyerek İslâm dinini kabul etmiş ve son nefesini vermiştir. Bunun üzerine Hz. Muhammed orada bulunanlara "Kardeşinizin cenaze işlerini üstlenin" buyurduğu belirtilmektedir.[315]

Habeşistan'a hicret esnasında da Ca'fer b. Ebû Tâlib ile Necaşi arasında geçen konuşmada Necaşi, İslâm dini ve onun peygamberi hakkında sorular sormuş, aldığı cevaplar üzerine şöyle demiştir; "Merhaba size ve yanından geldiğiniz şahsiyete. Ben onun Allah'ın Resulü olduğuna şahadet ediyorum. İncil'de ismini ve sıfatlarını bulduğumuz ve Meryem oğlu İsa'nın geleceğini müjdelediği peygamber şüphesiz o'dur."[316]

Mahmud Es'ad'ın, eserinde, Kur'an'dan ve İncil'den yola çıkarak görüşlerini ispatlamaya çalıştığı görülür. Lütfullah Ahmed ise eserinde, doğrudan Tevrat'tan hareketle görüşlerini ortaya koyar. Ona göre geleceği ifade edilen peygamberin iki sıfatı

---

315 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. I, s. 416; Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, c. VI, s. 272-273; Ebul Kasım, *Delâilü'n-Nübüvve*, c. I, s. 323-324; Zehebi, Ebû Abdullah Şemseddîn Muhammed b. Ahmed (ö. h. 748), *Tarihu'l-İslâm*, c. II, Beyrut, 1990, s. 93-94; İbn Kesir, *el-Bidâye*, c. VI, s. 174-175.

316 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. I, s. 461; Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, c. II, s. 300; İbn Kesir, *el-Bidâye*, c. IV, s. 183-184.

Tevrat'ta zikredilmiştir. Bu iki sıfat Hz. İbrahim'in soyundan gelecek olması ve Hz. Musa gibi bir din kurup yayacak olmasıdır. Bu iki vasfı sadece Hz. Muhammed bünyesinde toplamıştır.

İncelenen eserlerin bazılarında Hz. Muhammed'in risaletinin Kutsal Kitablarda müjdelenmesi bölümü geniş geniş yer almıştır. Özellikle Saf suresi 6. ayet en temel dayanak noktası olmuştur. Buradan yola çıkarak Tevrat ve İncil'deki pek çok bölümü Hz. Muhammed'in risaleti için yorumlamışlardır. Hatta Yusuf Ziya, Tevrat, İncil ve Kur'an'ın ilk inen ve son inen ayetlerinden yola çıkarak mantıksal bir çıkarımla görüşünü ortaya koymuştur. Tevrat ve İncil'in ilk inen ayeti veya son inen ayeti şeklinde bir değerlendirmenin yanlış olacağı kanaatindeyiz. Çünkü İncil'in bazı bölümlerinin Hz. İsa'nın ölümünden sonra yazılmıştır.

***

Hz. Muhammed'in rüyada müjdelenmesi ile ilgili olarak dönemimiz yazarlarının eserlerine aldığı rivayetler değerlendirilecek olursa; Lütfullah Ahmed'tin eserinde yer alan ve Abdülmuttalib'in gördüğü rüyayı anlatan rivayet, kaynaklarda Suyûtî'nin Hasais'inde bulunmaktadır.[317] Ancak Suyûtî'de, Abdülmuttalib'in belinden ağaç çıktığı şekilndeki kurgu Lütfullah Ahmed'te zincir çıktığı şekline dönüşmüştür. Bu dönüşüm rivayetin tarihi süreçte ne gibi değişikliklere uğradığını gösterir.

Hz. Muhammed'in annesinin gördüğü "rüya" ile ilgili rivayetler incelenen dönemdeki eserlerin bazılarında yer alır. Bu rivayet ilk olarak İbn İshâk'ın "Siyer"'inde yer almıştır. İbn İshâk'tan itibaren müelliflerin pek çoğu bu rivayeti eserine almışlardır.[318] Bu konu ile ilgili hadis kaynaklarnda da şu hadis

---

[317] Rivayetin farklı anlatımları için bkz. Suyûtî, *el-Hasâisu'l-Kübrâ*, c. I, s. 67-68; eş-Şâmi, Sübülü'l-Hüda ver'Reşâd, c. I, Kahire, 1994, s. 151.

[318] İbn İshâk, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 96-97; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, c. I, s.

geçmektedir; "Şüphesiz ki ben, Âdem(as) toprağında yoğrulurken Allah'ın kulu, peygamberlerin sonuncusu idim. Bunun yorumunu size haber vereyim; Ben, İbrahim'in duası, İsa'nın müjdesi ve annemin gördüğü rüyasıyım. Diğer peygamber annelerine de aynı şekilde rüya gösterile gelmiştir." [319]

Dönemimiz yazarlarından Lütfullah Ahmed, Mustafa Takî ve Aksekili Mustafa Hakkı'nın eserlerinde, rüyada müjde ile ilgili rivayetlere yer verdikleri görülür. Diğer yazarlarda rüyada müjde ile ilgili rivayetlere rastlanmamaktadır. Rüya ile ilgili rivayetleri görmemiş veya habersiz olabilirler. O dönemde "rüyada müjde" önemsiz bir konu olarak değerlendirilmiş de olabilir. Bu soruların cevabını bulmak elbette ki zordur. "Rüyada müjde" olayının o dönemde fazla önem teşkil etmediği görüşü daha mantıklı gelmektedir.

***

Hz. Muhammed'in risaletini önceden bilen bazı kişiler ile ilgili rivayetleri, Mahmud Es'ad, Lütfullah Ahmed, Mustafa Takî, Tahiru'l-Mevlevi, Aksekili Mustafa Hakkı, Mehmet Ziya, Yusuf Ziya, İsmail Fennî ve Ahmed Hamdi Akseki'nin eserlerine aldıkları görülür. Bu rivayetlere göre Abdülmuttalib, Varaka b. Nevfel, Hz. Hatice, Yahudilerden bazı kimseler, Râhip Bahîrâ, Râhip Nastûrâ ve Herakliyus gibi kişiler bir peygamberin geleceğini biliyorlardı. Hatta bunlardan bazıları alametlerden yola çıkarak gelecek peygamberin Hz. Muhammed olduğunu da tespit etmişlerdi.

Yahudilerin keşfi ile ilgili olarak ilk dönem kaynaklarda şu rivayetler mevcuttur: Hz. Âişe'den bir rivayete göre; "Mekke'de oturan bir Yahudi, Hz. Muhammed'in doğduğu gece Kureyşli-

207; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, c. I, s. 80; Ebû Nuaym, el-İsfehânî, *Delâilü'n-Nübüvve*, Beyrut, 1986, s. 94-95.

[319] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. IV, s. 127; El-Hakim, *Müstedrek*, c. II, s. 600; el-Halebî, *es-Sîretü'l-Halebiyye*, s. 77

lere "Bu gece sizin kavminizden bir erkek çocuğu doğdu mu?" diye sormuştur. Onlar "Bilmiyoruz." Cevabını vermişlerdir. Bunun üzerine Yahudi, "Varın bakın bu gece bu ümmetin Peygamberi doğdu, belinde alameti vardır." demiştir. Kureyşliler aralarında müzakere ettikten sonra, o gece Abdullah'ın oğlu olduğunu, belinde bir nişanı ve belirtisi olduğunu öğrenmişlerdir. Gelip bunu Yuhudiye söylemişlerdir. Yahudi gidip o nübüvvet alametini görünce aklı başından gidip yere düşmüştür. Aklı başına gelince; "Eyvah nübüvvet Benî İsrail'den gitti dedi. Kureyş kavmine size öyle yüksek bir mertebe bir devlet gelecek ki, sözü doğudan batıya kadar yayılacak." demiştir."[320]

Şu şekilde başka bir rivayet daha mevcuttur; "Kendi zaviyesinde inziva hayatı yaşayan bir rahip vardı. Rahip, ara sıra gelecek peygamberin doğumunu sorardı. Abdülmuttalib müjdeyi vermek için gitti. Rahip, "Bu gece peygamberin yıldızı doğdu." dedi. Abdülmuttalib bu çocuk kaç yıl yaşar, dedi. 70 civarı diye cevap verdi. Tek yılda vefat eder. Ama o zamana görevini tamamlamış olur dedi."[321]

Mustafa Takî, Hasan b. Sabit'in verdiği haber ile ilgili bir rivayeti eserine almıştır. Bu rivayetin benzeri ilk dönem kaynaklarda İbn İshâk, İbn Hişâm, Ebu Nuaym ve Beyhaki'nin eserlerinde[322] bulanabilir.

Yukarıda görüldüğü gibi incelenen eserlerin bazılarında Hz. Muhammed'in risaletinin önceden bilindiği ve bir peygamberin gelişinin beklendiği ile ilgili rivayetler mevcuttur. İncelenen

---

[320] İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, s. 129; Hakim, *Müstedrek*, c. II, s. 601-602; Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, c. I, s. 108-109; Suyûtî, *el-Hasâisu'l-Kübrâ*, c.I, s. 123; Kastallânî, *el-Mevâhib*, s. 37-38.

[321] Bu anlatıma benzer rivayetler için bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, c. I, s. 129; Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, c. I, s. 108-109; Suyûtî, *el-Hasâisu'l-Kübrâ*, c. I, s. 123-124.

[322] İbn İshâk, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 63; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, c. I, s. 130; Ebu Nuaym, *Delâilü'n-Nübüvve*, c. I, s. 86; Beyhaki, *Delâilü'n-Nübüvve*, c. I, s. 110.

dönemdeki yazarların bu konuda olaylara bakış açılarının tarih metodolojisinden uzak oldukları görülmektedir. Rivayetçi bir tarzda rivayetleri eserlerine almışlar her hangi bir tetkik ve tenkitten geçirmedikleri görülür.

***

Hz. Muhammed'in doğum tarihi ile ilgili değerlendirmeler ilgili başlıkta incelendi. Hz. Muhammed'in Fil yılında doğduğu haberini Mahmud Es'ad, Tahirul Mevlevi, Aksekili Mustafa Hakkı, Mehmed Ziya, Ahmed Hamdi Akseki eserlerine almışlardır. Yazarların 571 yılını "Fil Yılı" olarak tanımladıkları görülür.

İlk dönem kaynaklar incelendiği zaman Hz. Muhammed'in Fil yılında doğduğu bilgisini bizlere ilk olarak İbn İshâk vermiştir. İbn Sa'd, İbn Kesir ve İbn Esir'de de fil yılında doğduğu ile ilgili rivayetler mevcuttur.[323]

Hz. Muhammed'in Miladi 570 yılında doğduğu ise Tarih II, Orta Zamanlar'da geçmektedir.[324] William Muir de 570 yılında doğduğunu ifade eder. Orta Zamanlar'da herhangi bir tetkik veya tespit olmaksızın seçenekler içinde 570 yılının seçilmesi eserin hazırlanmasında Batı etkisinin olduğu şeklinde değerlendirilebilir.

***

Hz. Muhammed'in doğum anındaki olaylar incelenirken sadece Kılıçzâde'nin olaylara eleştirel ve tenkitçi yaklaştığı görülür. Kılıçzâde, olayları pozitivist bir bakış açısıyla değerlendirir. Diğer yazarların rivayetleri ya olduğu gibi aldıkları ya da bir bölümünü alarak seçmeci bir yaklaşım sergiledikleri görülür. Bu konu ile ilgili olarak Ebu Nuaym'ın *Delâilü'n-*

---

323 İbn İshâk, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 100; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, c. I, s. 80; İbn Kesir, *el-Bidâye*, c. II, s. 259-262; İbnü'l-Esîr, İzzüddîn Ebü'l-Hasen, *el-Kâmil fi't-Târih*, c. I, Beyrut, 1965, s. 355.

324 William Muir, *The Life of Mahomet*, London, 1861, s. 14; En-Nedvi, *es-Siretü'n-Nebeviyyetü*, Şam, 1425, s. 157.

Nübüvve'si, Kadı Iyaz'ın *Şifa*'sı, Süyuti'nin *el-Hasaisü'l-Kübra*'sı, Kastallani'nin *el-Mevahibü'l-ledünniyye*'si, Şami'nin *Sübülül Hüda*'sı, Diyarbekri'nin *Tarihu'l-Hamis*'i, dönemimiz yazarlarına kaynaklık etmiştir.[325]

İncelenen eserlerden doğum anını en geniş şekilde anlatan Mustafa Takî'nin eseridir. Mustafa Takî'nin ulaşabildiği tüm rivayetleri eserine aldığı görülür. Mustafa Takî, doğum anında olan olaylar ile ilgili olarak kökenleri ilk dönem kaynaklarda bulunamayan bazı rivayetleri eserine almıştır. Örneğin; gökyüzünde didekleri zümrüte, kanatları yakuta benzeyen bir takım kuşların göründüğünü, bir güvercin kuşunun görünerek gagasıyla bir şey getirip Hz. Muhammed'in ağzına sokarak tutturduğunu ve çocuğun eliyle o şeye işaret ederek sanki daha fazla o şeyden istediğini belirttiği gibi rivayetler mevcuttur.[326] Bu algılamanın geri planında geçmişte yaşamış peygamber veya din kurucuların hayatları ile ilgili anlatılan efsane kabilinden rivayetlerin yattığını düşünülebilir.

Yusuf Ziya'nın eserinde Hz. Muhammed'in doğum anı ile ilgili bir bilgi vermediği görülür. Ancak doğum gecesinin önemini vurgulayarak Mevlid gecesinin tüm Müslümanlarca alkışlandığını ve kutlandığını ifade eder.[327] Yusuf Ziya'nın eseri ders kitabı olarak okutulduğu için müfredat programlarındaki amaclara uygun olarak Mevlid gecesine vurgu yapılmış ama doğum anındaki olaylardan bahsedilmemiştir.

***

İncelenen eserlerde; -Hz. Muhammed'in sünnetli ve göbeği

---

325 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, c. I, s. 207-210; İbn Sad, *Tabakât*, c. I, 102; Taberî, *Tarihu'l-Taberî*, c. II, s. 125; Kastallânî, *el-Mevâhib*, c. I, s. 21; Şâmî, *Sübülü'l-Hüdâ*, c. I, s. 412; Suyûtî, *el-Hasâisu'l-Kübrâ*, c. I, s. 78; Diyarbekrî, Hüseyin b. Muhammed (ö. h. 990) *Târîhu'l-Hamîs fî Ahvâli Enfesi Nefîs*, c. I, Beyrut, ts., s. 225; el-Halebî, *es-Sîretü'l-Halebiyye*, c. I, 61.

326 Takî, *Nur-ı Muhammedî*, s. 17.

327 Yusuf Ziya, *Peygamberimiz,* s. 28-29.

kesik doğması- ile ilgili rivayetler şu iki noktada toplanmaktadır. Birincisi; Hz. Muhammed sünnetli ve göbeği kesik olarak doğmuştur. İkincisi; Hz. Muhammed doğumundan sonra dedesi tarafından verilen bir ziyafetle sünnet ettirilmiş ve ismi verilmiştir.

Mahmud Es'ad ve Lütfullah Ahmed'in hem Hz. Muhammed'in sünnetli ve göbeği kesik olarak doğduğu ile ilgili rivayetleri eserlerine aldıkları hem de doğumdan sonra dedesi tarafından sünnet ettirildiği ile ilgili rivayetleri eserlerine aldıkları görülür. Bu iki görüş arasında bir tercihte bulunmamışlardır. Rivayetçi bir yaklaşımla bulabildikleri rivayetleri eserlerine almışlar tercihi okuyucuya bırakmışlardır. Bu konuda rivayetçi bir tarz benimsemişlerdir.

Mustafa Takî ve Mehmet Ziya, Hz. Muhammed'in sünnetli ve göbeği kesik olarak doğduğunu ifade ederler.

Aksekili Mustafa Hakkı ve Ahmed Hamdi Akseki, Hz. Muhammed'in sünnetli doğduğunu belirtirler. Abdülmuttalib'in verdiği ziyafetten de bahsederler.

İncelenen dönemdeki yazarların kimlerden faydalandığını, kimlerin kaynaklık ettiğini tespit edilecek olursa: Hz. Muhammed'in sünnetli ve göbeği kesik doğduğu ile ilgili rivayetleri İbn Sad, Hakim, Ebu Nuaym ve Beyhakî'nin[328] eserlerinde bulabiliriz.

Hz. Muhammed'in doğumundan sonra dedesi Abdülmuttalib tarafından bir kurban kesilerek ziyafet verildiği ve sünnet olayından bahsedilmediği rivayeti Beyhakî ve Ebu Nuaym'ın[329] eserlerinde bulabiliriz.

Hz. Muhammed'in doğumdan 7 gün sonra dedesi Abdülmuttalib tarafından büyük bir ziyafet verilerek çocuğa "Mu-

---

328 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, c. I, s. 84; Hakim, el-*Müstedrek*, c. II, 1997, s. 707; Ebû Nuaym, *Delâilü'n-Nübüvve*, s. 154; Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, c. I, s. 114.

329 Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, c. I, s. 113; Ebu Nuaym, *Delâilü'n-Nübüvve*, s. 138.

hammed" isminin konulduğunu ve sünnet ettirildiği ile ilgili rivayet ise Zehebi'nin eserinde yer almaktadır.[330]

***

Kisra sarayının 14 burcunun yıkıldığı ile ilgili olarak kaynakları incelediğimiz zaman bu konu ile ilgili rivayeti ilk olarak Yakubi'nin eserinde bulmaktayız. Ancak Yakubi'nin eserinde Sarayın burçlarının 13'ünün yıkıldığı ifade edilmiştir.[331] Kastallani ise 12 burcun yıkıldığını ifade eder.[332] Dönemimiz yazarlarından rivayeti eserlerine alanlar 14 burcun yıkıldığını ifade ederler. Dolayısı ile Yakubi ve Kastalani'yi kaynak olarak kullanmadıkları görülmektedir. Yıkılan burç sayısını 14 olarak zikreden kaynaklar ise; Taberî, Ebu Nuaym, Beyhakî, İbn Kesir ve Suyûtî'dir.[333]

Dönemimiz yazarlarından Lütfullah Ahmed, M. Taki ve Mehmet Ziya, Hz. Muhammed'in doğduğu gece Kâbe'deki putların bazılarının veya tamamının yıkıldığı ile ilgili rivayetleri eserlerine almışlardır. İlk dönem kaynaklar incelediği zaman İbn Kesir bu konu ile ilgili olarak Hevatifu'l-Cann'da Hz. Muhammed'in doğduğu gece putların sarsılarak yüzüstü yere düştüklerinin belirtildiğini ifade eder.[334] Suyûtî'nin Hasais'inde de Kâbe'nin üç gün sallandığı, putların yıkıldığı belirtilmektedir. Suyûtî'de Varaka b. Nevfel, Zeyd b. Amr b. Nüfeyl, Ubeydullah b. Cahş, Osman b. el-Hüveyris'in de içinde bulunduğu bir topluluğun bir putun yanında iken putun yüzüstü yere düştüğünü gördüklerini, üç defa kaldırmalarına rağmen her seferinde tekrar

---

330 Zehebi, *Tarihu'l-İslâm*, s. 27.
331 Yâkûbi, *Tarih-i Yâkûbi*, C. II, s. 5.
332 Kastallânî, *el- Mevâhib*, s. 35.
333 Taberî, *Tarihu'l-Taberî*, s. 459; Ebu Nuaym, *Delâilü'n-Nübüvve*, c. I, s. 135; Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, Kahire, 1969, c. I, s. 104; Süheylî, *er-Ravdu'l-Ünüf*, Beyrut, 1997, c. I, s. 61; İbn Kesir, *el-Bidâye*, c. III, s. 395-396; Suyûtî, *el-Hasâisu'l-Kübrâ*, c. I, s. 87.
334 İbn Kesir, *el-Bidâye*, c. III, s. 391.

yere düştüğünü, üçüncü kez yıkılınca Osman b. Huveyris'in bir şiir okuduğunu, putun içinden; "Nuruyla doğu, batı, her yeri ve yolu aydınlatan bir çocuğun teşrifiyle yuvarlanmıştır...." şeklinde bir ses işitildiğini, anlatan bir rivayet de mevcuttur.[335]

Ebu Nuaym'ın Delâil'inde Zeyd b. Sabit'in "Beni Kurayza ve Beni Nadir Yahudi kabilelerinin bilginleri, Hz. Muhammed'in evsafından bahsederlerdi. Kızıl yıldızın doğduğunu, Rasulullah'ın son peygamber olduğunu, ondan sonra artık peygamber gelmeyeceğini, adının Ahmed olduğunu, Medine'ye hicret edeceğini söylediler..." dediğini ifade eden bir rivayet mevcuttur. Dönemimiz yazarlarından "Kızıl yıldızın doğması" ile ilgili rivayeti sadece Mustafa Takî kullanmıştır. Taki'nin Suyûtî'yi kaynak olarak kullandığı kanaatindeyiz.

***

Dönemimiz yazarlarından Mahmud Esad, Lütfullah Ahmed, Aksekili M. Hakkı, Mehmet Ziya, Yusuf Ziya ve Ahmed Hamdi Akseki, Hz. Muhammed'in sütanneye verilişi ile ilgili rivayetleri eserlerine almışlardır. Mehmet Ziya olayı çok sade bir şekilde anlatmış herhangi bir olağanüstülük aktarmamıştır.

İlk dönem kaynakları inceleyecek olursak; Olay İbn İshâk ve İbn Hişâm'da özetle şu şekilde geçmektedir; Halîme eşi ve çocuğu ile beraber Mekke'ye doğru emzirmek üzere bir çocuk almak için yola çıkmıştır. Kıtlık senesidir. Bir merkeb ve yaşlı, sütsüz bir develeri de yanlarında beraberdir. Mekke'ye vardıklarında Hz. Muhammed'in bütün kadınlara arz edildiğini, kadınların "yetimdir" diye almadıklarına şahit olmuşlardır. Halîme hariç bütün kadınlar bir çocuk almışdır. Halîme kocasına boş dönmek istemediğini, yetim de olsa çocuğu almak istediğini söylemiş, kocası da uygun görmüştür. Halîme çocuğu aldıktan sonra memeleri sütle dolmuş, hem Hz. Muhammed hem de kendi

---

[335] Suyûtî, *el-Hasâisu'l-Kübrâ*, c. I-III, s. 141,150.

çocuğu karınları doyasıya süt içmişlerdir. Halime'nin kocası, yaşlı devenin yanına gittiğinde devenin memelirinin sütle dolduğunu görmüştür, bunun üzerine Halîme'ye "Allah'a hamd eyle, muhakkak sen mübarek bir çocuğu aldığını bil." demiştir. Gelirken çok yavaş gelmiş olan merkebleri dönüşte hızlanmış ve diğer kafileleri geri de bırakmıştır. Halîme ve ailesi yurtları olan Beni Sa'd'a ulaşmışlardır. Kurak bir yer olmasına rağmen koyunları yayılmaya çıktığı zaman başlarında Hz. Muhammed olursa akşama doymuş ve memeleri sütle dolmuş olurdu. İki sene sonunda çocuğu Mekke'ye annesine götürmüşler ve bir miktar daha yanlarında kalmasını istemişlerdir.[336]

Aksekili Mustafa Hakkı, Hz. Muhammed'in Halîme ve ailesine uğurlu geldiğini belirtir. Mahmud Esad, Lütfullah Ahmed, Y. Ziya ve Mehmet Ziya sütanneye verme olayının Araplarda bir gelenek olduğunu belirtirler.

Mahmud Esad, Lütfullah Ahmed ve Yusuf Ziya, Halîme'nin sütsüz memelerinin sütle dolmasına vurgu yapmışlar[337] ve Halîme'nin çocuğu gördüğünde misk gibi koktuğunu belirten ifadelerine yer vermişlerdir.[338]

Mahmud Esad ve Yusuf Ziya, Hz. Muhammed'in Halîme'nin sağ memesini emdiğini ifade ederler.[339]

Lütfullah Ahmed, Halîme'nin ağzından Hz. Muhammed'in çıplak olmaktan nefret ettiğini belirten rivayete yer verir. Lütfullah Ahmed bu rivayetin kaynağını belirtmemiştir. İncelediğimiz kaynaklarda buna benzer bir rivayete rastlamadık.

---

[336] İbn İshâk, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Lübnan, 2004, s. 100-101; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, c. I, s. 211-212; İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübra*, c. I, s. 92-93; Ebu Nuaym, *Delâilü'n-Nübüvve*, c. I, s. 158-160; Suyûtî, *el-Hasâisu'l-Kübrâ*, c. I-III, s. 154-155.

[337] İbn İshâk, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 100-101; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, c. I, s. 211-212.

[338] Kastallânî, *el-Mevâhib*, c. I, s. 39.

[339] Kastallânî, *el-Mevâhib*, c. I, s. 39.

Dönemimiz yazarlarından konuyla ilgili rivayetleri eserlerine alanların, rivayetçi bir tarz sergiledikleri görülür.

***

Dönemimiz yazarlarının Hz. Muhammed'in göğsünün yarılması ile ilgili eserlerine aldıkları rivayetler yukarıda verildi. Mahmud Es'ad, Lütfullah Ahmed, Kılıçzâde Hakkı, Aksekili Mustafa Hakkı ve İsmail Fennî bu konuyla ilgili rivayetleri eserlerine almışlardır. Konu ile ilgili eserlerine aldıkları rivayetlerin bir değerlendirmesini yapacak olursak; olayın meydana geliş sayısı ve zamanı hakkında farklı görüşler bulunmaktadır.

Dönemimiz yazarlarından Kılıçzâde olayı kabul etmemektedir. Görüş ve fikirlerini yukarıda verdiğimiz için burada tekrardan belirtmiyoruz. Pozitivist bir yaklaşım ile olayları değerlendirmektedir.

Mahmud Es'ad'ın eserine aldığı hadisten anlaşıldığına göre peygamberin göğsü yarılmış ve kalbi imanla doldurulmuştur. Mahmud Es'ad bu hadis ile ilgili herhangi bir değerlendirmede bulunmamıştır. Mahmud Es'ad olayın Mirac gecesinden önce meydana geldiğini ifade eder. Hadis kaynaklarını incelediğimiz zaman; Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde bu doğrultuda hadisleri bulabiliriz. İbn Esir, İbn Seyyidinnas ve Zehebi'de de benzer rivayetler mevcuttur.[340]

Lütfullah Ahmed ise Hz. Muhammed'in sütkardeşi ile sürülerin bulunduğu yerde iken ameliyatın meydana geldiğini ifade eder. İlk dönem kaynakları incelediğimiz zaman İbn İshâk, İbn Hişâm, İbn Sa'd ve Taberî'de olayın Hz. Muhammed sütan-

[340] Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (ö. h. 256), *Sahîhu'l-Buhârî*, c. II, Riyad, 2002, Salât 1, s. 5; Müslim, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc(ö. h. 261), *Sahîh-u Müslim*, c. I, Beyrut, 1991, İman 74, Hadis No: 263, s. 148; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. I, s. 578; İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-Eser*, c. I, Beyrut, ts., s. 247-248; Zehebi, *Tarihu'l-İslâm*, c. II, s. 261-262, İbn Kesir, *el-Bidâye*, c. III, s. 411.

nesinin yanında iken meydana geldiğini ifade eden rivayetler mevcuttur.[341]

Aksekili Mustafa Hakkı ise Hz. Muhammed'in göğsünün yarılması olayının beş kez meydana geldiğini ifade eder. Çocukluğunda (Sütannesinin yanında) göğsünün yarılması ile ilgili rivayetler İbn İshâk, İbn Hişâm, İbn Sa'd, Taberî ve İbn Kesîr'de bulunmaktadır. Olayın on yaşlarında iken meydana geldiği Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i, Ebu Nuaym'ın Delail'inde ve İbn Kesir'in tefsirinde yer almaktadır.[342] Yirmili yaşlarda meydana gelmesi, Diyarbekri'nin Hamis'inde mevcuttur. Ancak bu kaynakta olayın rüyada meydana geldiği ifade edilmiştir.[343] Aksekili Mustafa Hakkı ise rüyada meydana geldiğinden bahsetmemektedir. Hira Dağında iken meydana geldiği Tayâlisî'nin Müsned'inde, Ebu Nuaym ve Beyhakî'nin Delail'inde[344] geçmektedir. İsra gecesinde meydana geldiği ile ilgili hadisleri Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde bulabiliriz.

***

Lütfullah Ahmed'in eserine aldığı rivayete göre Hz. Muhammed çocukluğunda güneş ışınlarına karşı Allah tarafından korunmuştur. Bir bulut, güneş ışınlarının ona zarar vermesini engellemiştir. Rivayetten anlaşıldığı üzere Hz. Muhammed'in ilahi bir güç tarafından korunması daha çocukluğundan başlamıştır. Lütfullah Ahmed bu rivayeti eserine almıştır. Ancak herhangi bir tetkik veya tenkide tabi tutmamıştır. Bu rivayeti ilk dönem kaynakları incelediğimiz zaman İbn Kesîr ve Kastallani'de

---

341 İbn İshâk, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Lübnan, 2004, s. 102; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, c. I, s. 213-214; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, c. I, s. 93; Taberî, *Tarihu'l-Taberî*, c. II, s. 160-165.

342 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Riyad, 1998, s. 1563; İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, Beyrut, 2000, s. 2007-2008; Ebu Nuaym, *Delâilü'n-Nübüvve*, c. I, s. 219-220.

343 Diyarbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, c. I, s. 261.

344 Tayâlisî, Süleyman b. Davud b. el-Cârût (ö. h. 204), *Müsned*, tah. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî, 1999, s. 125, Hadis No: 1643; Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, c. II, s. 221; Ebu Nuaym, *Delâilü'n-Nübüvve*, c. I, s. 221.

bulabiliriz.[345] Bir bulutun ve ağacın dallarının Hz. Muhammed'i güneşin sıcağından koruduğunu anlatan başka rivayetler de vardır. İlerleyen konularda Râhip Bahîrâ kıssası anlatılırken bahsedileceği için bu başlık altında değerlendirmedik.

Yusuf Ziya, Ğavres isimli bir kişinin Hz. Muhammed'e suikast düzenlediğini ve Allah tarafından Hz. Muhammed'in bu suikastten korunduğunu ifade eder. Maide suresinin 11. ayetini bu olayla ilişkilendiren Yusuf Ziya, ilahi korumaya işaret etmektedir. İlk dönem kaynakları incelediğimiz zaman bu rivayeti İbn Hişâm, Buhârî, Taberî, Kurtubî, ve Kastallani'de bulabiliriz.[346]

Ahmed Hamdi ise Hz. Muhammed secdede iken Ebu Cehil'in O'nun kafasına taş vurmak istediğini ve kendisine Allah tarafından bir korku verildiğine dikkat çekmiştir. Bu rivayeti ilk dönem kaynaklarda, İbn İshâk'ta bulunmaktadır.[347] Ancak İbn İshâk'ta Ebu Cehil'in Hz. Muhammed'in boynuna bastığı ifade edilmiştir. Taş vurmak ile ilgili bir ifade yoktur. Müslim, Beyhakî, Zehebî ve Suyûtî'de de buna benzer rivayetler mevcuttur.[348]

***

Nübüvvet Mührü ile ilgili olarak dönemimiz yazarlarının eserlerinde tespit ettiğimiz noktaları yukarıda belirttik. Hz. Muhammed'in annesi Âmine ile birlikte Medine'ye dayılarını ziyarete gittiğinde orada yüzme öğrenirken Yahudi çocuklarının onun sırtındaki Nübüvvet mührünü gördüğünü ifade eden rivayete Mahmud Esad, Lütfullah Ahmed ve A. Mustafa Hakkı

---

345 İbn Kesir, *el-Bidâye*, c. III, s. 412-413; Kastallânî, *el-Mevâhib*, Çev. Abdülbaki, s. 40

346 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, c. III, s. 187; Buhârî, *Sahîh*, c. XIV, Megazi 31, Hadis No: 4136, s. 23; Taberî, *Tarihu'l-Taberî*, c. II, s. 557; Kurtubi, *Câmiu'l-Hâkimu'l-Kur'ân*, c. VI, Beyrut, 2006, s. 111.

347 İbn İshâk, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 262.

348 Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, c. II, s. 189; Müslim, *Sahîh*, c. IV, Sıfatü'l-Münafıkîn 6, Hadis No: 2797, s. 2154; Suyûtî, *el-Hasâisu'l-Kübrâ*, c. I-III, Çev. Naim Erdoğan, İstanbul, 2003, s. 316.

yer vermiştir. Bu rivayet ilk dönem kaynaklarda Ebu Nuaym'ın Delail'inde geçmektedir.[349] Ancak Ebu Nuaym'ın eserine aldığı rivayette Yahudi çocukları yerine yanına ara sıra gelen bir Yahudi'nin Nübüvvet Mührünü fark ettiği belirtilmektedir.

Abdullah b. Sercis'in Hz. Muhammed'in iki omzu arasında mührü gördüğüne dair bir rivayet mevcuttur.[350] Câbir İbn Semüre'den gelen bir rivayette de peygamberlik mührünün Hz. Muhammed'in iki omzu arasında olduğu, tıpkı bir güvercin yumurtası gibi, yumru ve kırmızı olduğu belirtilir.[351]

***

Dönemimiz yazarlarının Râhip Bahîrâ olayına bakış açılarını yukarıda tasvir metodu ile ortaya koyduk. Şimdi rivayetin ilk dönem kaynaklarda nasıl geçtiğini, dönemimiz yazarlarının kimi kaynak kullandığını ve ilk dönem kaynaklardan ne derecede sapmalar gösterdiklerini tespit etmeye çalışacağız. Olay İbn İshâk'da şu şekilde yer almaktadır; "Ebû Tâlib ticaret amacı ile Şam taraflarına gitmeye karar verdi. Yanında Hz. Muhammed'i de götürdü. Kafile, Busrâ yakınlarına gelince Râhip Bahîrâ'nın bulunduğu mabedin karşısında konakladı. Bahîrâ bilgin bir Hıristiyandı. Eskiden beri Râhipler arasında devreden bir kitap vardı. Bu kitabı elinde bulunduran Râhip, Hıristiyanların en bilginlerinden biri olurdu. Kureyş kervanı daha önceleri de burada konaklamasına rağmen Râhip Bahîrâ bunlar ile ilgilenmemişti. Ancak bu sefer kafiyeleye yemek hazırlamış ve herkesi davet etmişti. Bahîrâ kervanın üzerinde bir bulutun geldiğini görmüş, kervan durunca bulutun da durduğunu fark etmişti. Kervanın yanında durduğu ağacın dalları da

---

349 Ebu Nuaym, *Delâilü'n-Nübüvve*, c. I, s. 163; Suyûtî, *el-Hasâisu'l-Kübrâ*, c. I-III, s. 210.

350 Müslim, *Sahîh*, c. IV, Fezâil 30, Hadis No: 2346, s. 1823-1824.

351 Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed (ö. h. 279), *Sünen*, c. V, Menâkıb11, Hadis No: 3644, 1978, s. 602.

Hz. Muhammed'in üstüne doğru meyil ederek gölge olmaya çalışıyordu. Râhipin bu gördüklerinden dolayı kervandakilere yemek verdiği söylenmişti. Kervandakiler yemeğe katıldılar. Bahîrâ yemeğe gelenleri inceledi fakat aradığı alametleri hiçbirisinde bulamadı. "Yemeğe katılmayan var mı?" diye sordu. Hz. Muhammed küçük olduğu için eşyaların başında kalmıştı. Râhip, onu da çağırdı. Çocuğu dikkatle inceleyen Râhip, Lât ve Uzzâ isimli putlara yemin vererek çocuğa soru sordu. Hz. Muhammed de "Lât ve Uzzâ'ya yemin vererek bana bişey sorma. Vallahi ben onlara kızdığım kadar hiçbir şeye kızmam." dedi. Râhip çocuğun sırtındaki peygamberlik mührünü gördükten sonra Ebû Tâlib'e "Bu çocuk senin neyin olur?" diye sordu. "Oğlum" cevanı alınca, "Bu çocuğun yetim olması gerekir." dedi. Ebû Tâlib, "Kardeşimin oğlu." dedi. Râhip "Babasına ne oldu?" diye sordu. Ebû Tâlib, "Annesi bu çocuğa hamile iken babası öldü." diye cevap verdi. Râhip Bahîrâ bu soru ve cevaplar üzerine Ebû Tâlib'e Yahudilerin bu çocuğa zarar verebileceğini söyleyerek onu hemen geri götürmesini tavsiye etti.[352]

Dönemimiz yazarlarından Tahirul Mevlevi ve Yusuf Ziya, rivayeti kısa ve özet bir şekilde aktarmışlardır.

Mehmet Ziya'ya İbn İshâk ve İbn Hişâm kaynaklık etmiştir. Sadece râhipler arasında devreden ve Bahîrâ'nın son peygamberin alâmetlerini öğrendiği kitap ile ilgili bölümü almamıştır.

Dönemimiz yazarlarından rivayeti eserine alanlardan hiçbirisi Râhip Bahîrâ'nın bilgileri öğrendiği özel kitaptan bahsetmemiştir. İbn İshâk'ın anlatımında ise böyle bir kitaptan bahsedilir. Bu kitabı elinde bulunduran âlimin Hıristiyanların en bilgini olduğu belirtilmiştir. Bahîrâ'nın son peygamberin özelliklerini öğrendiği kaynak ile ilgili olarak; Mahmud Es'ad, eski

[352] İbn İshâk, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 122-124; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, c. I, s. 236-237; Suyûtî, *el-Hasâisu'l-Kübrâ*, c. I-III, s. 221-222.

kitaplardan, Ahmed Hamdi Akseki, Tevrat ve eski âlimlerden, Lütfullah Ahmed ve İsmail Fennî, Kitab-ı Mukaddes'ten öğrendiğini belirtirler.

Mehmet Ziya ve Ahmed Hamdi Akseki, Hz. Muhammed'e gölge olan buluttan bahsetmişlerdir. Mahmud Esad, Lütfullah Ahmed, İsmail Fennî, Tahirul Mevlevi ve Yusuf Ziya ise bahsetmemiştir. Mehmet Ziya, Râhip Bahîrâ'nın Lât ve Uzzâ'ya yemin vererek soru sormak istemesinden bahsederken diğerleri bahsetmemişlerdir.

İbn İshâk ve İbn Hişâm'da yukarıdaki şekilde geçen rivayetin biraz farklı bir şekli hadis kaynaklarında da geçmektedir. Ebu Musa el-Eş'arî'den gelen rivayet şu şekildedir; Ebû Tâlib, Kureyşin yaşlıları ile Şam'a doğru yola çıktı. Râhip Bahîrâ onları karşılamaya çıktı, daha önceleri hiç böyle bir şey yapmamıştı, Hz. Muhammed'in elini tutarak "Bu âlemlerin efendisidir. Allah, onu âlemlere rahmed için gönderdi." demiştir. Kureyşli yaşlılar; "Sen bunu nerden biliyorsun?" diye sormuşlardır. O da; "Siz geçidin üst tarafında göründüğünüzde, secdeye kapanmayan ağaç ve taş kalmadı. Bunlar ancak bir peygambere secede ederler. Ben, onu kürek kemiğinin altındaki peygamberlik mühründen tanıyorum" dedi.[353]

Dönemimiz yazarlardan Bahîrâ rivayetine yer verenler incelendiği zaman, kaynak olarak hadis kaynaklarında yer alan bu rivayeti benimsemedikleri görülmektedir. İbn İshâk'ın anlatımı benimsenmiş fakat rivayet içindeki bölümlerden seçmeler yapılmıştır. Anlatımlarının hiçbiri, bir birine benzememektedir.

İncelenen dönemde, konuyu eserlerine alan yazarların rivayetçi ve seçmeci bir yaklaşım sergiledikleri görülür.

***

Hz. Muhammed'in Ficar savaşlarına katıldığı ile ilgili ri-

353 Tirmizî, *Sünen*, c. V, Menakıb 3, Hadis No: 3620, s. 583.

vayetleri Mahmud Esad, Lütfullah Ahmed, Aksekili Mustafa Hakkı, Yusuf Ziya eserlerine almışlardır.

İncelediğimiz dönemdeki eserlerden Mahmud Es'ad, Hz. Muhammed'in amcalarına yardım için savaşta bulunduğunu ve kendisinin de ok attığını ifade eder. İlk dönem kaynaklar incelendiği zaman Mahmud Es'ad'ın İbn Sa'd'ı kaynak olarak kullandığını görmekteyiz.[354]

Lütfullah Ahmed ve Aksekili Mustafa Hakkı, Hz. Muhammed'in savaşta geri planda görev yaptığını ifade ederler. Bu görüşü destekleyen kaynaklar ise İbn Hişâm, İbn Esir, İbn Cevzi'dir.[355]

Süheyli ise Hz. Muhammed'in bu savaşlara iştirak etmediğini ifade eder.[356]

***

Dönemimiz yazarlarından Mahmud Esad, Lütfullah Ahmed, Aksekili M. Hakkı, Yusuf Ziya, A. Hamdi Akseki, Hz. Muhammed'in Hilfü'l-Fudûl cemiyetine katıldığı ile ilgili rivayetleri eserlerine almışlardır.

Hz. Muhammed'in hayatındaki önemli olaylardan birisi de onun Hilfü'l-Fudûl'a katılmış olmasıdır. Siyer yazarları ve Müslümanlar için Hz. Muhammed'in tebliğinden önce böyle bir olayı yaşamış olması, onun dürüstlüğe verdiği önemi ortaya koyma açısından önemlidir.

Dönemimiz yazarlarının bu konu ile ilgili eserlerine aldıkları rivayeti ilk dönem kaynaklar ile bir karşılaştırma yaparsak, onların rivayetin aslına bağlılığını ve kimleri kaynak olarak kullandıklarını tespit edebiliriz. Hilfü'l-Fudûl'un kuruluşu ile

---

354 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, c. I, s. 105-106; İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-Eser*, c. I, s. 113.

355 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, c. I, s. 240-241; İbn Kesir, *el-Bidâye*, c. III, s. 451.

356 Süheylî, *er-Ravdu'l-Ünuf*, c. II, s. 229.

ilgili olarak İbn Sa'd, Ficar savaşlarından sonra Zilkade ayında, Hz. Muhammed, yirmi yaşında iken meydana geldiğini, Hz. Muhammed'in amcası Zübeyr b. Abdülmuttalib'in talebi üzerine Kureyş'in ileri gelenlerinin Abdullah b. Cud'ân'ın evinde toplanarak Mekke'de ister yabancı ister yerli olsun her kim haksızlığa uğrarsa onun yanında olmak ve hakkını aramak için sözleştiklerini belirtmiştir.[357]

Yusuf Ziya ve Ahmed Hamdi Akseki, bu cemiyetin Hz. Muhammed'in teklifi ile kurulduğunu ifade eder. Ancak tespit edebildiğimiz kadarıyla ilk dönem kaynaklarda buna dair bir rivayet yoktur. Bu noktada ilk dönem kaynaklardan ayrıldıkları görülmektedir.

Hilfü'l-Fudûl'un meydana çıkış sebebi olarak; Zebidli bir adamın, Mekke'de malını satması ancak parasını alamaması üzerine Ebul Kubeys Dağına çıkarak Kâbe'nin etrafında oturan insanlara yüksek sesle haksızlığa uğradığını anlatması gösterilmektedir.[358] Ya'kubî bu olayın Sehmoğullarından birisi ile Esedoğullarından birisi arasında geçtiğini nakletmekle birlikte;[359] "Bu olayın Kays b. Şeybe ile Übey b. Halef arasında geçtiği de söylenilmektedir" demektedir.[360] İbnül Cevzi ise Kays b. Şeybe ile Übey b. Halef'in arasında geçen olayın Hilfü'l-Fudûl'a sebep olduğunu belirtmektedir.[361]

Aksekili Mustafa Hakkı, Hz. Muhammed'in kendisine dünyayı verseler dahi bu ahdi bozmak istemediğine dair bir hadis zikrettiğini ifade eder. İlk dönem kaynaklar incelendiği zaman

---

357 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, c. I, s. 106-107; İbnü'l-Cevzi, Abdirrahman b. Ali b. Muhammed (ö. h. 597), *el-Muntazam*, c. II, Beyrut, 1992, s. 311; İbn Kesir, *el-Bidâye*, c. III, s. 456.

358 İbn Kesir, *el-Bidâye*, c. III, s. 456-457.

359 Yakûbî, Ahmed b. Ebî Yakub b. Ca'fer b. Vehb (ö. h. 294), *Tarih*, c. II, Necef, 1358, s. 16.

360 Yakûbî, *Tarih*, II, s. 17.

361 İbnü'l-Cevzi, Vefa, c. I, s. 136.

ifadenin aslının "..dünyayı verseler..." şeklinde değil de "kırmızı tüylü develer, kızıl tüylü koyunlar verseler" şeklinde geçtiği görülmektedir.[362]

***

Hz. Muhammed'in Hz. Hatice ile evliliği ile ilgili olarak; Hz. Muhammed'in dürüstlüğü, onda yaşanan harikulade bazı olaylar, Hz. Hatice'nin evlilik teklifinde bulunması ve Hz. Hatice yaşadığı sürece Hz. Muhammed'in başka birisi ile izdivaç yapmadığı görüşü incelenen dönemdeki eserlerde görülmektedir. Hz. Muhammed'in Şam seyahati esnasında Busrâ'da Râhip Bahîrâ'nın yerini Nastûrâ isimli bir rahip almıştı. O da Hz. Muhammed'i hal ve hareketlerinden tanımış, Şam'a gitmeyin Yahudiler zarar verir demiştir.

İlk dönem kaynaklara olay nasıl yansımıştır kısaca özetledikten sonra dönemimiz yazarlarının kaynaklarını tespit kolaylaşacaktır. Hz. Hatice ile evlilik olayı İbn Hişâm'da özetle şu şekilde geçmektedir; Hz. Muhammed 25 yaşlarında, doğru sözlü, emanete riayet eden, iyi ahlaklı bir kişidir. Hz. Hatice ise zengin, şeref ve mal sahibi bir kadındır. Hz. Muhammed'in özellikleri Hz. Hatice'ye ulaşmıştır. Hatice de ona bir iş teklifinde bulunmuştur. Hz. Hatice'nin kölesi Meysere ile birlikte Hz. Muhammed, Şam'a doğru kervanın başında yola çıkmıştır. Kervan bir manastırın yakınındaki bir ağacın yanına inmiştir.

Manastırdaki Rahip, Meysere'ye "O ağacın altındaki kim?" Diye sormuş, cevaben Meysere; "Kureyş'ten Harem ehlinden birisi" demiştir. Bunun üzerine Rahip; "O ağacın altına bir nebiden başkası inmedi" demiştir. Hz. Muhammed satacaklarını satıp, alacaklarını aldıktan sonra Mekke'ye dönmüştür.

İbn Hişâm'da; "İddia edildiğine göre" ifadesi kullanılarak

---

[362] İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, c. I, s. 106; Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, c. VI, s. 596; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. I, s. 570; İbn Kesir, *el-Bidâye*, c. III, s. 455.

Mekke'ye dönüş esnasında Meysere'nin Hz. Muhammed'i öğle sıcağından koruyan iki melek gördüğü belirtilmiştir.

Hatice, satılan maldan eskiden kazandığı paranın iki katını kazanmıştır. Meysere yolda gördüğü iki melekten ve râhipten Hatice'ye bahsetmiştir. Hatice, Hz. Muhammed'e haber göndermiş ve kendisini teklif etmiştir. Hz. Muhammed'in kabul etmesi ile düğün yapılmıştır.[363] Beyhakî, İbn kesir ve Zehebi'de bizzat Hatice'nin kendisinin "Ey Amcaoğlu, akrabalığın, kavmin içindeki asaletin, güzel ahlakın, güveninirliğin ve doğruluğun için sana rağbetim var" diyerek teklifte bulunduğu belirtilmiştir.[364]

Hatice'nin amcası Varaka b. Nevfel, eski kitapları okumuş alim bir kimsedir. Hatice, kölesi Meysere'nin anlattıklarını amcasına söylediği zaman, Varaka, Muhammed'in beklenen peygamber olduğunu ifade eder.[365]

İbn Sad'da da Hz. Muhammed'in 25 yaşında iken, Meysere ile birlikte Şam'a gittiği Busrâ yakınlarında bir ağacın gölgesinde durdukları zaman, Rahip Nastûrâ'nın "Bu ağacın altında bu güne kadar bir peygamberden başka kimse oturmadı" dediği, Meysere'ye "Gözlerinde kırmızılık var mı?" diye sorduğu, Meysere'nin de kırmızılığın hiç ayrılmadağı, her zaman var olduğunu söylediğine dair bir anlatım mevcuttur. Yine devamında Hz. Muhammed'in alış veriş esnasında bir adamla ihtilafa düştüğü adamın "-Lat ve Uzzâ'ya yemin et." Demesi üzerine Hz. Muhammed'in onlara yemin etmediği bunun üzerine adamın "-Bu bilginlerimizin kitaplarında bahsettikleri peygamberdir." dediği anlatılmıştır. Mekke'ye dönüşte Hz. Muhammed'i güne-

363 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, c. I, s. 242-246; Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, c. II, s. 66-67; Suyûtî, *el-Hasâisu'l-Kübra*, c. I-III, s. 239; Zehebi, *Tarihu'l-İslâm*, c. II, s. 63; İbn Kesir, *el Bidâye*, c. II, s. 462, Taberî, *Tarihu'l-Taberî*, c. II, s. 280.

364 Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, c. II, s. 67; Suyûtî, *el-Hasâisu'l-Kübra*, c. I-III, s. 239; Zehebi, *Tarihu'l-İslâm*, c. II, s. 63; İbn Kesir, *el-Bidâye*, c. II, s. 462; Taberî, *Tarihu'l-Taberî*, c. II, s. 281.

365 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, c. I, s. 246.

şin sıcağından koruyan iki meleği Meysere'nin gördüğü, hatta Mekke'ye girişte Hz. Hatice'nin gördüğü de anlatılmıştır.[366]

Yukarıda görüldüğü gibi ilk dönem kaynaklarda Hz. Hatice ile Hz. Muhammed'in evliliği anlatılmıştır. Dönemimiz yazarlarının anlatımı bunlardan farklıdır. Dönemimiz yazarları bu konuda klasik kaynakları kullanmamışlardır.

***

Hz. Muhammed'in Kâbe hakemliği ile iligili olarak dönemimiz yazarlarının algılamasınının ilk dönem kaynaklardan ne derecede farklı veya benzer olduğunu ortaya koymak için olay kaynaklarda nasıl geçiyor kısaca özetleyecek olursak; Hz. Muhammed otuz beş yaslarında iken Kâbe'nin tamir edilmesi gerekti. Yağmur ve rüzgâr ile yıpranmış durumdaydı. Çatısı yoktu ve duvarları alçaktı. Hatta bu yüzden Kâbe'nin içindeki değerli eşyalar çalınmıştı. Tam bu zamanlarda bir Bizans gemisi Cidde yakınlarında batmış ve karaya vurmuştu. Kureyş onun malzemesini alarak Kâbe'yi tamir etmeye karar verdiler. Kâbe'nin duvarına hergün bir yılan çıkar ve orada güneşlenirdi. Kendisine yaklaşıldığı zaman değişik sesler çıkarırdı. Yılan bir güne yine aynı şekil çıktığında Allah tarafından bir kuş gönderildi. Kuş yılanı aldı ve semaya götürdü. Tamire başlandı Ebu Vehb'in eline bir taş aldı. Taş düştü ve eski yerine gitti. Bunun üzerine Ebu Vehb, Kureyşlilere sadece helal paralarını Kâbenin tamiri için vermeleri uyarısını yaptı. Bunu söyleyenin Velid b. Muğire olduğu da söylenmiştir. Halk tereddüt geçirdi. Velid b. Muğire ilk darbeyi vurarak Kâbeyi yıkmaya başladı. Onu izlediler. Ertesi gün ona bişey almadığını görünce hep birlikte yıktılar. Tabandaki taşlara gelindiğinde taşın birisini hareket ettirince tüm Mekke'nin sallanıldığı görüldü. Bunun üzerine yıkım burada bitirildi. Bu esnada üzerinde yazı bulu-

---

366 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, c. I, s. 107-110.

nan kitabeler de bulunmuştur. Duvarlar tekrardan örülmüş, sıra Hacerü'l-Esved taşının konulacağı yere gelince kabileler arasında tartışma başlamıştır. Kendi aralarında yemin ettiler ve savaş hazırlığına başladılar. Her kabile bu şerefin kendisinde olmasını istiyordu. Dört beş gün bir birlerinden uzak durdular. Sonra Kâbe'nin yanında toplandılar. Ebu Ümeyye, Kâbe'ye ilk giren kişinin hakem olmasını ve onun vereceği kararın kabul edilmesini teklif etti. Kâbe'ye ilk olarak Hz. Muahmmed girdi. Hep birlikte "Bu kendisine güvenilen kişidir..." dediler. Hz. Muhammed bir bez getirtti. Hacerü'l- Esved'i taşın üzerine koydu. Kabile reislerini bezin birer ucundan tutturdu ve Hacerü'l-Esved'i yerine koydu.[367]

Beyhakî, Kâbe'nin yeniden yapılandırılması olayının Hz. Muhammed'in Hz. Hatice ile evliliğinden önce olduğunu ifade eder.[368]

İlk dönem kaynaklarda olay detaylı şekilde anlatılmıştır. Dönemimiz yazarlarının bu rivayetlerin içinden belli kısımları seçerek verdikleri görülmektedir. Kâbe'deki yılan ile ilgili bölüme yer vermemişlerdir. Rivayetteki pek çok detay atlanmıştır. Kişi isimleri ve olayın aşamaları dikkate alınmamıştır. Hz. Muhammed'in Kureyş içerisinde saygın ve kendisine güvenilir bir kişi olduğu vurgusu yapılmış, Hacerü'l-Esved taşını koyma şerefinin de ona nasip olduğu belirtilmiştir. Mahmud Es'ad ve Lütfullah Ahmed'in anlatımında Hz. Muhammed'in de burada taş taşıdığı hatta elbisesini çıkardığı için bayıldığına dair bir hadis nakledilmiştir. Aksekili M. Hakkı da Hz. Muhammed'in bizzat çalıştığını ifade eder. Hacerü'l-Esved taşının konulduğu bez veya elbise ile ilgili de aktarımlar mevcuttur. A. Hamdi

---

367 İbn İshâk, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 150-155; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, c. I, s. 248-255; İbn Kesir, *el-Bidâye*, c. III, s. 475-490; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. I, s. 571-573.

368 Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, c. II, s. 57.

Akseki ve Yusuf Ziya bir bez veya yaygı üzerine konduğunu, Mahmud Esad, Lütfullah Ahmed, Aksekili M. Hakkı, Tahiru'l-Mevlevi ise Hz. Muhammed'in elbisesi veya ridası üzerine konduğunu ifade ederler. İlk dönem kaynaklarda bez veya yaygı şeklinde geçmektedir. Burada aslolanın Hz. Muhammed'in risaletten önce şerefli bir işi üstlendiği, toplum içinde sözüne ve kararlarına güvenilen bir kimse olduğu algısı yansıtılmaya çalışılmıştır.

***

Hz. Muhammed'in risaletten önceki dini hayatı ilk dönem kaynaklarda nasıl yer almaktadır? Sorusuna cevap verecek olursak; İbn Hişâm, " Resulullah her sene bir ay süreyle Hira'da itikâf ederdi. Bu Kureyş'in cahiliyyede tehannüs ettiği şeylerden biridir."[369]

Buhârî, şu hadisi nakleder; Hz. Aişe, "Hz. Peygamber'e ilk olarak vahiy, uykuda, sadık rüya şeklinde geldi. Gördüğü rüyalar sabah aydınlığı gibi zuhur edip gerçekleşirdi. Daha sonra Hz. Peygamber, uzlete çekilmekten hoşlanır oldu. Hira mağarasına çekilip yalnız başına ibadet ederdi. Ailesinin yanına gelmeksizin geceler boyu orada kalırdı. Bunun için azığını önceden hazırlardı. Azığı tükenince Hatice'nin yanına döner, yine azığını alıp giderdi."[370] demiştir.

Dönemimiz yazarlarının da ortak görüşü Hz. Muhammed'in vahiy gelmeye başlamadan önce Hira mağarasında inzivaya çekilmeyi alışkanlık haline getirdiği şeklindedir. Genel görüş Hz. Muhammed'in tefekkür ederek ibadet ettiği şeklindedir. Yukarıda da belirtildiği gibi Mahmud Esad, Hz. Muhammed'in hangi din üzerine ibadet ettiği ile ilgili değişik haberlerin mevcut olduğunu belirtmiştir.

---

369 İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, c. I, s. 303.
370 Buhârî, *Sahîh*, c. I, Bed'ul-Vahy 1, Hadis No: 3, s. 16.

II. PEYGAMBERLİĞE ÇAĞRI: MEKKE DÖNEMİ

1. Vahyin Başlangıcı

Mahmud Es'ad, Tâhirü'l-Mevlevî, Mehmet Ziya ve Yusuf Ziya'nın eserlerinde, Hz. Muhammed'in kırk yaşında peygamberlik, kırk üç yaşında da risalet görevi ile görevlendirildiği belirtilir.[371]

Mahmud Es'ad, Lütfullah Ahmed ve Aksekili Mustafa Hakkı'nın eserlerinde, Hz. Muhammed'in kırk yaşına geldiğinde, Hira'da itikâfla meşgul iken bir takım olağanüstülükler ile karşılaştığı, yolda gelip giderken taşlar ve ağaçların kendisine selam verdikleri ifade edilir. Mahmud Es'ad, eserinde Hz. Muhammed'in rüyasında bilmediği kimseleri gördüğünü, gündüzleri tanımadığı kimselerin yanına geldiğini ve bunların peygamberlik alametleri olduğunu bilmediği için kötü bir halin izleri zannettiğini belirtir.[372]

Yusuf Ziya, Mehmet Ziya, İsmail Fennî ve Ahmed Hamdi Akseki, eserlerinde vahyin evvela sadık rüyalar ile başladığını belirterek, Hz. Muhammed'in rüyasında her ne görse aynen vuku bulduğunu ifade ederler.[373]

Mahmud Es'ad, Lütfullah Ahmed, Mehmet Ziya, Yusuf Ziya ve Ahmed Hamdi Akseki, eserlerinde vahyin geliş anını şu şekilde anlatmaktadırlar: "Hz. Muhammed kırk yaşına geldiğinde M. 610 yılında Hira'da ibadet ile meşgul olduğu bir esnada, Cebrail kendisine gelmiş ve "Oku" emrini vermiştir. Hz. Muhammed'in "Ben okuma bilmem" demesi üzerine Cebrail, Onu sıkıp bırakmış ve Alak Suresinin 1–5 ayetlerini okumuştur. Hz. Muhammed bu durumdan korkarak evine gelmiş ve

---

371 M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 402; Mevlevî, *Hazreti Peygamber*, s. 11; Mehmet Ziya, *Siyer-i Nebî*, s. 19; Yusuf Ziya, *Peygamberimiz,* s. 50.

372 M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 402; L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 104; M. Hakkı, *Ecmelü's-Siyer*, s. 9.

373 Mehmet Ziya, *Siyer-i Nebî*, s. 19; Yusuf Ziya, *Peygamberimiz,* s. 44; A. Hamdi, *Peygamberimiz,* s. 25; Fennî, *İzâle-i Şukûk*, s. 16,233.

"Beni örtün" demiştir. Biraz dinlendikten sonra olanları Hz. Hatice'ye anlatmıştır.[374]

Mahmud Esad ve Lütfullah Ahmed, eserlerinde, Hz. Muhammed'in olayları Hatice'ye anlattıktan sonra Hatice'nin Varaka b. Nevfel'e yalnız gittiğini ve durumu ona anlattığını belirtir, Hz. Muhammed'in Varaka b. Nevfel ile Kâbe'de tavaf esnasında karşılaştığını ifade ederler. Hz. Hatice'den durumu öğrenmiş olan Varaka b. Nevfel, Hz. Muhammed'den itikâfta iken başından geçen olayları kendisine anlatmasını istemiş ve Hz. İsa'nın müjdelediği peygamberin kendisi olduğunu Hz. Muhammed'e haber vermiştir. Varaka b. Nevfel, kavminin kendisini yalancı ilan edeceğini ve Mekke'den çıkaracağını da söylemiştir.[375] Mehmet Ziya ise Hz. Muhammed'in Hatice ile birlikte Varaka b. Nevfel'e gidip başından geçenleri anlattıklarını ifade eder.[376]

Tâhirü'l-Mevlevî, eserinde, detaya inmeden Hz. Muhammed'in Ramazan ayında âdeti olduğu üzere Hira mağarasında iken Cebrailin gelerek "Oku!" emrini Hz. Muhammed'e iletmesi ile vahyin başladığını ifade eder.[377]

Ahmed Hamdi Akseki, eserinde, 40 yaşına gelince Hz. Muhammed'e Cebrail'in göründüğünü ve "Sen, Allah'ın insanlar için görevlendirdiği bir elçisin. Yollarını sapıtmış olanlara hak dini öğret, Allah'ın bir olduğunu söyle; emirlerini bildir; gittikleri yolun fena olduğunu anlat" diyerek onu peygamberlikle görevlendirdiğini anlatmaktadır. Çok fazla detay anlatımdan kaçınmıştır.[378]

Mahmud Esad, Ahmed Hamdi ve Mehmet Ziya, eserlerinde,

---

374 M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 402; L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 104; Mehmet Ziya, *Siyer-i Nebî*, s. 19–20; Yusuf Ziya, *Peygamberimiz,* s. 44–47; A. Hamdi, *Peygamberimiz,* s. 52.

375 M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 402; L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 112.

376 Mehmet Ziya, *Siyer-i Nebî*, s 19–20.

377 Mevlevî, *Hazreti Peygamber*, s. 9-10.

378 A.Hamdi Akseki, *Askere Din Kitabı*, s. 52.

vahyin bir süre kesildiğini, birgün Hz. Muhammed'in Hira dağına gittikten sonra Mekke'ye dönüşü esnasında bir ses işittiğini, kafasını kaldırıp baktığı zaman yer ile gök arasında Cebrail'i gördüğünü, korku ve dehşete kapılarak derhal Hatice'nin yanına geldiğini ve "Üstümü örtünüz, yüzüme soğuk su serpiniz" dediğini ifade ederler. Üstünü örtmüşler biraz istirahat buyurduktan sonra Cebrail gelerek "Ya müddesir..." sure-i şerifesini getirmiştir.[379] Mehmet Ziya vahyin geliş şekillerini sekiz başlık altında toplamış ve sıralamıştır.[380]

İncelediğimiz eserlerden Orta Zamanlar'da vahy ile ilgili olarak şöyle bir cümle geçmektedir: "Muhammed 40 yaşına geldiği zaman vatandaşlarını, kendinin bulduğu ve doğru olduğuna inandığı yeni bir dine davete başladı. Muhammed'in davet ettiği bu dine o zamanın haniflerine imtisalen "İbrahim dini", yahut inkıyat manasını ifade eden "İslâm" denilmiştir. Muhammed'in koyduğu esasların toplu olduğu kitaba Kur'an denir. Bu esasları ihtiva eden cümlelere ayet, ayetlerden mürekkep parçalara da sure denir. İslâm an'anesinde bu ayetlerin Muhammed'e Cebrail adında bir melek vasıtası ile Allah tarafından vahiy yani ilham edildiği kabul olunur."[381]

Bu konuda Düzceli Yusuf Suat'ın eserine aldığı bir rivayeti değerlendiren Kılıçzâde, eserinde, vahyin geliş şeklinden daha ziyade, Cebrail ile Hz. Muhammed arasında geçen olaylar üzerinde ve yapılmış Cebrail tasvirleri üzerinde durmaktadır. Kılıçzâde'ye göre; Cebrail'in Hz. Muhammed'i ağlatırcasına sıkması olayı bir masaldan ibarettir.[382]

Mahmud Es'ad, eserinde, Cuma Suresindeki şu ayete *"Kitap-*

379 M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 402, A. Hamdi, *Peygamberimiz,* s. 27; Mehmet Ziya, *Siyer-i Nebî*, s. 20-22.
380 Bkz. Mehmet Ziya, *Siyer-i Nebî*, s 20-22.
381 *Orta Zamanlar*, s. 89-90.
382 Kılıçzâde, *İ'lan-ı Harb*, s. 122.

sız kimseler arasından, kendilerine ayetlerini okuyan, onları arıtan, onlara Kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen O'dur. Onlar, daha önce, şüphesiz apaçık bir sapıklık içinde idiler."[383] atıfla Hz. Muhammed'in hiçbir okulda okumadığını, hiçbir öğretmenden ders almadan yüce bir dini tebliğ ettiğini ve büyük bir medeniyet kurduğunu ifade ederek, bunun övünülmesi gereken mucizelerden olduğunu belirtir. M. Es'ad, Hz. Muhammed'in yazma bilmemesinin delili olarak Kur'an ayetlerini vahiy kâtiplerine yazdırmasını göstermektedir.[384]

Mahmud Es'ad, eserinde, yukarıdaki ifadelerinden sonra Hz. Muhammed'in okuma-yazma bildiğini iddia edenlerin ve bilmediğini iddia edenlerin delillerini verir. Buna göre okuma yazma bildiğini iddia edenler şu delilleri öne sürmektedirler:

Birincisi; Beyyine Suresindeki şu ayetlerdir: *"Kitap ehlinden ve putperestlerden olan inkârcılar, kendilerine apaçık bir belge, içinde kesin ve en doğru hükümlerin bulunduğu arınmış sahifeleri okuyan, Allah katından bir peygamber gelene kadar dinlerinden vazgeçecek değillerdi."*[385]

İkincisi, "Hudeybiye Antlaşmasında yazmak için kâğıdı eline aldı ve yazdı" hadisidir.[386]

Okuma yazma bilmediğini iddia edenler ise şu delilleri ortaya koymuştur:

Birincisi; *"Sen daha önce bir kitaptan okumuş ve elinle de onu yazmış değildin. Öyle olsaydı, batıl söze uyanlar şüpheye düşerlerdi."* ayetidir.[387]

---

383 Cuma, 62/2.
384 M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 396.
385 Beyine, 98/1-3.
386 Buhârî, *Sahîh*, c. XIII, Megazi 43, Hadis No: 4251, s. 151; Müslim, *Sahîh*, c. III, Cihad 34, Hadis No: 1783, s. 1409-1412; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. IV, s. 291.
387 Ankebut, 29/48.

İkincisi; "Biz ümmi bir ümmetiz, yazı yazmayı ve hesabı bilmeyiz"[388] hadisidir.[389]

Mehmet Ziya ise eserinde, Hz. Muhammed'in Hz. Ali'den o kelimeyi göstermesini istediğini ve "kendi eliyle bozup "Muhammed b. Abdullah" yazdı." ifadesini kullanmaktadır.[390]

Yusuf Ziya'nın eserinde ise; "Hudeybiye Antlaşmasında Kureyş'i temsilen Süheyl b. Ömer bulunuyordu. Antlaşma sırasında yazma görevini üstlenen Hz. Ali besmele ile yazıya başlamak istedi. Süheyl buna itiraz etti, kabul edildi. Hz. Ali "Allah'ın peygamberi Muhammed ile ..." diye yazmıştı. Süheyl buna da itiraz etti. Ali bu ifadeyi silmeyeceğini beyan etti. Bunun üzerine Hz. Muhammed bizzat silmiş ve yerine Muhammed b. Abdullah yazdırmıştır."[391] şeklinde yer almaktadır.

Yusuf Ziya'nın eserindeki anlatım dikkatle incelenecek olursa; Hz. Muhammed'in bizzat kendisinin sildiğini yazıyor ancak devamında "yazdırmış" ifadesini kullanıyor.

İsmail Fennî eserine aldığı rivayette Hz. Muhammed'in "Allah'ın Resulü" ifadesini bizzat kendisinin bozduğu ifade edilmektedir.[392] Buhârî'de bu konu ile ilgili üç rivayet olduğunu bunların üçünün arasında farklılıklar olduğunu ifade eden İsmail Fennî üç anlatımı da eserine almıştır. Birincisi, Muhammed b. Abdillah kelimesini Hz. Muhammed'in yazdığı, ikincisi, Hz. Ali'nin yazdığı, üçüncüsü de yazısı iyi olmadığı halde yazdığı şeklindedir. Bu üç rivayete de yer veren İsmail Fennî değerlendirmesinde Hz. Muhammed'in kendi ismini yazısı iyi olmadığı halde yazabilmesinin okuma yazma bildiği anlamına

---

388 Buhârî, *Sahîh*, c. VII, Savm 13, Hadis No: 1913, s. 200; Müslim, *Sahîh*, c. II, Sıyam 2, s. 761; Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as (ö. h. 275), *Sünen*, c. VII, Savm 4, Hadis No: 2321, s. 99.

389 M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 397-398.

390 Mehmet Ziya, *Siyer-i Nebî*, s. 129.

391 Yusuf Ziya, *Peygamberimiz,* s. 188.

392 Fennî, *İzâle-i Şukûk*, s. 141.

gelmeyeceğini ifade eder. "O kimseler ki yanlarındaki Tevrat ve İncilde buldukları ümmî resûle itaat ederler", "Sen Kur'an'dan evvel kitap okumaz idin...", "Sen kitap ve iman-ı şerri nedir bilmez idin" "Biz ümmi bir milletiz, yazmaz...." naslarını delil olarak vermektedir. Fennî, Hz. Muhammed'in okuma yazma bilmediği kanaatindedir. Kendi görüşünü de birtakım sorular sorarak açıklamaya çalışmıştır. Hudeybiye antlaşmasında şayet Hz. Muhammed kendi eli ile yazıyı bozsa ve yazsa idi, karşısındaki işte sen de kabul ettin, iddianda yalancısın demez miydi? Hz. Muhammed bu kelimeleri yazacak başka birileri var iken kendi neden yazsın? Gibi sorular sormaktadır. İsmail Fennî, Hz. Muhammed'in vahiy geldikçe kâtiplere bunları yazdırırken bazı kelime ve harflari sonradan öğrenmiş olabilir görüşünü de ayrıca belirtmektedir. Kâtiplere uyarılarını da bu babta değerlendirmektedir. [393]

Mahmud Es'ad, eserinde, Uhud Savaşı öncesi Abbas b. Abdülmuttalib'in Hz. Muhammed'e gönderdiği mektubu Hz. Muhammed'in Ubeyy b. Ka'b'a okuttuğu ile ilgili bir rivayete[394] yer verir.

Ahmed Refik, eserinde, bu konu ile ilgili olarak; "Bedir Savaşından sonra Mekke'de peygamberimizin amcası Abbas, Mekkelilerin durumu ile ilgili bir mektup yazarak Hz. Muhammed'e gönderdi. Mektubu getiren şahıs Hz. Muhammed'e mektubu teslim etti. Peygamber bu mektubu İbn Ebi Ka'b'a okutturdu."[395] şeklinde bir rivayet yer almaktadır.

Yukarıdaki rivayetlerde Hz. Muhammed'in okuma yazma bilip-bilmediği ile ilgili bir bilgi yer almamaktadır. Ancak Hz. Muhammed'in mektubu okumayarak başkasına okutmasından dolaylı olarak onun okuma yazma bilmediği anlaşılmaktadır.

---

393 Fennî, *İzâle-i Şukûk*, s. 143-144.
394 M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 626.
395 A. Refik, *Gazâvât*, s. 134.

Okuma bilse bile mektubu başkasına okutabileceği için bu rivayetleri Hz. Muhammed'in okuma yazma bilmiyor şeklinde değerlendirmek pek doğru almaz.

Lütfullah Ahmed, eserinde, Hz. Muhammed'in ümmi oluşu ile ilgili olarak; Sedillu'nun Arabların Genel Tarihi adlı eserinde "Ukaz panayırları yalnız şair ve hatiblere özel değildi. Orada dini mevzular da gündeme getirilirdi. Musevilerin, Hıristiyanların mezhep liderleri, Tevrat'ın, İncil'in ahkâmını halka tefsir ve teblig ederlerdi. Hatta Hıristiyanların Ukaza gelen rahipleri arasında bir de Patrik bulunurdu. Hz. Muhammed, Ukaz'da pek çok şeyleri işitti." şeklindeki görüşüne karşın Hz. Muhammed'in okuma yazma bilmediğinin kesin delillerle sabit olduğunu ifade emektedir. L. Ahmed, Sedillu'nun bu sözleri ile aslında Hz. Muhammed'in İslam dinini vahiy ile değil de Hıristiyanlık ve Musevilik ile ilgili öğrendiği bilgilerle kurduğunu imâ ettiğini belirtir.[396]

Orta Zamanlar isimli eserde de Hz. Muhammed'in ümmi olup olmadığı şu şekilde anlatılmıştır; "Muhammed hicretin altıncı senesinde Kâbeyi ziyaret etmeye karar verdi. Kureyşlilerin düşmanlığına ehemmiyet vermiyordu. Mekke'ye 1500 kişilik bir grupla hareket etti. Mekkeliler şehre hücum edeceğini düşündüler ve hazırlıklara başladılar. Muhammed, Mekke'ye bir günlük uzaklıktaki Hudeybiye kuyusuna kadar ilerledi. Burada konakladı. Bu vaziyette iki taraf arasında elçiler gidip geldi ve bunun sonucunda Hudeybiye Musalâhası imzalandı. Kureyşliler namına Süheyl, müzakereleri yönetiyordu. Muhammed damadı Ali'yi çağırmış antlaşmayı yazmasını istemiştir. Besmele ile başlamasını söylemiş ancak Süheyl bunu kabul etmemiştir. "Allah'ın Resulü Muhammed" ibaresine de karşı çıkan Süheyl, "Abdullahın oğlu Muhammed" ibaresinin

[396] L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 78-79.

konulması üzerine antlaşmayı imzalamıştır. İlk edapta Müslümanların aleyhine gibi görünen bu antlaşma Müslümanlar açısından büyük bir zaferdir. Ancak bunu anlamak için çok uzun bir hayat tecrübesine sahip olmak gerekir. Bu antlaşmadan Mekke'nin fethine kadar geçen dönemde pek çok kişi Müslüman olmuştur. Bunların arasında da önemli bir komutan olan Halid b. Velid de vardır."[397] Yukarıdaki ifadelerden anlaşıldığı üzere Hz. Muhammed antlaşmayı damadı Hz. Ali'ye yazdırmıştır. Hz. Muhammed'in okuma yazma bildiği veya bilmediği ile ilgili net bir bilgi yoktur.

2. Vahyin İlanı ve Tepkiler

Mahmud Es'ad, Lütfullah Ahmed, Tahirul Mevlevi, Mehmet Ziya, Yusuf Ziya ve A. Hamdi Akseki'nin eserlerinde, Hz. Muhammed'in İslâmı ilk zamanlarda gizlice yaydığı ve güvendiği kişilere İslâmî daveti ilettiği ifade edilir. Vahyin dördüncü yılının ilk günlerinde Hz. Muhammed'in *"Ey Muhammed, görevli olduğun dini açıkla..."*[398] ayeti ile açıktan davetle görevlendirildiği belirtilir.[399]

Mahmud Es'ad ve Lütfullah Ahmed, eserlerinde, Hz. Muhammed'in tebliğinin açıktan ilanının ilk zamanlarında çok az kimsenin itibar ettiği ifade edilir.[400]

Lütfullah Ahmed, eserinde, Hz. Muhammed'in tebliğinden sonra müşriklerin "Bu sözler yalandır. Muhammed delidir, sihirbazdır, şairdir." diyerek onunla dalga geçtiklerini, Hz. Muhammed'in de bundan son derece üzüntü duyduğunu belirtir. Müşriklerin bu iddialarına karşı Allah'ın *"Bu Kur'an, kerem sahibi*

---

[397] *Orta Zamanlar*, s. 104.
[398] Hicr, 15/94-94.
[399] M. Es'ad, *Tarihi Dini İslâm*, s. 439; L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 128; Mehmet Ziya, *Siyer-i Nebî*, s. 23; Mevlevî, *Hazreti Peygamber*, s. 12; Yusuf Ziya, *Peygamberimiz,* s. 55; Ahmed Hamdi Akseki, *Peygamberimiz,* s. 28.
[400] M. Es'ad, *Tarihi Dini İslâm*, s. 439; L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 128.

bir Peygamber'in sözüdür. Asla bir şair sözü değildir..."[401] ayetlerini indirdiğini söyler.[402]

Mahmud Es'ad, Lütfullah Ahmed ve Yusuf Ziya, eserlerinde, *"En yakın akrabalarını dîne davet et."*[403] ayetine binaen Hz. Muhammed'in akrabalarını davet ederek Safa dağına çıktığını, gelen akrabalarına "Ey Kureyş kabilesi, size şu dağın arkasında bir düşman duruyor. Ansızın üzerinize hücum edip malınızı, mülkünüzü alacak desem inanır mısınız?" dediğini, toplananların, "Evet! İnanırız, çünkü senden yalan söz çıktığını şimdiye kadar işitmedik." dediklerini, bunun üzerine Hz. Muhammed'in "Ey Abdülmuttalib oğulları, ey Fihr oğulları, ey Abdülmenaf oğulları, ey Zühre oğulları, anlayın ki ben, size kıyamet gününün şiddetli azabı ile korkutmak için, Tanrı'dan emir aldım." dedikten sonra "Sizi hiçbir şey Allah'tan ihtiyaçsız bırakamaz" ayetini okuduğunu, dinleyenler arasında Ebu Leheb'in de olduğunu, söylenenleri kendine yediremediğini, kardeşi oğlunun halka yeni bir din öğretmesinin onu pek kızdırdığını, "Bizi bunun için mi topladın?" diyerek ona atmak için eline taş aldığını ifade ederler. [404]

Mahmud Es'ad ve Yusuf Ziya, eserlerinde, şu şekilde anlatırlar: İslâm'a girenlerin sayısı 38 olunca Hz. Ebu Bekir "Artık dinimizi açıklayalım" dedi. Hz. Muhammed "Ey Ebu Bekir! Henüz sayımız azdır." dedi. [405] Bir gün Ebu Bekir'in isteği ile Hz. Muhammed ve arkadaşları Kabe'ye gitti. Fakat orada bir arada durmayarak herkes kendi kabilesi yanında olmak üzere ayrıldı. Hz. Ebu Bekir ayağa kalkarak herkesi Allah'a ve resulüne

---

401 Hakka, 40-52.

402 L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 129.

403 Şuara, 214.

404 M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 443; L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 133-134; Yusuf Ziya, *Peygamberimiz,* s. 56; Ahmed Hamdi Akseki, *Peygamberimiz,* s. 29.

405 M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 430.

davet eden bir konuşma yaptı. Fakat oradaki müşrikler, ona ve diğer Müslümanlara saldırdılar.[406]

Mahmud Es'ad, Lütfullah Ahmed ve Mehmet Ziya, eserlerinde, Kureyş'in ileri gelenlerinin hep birlikte Ebu Talib'e müracaat ettiklerini, ondan yeğeni Hz. Muhammed'in davasından vazgeçmesini istediklerini,[407] Ebu Talib durumu Hz. Muhammed'e bildirince Hz. Muhammed'in "Ey amcam, Allah'a yemin ederim ki onlar güneşi sağ elime, ayı sol elime koysalar bile yine de bu davamdan vazgeçmem" dediğini belirtirler.[408]

Mahmud Es'ad, Lütfullah Ahmed ve Yusuf Ziya, eserlerinde, şu şekilde anlatılır: Kureyşin ileri gelenlerinin Hz. Muhammed'e müracaat ettiklerini ona "Senin soyun şerefli, kıymetin yücedir. Bununla birlikte sen Arap kabilelerinden hiç kimsenin yapmadığını yaptın. Aramızda ayrılık çıkardın. Bizi birbirimize düşürdün. Kavminin delalette olduğunu söylüyor, putlarımıza hakaret ediyorsun. Eğer istediğin mal mülk ise sana istediğin kadar mal verelim, Araplar arasında senden zengin kimse olmasın. Eğer maksadın başkanlık ise seni kendimize reis yapalım. Eğer bu haller cin veya perilerin musallat olmasından ise doktorlara götürelim, seni kurtarmak için her çareye başvuralım. Eğer istiyorsan beğendiğin kadınla seni evlendirelim." dediler. Hz. Muhammed bunların isteklerini geri çevirerek tek istediğinin putlara tapmaktan vazgeçerek Allah'a ibadet etmeleri olduğunu Kureyşin ileri gelenlerine söylemiştir. Kureyşliler "Bizim ve babalarımızın taptıkları 360 put Mekke şehrini idare edemezken bir Allah mı bunu yapacak? diyerek putlarına tapmaya devam etmişlerdir. Ebu Cehil "Eğer Muhammed bizim ilahlarımıza söğerse biz de O'nun ilahına söğeriz" demiştir. Bunun üzerine

---

406 M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 430; Yusuf Ziya, *Peygamberimiz*, s. 61.
407 M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 443; L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 133-134; Mehmet Ziya, *Siyer-i Nebî*, s. 25.
408 M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 444; Yusuf Ziya, *Peygamberimiz*, s. 72.

"Allah Tealadan başkasına ibadet edenlere söğmeyiniz. Sonra onlar da bilmeyerek Allah Tela'ya söğer."[409] ayeti nazil olmuştur.[410]

Mahmud Esad ve Lütfullah Ahmed, eserlerinde; "Hz. Muhammed'in Kabe'de namaz kılarken Ebu Cehil, oradakilere kim şuradaki deve pisliğinden getirip Hz. Muhammed'in sırtına koyabilir diye sormuş, Ukbe b. Ebi Muayt giderek kanlı işkembeyi getirip Hz. Muhammed'in sırtına koymuştur. Ebu Cehil ve yanındakiler bu duruma gülmekten yerlere yıkılmışlardır. Bu durumu birisi Hz. Fatıma'ya haber vermiştir. O da gelerek bu pislikleri Hz. Muhammed'in sırtından almıştır. Namazını bitiren Hz. Muhammed oradakilere dönerek "Ey Allah'ım Kureyş'i sana havale ediyorum." diye üç kez beddua etmiştir."[411] şeklinde bir anlatım mevcuttur.

Lütfullah Ahmed, eserinde, Kur'an ayetleri çoğaldıkça müşriklerin eziyetlerinin arttığını, en fazla düşmanlık besleyenler arasında, Ebu Lehep, Ebu Süfyan, Ebu Cehil'in bulunduğunu, Ebu Leheb'in hanımının Ebu Süfyan'ın kız kardeşi olduğunu, O'nun da topladığı deve dikenlerini Hz. Muhammed'in geçeceği yollara döktüğünü, Ebu Leheb ve hanımı hakkında Tebbet Suresinin indiğini belirtir.[412] Mehmet Ziya, eserinde, Hz. Muhammed'e en fazla eziyet eden kişinin Ebu Leheb olduğunu ifade eder.[413] Ahmed Hamdi Akseki de Ebu Leheb'in Hz. Muhammed'e eziyet edenlerin başında geldiğini bunun için kendisi ve hanımı hakkında Tebbet Suresinin indinğini ifade eder.

Yukarıda görüldüğü gibi Hz. Muhammed tebliğini açıktan ilan edince önce alay etmişler, daha sonra pazarlık yoluna gitmişler ancak Hz. Muhammed davasından vazgeçmemiştir.

---

409 Enam, 108.
410 M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 446-447; L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 150; Yusuf Ziya, *Peygamberimiz*, s. 68.
411 M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 452; L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 138.
412 L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 129-131.
413 Mehmet Ziya, *Siyer-i Nebî*, s. 27.

Hz. Muhammed, Ebu Talib'in himayesinde olduğu için ilk zamanlarda O'na dokunmamışlardır. Ancak koruma altında olmayan Müslümanlara eziyet ve işkence etmeye başlamışlardır. Bunun sonucu olarak Müslümanlar, Hz. Muhammed'in izni ile Habeşistan'a Hicret etmek zorunda kalmışlardır.

3. Garanik Kıssası

Mahmud Esad ve Lütfullah Ahmed, eserlerinde, meydana geldiği iddia edilen garanik olayını şu şekilde anlatırlar: "Müslümanların çoğunun Habeşistan'a hicret etmesinden sonra Hz. Muhammed çok az kişi ile Mekke'de kalmıştı. Ayetler indikçe Kâbe'ye giderek oradakilere ayetleri tebliğ ederdi. Her ayeti okudukça oradakiler manasını güzelce kavrasınlar diye biraz dururdu. Necm Suresi nazil olunca her zamanki gibi Kâbe'de ayetleri okumaya başladı. *"... Lat, Uzza ve bundan başka üçüncüleri olan Menat'ın ne olduğunu söyler misiniz?"*[414] ayetini okuyunca biraz durdu. Bu sırada "Şu akkuşları (kuğuları) görüyormusunuz? Onların şefaatleri rica olunur." diye bir ses işitildi. Müşrikler bu sözleri duyunca Kur'an'dan olduğunu ve Hz. Muhammed'in ağzından çıktığını zannettiler. Putların övülmesine çok memnun oldular. Surenin sonundaki secde ayetine gelince Hz. Muhammed ve oradaki Müslümanlar secde ettiler. Müşrikler de secde ettiler. Velid b. Muğire ve Sa'd b. As da orada hazır bulunanlardan idi. İhtiyar olduklarından veya kibirlerinden dolayı secde etmeyerek yerden bir avuç toprak alıp alınlarına götürdüler. Secdeden kalktıkları zaman "Muhammed bizim putlarımızı hatırladı, bize uydu..." dediler. Hz. Muhammed akşam eve gelince Cebrâil gelerek şeytanın vesvesesini haber verdi. Hz. Muhammed bu duruma çok üzüldü. Onu teselli için *"Senden önce gönderdiğimiz hiçbir elçi ve peygamber yoktur*

---

[414] Necm, 53/19-20.

ki, bir şeyi arzuladığı zaman, şeytan onun arzusuna vesvese karıştırmamış olsun."[415] ayetleri nazil oldu. Bu ayetler ile "kuşların şefaati" konusu neshedilmiştir. Bu ayeti Kureyşliler öğrenince "Madem ki Muhammed bizim putlarımızın Allah nezdindeki mevkilerinin yüce olduğunu söylediğine pişman olmuş biz de anlaşmamızdan vazgeçtik" diyerek Müslümanlara eziyetlerine devam ettiler."[416]

Lütfullah Ahmed, eserinde, "Şu akkuşları (kuğuları) görüyormusunuz? Onların şefaatleri rica olunur." ifadesinin Hz. Muhammed'in arkasına yaklaşan bir Kureyşli tarafından söylendiğini Kureyşin ileri gelenlerinin de bu sözleri Hz. Muhammed'in söylemediğini bildiğini ancak ona isnat etmek istedikleri için söylemiş gibi davrandıklarını ifade eder.

İsmail Fennî ise Dozy'nin eserine yazdığı reddiyesinde, öncelikle Dozy'nin görüşlerine yer vermiş daha sonra kendi değerlendirmesini yapmıştır. Dozy, Hz. Muhammed'in politik sebeplerle kureyşlilerin tanımalarını istediği üç putu tanıdığı takdirde, kendisini ilahi bir elçi olarak tanıyacakları teklifini kabul etme zayıflığında bulunduğunu ve bu geçici muzafferiyet için, vicdanî kanaatini ve dinin prensibini feda etmiş olduğunu iddia etmektedir.[417] İsmail Fennî, garanik kıssası ile ilgili pek çok ihtilafın mevcut olduğunu ifade eder. Bu ihtilafları şu şeklide sıralamıştır; Hz. Muhammed bu sözleri namazda söylemiştir, kavminin bir meclisinde söylemiştir, vahiy anında ortaya çıkan uyku esnasında söylemiştir, kalbinden geçirirken kazara söylemiştir, Hz. Muhammed ayet okur ve oradaki insanların anlaması için biraz beklerdi, böyle bir anda şeytan Hz. Muhammed'in

---

415 Hacc, 22/52.

416 M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 467-468; L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 159-161.

417 Fennî, *İzâle-i Şukûk*, s. 35; Reinhart Pieter Anne Dozy, *İslâm Tarihi*, Çev. Abdullah Cevdet, İstanbul, 2006, s. 47-48.

sesini taklit ederek söylemiştir. Fennî, müfessirlerin bazılarının garanik kıssasının uydurma olduğunun güçlü delilleri olduğunu belirttiklerini ifade eder. İsmail Fennî, Dozy'nin anlatımını naklettikten sonra garanik kıssasının uydurma olduğunu deliller ile ortaya koymaya çalışmıştır.

Garanik olayı ile ilgili olarak dönemimiz yazarlarından Ahmed Hamdi Akseki'nin bir makelesi söz konusudur. Ana hatları ile bu makaleyi özetledikten sonra Ahmed Hamdi Akseki ve diğer yazarların da değerlendirmelerini ortaya koymaya çalışacağız.

Hatemü'l-Enbiya Hakkında En Çirkin Bir İsnadın Reddiyesi[418]

Ahmed Hamdi Akseki, Daru'l-Hikmeti'l-İslâmiye üyelerinden Hoca Rasim Efendi'nin Alemdar Gazetesi, 4 Kânûn Sâni, 1336 (m. 1917) tarihli gazetede konu ile ilgili yazısını okumuş ve bu makaleyi yazma gereği hissetmiştir.

Ahmed Hamdi Akseki bu makalesinde,[419] "Vahiy dîni meselelerin en büyüklerinden biridir. Vahiy meselesinde ufak bir şüphe dîni temelden yıkar." Sözleriyle vahyin önemini vurgulamıştır. İslâm dininin peygamberlerin şanını son derece yükselttiğini, peygamberlerin tebliğ vazifesinde masum olduklarını, Allah'tan aldıkları hükümleri aynen ve tamamen tebliğ hususunda her türlü ayak sürçmesi ve hatadan korunmuş ve münezzeh olduklarını belirtmektedir.

Ahmed Hamdi Akseki, çalışmasında; İslâm dininin düşmanlarını iki grupta niteler. Buna göre birinci gurup: Doğrudan

418 Ahmed Hamdi Akseki, Hatemü'l-Enbiya Hakkında En Çirkin Bir İsnadın Reddiyesi, İstanbul, 1923.

419 Akseki'nin bu makalesi M. Hayri Kırbaşoğlu tarafından sadeleştirilerek İslâmi Araştırmalar Dergisinde iki bölüm halinde yayınlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için Bkz. A. Hamdi, "Hatemü'l-Enbiya Hakkında En Çirkin Bir İsnadın Reddiyesi", İslâmi Araştırmalar, Sayı 2, c. VI, s. 125-141; c. VII, Ankara, 1992, s. 199-207.

İslâm dininin düşmanları ki bunlar Müslümanlığı tenkit ederken daima vahyin güvenilirliğini yıkmaya çalışmışlardır. Bunlardan bazıları Hz. Muhammed'in saralı olduğunu, bazılarının ise büyülenmiş olduğunu iddia ettiklerini söyler.

Ahmed Hamdi Akseki'ye göre ikinci guruptakiler İslâm dinine mensuptur. Araştırma düşüncesinden mahrum bu kişilerin bazıları bilerek bazıları bilmeyerek bu esası yıkmaya çalışmaktadırlar. Ahmed Hamdi Akseki, Müslümanlar arasında da ufak bir muhakemeye bile lüzum hissetmeksizin her sözü körü körüne kabul eden mutaassıpların olduğunu, bunların rivayete ve nakillere çok düşkün olduklarını ve gece karanlığında odun toplayan bir kişi gibi hemen bu tür rivayetleri eserlerine aldıklarını ifade eder.

Ahmed Hamdi Akseki, eserinde, garanik olayının tamamen bir hikâye olduğunu ifade ettikten sonra bu hikâyeye inananların olayın meydana gelişi ile ilgili görüşlerine yer verir, daha sonra olay ile ilgili değerlendirmesini yapar.

Ahmed Hamdi Akseki, eserinde, meydana geldiği iddia edilen garanik olayını şu noktalardan tenkit etmektedir:

Birincisi: Ayetlerin öncesi ve sonrası okunduğu zaman "تلك الغرانيق العلا" sözü Kur'an'daki belagat, fesahat ve i'caz'dan yoksundur. Kur'an'ın belagatındaki düzen ile, bu sıradan sözlerdeki düzensizlik, ahenksizlik göze çarpacak derecede açıktır. Necm suresindeki ayetlerden sonra bu ifadeleri okursak derhal ahenk ve düzenin, insanı kaplayan o harikulade akıcılık ve belagatin bozulduğunu hissederiz.

Bu ayetin öncesi ve sonrasına bakıldığı zaman, anlatılmak istenen olayla hiçbir alakası yok. Aksine tamamen terstir.

19-20. Ey inkârcılar! Şimdi Lat, Uzzâ ve bundan başka üçüncüleri olan Menat>ın ne olduğunu söyler misiniz?

21. Demek erkekler sizin, dişiler Allah'ın mı?

22. Öyleyse bu haksız bir paylaşma;

23. Bunlar sizin ve babalarınızın taktığı adlardan başka bir şey değildir. Allah onları destekleyen bir delil indirmemiştir. Onlar sadece sanıya ve canlarının istediğine uymaktadırlar. Oysa onlara Rablerinden and olsun ki doğruluk rehberi gelmiştir.[420] İsmail Fennî de benzer bir değerlendirme yapmıştır.[421]

İkincisi ravilerin rivayetlerinde çok farklı anlatımlar vardır:

Namazda olduğu, Kureyşlilerin toplandığı yerde olduğu, içinden bunu arzu ve temenni ederken dilinden dökülüverdiği, namaz kılarken uyukladığı ve şeytanın bu sözleri Peygamberin diline atıverdiği, Peygamberin böyle bir şey okuduğunu şeytanın haber verdiği, Hz. Muhammed'in böyle bir şey okuduğunu akşama kadar anlayamadığı, akşam Cebrâil'in haber verdiği, Hz. Muhammed'in yanlışlıkla bunları okuduğu ve müşriklerin sevindikleri, hemen ardından –hayır, hayır, -bunlar şeytan tarafından söylendi, dediği, Hz. Muhammed'in hatasının farkına vararak feryadı figana başladığı, okuduğu bu cümlenin farkına varmadan sureyi bitirdiği bunun üzerine müşriklerin sevindiği ve peygamberi omuzlarına alarak gezdirdikleri –Abdülmenaf oğullarının peygamberi dedikleri gibi pek çok farklı farklı rivayet vardır. Raviler de değişik değişik ve güvensiz bulunan kişilerdir. Senedi kopuktur. Sahabeden bunu rivayet eden yoktur. Sahabi olarak İbn Abbas varki senette, o da olay meydana geldiğinde daha dünyaya gelmemişti**.** İsmail Fennî, eserinde, İbn Abbas'ın Hz. Muhammed'in vefatı esnasında 13 yaşında olduğunu dolayısı ile iddia edilen garanik olayının meydana geldiği zamanda daha dünyaya gelmemiş olduğunu belirtir.

İbn İshâk'a bu kıssa sorulduğu zaman "Zındıklar tarafından uyduruldu. demiştir. Ahmed Hamdi Akseki, âlimlerin bu konu

420 Necm, 53/19-22.
421 Fennî, *İzâle-i Şukûk*, s. 35-36.

ile ilgili görüşlerine yer vererek, bu hikâyenin ne aklen ne de naklen sabit olmadığını, vuku bulduğunu ispat edebilecek sahih ve kusursuz bir naklin olmadığını, vuku bulmadığını ispat eden pek çok akli ve nakli delil olduğunu beyan etmektedir. Daha sonra ayetlerin tefsirini yaparak makalesini bitirmektedir.

Ahmed Hamdi Akseki bu çalışmasını, bir reddiye tarzında yazmıştır. Hz. Muhammed ile ilgili olduğu iddia edilen bir olayın aslında gerçek olmadığını akli ve nakli delillerle ortaya koymaya çalıştığı görülür. Yazarın olayı ele alış ve inceleme tarzı bilimsel tarihçiliği uyguladığını göstermektedir. Çünkü olayları sebep-sonuç ilişkisi içinde kronolojik olarak değerlendirmiştir. "Vahiy" ile ilgili görüşlerini başlangıçta belirtmiş olması ve çalışmasını bu doğrultuda şekillendirmesi noktasında eleştirilebilir.

İsmail Fennî, eserinde, Hz. Muhammed'in Kâbe'de namaz kılmasının çok zor olduğunu, çoğu zaman müşriklerin ona müdahalede bulunmasından dolayı Hz. Muhammed'in geceleri veya Kâbe'de kimsenin bulunmadığı zamanda namaz kıldığını ifade ederek garanik olayının meydana gelme ihtimalinin olmadığını belirtmektedir. Ayrıca Müşrikler ile Hz. Muhammed'in arasındaki düşmanlığın bir iki söz ile düzelmeyecek kadar büyük olduğunu ifade eder.[422]

4. Hz. Muhammed ve Mucize

4.1. İsra-Mirac

Hz. Muhammed'in hayatı ile ilgili olarak gerek Müslüman yazarlar gerekse müsteşrik yazarlar tarafından üzerinde durulan bir konu da Mirac olayıdır.[423]

---

422 Fennî, *İzâle-i Şukûk*, s. 35-40.
423 Jabal Muhammad Buaben, *Image of the Prophet Muhammad in the West*, s. 11.

Mahmud Es'ad, eserinde Hz. Muhammed'in Mirac'ta Allah'ı görüp görmediği ile ilgili tartışmalara yer verir.

Mahmud Es'ad ve Lütfullah Ahmed, eserlerinde, Miracı şu şekilde anlatır: "Hz. Muhammed'in geceleyin, Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya kadar götürülmesi ve oradan Allah Teâlâ'nın dilemesiyle göklere çıkarılması olayına Mirac denir. Müslümanlar, Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya kadar olan gece yürüyüşünün meydana gelişinde ittifak etmişlerdir. Bu yürüyüş Kur'an ayetleriyle[424] sabit olduğu için bu kısmı inkâr edenler kâfir sayılır. Mescid-i Aksa'dan gökyüzüne yükselme ise haber-i ahad ile sabittir. Bu sebeple gökyüzüne yükselişi inkâr eden, kâfir olmayıp delalettedir."[425]

Mahmud Es'ad, Lütfullah Ahmed ve İsmail Fennî, eserlerinde, Mirac olayını derinlemesine incelerler, olayın zamanı, yeri ve sayısı ile ilgili rivayetlerin hepsine yer verirler. Mirac'ın keyfiyeti ile ilgili olarak üç noktaya dikkat çekerler:

Birincisi; cismani olarak ki âlimlerin çoğu bu görüştedir.

İkincisi; rüya ile ki bunun delili olarak *"Sana gösterdiğimiz rüya ile..."*[426] ayeti gösterilir.

Mahmud Es'ad, eserinde, Hz. Âişe'nin *"Mirac gecesi Hz. Muhammed'in bedeni yerinden ayrılmamış..."* dediğini ifade eden rivayete yer verir. O, Muaviye'nin Mirac ile ilgili bir soru sorulduğu zaman *"O bir Rüya-yı Sadıka idi"* dediğini belirten başka bir rivayete daha yer verir.

Üçüncüsü ise; Mirac olayının ruhani olduğudur.[427]

Mehmet Ziya, eserinde, Mirac olayı ile ilgili olarak; "Cebrâil aleyhisselam bir gece Resulü Erkemi Ka'be'den Mescid-i Aksa'ya

---

424 İsra, 17/1.

425 M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 507; L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 253; Fennî, *İzâle-i Şukûk*, s. 127.

426 İsra, 17/60.

427 M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 509; L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 257-258; Fennî, *İzâle-i Şukûk*, s. 127.

götürdü ve oradan da yukarı çıkardı. Hazreti Habibi Huda bu âlemin dışına çıkarıldı. Nice acaib ve garaib temaşa ettirildi. Cenab-ı Hakk'ın bizzat kelamını işitti. Benzeri olmayan cemalini ve kemalini müşahade etti. Yine o gece hane-i saadetine geldi." demektedir.[428]

Yusuf Ziya, eserinde; "Hz. Muhammed'in hayat mücadelesini desteklemek için Allah ona bir rüya gösterdi. Müşrikler hemen "Ebu Bekir'e haber verelim, bakalım bunu da tasdik edecek mi?" dediler. Ebu Bekir de "Eğer hakikaten söyledi ise doğrdur, yalan söylemelerine ihtimal yoktur. Muhakkak olan şudur ki, peygamberimiz İsra vuku bulurken Mekke'deki Kâbe'den Kudüs'deki mescide kadar bütün teferruatı muhafaza edecek bir şekilde müşahede etmiştir. Çünkü Ebu Cehil ve taraftarları "Kudüs'e gitmiş isen oraları bize tarif et" dediler. Hz. Muhammed'in Kudüs civarına gittiğini fakat Kudüs içine girmediğini biliyorlardı. Hz. Muhammed'in tasviri o günkü vaziyetle birebir uyuşuyordu. O sırada Kudüs yolu üzerinde bulunan bazı kervanların ahvalinden sorular sordular. Her birine nerede rast geldiğini ve ne halde gördüğünü söyledi. Bunların cümlesi daha sonra tahkik edildi ve hepsi doğru çıktı." şeklinde anlatılmaktadır.[429]

Yusuf Ziya, eserinde, Mirac ile ilgili olarak şu ifadeleri kullanır; "Bazı hadiseler vardır ki bunlar, bazı hususi fikirlerin karışmış olması ihtimalini nazarı dikkate alarak ehlisünnet uleması Kur'anda beyan edildiği kadar İsra hadisesinin muhakkak olduğunu kabul ederler."[430]

İsmail Fennî, eserinde, Mirac ile ilgili kendi görüşlerini ise şu şekilde açıklamaktadır; bugün sıradan insanların telepati denilen ve beyinde gerçekleşen hadise-i ruhaniyenin mevcudiyetini

---

428 Mehmet Ziya, *Siyer-i Nebî*, s 44.
429 Yusuf Ziya, *Peygamberimiz,* s. 105-106.
430 Yusuf Ziya, *Peygamberimiz,* s. 107.

kabul eden Avrupa ulemasını düşünürsek bir peygamber için miracın kabulünde tereddüte mahal kalmamıştır.[431]

4.2. Ayın İkiye Ayrılması

Dönemimiz yazarlarından Lütfullah Ahmed ve İsmail Fennî'nin ayın ikiye yarılması ile ilgili rivayeti eserlerine aldıkları görülür. Rivayete göre müşrikler Hz. Muhammed'e gelmişler ve kendilerine bir mucize göstermesini ve bir ayet okumasını istemişlerdir. Hz. Muhammed dua etmiş ve yuvarlak olan ay ikiye bölünmüştür. Müşrikler yine inanmamışlar ve bu bir sihirdir demişlerdir.[432] İsmail Fennî, batılı yazarların Hz. Muhammed'in mucize gösterme gibi bir iddiasının olmadığını ifade ettiklerini belirttikten sonra Ayın yarılması ile ilgili ayeti[433] örnek vererek bu olayı Hz. Muhammed'in bir mucizesi olarak kabul etmektedir.

Lütfullah Ahmed, eserinde Hz. Muhammed'in peygamberliğinin onuncu yılında Kamer Suresinin nazil olduğunu belirtir. Eserinde İslam âlimlerinin bazılarının bu suredeki ayetleri; kıyamet vakti gelince ayın parçalanacağı şeklinde anladıklarını bazılarının da Hz. Muhammed zamanında bir mucize olarak ayın parçalandığını ifade der.[434]

Lütfullah Ahmed, eserinde, Arap dilinde bazen geçmiş sîgasının gelecek manasını ifade ettiğini, Kur'an-ı Kerim'de de bunun değişik örnekleri olduğunu belirtir. Lütfullah Ahmed, eserinde, Kur'an'daki başka ayetlerden de örnekler vererek olayı değişik bakış açıları ile ortaya koymuştur. Ayrıca Kamer Suresindeki ayetlerdeki "Şak" kelimesinin "Çatlamak" manasına da geldiğini, eğer olay Hz. Muhammed zamanında meydana gelmişse bu

---

431 Fennî, *İzâle-i Şukûk*, s. 129.
432 L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 230; Fennî, *İzâle-i Şukûk*, s. 116-117.
433 Kamer, 54/1-2.
434 Kamer, 54/1-2.

ayeti "Kıyamet yaklaştı ve ay çatladı." şeklinde tefsir etmenin mümkün olduğunu ve bunun fen adamlarının bulguları ile de örtüştüğünü belirtir.[435]

5. Hicret Esnasında Meydana Gelen Olaylar

Tâhirü'l-Mevlevî'nin eserinde, Hicret çok özet olarak herhangi bir abartıya yer verilmeden anlatılmaktadır. Mevlevî, müşriklerin, Hz. Muhammed'i öldürmeye karar verdiklerini bunun üzerine Hz. Muhammed'in kendi yatağına Hz. Ali'yi yatırdığını ve gizlice evden çıktığını, Hz. Ebubekir ile buluşarak Sevr denilen mağaraya gittiklerini, müşriklerin mağaranın ağzına kadar gelmelerine rağmen girişteki örümcek ağlarından dolayı içeride insan olacağını tahmin etmeyerek geri gittiklerini ifade eder.[436]

Aksekili Mustafa Hakkı'nın eserinde, Hz. Muhammed'in evini kuşatan müşriklerin arasından geçerken Yasin suresinin ilk sayfasını üç kere bir toprağa okuyarak o toprağı müşriklerin üzerine saçtığını ve onların hiçbir şeyin farkına varmadıkları ifade edilir.[437] Mehmet Ziya'nın eserinde de buna benzer bir anlatım mevcuttur. Hz. Muhammed'in Yasin Suresinin dokuzuncu ayetinin sonuna kadar okuyarak, bir avuç toprak aldığı, kapı önünde bekleyen müşriklerin yüzüne saçtığı ve aralarından çıkıp gittiği belirtilir.[438]

Mehmet Ziya, eserinde Hz. Muhammed'in Hz. Ebu Bekir ile birlikte geceleyin yola çıkarak Sevr Dağına vardıklarını ve orada bir mağarada saklandılarını, Allah'ın emriyle bir örümceğin gelip mağaranın ağzına ağ ördüğünü, mağaranın ağzında bir magilan çalısı bittiğini ve üzerine iki yabani güvercinin gelip

---

[435] L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 230-232.
[436] Mevlevî, *Hazreti Peygamber*, s. 19-20.
[437] M. Hakkı, *Ecmelü's-Siyer*, s. 16.
[438] Mehmet Ziya, *Siyer-i Nebî*, s. 46-50.

yuva yapıp yumurtladıklarını belirtir. Mehmet Ziya, eserinde, Kureyş'in Hz. Muhammed'i bulmak için tuttuğu arayıcılarından Ümeyye b. Halef maiyetindeki grubun mağaranın önüne geldiğini ancak Hz. Muhammed ve Ebu Bekir'i fark edemediklerini ifade eder.

Mehmet Ziya, ayrıca Hz. Ebu Bekir'in mağarada bir delik gördüğünü, oradan zararlı bir hayvan çıkarak Hz. Muhammed'e zarar vermesi ihtimaline karşı ayağı ile orayı tıkadığını, o delikten bir yılanın çıkıp Hz. Ebu Bekir'in ayağını soktuğunu, bu esnada Hz. Muhammed'in sırtını Hz. Ebu Bekir'e dayamış halde uyuyor olduğunu, Ebu Bekir'in de Hz. Muhammed'in uykudan uyanıp rahatsız olmaması için ayağını çekmediğini, ancak acıdan dolayı gözyaşlarının Hz. Muhammed'in yüzüne damladığını, bunun üzerine Hz. Muhammed'in "Ne var ya Ebu Bekir" diye sorduğunu, Ebu Bekir'in "Ya Rasulullah ayağımı bir şey soktu amma önemi yok, anam babam sana feda olsun" diye cevap verdiğini, Hz. Muhammed'in dudağının ıslağıyla yılanın soktuğu yeri mesh ettiğini ve Hz. Ebu Bekir'in iyileştiğini belirten bir anlatıma yer verir.[439]

Mehmet Ziya, eserinde, Hicret olayının devamını; "Buradan uzaklaştıktan sonra Mekke'de bu haber duyuldu. Sürâka b. Malik, yüz deve arzusuyla bunların peşine düştü. Yeni ayrılmışlardı ki yetişti, Ebu Bekir "Aman ya Rasulüllah tutulduk" dedi. Peygamber, "Gam yapma, Allah bizimle beraberdir" dedi. Hz. Muhammed, Ebu Bekir'e teselli verirken Sürâka gelip çattı, lakin atının ayakları dizlerine kadar yere battı. Sürâka, Hz. Muhammed'e kendisini kurtarması için yalvardı ve geriden gelenlere bir şey söylemeyeceğini ve onları savuşturacağını söyledi. Peygamber dua etti ve kurtuldu. Peygamberden bir emanname istedi. O da Amr b. Fihri'ye deri üzerine bir emanname yazdırıp

[439] Mehmet Ziya, *Siyer-i Nebî*, s. 46-50.

Sürâka'ya verdi."[440] Bu rivayeti özetle Tâhirü'l-Mevlevî, İsmail Fennî ve Ahmed Hamdi eserlerine almışlardır.[441]

Aynı rivayet küçük farklılıklarla Yusuf Ziya'nın eserinde de geçmektedir. Ancak emannameyi Ebu Bekir'in bir kemik üzerine yazarak Sürâka'ya verdiği belirtilmektedir.[442] Mahmud Es'ad'dın eserinde ise Hz. Muhammed'in Amir b. Füheyre'ye bir bakır parçası üzerine bir emanname yazdırıp Sürâka'ya verdirdiği ifade edilir.[443]

Mahmud Es'ad'ın eserinde, Hz. Muhammed'in Hz. Ebu Bekir ile birlikte Sevr'den çıkıp Medine'ye doğru giderken yolda bir çadıra konuk oldukları, yavrusu olmamasına ve sağımlık olmamasına rağmen, hasta bir koyunun orada olduğu, bu koyunun sağılması üzerine mucize olarak çıkan süt ile çadırdaki bütün kap kaçağın dolduğu ifade edilir. Hatta bu koyunun Hz. Ömer zamanına kadar yaşadığı ve meydana gelen kuraklıklarda bile sabah akşam süt verdiği belirtilir.[444] Tâhirü'l-Mevlevî'nin eserinde de Mahmud Esa'ad'ın anlatımı doğrultusunda bir aktarım mevcuttur.[445] Mehmed Ziya'nın eserinde olay şu şekilde anlatılır: "Hz. Ebu Bekir derhal iyileşti. Abdullah sözleştikleri gün develerle birlikte geldi, sahil yolunu takip ederek Medine'ye doğru ilerlediler. Yolda yiyecek bir şey almak için Ümmü Ma'bed'in çadırına uğradılar. Ümmü Ma'bed satacak bir şeylerinin olmadığını söyledi. Orada duran zayıf çelimsiz bir koyun vardı. Hz. Muhammed koyunu işaret ederek sağıp sağamayacaklarını sordu. Kadın sağabilirseniz sağın ancak sürüye bile ayak uyduramıyor, yürüyecek hali yok dedi. Pey-

---

440 Mehmet Ziya, *Siyer-i Nebî*, s 51.
441 Mevlevî, *Hazreti Peygamber*, s. 20-21; Fennî, *İzâle-i Şukûk*, s. 234; A. Hamdi, *Peygamberimiz*, s. 144-145.
442 Yusuf Ziya, *Peygamberimiz*, s. 130.
443 M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 532.
444 Bkz. M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 531.
445 Mevlevî, *Hazreti Peygamber*, s. 20.

gamber " بسم الله الرحمن الرحيم" dedi ve sağmaya başladı, süt geldi, hemen büyük bir kap istedi. Kap doluncaya kadar sağdı, sonra orada bulunanlar doyuncaya kadar içti, sonra kendileri içtiler, tekrar kap doldu, üçüncü defa sağıp sütü sahibine bıraktılar ve oradan ayrıldılar."[446] Bu rivayet Yusuf Ziya'nın eserinde özet olarak anlatılır, sadece Ümmü Ma'bed'in evinde istirahat ettikleri ve süt içtiklerine değinilmiştir.[447]

İncelediğimiz eserlerden Orta Zamanlar'da Hicret olayı şu şekilde anlatılır; "Muhammed, Mekkelilerin hareket ve istihzalarını sabırla karşılamış ve bütün muvaffakiyetsizliklere göğüs germiştir. Hatice'nin ve Ebû Tâlib'in ölümünden sonra Mekke'yi terk ederek yabancı ellere hicret etmek mecburiyetini hissetmiştir. Muhammed, Mekke'ye gelen Arap kabilelerine İslâm'ı anlatıyor, onları İslâmiyet'e davet ediyordu. Bunların arasında Medineliler de vardı ve bunların bir kısmı İslâmiyet'i kabul etmişti. Medinelilerin İslâm dinini kabul etmelerinin sebepleri arasında onların Yahudiler ve Hanifler vasıtası ile vahdaniyet dininin esaslarını bilmeleri ayrıca dağınık halde yaşadıkları için kendilerini birleştirecek bir reise de ihtiyaç duymaları yer alır. Şüphesiz en müessir sebep Muhammed'in şahsiyetidir. Medineliler, Muhammed'i ve Müslümanları koruyacaklarına söz verdiler. Bunun üzerine Muhammed, Mekke'den Medine'ye 622 yılında kaçtı, buna hicret denildi."[448]

6. Değerlendirme

Vahyin başlangıcı ile ilgili olarak; Yusuf Ziya, Mehmet Ziya, İsmail Fennî ve Ahmed Hamdi Akseki, eserlerinde, vahyin evvela sadık rüyalar ile başladığını, Hz. Muhammed'in rüyasında her ne görse aynen vuku bulduğunu belirtmişlerdir.

---

446 Mehmet Ziya, *Siyer-i Nebî*, s. 46-50; Yusuf Ziya, *Peygamberimiz,* s. 130.
447 Yusuf Ziya, *Peygamberimiz,* s. 130.
448 *Orta Zamanlar*, s. 90.

Hadislerde ve tarih kitaplarında da vahyin doğru rüyalarla başladığı belirtilmiştir. Yusuf Ziya, Mehmet Ziya, İsmail Fennî ve Ahmed Hamdi Akseki'nin anlatımları kaynaklara paralellik arzeder. Hz. Aişe şöyle buyurmuştur: "... Resulullah'a ilk vahyin başlangıcı uykusunda Rüyây-ı Sâdıka görmesiyle başlamıştır. Resulullah, uykusunda hiçbir rüya görmezdi ki, sabahın aydınlığı gibi açıkça meydana çıkmasın..."[449]

Mahmud Es'ad, Lütfullah Ahmed ve Aksekili Mustafa Hakkı'nın eserlerinde, Hz. Muhammed'in peygamberlikle görevlendirildiği zamanda ağaçların ve taşların kendisine selam verdiği belirtilir. İlk dönem kaynaklarda da bu konu ile ilgili rivayetler mevcuttur.[450]

Hz. Muhammed, Hira'da itikâfta iken Cebrail'in O'na görünerek Alak Suresinin ilk beş ayetini okuduğu, dönemimiz yazarlarından konuyu eserlerine alanların ortak kanaatidir. Hz. Muhammed, bu durumdan korkmuş ve evine gelerek Hz. Hatice'ye durumu anlatmıştır. Mahmud Es'ad ve Lütfullah Ahmed, Hz. Hatice'nın tek başına Varaka b. Nevfel'e gittiğini belirtirler. Bu yazarların anlatımları İbn Hişam'ın anlatımına uygun düşmektedir Hz. Hatice'nin Varaka'ya tek başına gittiği İbn Hişam'ın eserinde belirtilmektedir.[451]

Mehmet Ziya ise Hz. Hatice ile Hz. Muhammed'in birlikte Varaka'ya gittiklerini belirtir. Mehmet Ziya'nın anlatımı Buhârî, Taberî, İbn Kesîr ve İbnü'l-Esîr'in eserlerindeki bilgilerle paralellik arzetmektedir.[452]

---

[449] Buhârî, *Sahîh*, c. XXIII, Ta'bir 1, Hadis No: 6982, s. 114; Müslim, *Sahîh*, c. I, İmân 73, Hadis No: 252, s. 139; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, c.I, s. 300; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, c. I, s. 164-165; İbn Kesir, *el-Bidâye*, c. IV, s. 5-6; Ebu Nuaym, *Delâilü'n-Nübüvve*, c. I, s. 213; Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, c. I, s. 105.

[450] İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, c.I, s. 301-302; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, c. I, s. 132; Tirmizî, *Sünen*, c. V, Menâkıb 5-6, Hadis No: 3624-3626, s. 592-593; Taberî, *Tarihu'l-Taberî*, c. II, s. 235. Müslim, *Sahîh*, c. IV, Faziletler 2, Hadis No: 2277, s. 1782.

[451] İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, c.I, s. 305.

[452] Buhârî, *Sahîh*, c. I, Bedü'l-Vahy 1, Hadis No: 3, s. 16-17; Taberî, *Tarihu'l-Taberî*, c. II, s. 298-300; İbn Kesir, *el-Bidâye*, c. IV, s. 6-7; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. I, s. 575-576.

İncelenen eserlerden Orta Zamanlar isimli kitapta vahiy ile ilgili olarak şu ifadeler yer almaktadır. "... Muhammed 40 yaşına geldiği zaman vatandaşlarını, kendinin bulduğu ve doğru olduğuna inandığı yeni bir dine davete başladı..."

Orta Zamanlar'daki ifadeler dikkat çekicidir. İslâm dinini Hz. Muhammed'in kendisinin bulduğu ifade edilmiştir. Bu kitap genel itibari ile umumi bir tarih kitabıdır. Batılı anlayışla bilimsel tarih anlayışı içinde yazılmaya çalışılmıştır. Bu ifadelere; tarihçinin objektif olması için dil, din ve milliyet gibi kavramlardan kendisini soyutlaması gerekir mantığı ile bakılması daha uygun olacaktır.

Kılıçzâde ise kaynaklardaki Cebrâil algısı üzerinde durmaktadır. Kılıçzâde'ye göre Cebrâil'in Hz. Muhammed'i korkutmasına gerek yoktur. Kılıçzâde, kaynakların Cebrâil'li sanki bir Hint Papağanı gibi tanıttıklarını belirtir. Kılıçzâde tamamen pozitif bir yaklaşımla olayları değerlendirmektedir.

***

Vahiy ile ilgili algılamalardan birisi de Hz. Muhammed'in okuma-yazma bilip bilmediği meselesidir.

Mahmud Es'ad, eserinde, Hz. Muhammed'in hiçbir öğretmenden ders almadan yüce bir dini tebliğ ettiğini ve büyük bir medeniyet kurduğunu ifade eder. M. Es'ad, bunun övünülmesi gereken mucizelerden olduğunu belirtir. Hz. Muhammed'in yazma bilmemesinin delili olarak Kur'an ayetlerini vahiy kâtiplerine yazdırmasını göstermektedir. Mehmet Ziya ise Hz. Muhammed'in okuma yazma bildiğini ifade eder.

Dönemimiz yazarlarının Hz. Muhammed'in okuma-yazma bilip bilmediği ile ilgili görüşleri yukarıda tasvir metodu ile ortaya konuldu. Kur'an-ı Kerim ve diğer ilahi kitaplarda Hz. Muhammed'in bir vasfı olarak ifade edilen ümmî terimi, alimler arasında farklı yorumlamalara sebep olmuştur.[453] Kur'an-ı Kerim'de ümmî kelimesi şu ayetlerde geçmektedir.

---

[453] Ümmî kelimesinin kullanımı ile ilgili olarak bkz. Abdurrahman Dûrî, *Ümmiy-*

*" **Ümmiler** içinde kendilerinden bir peygamber gönderen O' dur.."*[454]

*"Onlardan bazıları **ümmîdirler** Kitabı anlamazlar. Bildikleri sadece yalan ve uydurmalardır ve sadece zanda bulunurlar."*[455]

*"**Ümmîlere** karşı yaptıklarımızdan dolayı sorumluluğumuz yoktur." demelerindendir."*[456]

*"Eğer seninle tartışmaya girerlerse de ki: „Bana uyanlarla birlikte ben kendimi Allah'a teslimettim." Ehl-i kitaba ve **ümmîlere** de: „Siz de Allah'a teslim oldunuz mu?" de. Eğer teslim oldularsa doğru yolu buldular demektir. Yok eğer yüz çevirdilerse sana düşen, yalnızca duyurmaktır. Allah kullarını çok iyi görmektedir."*[457]

*"Onlar ki, ellerindeki Tevrat ve İncil'de yazılı buldukları O **ümmî** Peygamber ve Resûle tabi olurlar..."*[458]

*" ...O halde gelin Allah'a ve O'nun **ümmî** nebisi olan Resûlüne iman edin.."*[459]

Hadislerde de ümmîlik sıfatı Hz. Muhammed'in bir vasfı olarak geçmektedir.[460]

Hz. Muhammed'in okuma-yazma bilip bilmediği konusunda farklı görüşler mevcuttur.

Birincisi: Hz. Muhammed hayatı boyunca yazı yazmamış ve bakarak bir kitap okumamıştır.

İkincisi: Hudeybiye Antlaşmasında, ismini bir mucize olarak yazmış ve bazı şeyleri de mucize olarak okumuştur.

---

yetü'r-Resûl, Umman, 1996, s. 13-15; Ahmet Önkal, "Hz. Peygamber'in Ümmiliği", s. 250,257; Remzi Kaya, "Kur'an'da Hz. Peygamberin Beşer ve Ümmi Oluşu", *UÜİFD*, c. 11, S. 1, 2002, Bursa, s. 34-36.

[454] Cuma, 62/2.

[455] Bakara, 2/78.

[456] Âl-i İmran, 3/75.

[457] Âl-i İmran, 3/20.

[458] Ârâf, 7/157.

[459] Ârâf 7/158.

[460] Bkz. Müslim, *Sahîh*, c. I, İmân 33, Hadis No: 78, s. 86; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. II, s. 172, c. IV, s. 120.

Üçüncüsü: Hz. Muhammed hayatının son zamanlarına doğru, okuma-yazma biliyor, denemeyecek kadar, okumayı ve yazmayı öğrenmiştir.

Dördüncüsü: Hz. Muhammed, İslam'ın eğitime verdiği önem dolayısıyla, Kur'an'ın işaretine uymuş ve bir miktar okuma-yazma öğrenmiştir.

Beşincisi: Bir mucize olarak Cebrâil, Hz. Muhammed'e vahiy getirirken okuma-yazmayı öğretmiştir.

Altıncısı: Hz. Muhammed okumayı biliyordu ancak yazamıyordu.

Yedincisi: Okumayı da yazmayı da biliyordu.

Hz. Muhammed'in okuma-yazma bilmediğini savunanların delilleri şu şekildedir:

–Kur'an, Hz. Muhammed'i ümmî olarak vasıflandırmıştır. Ümmî ise okuma yazma bilmeyen kişi manasına gelir.

Kur'an'da *"Sen bundan evvel hiçbir kitap okur değildin. Elinle de onu yazmazdın. Böyle olsaydı hakikati inkâr edenler elbette ki şüpheye düşürlerdi."*[461]

–Cebrail, vahyi Hz. Muhammed'e getirdiği zaman "Oku!" emrini vermiş, bunun üzerine Hz. Muhammed, üç kez tekrar eden bu emire her seferinde "Ben okuma bilmem!" diye cevap vermiştir.[462] Başka bir hadiste de Hz. Muhammed; "Biz ümmî bir milletiz, yazı bilmez, hesap yapmayız." buyurmuştur.[463]

–Ashâb, Hz. Muhammed'in yaşayışını her safhasını kayıt altına almıştır. Ancak Hz. Muhammed'in okuma-yazma bildiği ile ilgili her hangi bir bilgi kaydetmemişlerdir.

–Hz. Muhammed'e vahiy çok çeşitli zamanlarda ve çeşitli

---

461 Ankebut, 29/48.

462 Buhârî, *Sahîh*, c. I, Bed'ul-Vahy 3, Hadis No: 3, s. 8; Müslim, *Sahîh*, c. I, İmân 73, Hadis No: 252, s. 139.

463 Buhârî, *Sahîh*, c. VII, Savm 13, Hadis No: 1913, s. 200; Müslim, *Sahîh*, c. II, Sıyâm 2, s. 761; Ebû Dâvud, *Sünen*, c. VII, Savm 4, Hadis No: 2321, s. 99.

durumlarda gelirdi. Gündüz insanlar içinde, namazda, yalnızken, geceleyin, bazen de uykuda iken gelirdi. Her zaman Hz. Muhammed'in yanında vahiy kâtibi yok idi. Şayet Hz. Muhammed okuma-yazma bilseydi vahiy geldiği zaman kâtip yanında yok ise hemen yazıverirdi. Ancak böyle bir kayıt yoktur.

–Uhud Savaşı öncesinde Hz. Muhammed'in amcası Abbas, ona bir mektup göndermişti. Mektup, Hz. Muhammed'e ulaştığı zaman Übey b. Ka'b'ı mektubu okumak üzere çağırttı. İçinde çok önemli ve gizli bilgiler olan böyle bir mektubu Hz. Muhammed'in başkasına okutması kendisinin okuma bilmediği sonucunu akla getirmektedir.

–Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh, vahiy kâtipliği yapıyordu. Ama İslam'ı tam olarak benimsememişti. İrtidat ederek Medine'den Mekke'ye kaçmıştı. Katipliği sırasında vahyi kendi arzusuna göre tahrif ettiğini söyleyerek müşriklerin İslamiyet aleyhindeki çalışmaları desteklemişti.[464] G. Weil bu olayı şu şekilde değerlendirir; "Şayet Hz. Muhammed okuma bilseydi, kendisinin huzurunda vahyi yazan Abdullah b. Sa'd bu tahrifleri yapma cüretinde bulunamazdı." G. Weil'e göre onun yaptığı değişikliklerin farkına ancak o, Mekke'ye kaçtıktan sonra varılabilmişti.[465]

–Tâif'ten bir grup İslam'a girmek için Medine'ye gelmişti. Bazı şart ve istekleri vardı. Hz. Muhammed onlardan bu isteklerini yazıp getirmelerini istedi. Onlar da yazıp getirdiler ve okumaya başladılar. Faizin yasaklanmaması ile ilgili şarta gelince Hz. Muhammed "Elimi bu cümlenin üzerine koyun" dedi. Elini koyunca ribâ ayetini okudu. Bunun üzerine bu cümle silindi. Şayet Hz. Muhammed okuma bilseydi "Elimi bu

---

[464] İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara, 2005, s. 212.
[465] G. Weil, *Mahomet savait il lire et ecrire?*, s. 365.

cümlenin üstüne koyun" diye başkasının göstermesine ihtiyaç duymadan yazıyı bulur ve kendisi silerdi.

–Hudeybiye Antlaşmasında Mekke delegeleri ile şartlar üzerinde anlaşmaya varıldıktan sonra, sıra antlaşma metninin yazılmasına geldi. Kâtip olarak Hz. Ali çağrıldı. Besmeleden sonra "Bu, Allah'ın Resulü Muhammed'in Kureyş ile yaptğı antlaşmadır." diye başlamasını emretti. Fakat Kureyş'i temsilen bulunan Süheyl b. Amr bu cümleye itiraz ederek "Biz senin Allah'ın resulü olduğunu kabul etseydik şimdi Mekke'ye girmekten seni alıkoymaz, seninle uğraşmazdık ve sana tabi olurduk. Bu vasfı sil ve kendi isminle babanın ismini yaz" dedi. Hz. Muhammed de bunun kabul ederek Hz. Ali'ye "Resulüllah" vasfını silmesini emretti. Ancak Ali bunu kabul etmedi. Bunun üzerine Hz. Muhammed "Bunun yerini bana göster" dedi. Sahifeyi eline aldı "Resulüllah" ibaresini sildi ve yerine "Muhammed b. Abdillah" yazdı. Buradaki yazdı ifadesi Hz. Muhammed'in emri ile yazıldığı için kendisine hamledilmiştir. Örneğin "O, Kisra'ya....yazdı." denildiği zaman emriyle yazıldığı anlaşılır. "Bunun yerini bana göster" demesinden okuma yazma bilmediği anlaşılabilir.

Hz. Muhammed'in okuma-yazma bildiğini savunanların delilleri şu şekildedir:

–Buhâri'nin sahihinde yer alan bir rivayete göre, Hudeybiye Antlaşmasında "...Resulüllah sahifeyi aldı, pek iyi yazamıyordu ve yazdı."[466] şeklinde bir ifade geçmektedir. Bu ifade mecaza imkân vermeyecek derecede açık ve Hz. Muhammed'in ismini yazdığına delalet eder.

–Enes b. Malik'ten gelen bir rivayette Hz. Muhammed şöyle buyurmuştur: "İsra gecesi Cennet'in kapısında "Sadakanın ecri 10 misli, karz-ı hasenin ecri ise 18 mislidir." diye yazılı olduğu-

---

[466] Buhârî, *Sahîh*, c. XIV, Megâzî 43, Hadis No: 4251, s. 151.

nu gördüm."[467] Bu rivayet Hz. Muhammed'in okuma yazma bildiğini gösteren açık bir rivayettir.

–Bir süre vahiy kâtipliği yaparak Mekke'ye kaçan Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh bazen vahyi yazarken ilavede bulunurdu. Bunun üzerine Hz. Muhammed "Bırak, onu yazma" diyerek ikaz ederdi. Kâtibin yanlış yazdığını anlaması ve düzelttirmesi onun okuma ve yazma bildiğini gösterir.

–Muaviye, Hz. Muhammed'in önünde yazı yazıyordu. Hz. Muhammed ona "Ya Muaviye, yazında rakş yap." Buyurdu. Muaviye, "Rakş"ı her harfin uygun olan noktasını koymak olarak açıklar. Muhammed Hamidullah, Hz. Muhammed'in yazıyı bilmesinin ötesinde nisbeten harekeleme usulünü de bulduğunu belirtir.[468]

–Hz. Muhammed, kâtibi Muaviye'ye kabile reislerinden Uyeyne b. Hısn ile Akra b. Hâbis'e verilmek üzere bir yazı yazdırdı. Sahifeyi alan Uyeyne okuyamadığnı belirtince Hz. Muhammed yazıyı alarak bakmış ve muhtevasını ona aktarmıştır.

–Hz. Muhammed'in harfleri ve bunların en güzel nasıl yazılacağını bildiğine dair rivayetler vardır.

–"Hz. Muhammed ölmeden önce okuyup yazmıştır." şeklindeki bir haber tâbiûndan sika bir râvî olan Âmir b. Şehr el-Şa'bî'ye soruldu. Cevaben "Doğru söylemiş. Böyle söyleyenleri daha önce de duymuştum. Bunun reddini gerekli kılacak bir nass yok." dedi.

İncelenen dönemdeki yazarlardan Hz. Muhammed'in okuma-yazma bilip bilmediği ile ilgili değerlendirmede bulunanların çoğunluğu Hz. Muhammed'in okuma-yazma bilmediği görüşündedirler. Sadece Mehmed Ziya'nın eserinde

---

467 İbn Mâce, *Sünen*, Sadakât 19, Hadis No: 2525, s. 379.

468 Ahmet Önkal, "Hz. Peygamber'in Ümmiliği", s. 256; Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, Çev. Mehmet Yazgan, Ankara, 2011, s. 628.

Hz. Muhammed'in okuma-yazma bildiği ifade edilir. Her iki tarafında ortaya koyduğu deliller kaynaklara uygundur. Görüş ve fikirlerini destekleyen rivayetleri eserlerine alarak konuya, seçmeci bir yaklaşım sergilemişlerdir.

***

İncelenen dönemdeki eserlerde, Hz. Muhammed'in tebliğini açıktan ilanı ve gelen tepkiler ilgili başlıkta tasvir metodu ile ortaya konuldu. Yazarların kimleri kaynak gösterdiğinin tespitini yapmak olayın daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Mahmud Es'ad, Lütfullah Ahmed, Tahirul Mevlevi, Mehmet Ziya, Yusuf Ziya ve A. Hamdi Akseki, Hz. Muhammed'in İslâmı ilk zamanlarda gizlice yaydığını, Muhammed'in *"Ey Muhammed, görevli olduğun dini açıkla..."*[469] ayeti ile açıktan davetle görevlendirildiğini, öncelikle yakın akrabalarını İslâm'a davet etmesi hususunda da; *"Ey "En yakın akrabalarını dîne davet et."*[470] ayetinin nazil olduğunu belirtirler. Anlatımlar ilk dönem kaynaklara uygundur.[471]

Lütfullah Ahmed, eserinde, Hz. Muhammed'in tebliğinden sonra müşriklerin "Bu sözler yalandır. Muhammed delidir, sihirbazdır, şairdir." diyerek onunla dalga geçtiklerini, Hz. Muhammed'in de bundan son derece üzüntü duyduğunu belirtir. Müşriklerin bu iddialarına karşı Allah'ın *"Bu Kur'an, kerem sahibi bir Peygamber'in sözüdür. Asla bir şair sözü değildir..."*[472] ayetlerini indirdiğini söyler. İbn Hişâm'ın Siyer'inde de Kureyşlilerin Hz. Muhammed'i şiir, sihir, kehanet ve cünun ile itham ettikleri belirtilir.[473]

---

469 Hicr, 15/94-94.

470 Şuara, 26/214.

471 Bkz. İbn İshâk, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 187-188; İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, c. I, s. 295; Taberi, *Tarihu'l-Taberi*, c. II, s. 318; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. I, s. 584-585; İbn Kesir, *el-Bidâye*, c. IV, s. 96-99.

472 Hakka,69/40-52.

473 İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, c. I, s. 364.

Lütfullah Ahmed, Hz. Muhammed'in tebliğini açıktan ilan ettikten sonra kendisine en fazla düşmanlık besleyenler arasında, Ebu Lehep, Ebu Süfyan, Ebu Cehil'in bulunduğunu, Ebu Leheb ve hanımı hakkında Tebbet Suresinin indiğini belirtir. Mehmet Ziya, eserinde, Hz. Muhammed'e en fazla eziyet eden kişinin Ebu Leheb olduğunu ifade eder. Ahmed Hamdi Akseki de Ebu Leheb'in Hz. Muhammed'e eziyet edenlerin başında geldiğini bunun için kendisi ve hanımı hakkında Tebbet suresinin indiğini ifade eder.[474]

***

Vahiy ile ilgili önemli algılardan birisi de meydana geldiği iddia edilen garanik hadisesidir. Konunun dönemimiz yazarlarında nasıl yer aldığı yukarıda ortaya konuldu. Mahmud Es'ad ve Lütfullah Ahmed'in garanik olayını kabullendikleri görülür. İsmail Fennî ve Ahmed Hamdi Akseki'nin ise böyle bir olayın meydana gelmediğini delilleri ile ortaya koymaya çalıştıkları görülür.

Mahmud Es'ad ve Lütfullah Ahmed, rivayetçi bir tarz izledikleri için meydana geldiği iddia edilen garanik hadisesi ile ilgili rivayetleri eserlerine almışlar ve gerçek gibi kabul etmişlerdir. Tenkitçi bir anlayıştan uzak olarak tamamen rivayetlere bağlı kalmışlardır.

Rivayet ilk dönem kaynaklarda özetle şu şekilde yer almaktadır; Necm suresi nazil olduğu zaman Hz. Muhammed, bu sureyi sesli olarak okumaya başlamıştır. Orada bulunan herkes gerek müşrik olsun gerek Müslüman olsun bu sureyi dinlemeye başlamışlardır. Necm Suresinin 19 ve 20 ayetlerine gelince sanki ayetlerin devamı gibi " İşte onlar ulu kuğulardır, şüphesiz şefaatleri umulur" şeklinde bir ses işitilmiştir. Bu kelimeleri

[474] Bkz. İbn İshâk, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 198; İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, c. I, s. 367, 375; Taberi, *Tarihu'l-Taberi*, c. II, s. 319; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. I, s. 592; İbn Kesir, *el-Bidâye*, c. IV, s. 104-105.

Hz. Muhammed, şeytanın vesvesesi ile okumuştur veya şeytan kendi sesi ile bu kelimeleri ayetlerin devamı gibi okumuştur, rivayetin bir başka şeklinde ise oradaki müşriklerin birisi bu sözleri söylemiştir. Sure sonundaki secde ayetine gelince Hz. Muhammed secde etmiş, oradaki müşrikler de "Muhammed bizim ilahlarımızın şefaatini kabul etti" diyerekten onlar da secde etmişlerdir. Daha sonra Cebrâil, Hz. Muhammed'e gelerek yaptığı hatayı bildirmiştir. Bunun üzerine çok üzelen Hz. Muhammed'i teselli için; *"Senden önce gönderdiğimiz hiçbir elçi ve peygamber yoktur ki, bir şeyi arzuladığı zaman, şeytan onun arzusuna vesvese karıştırmamış olsun..."*[475]ayeti nazil olmuştur. Rivayetin bir başka şeklinde ise; *"Seni, sana vahyettiğimizden ayırıp başka bir şeyi Bize karşı uydurman için uğraşırlar. O zaman seni dost edinirler. Sana sebat vermemiş olsaydık, and olsun ki, az da olsa onlara meyl edecektin."*[476] ayetleri nazil olmuştur.[477]

Hadis kaynaklarında da Necm suresindeki secde ayeti ile birlikte Hz. Muhammed'in, bir kişi hariş tüm Kureyşin, hatta bütün insanların, cinlerin Hz. Muhammed ile birlikte secde ettiği belirtilir. Kureyş'ten secde etmeyen bir kişinin de yerden bir avuç toprak alarak yüzüne götürdüğü söylenir.[478] Hadislerdeki anlatımlarda Hz. Muhammed'in şeytanın müdehalesiyle " İşte onlar ulu kuğulardır, şüphesiz şefaatleri umulur" metinlerini ayet gibi okuduğu ile ilgili herhangi bir bilgi yoktur. Sadece tüm insanların hatta cinlerin Hz. Muhammed ile birlikte secde ettikleri belirtilir.

Mahmud Es'ad ve Lütfullah Ahmed'in İbn İshak'ı kaynak olarak kullanmışlar ve anlatımlarının bazı noktalarında da İbn

---

475 Hacc, 22/52.

476 İsra, 17/73-74.

477 Rivayetlerin ilk dönem kaynaklardaki yansıması için bkz. İbn İshâk, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, s. 217-218; İbn Sa'd, *Tabakât*, c. I, s. 174-175; Taberi, *Tarih*, c. II, s. 338.

478 Bkz. Buhârî, *Sahîh*, c. I, Sücud 1-5, s. 321-322; Müslim, *Sahîh*, c. I, Mesacid 30, Hadis No: 576, s. 405; Ahmed b. Hanmbel, *Müsned*, c. I, s. 388.

Sa'd'dın rivayetinden alıntılar yapmışlardır. Tamamen koleksiyoncu bir tarzda rivayetler arasında bir kompozisyon oluşturdukları görülür.

İsmail Fenni ve Ahmed Hamdi Akseki ise ilgili başlıkta görüldüğü gibi meydana geldiği iddia edilen olaya şüpheli yaklaşmışlar ve ilgili başlıkta görüldüğü gibi kendi görüşlerini ortaya koymuşlardır.

***

Çalışmada incelenen eserlerde Mirac hadisesi, detaylı olarak Mahmud Es'ad, Lütfullah Ahmed ve İsmail Fennî'nin eserlerinde anlatılır.

Mahmud Es'ad, eserinde, İslam âlimlerinin görüşlerini sıralar, hadisenin mahiyeti hakkındaki tartışmalara yer verir, Hz. Muhammed'in Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya kadar götürülmesinin Kur'an ayetleriyle sabit olduğunu bundan dolayı inkâr edenlerin kâfir sayılacağını belirtir. Mescid-i Aksa'dan gökyüzüne yükselmenin ise haber-i ahad ile sabit olduğunu, bu sebeple gökyüzüne yükselişi inkâr edenin kâfir olmayıp, delalette olacağını ifade eder.[479]

Mahmud Esad, Lütfullah Ahmed ve İsmail Fennî, eserlerinde, İsra-Mirac hadisesini derinlemesine incelemişler, konu ile ilgili tartışmalara ve görüşlere yer vermişlerdir. Mehmet Ziya ve Yusuf Ziya, olayın mahiyeti ile ilgili konuları tartışmamışlardır. Hz. Muhammed'in Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya oradan da göklere götürüldüğünü belirtirler. Ahmed Hamdi Akseki'nin eserinde ise İsra-Mirac olayı ile ilgili bir bilgi yoktur.

***

Hz. Muhammed'in mucizeleri arasında gösterilen olaylar-

[479] Mahmud Es'ad'ın kullandığı kaynaklar için bkz. İsra, 17/1; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, c. II, s. 3-4; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, c. I, s. 181-182; Yakubi, *Tarih*, c. I, s. 25-26; İbn Kesir, *el-Bidâye*, c. IV, s. 269-270; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. I, s. 578-579.

dan birisi de Ay'ın ikiye yarılmasıdır. İncelenen eserlerde bu konuya fazla değinilmediği görülür. L. Ahmet ve İsmail Fennî, eserlerinde konu ile ilgili rivayetlere yer vermişlerdir.

Ayın yarılması olayı ile ilgili olarak Buhari ve Müslim'in sahihlerinde şu hadis yer almaktadır: " Resulullah zamanında Mekke'de Ay ikiye bölündü ve Allah Resulü şöyle buyurdu: "Bakın! ve görün!"; " İbn Mes'ud, "Biz Allah Resulü'nün yanındayken ay ikiye bölündü. Bir bölümü dağın arkasındaydı. Bir bölümü de altında." Şöyle buyurdu "Görün ve şehadet edin!"[480] benzer hadisler Beyhakî ve Ebu Nuaym'ın eserlerinde de mevcuttur.

Suyûtî, eserinde, meydana geldiği söylenen olay ile ilgili olarak hadis kaynaklarında geçen hadisleri zikretmiş ve İslâm âlimlerinin; "Ayın ikiye bölünmesi öyle büyük bir mucizedir ki Peygamberlerin gösterdikleri hiçbir mucize ona denk olamaz. Çünkü bu mucize, türlü tabiatlardan oluşmuş, bu âlemin tabiatlarından farklı olarak sema melekûtunda meydana gelmiştir. Bu yüzden sihir ve hile ile bile olsun ona ulaşılamaz. Bu nedenle bu mucize daha açık ve üstün sayılmıştır." dediklerini belirtir.[481]

Kur'an-ı Kerimde de şu ayetlerde ayın yarılması olayına işaret vardır: *"Kıyâmet saati yaklaştı, ay yarıldı. Onlar bir mucize görseler hemen yüz çevirirler ve "bir büyüdür" derler. Yalanladılar ve kendi heveslerine uydular. Halbuki, her iş sonunda kendi amacına varıp karar kılacaktır."*[482]

Ayetler ilk okunduğu zaman gerçekten ayın ikiye ayrıldığını ve bunu gören müşriklerin "Bu bir büyüdür" diyerek, yüz çevirdikleri anlaşılmaktadır. Lütfullah Ahmed'in de belirttiği gibi bazı âlimler bu ifadeleri kıyamete yakın ayın yarılacağı şek-

---

[480] Buhârî, *Sahîh*, c. XII, Menakıb 27, Hadi No: 3636, s. 387; Müslim, *Sahîh*, c. IV, Sıfatü'l-Münâfikîn 8, Hadis No: 2802, s. 2159.

[481] Suyûtî, *el-Hasâisu'l-Kübrâ*, c. I-III, s. 315.

[482] Kamer, 54/1-3.

linde anlamışlardır. Nitekim Kur'an'daki bazı ayetler gelecekte meydana gelecek olan olaylara vurgu amacıyla, geçmiş zaman sîgasıyla ifade edilmiştir. Örneğin:

Enbiya suresinde;*"İnsanların hesap görme zamanı yaklaştı, fakat onlar hala habersiz, haktan yüz çeviriyorlar."*[483] ayetinde de benzer bir kullanım sözkonusudur.

Ayın bölünmediğini savunanlar şu noktalara dikkat çekerler:

–Ay'ın ikiye bölünerek o kadar mesafeye ayrılması ve tekrar birleşmesi imkânsız bir olaydır.

–Şayet ay bölünmüş olsaydı, dünya tarihi ve yıldız bilimleri kitaplarında yazılmış olması gerekirdi.

–Rivayetlerin ravilerinden Enes b. Malik olay meydana geldiğinde çocuktu. İbn Abbas ise daha doğmamıştı.

–Hicr Suresindeki şu ayet de göz önüne alınırsa; *"Hazinesi Bizim katımızda olmayan hiçbir şey yoktur. Biz onu ancak belli bir ölçüye göre indiririz."*[484] ayın yarılması olayı dünya üzerindeki denge ve ölçüye zarar verirdi. Bu da dünya üzerinde çok farklı felaketlere sebep olurdu.

İncelediğimiz eserlerden Lütfullah Ahmed'in eserinde de bu değerlendirmelere yer verilmiştir. Kendi fikirlerini ise şu şekilde ifade ettiği görülür: "Şakk, kelimesi, çatlamak manasına da gelir. Bu durumda yukarıdaki ayet; "Kıyamet yaklaştı, ay çatladı" şeklinde anlaşılabilir. Bilim, ayda hayatın öldüğünü ve yarıklar görüldüğünü ifade eder. Bu hususu, alınan fotoğraflar da ispat eder. Demek oluyor ki; günün aletlerinin tespit ettiği bu durumu Kur'an, 1350 yıl evvel bildirmiştir. Kur'an'da akla uygun olmayan hiçbir şey yoktur..."

İsmail Fennî olayı bir mucize olarak kabul ederken, Lütfullah

---

483 Nahl, 21/1.
484 Hicr, 15/21.

Ahmed'in olayın mahiyeti ile ilgili farklı bakış açıları ortaya koymaya çalıştığı görülür. Lütfullah Ahmed diğer konulardaki tavrının tersine bu konuda klasik kaynakların tersine bir yoruma gitmiştir.

Konu ile ilgili farklı değerlendirmeler de vardır. Bunlara göre; Kamer suresinin ilk üç ayetinin sibak ve siyâkına bakılırsa bu olayın geleceğe yorumlanmasının uygun olmamaktadır. Çünkü böyle bir mana verildiğinde baştaki "kıyamet yaklaştı" ifadesi anlamsız olmaktadır. Şayet ay, bu ayetin indiği zamana kadar yarılmayıp gelecekte yarılacaksa, o takdirde, "kıyamet yaklaştı" demek bir mana ifade etmez. Ayetin devamında inanmayanların bir mucize gördükleri zaman "Bu bir büyüdür" dedikleri belirtilir. Kıyamet koparken ayın ikiye yarılmasını inkâr etmek ve ona büyü demek anlamsız olur.[485] Ayetlerden, kıyamet koparken ayın yarılmasını anlattığını savunanların ileri sürdükleri diğer bir delil de ikinci ayetin sonundaki "süregelen bir büyüdür" ifadesidir. Buna göre, "müstemir" kelimesine "sürekli" anlamı verilmiş ve burada "sürekli sihir"den bahsedildiği, ayın yarılmasının ise, bir an için vuku bulan geçici bir hadise olduğu, şayet, sürekli olacak olsaydı bize kadar gelmesi gerekeceği, hâlbuki bu olayın bize kadar gelmediği söylenmiştir.[486] Burada ayın yarılması manasındaki süreklilik değil, inkârcıların ne zaman bir mucize görseler "Bir büyüdür" demeleridir. Bu durum, geçmiş peygamberlerden itibaren böyle olmuştur.[487]

"Bir şeyi dilediği zaman, O'nun buyruğu sadece, o şeye "Ol" demektir hemen olur."[488] ayetinde de işaret edildiği gibi Allah'ın bir

[485] Mevlana Şibli Numani, *Asr-ı Saadet*, c. III, s. 38; Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'an*, c. VI, s. 46.
[486] Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, c. IX, İstanbul, 1998, s. 153-154.
[487] Erdinç Ahatlı, Peygamberlik ve *Hz. Muhammed'in Peygamberliği*, Ankara, 2007, s. 224-226.
[488] Yasin, 36/82.

şeyi dilediğinde sadece "Ol" demesi yeterlidir. Ancak Lütfullah Ahmed'in bakış açısı daha bilimsel görünmektedir.

***

Bu çalışmada incelenen eserlerde Hicret ile ilgili olarak dikkat çeken unsurlar şunlardır:

Hz. Muhammed, Yasin suresinden bazı ayetleri bir avuç toprağa okuyarak evinin etrafını çevirmiş olan müşriklerin yüzlerine doğru atmış ve onların arasından adeta görünmez olarak geçip gitmiştir.

İbn Sa'd ve Kastallanî'nin eserlerinde de Hz. Muhammed'in Yasin suresinin 9. ayetine kadar okuyarak bir avuç toprağı evi kuşatmış olan müşrikler üzerine attığı belirtilir.[489]

Taberî, kâfirlerin Hz. Muhammed'in evinin etrafında gizlenerek Hane-i Saadet'i gözlemeye başladılarını, gecenin ilerleyen saatlerinde uykularının geldiğini ve hepsinin uyuduğunu, bu esnada Hz. Muhammed'in emanetleri Hz. Ali'ye bırakarak Ebu Bekir ile buluşmak üzere evden çıkıp gittiğini belirtir.[490]

Hicret esnasında Hz. Muhammed ve Ebu Bekir bir mağarada saklanmışlar, mağaranın ağzına bir güvercin hemen yuva yaparak yumurta bırakmıştır. Aynı şekilde bir örümcekte gelerek mağaranın giriş bölümüne bir ağ örmüştür.[491]

Hz. Muhammed ve Ebu Bekir'i aramaya gelen Sürâka'nın atı dizlerine kadar kuma gömülmüştür.[492]

Hz. Muhammed ve Ebu Bekir, Hicret esnasında Medine yolunda bir yere uğramışlardır. Orada yavrusu olmayan ve hasta bir koyun mevcuttu. Bu koyun sağıldığı zaman bir mucize olarak hane sahipleri de dâhil herkese yetecek kadar süt çıktı.[493]

---

[489] İbn Sa'd, *Tabakât*, c. I, s. 194-195; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. II, s. 4; Kastallani, *Mevâhib*, s. 68.

[490] Taberî, *Tarihu'l-Taberî*, c. II, s. 369-370.

[491] İbn Kesîr, *el-Bidaye*, c. IV, s. 451-453.

[492] İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. II, s. 6; İbn Kesîr, *el-Bidaye*, c. IV, s. 466.

[493] İbn Sa'd, *Tabakât*, c. I, s. 197; Taberî, *Tarih-i Taberî*, Çev. M. Faruk Gürtunca, c.

Hz. Muhammed ve Ebu Bekir, mağarada gizlenirken mağaradaki delikten bir yılan çıkmış Ebu Bekir'in ayağını sokmuştur. Hz. Muhammed, dudağının ıslaklığıyla yılanın soktuğu yeri mesh etmiş, Ebu Bekir de iyileşmiştir. İlk dönem kaynakları incelendiğimiz zaman bu rivayeti bulamadık. Benzer bir rivayet İbn Kesîr'in el-Bidaye'sinde bulunmaktadır. Bu rivayete göre; Ebu Bekir ayağı ile mağaradaki bir deliği tıkamış ve yılanlar onun topuğunu ısırmıştır. Gözlerinden yaşlar akınca da Hz. Muhammed, "Üzülme, şüphesiz Allah bizimle beraberdir." demiştir. Hz. Muhammed'in tükürüğü ile yılanın soktuğu yeri meshetme bölümü rivayetin aslında yoktur.[494] Mehmed Ziya'nın anlatımı İbn Kesîr'de geçen bu rivayetin biraz değişmiş bir şeklidir.

İncelenen dönemdeki eserlerde yazarların rivayetler içinden seçme yaparak Hicret olayını anlattıkları görülür. Rivayetçi bir tarz benimsemişlerdir.

III. PEYGAMBERLİĞİN MEDİNE DÖNEMİ

1. Kurumsallaşma Sürecinin Başlaması

Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicretinden sonra bir nüfus sayımı yaptırmıştır. Bu konu, dönemimiz yazarlarından Tahirul Mevlevi ve Ahmed Hamdi Akseki'nin eserlerinde şu şekilde anlatılır: "Mekkeliler, Medine'de Müslümanların gittikçe kuvvetlenmesinden korkarak ani bir baskınla hepsini kılıçtan geçirmeyi planlıyorlardı. Hz. Muhammed, Mekkelilerin bu planlarından haberdar olunca Medine'de nüfus sayımı yaptırarak bir defter tutturdu. Bu sayımının sonucunda Medine'de 1500 müslüman olduğu anlaşıldı."[495]

III, İstanbul, ts., s. 123; İbn Kesîr, *el-Bidaye*, c. IV, s. 473.

494 Bkz. İbn Kesîr, *el-Bidaye*, c. IV, s. 450.

495 A. Hamdi, *Peygamberimiz*, s. 49; Mevlevî, *Hz. Peygamber ve Zamanı*, s. 23.

1.1. Mescid-i Nebevî'nin Yapılması

Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicretinden sonra yaptığı ilk işlerden birisi Mescid-i Nebevîyi yaptırmak olmuştur. Mahmud Es'ad, Lütfullah Ahmed, Mehmet Ziya, Yusuf Ziya ve Ahmed Hamdi Akseki'nin eserlerinde bu olay şu şekilde anlatılır: Müslümanlar için Medine'de hem toplu müzakereler için bir mekân hem de cemaatle namaz kılınacak bir yer ihtiyacı mevcuttu. Hz. Muhammed, Mekke'den Medine'ye gelince devesinin çöktüğü alana bir mescid yapmaya karar verdi. Devenin çöktüğü arsa sahipleri burayı karşılıksız vermek istemiş olsalar da Hz. Muhammed bunu kabul etmeyerek buranın bedelini Hz. Ebu Bekir'e ödetti. Hz. Muhammed öncelikle bu arsayı temizletti, kerpiç döktürttü, kereste tedarik ettirdi. Kıblesi, Kudüs tarafını gösteren bir mescid inşaatı başladı. Duvar yapımında kerpiç kullanıldı.[496] Mescidin üzeri ise hurma dalları ile örtüldü. Başlangıçta üç adet kapı mevcuttu. Bu kapılar Bâbü's-Selâm, Bâbü's-Cibrîl ve Bâb-ü Âtike'den oluşmaktaydı. Mescidin bir köşesinde de evsiz ve kimsesizler için bir yer yapıldı. Burası bir dershane görevi görmekteydi. Burada kalan ve Hz. Muhammed'in hal, hareket ve sözlerini devamlı suretle takip eden kişilere ashab-ı suffe denilirdi.[497]

Tahiru'l-Mevlevi, eserinde Hz. Muhammed'in Medine'ye ulaştığı zaman devesinin çöktüğü yerde bir mescid yaptırdığını ifade eder. Çok kısa ve özet olarak anlattığı görülür.[498]

Yusuf Ziya'nın eserinde Mescid-i Nebevînin vazifeleri maddeler halinde şu şekilde sıralanır:

Birincisi; Müslümanların cemaat halinde ibadetlerini temin etmelerini sağlama.

---

[496] A.Hamdi, *Peygamberimiz,* s. 48.

[497] M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 451-453; L. Ahmed, *Hazreti Muhammed'in Hayatı*, s. 188-189; Mehmet Ziya, *Siyer-i Nebî,* s. 58; Yusuf Ziya, *Peygamberimiz,* s. 138.

[498] Mevlevî, *Hz. Muhammed ve Zamanı*, s. 22-23.

İkincisi; dışarıdan gelen müsafirleri kabul etme yeri.

Üçüncüsü; Ashab ile müşavere yeri.[499]

Türk Tarih Tetkik Cemiyeti tarafından hazırlanan Orta Zamanlar isimli eserde de mescidin yapılma olayı şu ifadelerle kısaca anlatılır: "Muhammed, Medine'de Müslümanların ibadet etmeleri için bir cami yaptı. Bu ilk cami, damsız, kerpiçten yapılmış dört duvardan ibaretti. Caminin bir duvarına bitişik olmak üzere Muhammed ile karıları için kerpiçten yatacak odalar yapıldı. Caminin kıblesi Kudüs idi. Sonradan Mekke'ye döndürüldü."[500]

1.2. Suffe

Mahmud Es'ad, Lütfullah Ahmed, Mehmet Ziya ve Yusuf Ziya'nın eserlerinde Suffe ve Ashab-ı Suffe ile ilgili şu bilgiler verilir: Suffe, Mescid-i Nebevî'nin bitişiğinde fakir ve kimsesiz, barınacak yeri olmayanlar için yapılmış bölüme denilirdi. Burada bulunanlar Ashab-ı Suffe olarak isimlendirilir.[501] Mehmet Ziya ve Yusuf Ziya'nın eserlerinde yukarıdaki bilgilere ilaveten buradan yetişen mürşitlerin İslâmı en uzak yerlere kadar götürdükleri de belirtilir. [502]

1.3. Yeni Bir Kardeşlik Sistemi

Hicretten sonra Mekke'den gelen Müslümanlar ile Medineli Müslümanlar arasında bir kardeşlik sistemi kurulmuştur. Mahmud Es'ad, Lütfullah Ahmed, Yusuf Ziya ve Aksekili Mustafa Hakkı'nın eserlerinde bu sistem şu şekilde anlatılır: Hicret ile Mekke'den Medine'ye gelen Müslümanlara "Muhâcir", Medine'deki Müslümanlar ise "Ensâr" olarak isimlendirildi.

---

499 Yusuf Ziya, *Peygamberimiz,* s. 140.

500 *Orta Zamanlar*, s. 93.

501 M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 451-453; L. Ahmed, *Hazreti Muhammed'in Hayatı*, s. 190-191; Mehmet Ziya, *Siyer-i Nebî,* s. 58; Yusuf Ziya, *Peygamberimiz,* s. 138.

502 Mehmet Ziya, *Siyer-i Nebî,*s. 58; Yusuf Ziya, *Peygamberimiz,* s. 138.

Hicret ile Medine'ye gelen Müslümanlar, bütün varlıklarını Mekke'de bırakmışlardı. Bu Müslümanların Medine'ye alışması, kendi iaşelerini kazanır hale gelmeleri için bir miktar sermaye ve zaman gerekliydi. Muhâcir ve Ensâr arasında her hangi bir anlaşmazlık çıkmaması için Hz. Muhammed, bu iki grup arasında bir kardeşlik kurmayı düşündü. Bir rivayete göre kırk beş, başka bir rivayete göre yüz elli kişi arasında bu sistem kuruldu. Her birinin diğerine yardım etmesi, vefatında miras bırakması şart koşuldu. Böylelikle Muhâcirler kendi iaşelerini kazanacak bir duruma geldiler.[503]

Mahmud Es'ad, eserinde, Bedir Savaşı'ndan sonra *"Sonra inanıp hicret eden ve sizinle birlikte savaşanlar, işte onlar sizdendir. Birbirinin mirasçısı olan akraba, Allah'ın Kitabına göre biribirine daha yakındır. Doğrusu Allah her şeyi bilir."*[504] ayeti ile miras barıkma meselesinin kaldırıldığını, arada sadece din kardeşliğinin kaldığını belirtir. O, eserinde kardeşlik kurulan kişilerin isimlerini de zikreder. Hz. Ali'nin Hz. Muhammed'e "Bana bir kardeş tayin etmediniz." demesi üzerine Hz. Muhammed, Hz. Ali'ye "Ben senin kardeşinim" dediğini belirten bir anlatıma da yer verir.[505]

İncelenen eserlerden Orta Zamanlar'a bakıldığı zaman; "Mekke'den gelenlere, Muhacirin, Medinelilere Ensar (Yardımcı) denmiştir." ifadeleri ile kardeşlik sistemi çok kısa anlatıdığı görülür.[506]

2. Diğer İnanç Sahipleri İle İlişkiler

2.1. Yahudilerle İlişkiler

Mahmud Es'ad ve Lütfullah Ahmed'in eserlerinde Hz. Muhammed'in Yahudilerle ilişkisini şu şekilde anlatılmaktadır: Hz.

---

503 M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 547-548; L. Ahmed, *Hazreti Muhammed'in Hayatı*, s. 202; M. Hakkı, *Ecmelü's-Siyer*, s. 17; Yusuf Ziya, *Peygamberimiz*, s. 141.

504 Enfal, 8/75.

505 M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 548-549.

506 *Orta Zamanlar*, s. 93.

Muhammed, Medine'ye hicret edince Benî Kureyza, Benî Nadir ve Benî Kaynuka gibi Yahudi kabileleri ile bir antlaşma yaptı. Bu esnada tarafsız şekilde sonuca göre hareket etmek isteyen kabileler de mevcuttu. Hz. Muhammed ile antlaşmaya varan Yahudiler sözlerinde durmayarak İslâm dini ve Hz. Muhammed aleyhinde çalışmaya devam ettiler.[507] Lütfullah Ahmed ve Yusuf Ziya'nın eserlerinde, Yahudiler ile yapılan anlaşmanın maddeleri şu şekilde sıralanmaktadır:

–Yuhudiler, Hz. Muhammed ve Müslümanlara elleri ve dilleri ile kötülükte bulunmayacaklar.

–Yahudiler, Müslümanlara herhangi bir saldırı olursa düşmanlara yardımcı olmayacaklar.

–Yahudiler, gerek kendi evlerinde gerekse Medine'de serbestçe ibadetlerini yapacaklar

–Yahudiler, gerek Müslümanlara gerekse Yahudilere bir tarruz olduğu vakit muharebe masrafının yarısını verecekler.

–Yahudiler bu antlaşmayı bozarlarsa veya Müslümanlara fenalıkta bulunurlarsa memleketlerinden çıkarılacaklar.[508]

Mahmud Esad'ın eserinde Yahudilerin Hz. Muhammed'e sihir yaptığı, bunun etkisi ile Hz. Muhammed'in hasta olduğu, boş otururken kendisini iş yapıyor zannettiğini, Yahudilerin "Biz özel bir sihir hazırladık, kim Müslüman olursa zürriyeti olmayacaktır" şeklinde bir söylentiyi halk arasında yaydıklarını ve bunu duyan Müslümanların üzüntü duymaya başladıklarını ancak Hz. Muhammed'in "Ümmetimin kıyamet kopuncaya kadar devam etmesini Allah bana vaat etti. Sihirlerinin bu konuda tesiri olmayacaktır." sözleriyle bir nebze olsun Müslümanların rahatladığını ifade eden bir anlatım mevcuttur.[509]

Mahmud Esad'ın eserinde Usma bnt Mervan ve Ebu Afek

---

507 M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 560.
508 L. Ahmed, *Hazreti Muhammed'in Hayatı*, s. 199.
509 M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 561.

isimli Yahudilerin Hz. Muhammed'in emri ile öldürüldüğü belirtilir.[510]

2.1.1. Kaynukâ Yahudilerinin Medine'den Çıkarılması

Mahmud Es'ad ve Lütfullah Ahmed'in eserlerinde şu şekilde anlatılır: Yahudiler, Hz. Muhammed ile yaptıkları antlaşmanın kurallarına uymayarak, Müslümanların sayısının artması sonucu endişeye kapılmışlar, Müslümanların düşmanları ile işbirliği yapmış ve el altından her türlü hileye başvurmuşlardır. Bedir Savaşı'ndan bir ay sonra Yahudilerin, Müsülanların düşmanları ile işbirliği içinde olduğunu Hz. Muhammed öğrenince, Yahudilerin ileri gelenlerini çağırarak: "- Ey Benî Kaynukâ! Allahtan korkunuz ve Müslümanlığı kabul ediniz ki Kureyşin uğradığı belaya siz de uğramayınız veya Müsülanlara ilişmeyiniz, kendi işinizle meşgul olunuz."[511] demiştir. Kaynukâ Yahudilerinin sürülmesini tetikleyen olay ise şudur: Yahudi bir kuyumcu Müslüman bir kadının eteğini kendisinin haberi olmadan bir yere bağladı. Kadın ayağa kalkınca etek gerilerek önü açıldı. Oradaki Yahudiler gülmeye başladı. Oradan tesadüfen geçen ve bu durumu gören bir Müslüman, Yahudi kuyumcuyu öldürdü. Orada bulunan diğer Yahudiler de birleşerek o müslümanı öldürdü. Hz. Muhammed de *" Eğer bir topluluğun antlaşmaya hiyanet etmesinden korkarsan, sen de onlara karşı aynı şekilde davran..."*[512] ayetine binaen Kaynukâ Yahudilerinin üzerine yürüdü, kalelerine kapanan Yahudiler, kuşatmaya fazla dayanamayarak teslim oldular. Bazı Müslümanlar, esir alınan

---

510 M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 575.

511 M. Es'ad'ın eserinde bu ifade "Ey Yahudi topluluğu! Tevrat'ta gördüğünüz peygamberin ben olduğunu bilirsiniz. Bana iman ediniz. Yoksa sizinle savaşırım." Bkz. M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 12.

512 Enfal, 8/58.

Yahudilerin öldürülmesini istediler. Ancak Hz. Muhammed, yerlerini terk etmeleri şartı ile onları serbest bıraktı.[513]

Kaynukâ Yahudilerinin sürülmesinden sonra gelişen olaylardan birisi de Ka'b b. Eşref'in öldürülmesi olayıdır. Mahmud Es'ed ve Lütfullah Ahmed'in eserinde Ka'b b. Eşref'in öldürülmesi olayı şu şekilde anlatılır: Ka'b b. Eşref, şiirleri ile Müslümanları küçük düşürüyor, Müslümanların düşmanlarını kışkırtıyordu. Bunun üzerine Hz. Muhammed, Muhammed b. Mesleme'yi Ka'b b. Eşref'i öldürmekle görevlendirdi. O da dört arkadışı ile bu işi gerçekleştirdi.[514]

2.1.2. Nadîroğullarının Medine'den Çıkarılması

Mahmud Es'ad'ın eserinde, bu olay şu şekilde anlatılır: Hz. Muhammed yanında birkaç arkadaşı ile beraber Benî Nadîr'den yardım istemek amacıyla yola çıktı. Geliş amacını bildirdi, onlar öncelikle kabul eder gibi görünüp Hz. Muhammed'e tamam dediler. Kendi aralarında görüşme yaparak Hz. Muhemmed'e suikast kararı aldılar. Allahtan gelen bir ilham yoluyla Hz. Muhammed, Yahudilerin niyetinden haberdar oldu ve hemen oradan uzaklaştı. Medine'ye geldi. Nadîroğullarına yerlerini terk etmeleri için haber gönderdi. Ancak onlar yerlerini terk etmeyeceklerini Hz. Muhammed'e haber verdiler. Benî Nadîr kuşatıldı. Yahudileri psikolojik olarak yıpratmak için onların hurma ağaçları Müslümanlar tarafından kesildi. Bunun üzerine Yahudiler, "Ya Muhammed sen âlemi fesad yapmaktan nehyedersin. Hâlbuki şimdi kendin hurma ağaçlarını kesip yakıyorsun" diye seslendiler. Bunun üzerine şu ayet nazil oldu: "İnkârcı kitap ehlinin yurtlarında hurma ağaçlarını kesmeniz veya onları kesmeyip gövdeleri üzerinde ayakta bırakmanız

---

513 L. Ahmed, *Hazreti Muhammed'in Hayatı*, İstanbul, 1944, s. 260-261.

514 M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 621-622; L. Ahmed, *Hazreti Muhammed'in Hayatı*, s. 264.

Allah'ın izniyledir. Allah yoldan çıkanları böylece rezilliğe uğratır."[515] Kuşatma on beş gün devam etti. Benî Nadîr Yahudileri af dileyerek teslim oldular. Silahlarını bırakarak develerinin alabileceği kadar eşya ile gitmelerine izin verildi.[516]

Orta Zamanlar isimli eserde Nadîroğullarının Medine'den çıkarılması ile ilgili olarak; "Muhammed, Uhud Muhaberisinden sonra bir takım Yahudiler'i Medine'den tardetmişti." şeklinde çok kısa bir anlatım mevcuttur.[517]

Ahmed Hamdi Akseki'nin eserinde ise bu olay şu şekilde anlatılır: "Bunlar Yahûdi milletinden bir büyük kabile idi. Medine'ye yakın bir yerde otururlardı. Muhkem kaleleri vardı. Uhud Savaşından sonra Hz. Muhammed ile aralarında yapılan antlaşmaya uymama kararı aldılar. Hz. Muhammed ve birkaç arkadaşını öldürmeye karar verdiler. Onların fena düşünceleri Allah tarafından Hz. Muhammed'e bildirilmişti. Hz. Muhammed de bu Yahudi topluluğuna on gün içinde yerlerinden çıkıp gitmelerini bildirmişti. Yahudiler, "Biz gitmeyiz, elinden geleni yap." diye haber yolladılar. Bunun üzerine Peyfamber efendimiz, Beni Nadîr'in kalesini muhasara etti. Altı günlük kuşatmadan sonra teslim oldular. Peygamber efendimiz orada da çok büyüklük göstererek bunlara develerinin taşıyabileceği kadar eşya ile gitmelerine izin verdi."[518]

2.1.3. Kurayzaoğulları Olayı

Orta Zamanlar isimli eserde Kurayzaoğulları olayı şu şekilde anlatılır: "Hendek Savaşı bittikten sonra Kureyş ordusu çekilir çekilmez Muhammed elinden silahı bırakmadan, muharebe esnasında Müslümanlara hiyanet eden ve sözlerinde durmayan

---

515 Haşr, 59/5.
516 M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 656.
517 *Orta Zamanlar*, s. 100.
518 A. Hamdi, *Peygamberimiz*, s. 57-58.

Yahudiler üzerine yürüdü. Yahudiler yaklaşık yirmi beş gün kadar direndiler. Sonuçta Muhammed tarafından kayıtsız şartsız teslim olmaya mecbur edildiler. Haklarında diğer hainlere ibret teşkil edecek surette şiddetli bir ceza uygulandı."[519]

Mahmud Es'ad ve Ahmed Hamdi Akseki'nin eserlerinde Benî Kurayza üzerine yapılan sefer şu şekilde anlatılır: Hendek Savaşından sonra Cebrâil, Hz. Muhammed'e gelerek "Allah'ın emri var, Benî Kurayza üzerine gideceksiniz." buyurdu. Hz. Muhammed, "Allah'ın emrine itaat edenler, ikindi namazını Benî Kurayza nahiyesinde kılsın." dedi. Kurayza'nın kalesi kuşatıldı. 20 günlük bir muhasaradan sonra kaledekiler Sa'd b. Muaz'ın hakem olması şartı ile teslim oldular. İçlerinden kadınlar, çocuklar ve harbe muktedir olmayan erkekler bırakılarak diğerleri Sa'd b. Muaz'ın hükmüyle kılıçtan geçirildi.[520]

2.1.4. Hayber'in Fethi

Mahmud Es'ad'ın eserinde Hayberin fethi şu şekilde anlatılır: Medine civarından sürülen Yahudiler, Şam yolu üzerinde Hayber kalesinde toplanmaya başladılar. Müslümanların ticaret yolunu tehdit eden bir bölgeydi. Burayı kontrol altına almak geriyordu. Hudeybiye dönüşünde nazil olan Fetih suresindeki "......"[521] ayette Hayber'e işaret vardı. Bunun üzerine Hz. Muhammed, Hudeybiye dönüşünden bir ay sonra bir kuvvet hazırlayarak Hayber'e gönderdi. Hayber kaleleri kuşatıldı. Uzun süren kuşatmadan sonra fethidildi. Sellam b. Mişkem'in zevcesi Zeyneb tarafından bir koyun kızartılarak Müslümanlara takdim edildi. Hz. Muhammed ashabıyla beraber onu yemek üzere sofraya oturdu. Bir lokma alıp çiğnedikten sonra zehirli olduğunu anladı ve yanındakileri yememelerini söyledi. Ancak Birşr b.

---

[519] *Orta Zamanlar*, s. 102.
[520] M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 694; A. Hamdi, *Peygamberimiz*, s. 62.
[521] Fetih, 20.

Berâ bir lokma yutmuştu. Hz. Muhammed lokmayı yutmadığı için tedavi ile iyileşti, ancak Bişr zehirin etkisi ile öldü. Koyunu zehirleyen Zeyneb çağrıldı, olayı niçin yaptığı soruldu. Verdiği cevaplardan sonra serbest bırakıldı. Ancak Bişr'in ölümünden sonra onun akrabaları tarafından Zeyneb kısas ile idam edildi. Yahudiler, kendileri gittikten sonra toprağı işlemekte Müslümanların zorlanacağını söyleyerek, belli bir ücret karşılığında tarlalarda çalışmak için müsaade istediler. Hz. Muhammed, Yahudilerin bu ricasını kabul etti. Hayber arazisi Beytu'l-Mal için zabtedildi. Ahalisi iş karşılığında hâsılatın yarısını almak üzere işçi olarak yerlerinde bırakıldılar.[522]

Hayber'in fethi ile ilgili olarak, incelenen eserlerde Orta Zamanlar'da şu şekilde bir anlatım bulunmaktadır; "Muhammed, münasip bir yerde karargâhını kurduktan sonra, muntazam bir usul dairesinde işe başladı. Yahudilerin evlerine birer birer hücum etti. Bu hücumları gündüzleri yapıyor karargâhına dönüyordu. Civardaki tarlaları tahrip ettiriyor, içilecek suları kestiriyor, Yahudilere hayatı mümkünsüz hale getiriyordu. Bir buçuk ay kadar süren kuşatmadan sonra burası fethedilmiştir."[523]

2.2. Müşriklerle İlişkiler

Hz. Muhammed ile ilgili tartışmaların odak noktalarından biri de onun kılıç zoru ile İslâm'ı yaydığı ve savaşçı bir peygamber olup olmadığıdır. Oryantalistler, Hz. Muhammed'i kan dökücü, kılıç zoru ile İslâm'ı yayan bir şahıs olarak nitelendirmişlerdir. Dönemimiz yazarlarının olaylara bakış açılarını bu başlık altında ortaya koymaya çalışacağız. Savaşları uzun

522 M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 746-747.
523 *Orta Zamanlar*, s. 105.

uzadıya anlatmadan Hz. Muhammed'in fail olduğu anları anlatan bölümleri aktaracağız.

Dönemimiz yazarlarından Mahmud Esad ve Ahmed Refik, eserlerinde, hicretten iki sene sonra cihat yapmaya izin verildiğini, bunun üzerine Hamza ve Ubeyde'den oluşan bir grup oluşturulduğunu, bunlara beyaz bir flama verildiğini[524] ve Mekke müşriklerinin kervanları üzerine sevk edildiğini ifade ederler. Ahmed Refik, eserinde, bu birliklerin başarılı sonuçlar aldığını ayrıca savaş hukukunun da oluşmaya başladığını belirtir.[525]

Dönemimiz yazarlarının eserlerine aldıkları ve cihada izin veren ayetler:

"Haksızlığa uğratılarak kendilerine savaş açılan kimselerin karşı koyup savaşmasına izin verilmiştir. Allah onlara yardım etmeğe elbette Kadir'dir. Onlar haksız yere ve "Rabbimiz Allah'tır dediler diye yurtlarından çıkarılmışlardır. Allah insanların bir kısmını diğeriyle savmasaydı, manastırlar, kiliseler, havralar ve içinde Allah'ın adı çok anılan camiler yıkılıp giderdi. And olsun ki, Allah'a yardım edenlere O da yardım eder. Doğrusu Allah kuvvetlidir, güçlüdür."[526]

"Ey inananlar! Yakınınızda bulunan inkârcılarla savaşın; sizi kendilerine karşı sert bulsunlar. Bilin ki Allah, kendisine karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir."[527]

"Ey Peygamber! İnkârcılarla, ikiyüzlülerle savaş; onlara karşı sert davran. Varacakları yer cehennemdir, ne kötü dönüştür."[528]

"Size harb ilan edenlerle Allah yolunda muharebe ediniz."[529]

"Hürmetli aylar çıkınca, puta tabanları bulduğunuz yerde öldürün."[530]

---

524 M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 570; A. Refik, *Gazâvât,* s. 14-15.
525 A. Refik, *Gazâvât,* s. 14-15.
526 Hac, 22/39-40.
527 Tevbe,9/123.
528 Tevbe, 9/73.
529 Bakara, 2/191.
530 Tevbe, 9/5.

2.2.1. Bedir Savaşı

Mahmud Es'ad, Lütfullah Ahmed ve Mehmed Ziya, eserlerinde, Bedir Savaşı öncesi Hz. Muhammed'in bir kölgeliğe çekilerek duada bulunduğunu, kısa bir uykuya daldığını, gülümseyerek uyandığını ve "Ya Ebu Bekir müjde, işte Melekler, Cibril ile geldiler." diyerek zırhını giydiğini ve "Bu topluluk bozulacak ve sırtını dönüp kaçacaktır."[531] ayetini okuyarak dışarı çıktığını, eline bir avuç taş alıp "Yüzleri kara olsun." diyerek düşman üzerine attığını ifade eden bir rivayeti eserlerine aldıkları görülür.[532] Ahmed Refik, eserinde, bu durumu şu şekilde anlatır; "Hz. Muhammed, Bedir savaşının en şiddetli anında yerden bir avuç kum almış ve düşman askeri üzerine atmıştır. Bu taşların her birisi müşriklerin gözlerine ve burun deliklerine giderek fevkalade bir tesir yapmıştır."[533] Ahmed Hamdi, Peygamberimiz ve Müslümanlık isimli eserinde Bedir savaşını anlatırken Hz. Muhammed'in "Ya Rab! Bana vaat ettiğin yardımı ver" diye dua ettiğini ifade eder. Manevi güçlerin yardımından başka herhangi bir abartı veya olağanüstü bir anlatım yoktur.[534]

Mahmud Es'ad, eserinde, Ebu Cehil ve müşriklerin; "Ya Rab, iki gruptan birine, iki dinden iyi olanına yardım et" diye dua ettiklerini, hakikatte ise kendi aleyhlerine dua ettiklerini belirtmektedir. Mahmud Es'ad savaş esnada şiddetli bir rüzgârın çıktığını, göz gözü görmediğini, meleklerin beyaz atlara binmiş insan şeklinde göründüğüne dair bir rivayete yer vermektedir.[535]

Tâhirü'l-Mevlevî'nin eserinde ise özetle iki ordunun muharebede bulunduğunu Müslümanlardan 13, müşriklerden 70

---

531 Kamer, 54/45.
532 M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 596; Mehmed Ziya, *Siyer-i Nebî*, s. 77.
533 A. Refik, *Gazâvât*, s. 114.
534 A. Hamdi, *Peygamberimiz*, s. 52-53.
535 M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm* , s. 597.

kişinin öldüğünü, 70 kişinin de esir edildiğini ifade eder. Çok fazla detay ve abartılı bilgi yoktur.[536]

Lütfullah Ahmet ve Mehmed Ziya, eserlerinde, Bedir Savaşı öncesi Hz. Muhammed'in ashabı kiramı çağırarak istişarede bulunduğunu, "Cenab-ı Hak iki taifeden birini vaat etti" diyerek savaş başlamadan sonucu ilan ettiğini ve ashabın moralini en üst seviyeye getirmiş olduğunu ifade eden bir rivayete yer verirler.[537]

Yusuf Ziya, eserinde, Hz. Muhammed'in Bedir savaşında bir gölgeliğe çekilerek Allah'a duada bulunduğunu bunun sonucunda bir fırtınanın ortaya çıktığını ve bundan dolayı savaş esnasında düşmanın manevra kabiliyetinin kaybolduğunu, müşriklerin reislerinin öldürüldüğünü, Allah'ın yardımıyla Müslümanların galip geldiğini belirtmektedir.[538]

İncelediğimiz eserlerden Orta Zamanlar'da da Bedir Savaşı kısaca anlatılır. Ancak diğer yazarlar ile aralarında farklı bakış açıları mevcuttur. Şu ifadeler yer almaktadır; "Muhammed, Medine'ye yerleştikten ve az çok teşkilat yaptıktan sonra Mekke ile Suriye arasında gelip giden tüccar kervanlarına tecavüzlere başlamıştı. Hepsi Kureyş kabilesine mensup Suriyeye ticaret için gitmiş bir kervan, 70 kadar süvari ile Mekke'ye dönüyordu. Muhammed bunu haber aldı. Kervanın yanında ne kadar servet olduğunu ve kuvvetlerinin azlığını da öğrenmişti. Muhammed Müslümanları topladı. Onlara vaziyeti anlattı. Bu kervanı vurmak üzere Medine'den hareket olundu. Ebu Süfyan, Muhammed'in kendi üzerine yürümekte olduğunu öğrenince Mekke'ye Kureyşlilere haber salarak onları mallarını kurtarmağa davet etti. Bunun üzerine Mekke ahalisi silaha sarılarak bir sefer heyeti teşkil ettiler. Ebu Süfyan, Bedir'de pusuya uğramaktan kork-

536 Mevlevî, *Hazreti Peygamber*, s.24-25.
537 Mehmet Ziya, *Siyer-i Nebî*, s. 70.
538 Yusuf Ziya, *Peygamberimiz,* s. 150.

tuğu için bu mevkiden uzaklaştı. Yalnız ufak bir kuvveti Bedir kuyusuna yolladı. Bu sırada Kureyşlilerden bazıları su almak için kuyuya gelmişti. Muhammed'in gönderdiği kuvvetler bir köleyi esir aldılar. Başlangıçta bu kölenin Ebu Süfyan'ın kervanından olduğu zannediliyordu. Ancak Mekkeliler'in grubundan olduğu anlaşıldı. Bu köleden edinilen malumata göre Mekkeliler yaklaşık 900 kişilik bir gruptan oluşuyordu. Muhammed derhal hareket ederek kuyuyu muhafaza etti. Başka kuyuları doldurttu. Mekkeliler göründü çıkan savaşta Muhammed ve taraftarları üstün geldi. Muhammed bu savaşta çok cesurca davranmış, onun cesareti yanındakilerce hayretle karşılanmıştır. Askerlerini iyi yönetmiş daima sımsıkı durmalarını ve düşman hücümunda son ana kadar kılıç kullanmamalarını tembih etmiştir. Düşman saldırıya geçtiği zaman adeta bir ok yağmuru altında kalmıştır. Müslümanlar düzeni iyi korumuşlar ve savaşı kazanmışlardır. Savaştan sonra Muhammed yanında Ebu Bekir ile birlikte savaş alanını gezmiştir. Medine'ye dönüldüğü zaman Müslümanlar arasında ganimet taksimi yüzünden ihtilaf çıkmıştır. Muhammed bu ihtilafı teskin için Ganaim denilen ayetleri tebliğ etmiştir."[539]

Yukarıda da görüldüğü gibi Orta Zamanlar isimli eserde Hz. Muhammed'in savaşları ile ilgili olarak; "Muhammed, İslâm teşkilatına Medine'de başladı, orada İslâm cemaatinin siyasi ve askeri reisi oldu; Mekke müşriklerine karşı harp ilan etti."[540] şeklinde bir ifade yer almaktadır. Bu ifadelerden Hz. Muhammed'in Medine'ye giderek orada belli bir yönetim kurduğu ve sonra Mekke'ye karşı savaş ilan ettiği anlaşılıyor. Yusuf Ziya ise bunun tam tersi bir görüntü sergiliyor. Öncelikle Mekke'lilerin savaş hazırlığına başladığını, savaş ile ilgili gelen ayetlerin de savunma amaçlı olduğunu iddia ediyor.

539 *Orta Zamanlar*, s. 94.-95.
540 *Orta Zamanlar*, s. 93.

2.2.2. Uhud Savaşı

Mahmud Es'ad, Lütfullah Ahmed, Ahmed Refik, ve Mehmet Ziya, eserlerinde, Uhud Savaşı öncesi meydana gelen bir olayı şu şekilde anlatmaktadırlar; "Hz. Muhammed harp hazırlıkları ile ilgilendiği bir sırada Cuma gecesi bir rüya görür. Rüyasında bir sığırın boğazlandığını zülfikarın ucunun kırılarak bir kesik meydana geldiğini, sağlam bir zırh giydiğini görür. Ertesi sabah bu rüyayı ashabına anlatır. "Bu boğazlanan sığır ashabımdan bazıları şehit olacaktır, kılıcımın ucunun kırılarak bir kesik oluşması ehli beytimden birisi şehit olacağına alamettir. Bu zırh ise Medine-i Münevvere'dir" şeklinde bir tabirde bulunur. Bunun için Medine'yi savunmanın uygun olacağını belirtir. Ancak ashabtan özellikle de Bedir Savaşına katılamayan gençlerden bu şekil savaş tarzına tepki gelir, onlar gençliğin de verdiği heyecanla meydan savaşı yapmak isterler. İstişareden sonra meydan savaşı yapmaya karar verilir.[541]

Görüldüğü gibi Hz. Muhammed savaş öncesinde bir rüya görmüştür. Ancak rüya ile amel etmemiş tam tersine bir karar almıştır. Dönemimiz yazarlarından Mahmud Es'ad, Hz. Muhammed'in rüyasını sadık rüya olarak değerlendirmekte ve bunun ilahi bir işaret olduğunu kabul etmektedir. Ancak Hz. Muhammed'in rüya ile amel etmemesinin arkasında da hayırlı bir sonuç aramaktadır.[542] Mahmud Es'ad, Uhud Savaşında mağlubiyetin sebep ve hikmetlerini değerlendirirken: "Savaşın başında Cenab-ı Hakk'ın yardımı ile Müslümanlar zaferi elde etti. Düşman kaçmağa başladı. İkinci bir hata yapılmış ve zaferin elden çıkmasına sebep olmuştur. Rasul-ü Ekrem, okçuları Müslüman ordusunun muhafazası için münasip bir yere koymuş, ayrılmamaları için tembihte bulunmuştu. Ancak onlar bu emre

---

541 M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm* , s. 626; A. Refik, *Gazâvât,* s. 137-138; Mehmet Ziya, *Siyer-i Nebî*, s. 87.

542 Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 627.

uymadılar. Kazanılmak üzere olan bir savaş kaybedildi."[543] Görüldüğü gibi Mahmud Es'ad savaşın kazanılmasında tamamen ilahi yardımı ön planda tutarken kaybedilmesinde ise kişisel hataları ön plana çıkarmaktadır.

Mahmud Es'ad, eserinde, Ümmü Eymen'in Uhud Savaşında su dağıttığını ve yaralıları tedavi ettiğini de belirtir.[544]

Ahmed Refik, eserinde, Hz. Muhammed'in savaşlarında etkinlik gösteren kadınlardan da bahsetmektedir. Ümmü Umâre büyük bir cesaret ile Hz. Muhammed'i savunanlar arasında yer almıştır. Yine aynı şekilde Uhud Savaşında Yahudilerin de bulunduğunu ifade eder. Hatta Hz. Muhammed'in "Muhrik, Yahudilerin en hayırlısıdır" dediğini ifade eder.[545]

Ahmed Refik, eserinde, Hz. Muhammed'in ashabı tarafından nasıl sevildiğini ortaya koyan bir rivayete yer vermektedir. Buna göre; "Hz. Muhammed'in yoldaşları onu can siperhane korumuşlardır. Uhud Savaşı esnasında müşriklerden bir grup doğrudan Hz. Muhammed'i hedef almış ve onun bulunduğu tarafa hücum etmiştir. Hz. Ali derhal ortaya atılarak bu grubun liderini telef etmiştir. Bunun üzerine grup geri çekilmiştir. Ancak daha sonra tekrar saldıralar devam etmiş ashab Hz. Muhammed'i kendi canları pahasına korumuşlardır. Hz. Muhammed, Saad b. Ebi Vakkas'ın kardeşi tarafından yaralanmıştır"[546]

Yukarıda görüldüğü gibi Ahmed Refik, eserinde, Hz. Muhammed'in savaş esnasında yaralandığını ve ashabı tarafından korunduğunu ifade eder. Herhangi bir ilahi korumadan bahsetmemektedir.

Mahmud Es'ad da eserinde, Hz. Muhammed'in yaralanması ile ilgili olarak; "Utbe b. Ebû Vakkas attığı bir taş ile Rasulullah'ın

---

543 M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 642.
544 M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 380.
545 A. Refik, *Gazâvât*, s. 162-166.
546 A. Refik, *Gazâvât*, s. 161.

alt dudağını yardı. Alt çenesinin sağ tarafındaki rebaıyye dişini kırdı. Abdullah b. Kamie de mübarek yanağının üstünü yardı. Zırhının iki halkası kırılıp bu yarılan yere battı. Kamie kılıcıyla Rasulullah'a vurmuşsa da üzerinde iki zırh bulunduğundan tesiri olmadı. Lakin zırhın ağırlığından ve darbenin şiddetinden yanında bulunan ve Ebu Amir tarafından kazılan çukura düştü. Dizinin derisi yüzüldü... Rivayete göre İbnu Şihab ok ile Hz. Muhammed'in kolunu yaralamıştır."[547] şeklinde bir rivayet yer vermiştir.

Orta Zamanlar'da Uhud Savaşı ile ilgili olarak; "Savaş sonunda Muhammed perişan durumda idi. Yüzü şişmiş, alt dudağı morarmış, sarkmış ve kanamış idi. Evinin kapısının önünde yardım ile attan indi. İki kişinin omzuna dayanarak odasına girdi."[548] Şeklinde bir ifade kullanılır. İfadelerden anladığımız bir nokta Hz. Muhammed'in beşer oluşuna vurgu yapılmasıdır.

Tahiru'l Mevlevi, eserinde, Uhud Savaşı ile ilgili olarak çok özet ve sade bilgiler vermektedir. Mekkelilerin Bedir'in öcünü almak için 3000 kişilik ordu hazırladıklarını Uhud Dağı eteğinde savaşın meydana geldiğini ancak Hz. Muhammed'in yerleştirmiş olduğu okçuların 7'si hariç yerlerini terk etmeleri üzerine Müslümanların iki ateş arasında kaldıklarını ve Hz. Muhammed'in birkaç yerinden yaralandığını, Müslümanların 70 şehit verdiklerini, müşriklerden de 20-30 kişinin öldüğünü ifade eder.[549]

Ahmed Hamdi, eserinde, Hz. Muhammed'in Uhud Savaşında yaralandığını ve öyle olduğu halde Allah'a dua ettiğini ifade eder. Yaptığı dua sonucunda Müşriklerin kalplerine korku hâsıl olduğunu belirtmiştir. Savaş öncesinde herhangi

---

547 M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 634.
548 *Orta Zamanlar*, s. 99.
549 Mevlevî, *Hazreti Peygamber*, s. 26-27.

bir rüyadan bahsetmemektedir. Sadece Hz. Muhammed'e savunma savaşı yapması konusunda ilham geldiğini belirtmiştir.[550] Ahmed Hamdi'nin eserinde dikkat çeken nokta Uhud Savaşını anlattıktan sonra Kıssadan Hisse diye bir başlık atmış olması ve olaydan değişik dersler çıkarmasıdır.

2.2.3. Hendek Savaşı

Hendek Savaşında hendek kazımı esnasında Hz. Muhammed'in mübarek elleriyle çalıştığını belirten Ahmed Refik, Hz. Muhammed'in savaş esnasında yorulduğunu bunun için istirahat ettiğini ifade eder.[551] Mehmet Ziya da eserinde, Hz. Muhammed'in Hendek savaşı öncesi hendek kazımı esnasında teşvik olsun diye bizzat toprak taşıdığını ifade eder, ancak yorulma olayından bahsetmemektedir.[552] Ahmed Hamdi ise eserinde Hz. Muhammed'in Hendek kazımı esnasında çalıştığını ve mübarek elleriyle yanındakilerin çıkaramadıkları taşları künk ile parça parça ettiğini ifade eder.[553]

Mahmud Es'ad ve Mehmet Ziya, eserlerinde, hendek kazımını şu şeklide anlatırlar: "Selman Farisi'nin çok güçlü birisi ve on kişinin yaptığı işi yapabilirdi. Onun takımının bulunduğu alanda büyük bir kayaya tesadüf edildiğini külünklerin işlemez olduğunu bunun üzerine Selman'ın Hz. Muhammed'e haber verdiğini Hz. Muhammed'in gelerek "Bismillah" deyip taşa vurduğunu ve taşın üçte birinin kırıldığını ifade eder. Külüngün taşa temas ettiği esnada bir kıvılcım sıçradığını ve bu esnada Hz. Muhammed'in "Allahu Ekber, bana Yemen'in anahtarları verildi, şu saatte Sana'nın kapılarını görüyorum." dediğini, sonra tekrardan "Bismillah" diyerek külüngü vurduğunu, ka-

---

550 A. Hamdi, *Peygamberimiz,* s. 53-56.
551 A. Refik, *Gazâvât,* s. 182-193.
552 Mehmet Ziya, *Siyer-i Nebî,* s. 108.
553 A. Hamdi, *Peygamberimiz,* s. 59.

yanın üçte birinin daha koptuğunu ve bir kıvılcımın Şam tarafına doğru sıçradığını Hz. Muhammed'in "Allahu Ekber, bana Şam'ın anahtarları verildi, şu saate Şam'ın kırmızı köşklerini görüyorum" dediğini, aynı şekilde üçüncü vuruşunda kayanın kalan kısmının kırıldığını ve İran tarafına bir kıvılcım sıçradığını Hz. Muhammed'in "Allahu Ekber, bana Fars ikliminin anahtarları verildi. Şu saatte Medain Kisra'nın Beyaz köşklerini görüyorum"[554] Ahmed Hamdi de bu rivayeti eserine almış ve bunu bir mucize olarak değerlendirmiştir.[555]

Ahmed Hamdi, eserinde, Hendek Savaşı esnasında Hz. Muhammed'in Allah'a dua ettiğini ve ashabına "Allah bize yardım edecek" diye müjde verdiğini, ikindiden sonra düşman tarafına emsali görülmemiş bir fırtına çıktığını bunun sayesinde düşmanın çadırlarının uçurtma gibi havada uçtuğunu ve düşman ordusunun bundan çok korktuğunu ifade eder. [556] Görüldüğü gibi Ahmed Hamdi ilahi yardımdan bahsetmektedir.

Hz. Muhammed'in savaşlarda tutumu ile ilgili olarak tartışmaya değer bir konu da onun "Harb hiledir." sözüdür**.** Mahmud Es'ad, Ahmed Refik ve Mehmed Ziya, eserlerinde, Hendek savaşı esnasında düşman saflarından gelen bir şahsın izin alarak Hz. Muhammed'in karargâhına geldiğini, onun huzuruna çıkarak iman ettiğini, İslâm dinine hizmet için bir hile düşündüğünü söylediğini belirtmektedirler. Bunun üzerine Hz. Muhammed'in de "Harb bir çeşit hiledir, zaferin temini için bu gibi hilelere müracaat etmek her zaman gereklidir." buyurduğunu ifade ederler.[557]

---

[554] M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 682; Mehmet Ziya, *Siyer-i Nebî*, s. 108-109.
[555] A. Hamdi, *Peygamberimiz,* s. 59-60.
[556] A. Hamdi, *Peygamberimiz,* s. 61.
[557] M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 688; A. Refik, *Gazâvât,* s. 200-201; Mehmet Ziya, *Siyer-i Nebî*, s. 113-115.

Tâhirü'l-Mevlevî, eserinde, Hendek savaşını da çok özet ve abartısız bir şekilde anlatmaktadır.[558]

2.2.4. Hudeybiye Antlaşması

Mahmud Esad, eserinde, "Rasûl-ü Ekrem hazretleri rüyasında ashab-ı kiramıyla birlikte Mekke'ye gidip umre yaptıklarını ve Ka'be'nin anahtarını aldıklarını, ashab-ı kiramın kimi tıraş olup kiminin de saçını kırktırdığını görmüş ve aynen vaki olacağını haber vermişti. Ashab bu rü'yanın hükmünün o sene çıkacağını zannederek fevkalade sevindiler. Hazırlıklar yapılarak yola çıkıldı Zü'l-huleyfe'ye varınca öğle namazı eda edildikten sonra ihrama girildi. Keşif için öncü birlikler gönderilmişti. Keşifçiler geri döndükleri zaman Kureyş'in muharebe için hazırlandığını ve Halid b. Velid komutasında 250 atlının Gamim denilen yerde beklediğini söylediler. Hz. Muhammed durumu öğrenince ashabı ile istişare etti. Ashap "Kureyş'e yardıma gelenlerin yalnız kalan ailelerini basalım, o zaman geri dönmek zorunda kalırlar, biz de sadece Kureyş ile uğraşmış oluruz" dediler. Ebu Bekir ise "Ya Rasulallah siz Beytullah'ı ziyaret maksadıyla çıktınız. Maksadınız savaşmak değildi. Kâbe'ye yöneliniz. Bize engel olan olursa o zaman savaşırız." dedi. Hz. Muhammed bu görüşü doğru buldu. Hz. Muhammed "Allah'ın ismine güvenip yürüyün." dedi. Hudeybiye'ye varıldığı zaman Hz. Muhammed'in devesi Kavsa çöktü. Ashap devenin inadı tuttu dedi. Hz. Muhammed "Hayır, devenin inadı tutmadı, âdeti değildir. Fakat Fil'i Mekke'ye girmekten alıkoyan onu durdurdu." buyurdu. Bu arada Kureyş'e savaşma niyetinde olunmadığını bildirmek üzere elçi gönderildi. Arada elçiler gidip geldi. Hz. Osman elçi olarak Mekke'ye gönderilmişti. Dönmemesi ve öldürüldüğü ile ilgili haberlerin yayılması üzerine

---

558 Mevlevî, *Hazreti Peygamber*, s. 27.

Beyatü'r-Rıdvan olarak bilinen bir beyat yapıldı. Bu beyat ile Müslümanlar son nefeslerine kadar Hz. Muhammed ile beraber savaşacaklarına ve ondan asla ayrılmayacaklarına yemin ettiler. Bu beyat Kuryeşlileri korkuttu. Antlaşma yapmaya razı oldular. Süheyl b. Amr'ı Müslümanlara gönderdiler. Yapılan görüşmeler sonucunda Tavafın gelecek sene yapılması kararlaştırıldı. Süheyl "Sizden biri bize gelirse biz geri çevirmeyelim, ancak bizden birisi velisinin izni olmadan Müslüman olursa Mekke'ye geri gönderin" diyerek bir şart koştu. Ashabın karşı çıkmasına rağmen Hz. Muhammed bu şartı kabul etti. Hz. Ali antlaşmanın metnini yazmak için memur kılındı. Hz. Muhammed üst kısma *"Bismillâhirrahmenirrahim"* yaz deyince Süheyl buna itiraz etti. *"Bismike Allahümme"* yazılsın dedi. Mânâ itibari ile arasında fazla fark olmadığı için Hz. Muhammed bunu kabul etti. Sonra sulh metninin başına *"Ben Muhammed Rasulullahı'ın Süheyl b. Amr ile yaptığı sulh antlaşmasıdır"* yazdırdı. Süheyl, "Biz senin Rasulullah olduğunu tasdik etseydik seninle muharebeye kalkışırmıydık? Onun yerine babanın ismini yaz" dedi. Hz. Ali "Ben Rasulullah sözünü bozmam" dedi. Bunun üzerine Hz. Muhammed kendi mubarek eliyle bozup *"Muhammed b. Abdullah"* yazdı. Sonra on sene müddetle antlaşma yapıldığı yazıldı. Müslümanlar tavaf için geldiklerinde silahsız olacaklar ve üç günden fazla Mekke'de kalmayacaklardı." Mahmud Es'ad antlaşmanın önemini ve Müslümanlara kazandırdığı faydaları anlatmıştır. İslâm'a girenlerin sayısının antlaşmayı izleyen bir yıl içinde onaltı yıldır İslâma girenlerin sayısından fazla olduğunu ifade eder.[559] Orta Zamanlar'da da Hz. Muhammed'in gördüğü rüyaya ve Beyatü'r-Rıdvan'a değinilmeden olay anlatılmıştır.[560]

Hz. Muhammed'in diplamatik ve barış yanlısı bir kişi oldu-

---

[559] M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 712.
[560] *Orta Zamanlar*, s. 104.

ğunu gösteren ve İslâm'ın yayılması için uygun bir ortam sağlayan bu antlaşma İslâm Tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. Zaman Hz. Muhammed'i haklı çıkarmış her şey Müslümanların lehine olmuştur. Çok kısa bir zamanda Müslüman olanların sayısı artmış Mekke fethedilmiştir. Hz. Muhammed'in ileri görüşlülüğü bu antlaşma ile bir kez daha ortaya çıkmıştır.

Yusuf Ziya, bu antlaşma ile ilgili görüşünü eserinde şu şekilde ifade eder; "Mü'minler ile Kureyşliler arasında Hudeybiye antlaşması imzalanmıştı. Antlaşma maddeleri görünüş itibarı ile Müslümanların aleyhinde gibi görünse de sonuç itibarıyla Müslümanların lehine olmuştur. İslâm dinini daha rahat yayma imkânı ortaya çıkmıştır. Müslümanlar 3000 kuvvet toplayabiliyorlarken bir yıl içinde bu rakam 15000'ne çıkmıştır."[561] Benzer bir değerlendirmeyi Orta Zamanlar isimli eserde de bulabiliriz; Hudeybiye Anstlşması, Kureyşliler ile daha yakın ve samimi temasın mümkün olduğu, İslâm'ın daha kolay ve tesirli telkin edilebildiği bir fırsat meydana getirmişti. Halid b. Velid, Amr İbn As gibi büyük kumandanlar bu devrede Müslüman olmuşlardı. Hudeybiyede 1500 kişi var iken Mekke'nin fethinde 10.000 kişi bulunmuştur.[562]

Ahmed Hamdi Akseki'nin eserinde Hudeybiye Antlaşması şu şekilde anlatılmaktadır: Hz. Muhammed ve 1500 Müslüman, Mekke'ye gitmek üzere yola çıktı. Savaşma niyetinde olmadıkları için yanlarına ağır silah almadılar, sadece yolcu silahı olarak birer kılınç aldılar. Hudeybiye denilen yere gelindiğinde Hz. Muhammed'in devesi çöktü. Hz. Muhammed, "Allah bu hal ile bizim Mekke'ye gitmemize razı olmadı" dedi. Burada konakladılar. Suyu kurumuş bir kuyu vardı. Hz. Muhammed'in mucizesi ile bu kuyudan su fışkırmaya başladı. Hz. Muham-

---

[561] Yusuf Ziya, *Peygamberimiz,* s. 187-188.
[562] *Orta Zamanlar*, 104-105.

med harp niyeti ile gelmediğini Mekkelilere bildirmek üzere elçi olarak Hz. Osman'ın Mekke'ye gönderdi. Görüşmelerden sonra bir antlaşmaya varıldı. Antlaşma şu maddelerden oluşmaktaydı:

–Sulh müddeti on senedir. Bu müddet içinde hiçbir taraf diğerine tecavüz ve taarruz etmeyecek.

–Kabe'yi ziyaret etmek için Medine'den çıkarak Hudeybiye'ye gelen Müslümanlar, Kabeyi ziyaret etmeden geri dönecekler.

–İslâmdan Kureyş tarafına geçenler olursa kabul edilecek, fakat Kureyşten İslâm olanlar olursa geri iade edilecek.

Müslümanlar bu şartlardaki bir antlaşmanın Hz. Muhammed tarafından nasıl kabul edildiğine şaşıyorlar ve kızıyorlardı. "Biz bunu kabul etmeyelim, bunlarla muharebe edelim" diye ortaya atılanlar bile vardı. Fakat Hz. Muhammed sadece hali hazırı düşünmüyor, geleceği de planlıyordu. Aradan çok zaman geçmeden Mekkeliler, Hz. Muhammed'e müracaat ederek antlaşmanın üçüncü maddesinin iptalini istediler. Hz. Muhammed de kabul etti.[563]

2.2.5. Mekke'nin Fethi

Mekke'nin fethi, Mahmud Es'ad ve Ahmet Hamdi Akseki'nin eserinde şu şekilde anlatılır: Kureyşlilerin Hudeybiye antlaşmasının hükümlerine uymamaları üzerine Hz. Muhammed, onlara haber göndererek antlaşmanın gereğini yapmalarını istedi. Kureyşliler kabul etmedi ve Müslümanlara eziyet etmeye devam ettiler. Bunun üzerine Hz. Muhammed, Mekke'ye yürümek ve Mekke'yi müşriklerden almak için gizlice hazırlık yaptırdı. Hazırlıklardan sonra Ramazan ayının onuncu günü 10 000 askerle Medine'den yola çıktılar. Yolda katılanlarla top-

---

[563] A. Hamdi, *Peygamberimiz,* s. 64.

lam sayı 12 000 kişi oldu. Gece vakti Mekke'ye yakın bir yerde karargâhını kurdu. Ayrı ayrı binlerce ateş yaktırdı. Geceleyin bunu uzuktan gören Mekkeliler korkuya kapıldı. Ebû Süfyan yanına iki adam alarak bu kuvvetli ordunun kim olduğunu anlamak için yola çıktı. Ancak İslâm ordusuna yaklaşınca Müslüman askerler tarafından esir edildi. Hz. Muhammed'in yanına getirildi. Hz. Muhammed ile bir miktar konuştuktan sonra Ebû Süyfan, Müslüman oldu. Hz. Muhammed, Mescid-i Şerife sığınanların, kendi evinde oturanların, Ebû Süyfan ve Hâkim b. Hizam'ın evine girenlerin güvende olacakları haberini Mekke'ye gönderdi. İslâm ordusu Mekke'ye girdi. Ufak tefek çatışmalar hariç bir çarpışma olmadı.[564] Ahmed Hamdi Akseki'nin eserinde ek olarak: Hz. Muhammed kendisine eziyet eden Kureyşlilere karşı Peygambere mahsus bir büyüklük gösterek genel af ilan etti. Hz. Muhammed, kendisine ve sahâbelereine tüyler ürpertici işkenceler yapmış, Müslümanları kızgın kumların üzerine yatırarak göğüslerini dağlamış, en kıymetli sahâbelerin kanını akıtmış, ciğerini kemirmir bir kavim hakkında af ilan etmiş, onları serbest bırakmıştı. İsteyen Müslüman olacak isteyen kendi dininde kalacaktı. Hz. Muhammed, Kabe'yi yedi defa tavaf etti. Hz. Muhammed, elinde asası ile Kabe'ye girdi. "Hak geldi, batıl mahvoldu..." ayetini okudu.

Mahmud Es'ad'ın eserinde putların Hz. Muhammed'in emri ile kırıldığı belirtilirken Ahmed Hamdi Akseki'nin eserinde bu bir mucize olarak şu ifadeler ile anlatılır: "Bir işareti ile putların hepsi yıkıldı. Hz. Muhammed'in eli ve asası dokunmadan putları bir işareti ile yere indirmesi bir mucizedir."[565]

---

564 M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 788; A. Hamdi, *Peygamberimiz*, s. 69-70.
565 M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 788; A. Hamdi, *Peygamberimiz*, s. 69-70.

2.2.6. Huneyn Savaşı

Mahmud Es'ad'ın eserinde Huneyn Savaşı şu şekilde anlatılır: Hz. Muhammed, Hevâzin kabilesinin asker topladığını öğrenince hazırlık yaparak yola çıktı. Huneyn denilen mevkiye varıncı düşman tarafından pusuya düşen Müslüman askerleri geri çekilmeye ve dağılmaya başladılar. Bu bozgunun sebebi Müslümanların sayılarının çokluğundan dolayı gurur ile dikkatsiz davranmaları idi. Şu ayette de buna işaret vardır: *"And olsun ki Allah size bir çok yerlerde ve çokluğunuzun sizi böbürlendirdiği fakat bir faydası da olmadığı, yeryüzünün geniş olmasına rağmen size dar gelip de bozularak arkanıza döndüğünüz Huneyn gününde yardım etmişti."*[566] dağılmış olan Müslüman askerlerini gören Hz. Muhammed, atını düşman üzerine sürdü. Hz. Muhammed ve Hz. Abbas'ın çağrıları ile Müslümanlar toparlandı ve yeniden saldırıya geçti. Bu sırada Hz. Muhammed, "Şimdi fırının kızdığı zamandır" diyerek bir avuç toprak alarak düşman üzerine attı. Allah yardım etti ve düşman askeri bozularak dağıldı. Muharebe meydanında öldürülmüş bir kadın bulundu. Hz. Muhammed, bunu kimin yaptığnı sordu. Halid'in öldürdüğü söylendi. Bundan sonra savaşlarda kadın ve çocuk öldürmeyi yasak etti.[567]

Orta Zamanlar ve Ahmed Hamdi Akseki'nin eserinde Huneyn Savaşı şu şekilde anlatılır: Arabların büyük kabilelerinden Hevâzin kabilesi Müslümanlarla harp etmek üzere Huneyn denilen mevkide toplanmışlardı. 20 000 binden fazla asker toplamışlardı. Hz. Muhammed bunu haber alır almaz hemen hazırlanıp onların üzerine yürüdü. İlk saldırıda iyi noktalara yerleşmiş olan düşman askerleri Müslümanlar üzerine ok yağmuru başlattılar. Düşmana saldıran birlikler, geri çekilmek zorunda kaldı. Bu geri çekilmede İslâmı yeni kabul etmiş

---

566 Tevbe, 9/25.
567 M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 800.

olanların payı büyüktür. Müslüman askerlerinin psikolojik olarak yıkılması ve geri çekilmesi üzerine Hz. Muhammed atına binerek düşmanların üzerine yürüdü. Abbas'ın sesi gür olduğu için onu bağırttı ve kendisi de bağırdı. Geriye dönmekte olan Müslümanlar, Hz. Muhammed'in bu hücumunu görünce ona katıldılar ve onun yanında toplanarak düşmana hücüm ettiler. Düşman bozguna uğradı, altı bin kayıp verdi. Hz. Muhammed'in cesareti sayesinde bu savaş kazanıldı.[568]

2.3. Hıristiyanlarla İlişkiler

2.3.1. Mute Seferi

Mehmet Ziya, eserinde, Mute seferi esnasında cephede savaş devam ederken, Hz. Muhammed'in Medine'deki Mescid-i Şerifte ashab ile birlikte otururken Zeyd b. Haris'in şehit olduğunu söylediğini ve bir müddet sonra İbn Reveha'nın da şehit olduğunu haber verdiğini, bir müddet sonra Halid b. Velid'in sancağı aldığını ve fethin yerine getirildiğini haber verdiğini ifade eder.[569]

Ahmed Hamdi Akseki, eserinde Mute Savaşı esnasında Medine'de kalan Hz. Muhammed'in savaş esnasında vuku bulan olayları sanki görürmüş gibi izlediğini ve olup bitenleri ashaba haber verdiğini belirtir.[570]

2.3.2. Tebük Seferi

Tebük Seferi, Mahmud Es'ad'ın eserinde şu şekilde anlatılır: Hz. Muhammed bir tarafa sefer düzenleyeceği zaman, düşmanın bilgi almaması için maksadını gizli tutar sanki başka bir tarafa gidecekmiş gibi davranırdı. Ancak bu sefer sırasında hedefi doğrudan söyleyerek gizleme gereği duymadı. Roma-

---

568 *Orta Zamanlar*, s. 108; A. Hamdi, *Peygamberimiz,* s. 72.
569 Mehmet Ziya, *Siyer-i Nebî*, s. 140.
570 A. Hamdi, *Peygamberimiz,* s. 66.

lılar ile savaşmak için büyük bir ordu hazırlamaya başladı. Zenginlerden yardım talep etti. O mevsimde Medine'de kıtlık olduğundan herkes zor durumda idi. Yine de kendisine büyük yardımlar geldi. Kadınlar küpelerini, halhallarını orduya bağışladı. Zenginler malları ile yardımcı oldular. Hz. Ebu Bekir, malının hepsini Hz. Muhammed'e teslim etti. Hz. Ömer de malının yarısını verdi, diğer yarısını ailesine bıraktı. Hz. Osman, ticaret için Şam'a göndermek üzere bir kervan hazırlatmıştı. Onu tamamen Hz. Muhammed'e teslim etti. Abbas, Talha, Sa'd b. Ubade, Muhammed b. Mesleme ve Abdurrahman b. Avf da ellerinden gelen yardımı yaptılar.

Münafıklar savaşa katılmak istemiyorlardı, çeşitli bahanelerle izin aldılar. Hatta bir kısmı Süveylim adlı Yahudinin evinde toplanarak halkı savaştan alıkoyacak sözler söylüyorlardı. Hz. Muhammed bunu haber alınca Talha b. Ubeydullah'ı gönderip bu topluluğu dağıttı.

Ordu hareket etmeye başladı, münafıklardan bir kısım insanlar da ganimet arzusu ile orduya katılmıştı. Yolda Hz. Muhammed'in devesi kaybolunca "Muhammed peygamberlik iddiasında bulunur. Göklerden haber verir. Halbuki devesinin nerede olduğunu bilmez" dediler. Hz. Muhammed, "Vallahi Cenab-ı Hakk'ın bildirmediği bir şeyi ben bilemem. Onun bildirdiğini bilirim. Şimdi bana haber verildi. Deve filan vadide, yuları bir ağacın dalına ilişip kalmış, haydi getirin" dedi. Gidip deveyi getirdiler. Güç bela Tebük mevkiine varıldı. Yolda susuzluk ve açlık ile mücadele edildi. Azık olarak sadece hurma ve arpa vardı. Onlara da kurt düşmüştü. Tebük mevkiine gelindiğinde Rumlardan ve Araplardan hiç hareket yok idi. Medine'deyken gelen haberin aslı olmadığı anlaşıldı. Yirmi gün kadar kalındıktan sonra geri dönüldü.

Tebük dönüşü yolda münafıklar birleşerek Hz. Muhammed'e suikast düzenlemek istediler. Hz. Muhammed bundan haber

alınca dikkatli davranarak tuzağa düşmedi. Ertesi gün, Useyd b. Hudayr, ordudaki münafıkların hepsini idam ettirmek istedi. Ancak Hz. Muhammed "Mademki dilleriyle kelime-i şahadet getiriyorlar. Onlara taarruz caiz değildir. Bir de insanların "Muhammed düşmanına galip geldikten sonra yardım edenleri öldürmeğe çıktı" demelerini istemem" diye cevap verdi.[571]

Tebük Seferi, Orta Zamanlar isimli eserde de şu şekilde anlatılır: Bizans İmparatoru Herakliyus'un Arabistana karşı büyük bir harp hazırlığında olduğu haberine alan Muhammed, onun gelmesini beklemeden bir kuvvet hazırlamaya koyuldu. Müslümanları malları ve canları ile savaşa davet etti. Bu davet Müslümanlar arasında pek hoş karşılanmadı. Katılanlar olduğu gibi katılmayanlar da olmuştur. Hz. Ali de bunlardan birisidir. Hz. Muhammed'in bu seferi hazırlamasının asıl sebebi, Mekke'nin fethinden evvel, Mute havalisine Hz. Muhammed, 3000 kişilik bir ordu göndermişti. Bu kuvet, Bizansın himayesinde olan Gassani kuvvetleri tarafından mahvedildi. Muhammed, bunun intikamını da almak istiyordu. Tebük mevkiine varıldı, on gün kalında ancak düşman ile karşılaşılmadı, geriye dönüldü.[572]

3. Değerlendirme

İlk dönem kaynaklara bakıldığı zaman İbn Hişam'ın siyerinde Mescid-i Nebevi'nin yapılışı anlatılırken, Hz. Muhammed'in devesinin çöktüğü yere yapıldığını, Hz. Muhammed'in kendisinin de mescidin inşaatında çalıştığı belirtilir. Arsa bedelinin Hz. Ebu Bekir'e ödetmesi ile ilgili bir bilgi yoktur.[573] Arsanın bedelini Hz. Ebu Bekir'in ödemisi ile ilgili bilgi İbn Sa'd ve İbn Seyyidinnâs'ın eserlerinde geçmektedir.[574]

---

[571] M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 828.
[572] *Orta Zamanlar*, s. 110-111.
[573] İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, c. II, s. 119-120.
[574] İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, c. I, s. 205, İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-Eser*, c. I, s. 116.

İncelenen eserlerde, Mescid-i Nebevi'nin yapılışı ile ilgili verilen bilgiler yukarıda tasvir metodu ile ortaya konuldu. Mahmud Es'ad, Lütfullah Ahmed, Mehmet Ziya, Yusuf Ziya ve A. Hamdi Akseki'nin anlatımları İbn Sa'd ve İbn Seyyidinnâs'ın eserlerindeki anlatım ile paralellik arzetmektedir. İncelenen dönemdeki eserlerde meseleye farklı bir bakış açısının olmadığı görülmektedir.

Ashab-ı Suffe ile ilgili olarak ilk dönem kaynaklarda Buhârî'de nakledilen bir hadis mevcuttur. Ebu Hüreyre'nin naklettiği bu hadisten Ashab-ı Suffa'nın İslâmın konukları olduğu, sığınacak aileleri, malları ve üzerlerine giyecek elbiselerinin olmadığı anlaşılmaktadır.[575]

Çalışmada incelenen dönemdeki eserlerde Ashab-ı Suffe ile ilgili olarak farklı bir bilgi yoktur. Hadislerde, Hz. Muhammed'in Ashab-ı Suffe'ye yardım etmeyi teşvik ettiği, kendisinin de yardım ettiği belirtilmektedir. İncelenen eserlerde, Hz. Muhammed'in Ashab-ı Suffe'ye yardımları ile ilgili herhangi bir bilgi verilmediği görülür.

Ensar ile Muhacirler arasında meydana gelen kardeşlik sistemi ile ilgili İbn Hişam, İbn Sa'd, İbn Seyyidinnas ve İbn Kesir'in eserlerinde, Hz. Muhammed'in "Allah için ikişer ikişer kardeşleşin." sonra Hz. Ali'nin elini tutarak, "Bu benim kardeşimdir." dediği belirtilir. İbn Hişâm ve İbn Siyyidnnâs'ın eserlerinde kardeş olanların isimleri tek tek sayılmıştır. İbn Sa'd'ın eserinde Muhacir ile Ensar'ın bir birleri ile kardeş olduğu ve öldükten sonra bir birlerine varis oldukları, bu durumun daha sonra Enfal Suresi'nin 75. ayeti ile son bulduğu ifade edilir.[576]

---

[575] Buhârî, *Sahîh*, c. I, Salât 58, Hadis No: 91, s. 159; c. IV, Rikâk 17, Hadis No: 2469, s. 145; Tirmizî, *Sünen*, c. IV, Zühd 39, Hadis No:2368, s. 583.

[576] İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, c. II, s. 130-132; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, c. I, s. 204-205; İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-Eser*, c. I, s. 323; İbn Kesir, *el-Bidâye*, c. IV, s. 560.

Mahmud Es'ad, Hz. Ali'nin "Bana bir kardeş tayin etmediniz" demesi üzerine Hz. Muhammed'in "Ben senin kerdeşinim." dediğini ifade eder. Kaynaklarda ise İbn İshak, İbn Hişam, İbn Sa'd ve İbn Kesir'in anlatımında ise Hz. Ali'nin "Bana bir kardeş tayin etmediniz." sözüne yer verilmemiştir.

***

Hz. Muhammed'in Yahudiler ile ilişkileri ile ilgili olarak; Kur'an-ı Kerim ve ilk dönem kaynaklardaki anlatımlardan yola çıkarak incelenen dönemdeki eserlerdeki anlatımlar ile paralellik veya zıtlık var mı? Tesbitinin yapılması uygun olacaktır. Mekke ve Medine'de Yahudilerin mevcut olduğunu Kur'an-ı Kerim'deki ayetlerden[577] ve ilk dönem kaynaklardaki bilgilerden anlaşılmaktadır. Enfal suresinin 58. ayetinde *" Eğer bir topluluğun antlaşmaya hiyanet etmesinden korkarsan, sen de onlara karşı aynı şekilde davran..."*[578] buyrulmaktadır. Bu ifadelerden Hz. Muhammed'in Medine'deki topluluklar ile bir antlaşma yaptığı anlaşılmaktadır. Bu antlaşmanın detayları İbn Hişam'ın Siyer'inde anlatılmaktadır.[579]

Yahudilerin, Hz. Muhammed'e büyü yapması ile ilili olarak ilk dönem kaynaklarda şu rivayetler mevcuttur: Hz. Aişe'den gelen bir hadis şu şekildedir: *Nebî sallallahu aleyhi ve sellem'e sihir yapılmıştı. Hatta kendisi bazı işleri işlemediği halde yaptım sanırdı. Nihayet günün birinde tekrar tekrar dua etti. Sonra bana: - Ey Âişe, bilir misin? Allah, bana kendisinde şifam olan şeyi bildirdi. Bana iki kişi geldi. Bunlardan biri başucumda, öbürü de ayakucumda oturdu. Biri öbürüne: "Bu zatın hastalığı nedir?" diye sordu. O da: "Kendisine sihir yapılmıştır" diye cevap verdi. "Kim sihir yapmıştır?" diye sordu. Öbür Melek: "Lebid İbn-i A'sam!" diye cevap verdi. Sonra "Bu sihir ne ile yapılmıştır?" diye sordu. O da: "Bir tarak, saç ve*

---

[577] Müddesir, 31; Ankebut, 46; A'lâ, 18-19; Şuarâ, 192-197; Ahkâf, 10
[578] Enfal, 8/58.
[579] İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, c. II, s. 126-128.

sakal tarantısı, erkek hurmanın kurumuş çiçek kapçığı ile" diye cevap verdi. "Nerede yapılmıştır?" sorusuna da: "Zervan kuyusunda diye cevap verdi." Sonra Hz. Muhammed ashabından bazı kimseler ile kuyuya gitti. Sonra dönüp geldi. Geldiğinde bana: "- Ey Aişe! Kuyunun etrafındaki hurma ağacının uçları şeytan başları gibidir?" buyurdu. Bunun üzerine ben: "-Yâ Resûlallah! Siz o sihri çıkarıp çözdünüz mü?" diye sordum. Resûlullah: "- Hayır çıkarmadım. Çünkü Allah bana şifa verdi. Bir de o sihri çıkarıp çözmekle halk arasında sihir şerrinin şuyûundan endîşe ettim. Sonra kuyunun kapatılmasını emrettim" dedi.[580] İncelenen eserlerde Hz. Muhammed'e sihir yapılmasından bahseden sadece Mahmud Es'ad'dır. Buhari'de geçen bu hadisten yola çıkarak Mahmud Es'ad'ın bu şekilde bir anlatıma gittiği düşünülebilir.

***

Kaynuka Yahudilerinin sürülmesi ile ilgili olarak Mahmud Es'ad ve Lütfullah Ahmed'in eserlerinde, Yahudi zarrafın, bir Müslüman tarafından öldürülmesi sebep olarak belirtilmiştir. İlk dönem kaynakları incelediğimiz zaman İbn Hişam'ın Siyer'inde de sebep olarak bu olay zikredilmektedir.[581]

***

Nadiroğullarının sürülmesi ile ilgili olarak ilk dönem kaynaklarda şu şeklide anlatılır: Amr b. Ümeyye, Hz. Muhammed'in eman verdiği iki kişiyi yanlışlıkla öldürmüştü. Öldürülen şahısların diyetine Medine sözleşmesi gereği Nadiroğullarının da ortak olması gerekiyordu. Hz. Muhammed, yanına birkaç arkadaşını alarak Nadiroğullarını ziyarete gitti ve isteğini belirtti. Onlar öncelikle kabul etmiş gibi göründüler ancak Hz. Muhammed'e suikast planladılar. Durumu fark eten Hz. Muhammed hemen oradan uzaklaşarak Medine'ye geldi ve hazır-

---

580 Buhârî, *Sahîh*, c. III, Bed'u'l-Halk 11, Hadis No: 3095, s. 1192.
581 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, c. II, s. 457.

lıklara başladı. Nadiroğulları kuşatıldı. Kuşatma on beş gün sürdü. Bu sırada hücumların kolay olması için Nadiroğullarına ait hurma ağaçlarından bazıları kesildi. Medine'yi terk etmek şartı ile teslim oldular ve develerine yükleyebildikleri eşyaları ile birlikte Medine'yi terk etmelerine izin verildi.[582]

***

Kurayzaoğullarının Medine'den sürülmesi ile ilgil dönemimiz yazarlarından Mahmud Es'ad ve Lütfullah Ahmed'in eserlerinde verilen bilgiler kaynaklardaki bikgiler ile paralellik arzetmektedir.[583]

***

Dönemimiz yazarlarının Hayber'in fethi ile ilgili verdikleri bilgiler yukarıda tasvir edildi. Verilen bilgiler İbn Hişâm'ın Siyerindeki bilgiler ile paralellik arzetmektedir. Olay İbn Hişâm'da şu şekilde anlatılır: "Hayber Yahudileri, çevre kabileler ile birleşerek Medine üzerine hücum etmeye karar verdiler. Gatafan kabilesine giderek dört bin askerle onların desteğini de sağladılar. Hz. Muhammed bu durumu haber alınca hazırlıklara başladı. Hayber üzerine yürüdü. Hudeybiye antlaşması Hayber'in fethini kolaylaştırdı. Antlaşma maddeleri gereğince Mekke'nin Medine'ye saldırma riski ortadan kalkmış oluyordu. Müslüman ordusunda yaklaşık 1600 kişi mevcuttu. Ümmü Seleme, Safiye bnt. Abdülmuttalib ve Ümmü Eymen gibi kadanlar da yemek pişirmek, yaralıları tedavi etmek amacı ile orduya katıldılar. Hayber'de Yâkubî'ye göre 20 bin,[584] Vâkıdî'ye göre 10 bin düşman askeri mevcuttur. İslam ordusu geceleyin Hayber'e gelmesine rağmen saldırı için sabahı bekledi. Sabahleyin tarla-

---

[582] Vakidi, *Kitâbü'l-Kitâbü'l-Megâzî,* c. I, Beyrut, 1989, s. 363-383; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, c. III, s. 172-183; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, c. II, s. 53-55.

[583] İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, c. III, s. 221-240; Taberî, *Tarihu'l-Taberî*, c. II, s. 581-584.

[584] Vakıdi, *Kitâbü'l-Kitâbü'l-Megâzî,* c. II, s. 634; Yakûbî, Tarih, c. II, s. 56.

larına gitmek için çıkan Yahudiler, İslam ordusunu karşılarında görünce korkuya kapılarak kalelerine geri girdiler. Kuşatma başladı. Hayber, Nitât, Şıkk ve Ketîbe denilen üç bölgeden oluşuyordu. Bu bölgelerin her birinde hisarlar mevcuttu. Uzun ve meşakkatli bir kuşatmadan sonra burası fethedildi. Hayberin fethi esnasında Hz. Ali'nin büyük kahramanlıkları görüldü. Hz. Muhammed, toprağı işleme ve mahsülün yarısını vergi olarak vermek şartıyla Yahudilere topraklarını geri verdi."[585]

***

Bedir Savaşı ile ilgili olarak incelenen eserlerde dikkat çeken noktaları zikrettikten sonra bunların ilk dönem kaynaklarda ne şeklide yer bulduğunu incelemek uygun olacaktır. Dikkat çeken noktalar şunlardır:

–Hz. Muhammed bir kölgeliği çekinerek duada bulunmuş ve savaşın kendi lehlerine olacağını Müslümanlara haber vermiştir.

Hz. Muhammed'in kölgelikteki duası ile ilgili olarak: "Ya Rabbi! Kureyş, kibir ve gururla geldi. Sana meydan okuyor. Peygamberini yalanlıyor. Ya Rabbi! Peygabere yardım sözünü, bana da zafer vadini yerine getirmeni istiyorum. Allahım! sen bir avuç Müslümanı helak edersen sana ibadet eden bulunmayacaktır." dediği kaynaklarda belirtilir.[586]

–Hz. Muhammed, savaş esnasında yerden bir avuç toprak alarak düşman askerleri üzerine atmıştır, bu olay, düşmanın savaşma kabiliyetini büyük oranda düşürmüştür.

Kaynaklarda Hz. Muhammed'in yerden bir avuç çakıl alarak Kureyş'e döndüğü ve "Yüzler çirkinleşsin" dedikten sonra onlar attığı, sonra ashabına dönerek "Şiddeti arttırın" dediği,

---

585 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, c. III, s. 344-345.
586 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, c. II, s. 287; Taberî, *Tarihu'l-Taberî*, c. II, s. 441.

sonrasında hezimet olduğu ve Kureyş'in ileri gelenlerinin öldürüldüğü, pek çoğunun da esir edildiği belirtilir.[587]

–Savaş esnada şiddetli bir rüzgârın çıktığı, göz gözü görmediği, meleklerin beyaz atlara binmiş insan şeklinde göründüğü belirtilmiştir. Savaşın kazanılmasında ilahi yardım mevcuttur.

Ali İmran ve Enfal Surelerinde ilahi yardımdan bahsedilmektedir. *"And olsun ki, siz düşkün bir durumda iken, Bedir'de, Allah size yardım etmişti; Allah'tan sakının ki şükredebilesiniz. İnananlara: "Rabbinizin size gönderilmiş üç bin melekle yardım etmesi size yetmeyecek mi?" diyordun. Evet, eğer sabrederseniz, sakınırsanız ve onlar de hemen üzerinize gelirlerse Rabbiniz size, nişanlı beş bin melekle imdat edecektir."*[588] *"Rabbinizin yardımına sığınıyordunuz. O, "Ben size, birbiri peşinden bin melekle yardım ederim" diye cevap vermişti. Rabbin meleklere, "Ben sizinleyim, inananları destekleyin" diye vahyetti. "Ben inkar edenlerin kalplerine korku salacağım, artık onların boyunlarını vurun, parmaklarını doğrayın" dedi. Onları siz öldürmediniz fakat Allah öldürdü. Attığın zaman da sen atmamıştın, fakat Allah atmıştı. Allah bunu, inananları güzel bir imtihana tabi tutmak için yapmıştı. Doğrusu O işitir ve bilir."*[589] Kur'an-ı Kerimde, bu savaştan "ayırt etme günü" ve "iki topluluğun karşı karşıya geldiği gün" şeklinde bahsedilmektedir.[590] Müslümanların, kervanı ele geçirmek amacı ile yola çıktıkları,[591] Allah'ın iki topluluktan (Kervan veya Mekkeli düşman ordusu) birisini Müslümanlara vaat ettiği,[592] Müslümanların ayak bastıkları yeri kuvvetlendirmek için yağmur yağdırdığı ve daha başka yardımlarda bulunduğu[593] bildirilmektedir.

---

[587] İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, c. II, s. 290.
[588] Ali İmran, 3/123-124.
[589] Enfal, 8/9,12,17.
[590] Ali İmran, 3/41.
[591] Ali İmran, 3/5.
[592] Ali İmran, 3/8.
[593] Ali İmran, 3/11-17.

Ayetlerde belirtildiği gibi bir savaş ortamının olduğu, yağan yağmur ile Mekke ordusunun bulunduğu tarafın bataklık içinde kaldığı, Müslümanların tarafının ise yağmur ile sertleştiği kaynaklarda belirtilir.[594]

Enfal suresinin 42. ayetinde ilahi yardımdan bahsedilmiştir. *"Siz vadiye en yakın ve onlar da en uzak yamaçta idiler; kervanın süvarileri sizden daha aşağıdaydı. Savaş için buluşmak üzere sözleşmeye kalksaydınız, vaktini tayinde anlaşmazlığa düşerdiniz; fakat Allah mahvolan, apaçık belgeden ötürü mahvolsun, yaşayan da apaçık belgeden ötürü yaşasın diye olacak işi yaptı. Doğrusu Allah işitir ve bilir."*[595]

***

İncelenen eserlerde Uhud Savaşının dikkat çeken noktaları yukarıda tasvir metodu ile ortaya konuldu. Savaşın anlatımı esnasında dikkat çeken noktalar şunlardır: Hz. Muhammed, savaştan önce Cuma gecesi bir rüya görmüştür. Uhud Savaşına Müslümanların safında Ümmü Eymen gibi kadınlar da katılmıştır. Aynı şekilde Müşriklerin safında da Süfyan'ın karısı Hint gibi kadınlar mevcuttur. Müslümanlar savaş esnasında canları pahasına Hz. Muhammed'i korumuşlardır. Hz. Muhammed bu savaşta yaralanmıştır. Kaynaklara baktığımız zaman bu noktaların hepsinin mevcut olduğunu görürüz.[596] Dönemimiz yazarlarının eserlerinde farklı bir yaklaşım veya kaynaklardan sapma söz konusu değildir.

***

Hendek Savaşı ile ilgili olarak dikkat çeken konular şunlardır: Hendek kazımı esnasında Hz. Muhammed de çalışmıştır. Çalış-

---

594 Vakıdi, *Kitâbü'l-Kitâbü'l-Megâzî,* c. I, s. 53; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, c. II, s. 15; Taberi, *Tarihu'l-Taberi*, c. II, s. 439.

595 Enfal, 8/42.

596 Bkz. Vakıdi, *Kitâbü'l-Kitâbü'l-Megâzî,* c. I, s. 208; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, c. III, s. 66-67; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, c. II, s. 38; Taberî, *Tarihu'l-Taberî*, c. III, s. 499-533; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. II, s. 45.

ma esnasında hendekte çıkan büyük bir kayayı kırarken mucize görülmüştür.[597] Savaş esnasında da ilahi yardım sebebiyle büyük bir fırtına olmuş ve düşman askerlerinin kuşatma gücü büyük ölçüde zarar görmüştür. Hz. Muhammed bu savaşta "Harb hiledir." Sözünü söyleyerek hile yoluna başvurmuştur.[598]

Mahmud Es'ad, Mehmet Ziya ve Ahmed Hamdi Akseki, Hz. Muhammed'in hendek kazımı esnasında gösterdiği mucizeye yer verirken diğer yazarlar sadece hendek kazımında Hz. Muhammed'in çalıştığını belirtmişlerdir.

Ahmed Hamdi Akseki, savaş esnasında Hz. Muhammed'in duası üzerine bir fırtına çıktığını bunun sonucu olarak düşman çatırlarının uçup gittiklerini ve düşmanın zor durumda kaldığını ifade etmiştir. Ahmed Hamdi'nin bu anlatımına Ahzâb Suresinin 9. ayetinde işaret vardır. Buna göre "Ey inananlar! Allah'ın size olan nimetini anın; üzerinize ordular gelmişti. Biz de onların üzerine rüzgar ve göremediğiniz ordular göndermiştik. Allah, yaptıklarınızı görüyordu."[599] Ahmet Hamdi'nin eserini kaleme alırken Kur'an ayetlerini de göz önünde bulundurduğu görülür.

***

Dönemimiz yazarlarının Hudeybiye Antlaşması ile ilgili verdikleri bilgiler yukarıda tasvir metodu ile ortaya konuldu. Buna göre dikkat çeken noktalar şunlardır: Hz. Muhammed gördüğü bir rüya üzerine umre için Mekke'ye yönelmiştir.[600] Hudeybiye denilen bölgeye gelince devesi yere çökmüştür.

---

[597] İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, c. III, s. 228; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, c. IV, s. 83-84; Taberî, *Tarihu'l-Taberî*, c. III, s. 45-46; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. II, s. 179; İbn Kesir, *el-Bidâye*, c. IV, s. 99; Beyhaki, *Delâilü'n-Nübüvve*ü'n-Nübüvve, c. III, s. 415.

[598] Vakidi, *Kitâbü'l-Kitâbü'l-Megâzî,* c. II, s. 480; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, c. II, s. 229.

[599] Ahzâb, 33/9.

[600] İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, III, 336; Vakıdi, *Kitâbü'l-Megâzî,* c. II, s. 572.

Bunda bir hayır olduğunu anlayan Hz. Muhammed burada konaklamak istemiştir. Niyetlerinin barışçı olduğunu anlatmak için Mekke'ye elçi göndermiştir.[601] Müslümanların konakladığı yerde susuz bir kuyudan Hz. Muhammed'in mucizesi sonucu su fışkırmıştır.[602] Sonuçta bir antlaşmaya varılmıştır. Antlaşmanın maddeleri ilk edapta Müslümanların aleyhine gibi görünse sonuçta onların lehine olmuştur. Medine'ye geri dönüşte Fetih suresi nazil olmuştur.[603]

Dönemimiz yazarları ilk dönem kaynaklardaki rivayetlere paralel bir şekilde olayı eserlerinde anlatmışlardır. Hudeybiye mevkiinde konaklama esnasında kuru bir kuyudan su çıkarma mucizesi ile ilgili rivayeti Ahmed Hamdi Akseki'nin eserine aldığı görülür.

***

İnclenen eserlerde Mekke'nin fethi tasvir metodu ile yukarıda ortaya konuldu. Dikkat çeken noktalar şunlardır: Mekke kan dökülmeden barış yolu ile fethedilmiştir. Fetihten sonra genel af çıkarılmıştır. Kabede'ki putlar Hz. Muhammed'in işareti ile parçalanmıştır.

Kaynaklarda Mekke'nin barış yolu ile fethedildiği çok küçük çaplı çarpışmaların olduğu, fetihten sonra Hz. Muhammed'in genel af ilan ettiği belirtilir.

Putların parçalanması ile ilgili olarak Ahmed Hamdi Akseki, Hz. Muhammedin işareti ile parçalandığını belirtmiştir. Mahmud Es'ad ise Hz. Muhammed'in emri ile putların parçalan-

---

601 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, c. III, s. 324; Vâkıdî, *Kitâbü'l-Megâzî*, c. II, s. 587, Abdurrezzak, *Musannef*, c. V, s. 332, İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, c. II, s. 96, Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. IV, s. 323.

602 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, c. III, s. 324, Vâkıdî, *Kitâbü'l-Megâzî*, c. II, s. 587, İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, c. IV, s. 314,-315, Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. IV, s. 323.

603 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. III, s. 420.

dığını belirtmiştir. Ahmed Hamdi Akseki, bu olayı bir mucize olarak kabul etmektedir.

İbn Hişâm'ın eserinde Hz. Muhammed'in putların yıkılmasını emrettiği ve imha edildikleri belirtilmektedir.[604]

İbn Esir ve Kastallani'in eserinde Hz. Muhammed'in elindeki asası ile puta işaret ederek "Muhakkak Hak geldi, bâtıl zâil oldu." Dediğini ve putların yerlerine sabitlenmelerine rağmen Hz. Muhammed'in bu işareti ile yere düşerek parçalandağı ifade edilir.[605] İbn Esir, putların, Hz. Muhammed'in emri ile yerlerinden sökülüp parçalandığını söyleyenlerin de olduğunu belirtmiştir.

***

Huneyn Savaşı ile ilgili olarak dönemiz yazarlarının anlatımları yukarıda ortaya konuldu. Savaşın dikkat çeken noktaları şunlardır:

–Müslümanlar, sayılarının fazlalığından dolayı gurura kapılmış, önlem ve tedbir almaktan uzak halde iken saldırmışlar ve ilk çarpışmanın sonucunda bozguna uğramışlardır.

Kur'an-ı Kerim'deki şu ayette Huneyn Savaşına işaret vardır: *"And olsun ki Allah size bir çok yerlerde ve çokluğunuzun sizi böbürlendirdiği fakat bir faydası da olmadığı, yeryüzünün geniş olmasına rağmen size dar gelip de bozularak arkanıza döndüğünüz Huneyn gününde yardım etmişti."*[606]

–Hz. Muhammed, Müslümanların geri çekilmesini görünce atına binmiş ve düşman üzerine yürümüştür. Abbas da ona eşlik ederek gür sesi ile bağırmaya başlamıştır. Müslümanlar birer ikişer Hz. Muhammed'in etrafında tekrardan toplanarak hücuma geçmişler ve savaşı kazanmışlardır.

---

604 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, c. IV, s. 40.

605 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. II, s. 126-127; Kastallânî, *Mevâhib*, Çev. Şair Abdülbaki, s. 178.

606 Tevbe, 9/25.

İbn Hişam ve Taberi, Hz. Muhammed'in isteği üzerine Abbas'ın gür sesiyle dağılan Müslüman askerlere çağrı yaptığını belirtir.

–Savaş esnasında Hz. Muhammed, bir avuç toprak alarak düşman üzerine atmış ve Allah'ın yardımıyla savaş kazanılmıştır.

İbn Hişam, İbn İshak'dan onun da Cübeyr b. Mut'im'den naklettiği bir rivayete göre; "İnsanlar savaşırken siyah kilim giysiler gibi bir şeyler gördüm ki gökten geldiler ve bizimle düşman arasına düştüler. Baktım ki onlar siyah karıncalardır. Dağınık halde vadiyi doldurdular. Onların melekler olduğundan şüphe etmedim. Çok geçmeden Heâzin kabilesi hezimete uğradı."[607]

Taberi de Allah'ın meleklerini göndererek Müslümanlara yardımcı olduklarını, düşmanın toz toprak içinde kaldığını ifade etmektedir.[608]

Huneyn Savaşına bakış açısında dönemimiz yazarlarından Mahmud Es'ad ilahi yardımı ön planda tutarken Orta Zamanlar isimli eserde tamamen Hz. Muhammed'in cesareti ile savaşın kazanıldığını belirtilmektedir.

***

Mute Savaşı ile ilgili dönemimiz yazarlarının anlatımları yukarıda verildi. Dikkat çeken nokta şudur: Cephede savaş devam ederken Hz. Muhammed, Medine'de mescitte sanki savaşı canlı canlı görüyormuş gibi olup bitenleri haber vermiştir. Hz. Muhammed'in tayin ettiği komutanlar sırası ile şehit olmuştur.[609] Bu anlatım ilk dönem kaynaklardaki anlatıma paralellik arzetmektedir.[610]

---

607 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, c. IV, s. 87-88.

608 Taberi, *Tarih-i Taberî*, c. III, Çev. s. 274.

609 Sunalan, Sıddık, Hakan Öztürk, "Hz. Muhammed'in Hıristiyanlarla Yapmış Olduğu Diplomatik Münasebetlerin Evrensel Boyutu", *FÜİFD*, S. 12.2, Elazığ, 2007, s. 17.

610 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, c. IV, Beyrut, 1990, s. 11-12; Taberî, *Tarihu'l-*

IV. KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ

1. Şemâili

Mahmud Es'ad, Lütfullah Ahmed ve Ahmed Hamdi Aksekı'nin eserlerinde, Hz. Muhammed'in şemâili[611] şu şekilde tarif edilir: "Mübareğin cismi güzel, tüm azaları yerinde, endamı gayet uygun, alnı, göğsü, iki omuzlarının arası, avuçları geniş, boynu uzun, yakışıklı ve gümüş gibi saf, omuzları, pazıları, baldırları iri ve kalın, bilekleri uzun, parmakları uzunca, elleri, parmakları kalınca idi. Mübarek karnı göğsü ile beraber olup ileri doğru fırlamış değildi. Ayaklarının altı düz değil çukurdu. Orta boylu, iri kemikli, iri gövdeli, güçlü ve kuvvetliydi. Ne zayıf ne semiz belki ikisi ortası sıkı etli idi. Mübarekin cildi ise ipekten yumuşaktı. Kemali itidal üzere büyük başlı, hilal kaşlı, çekme burunlu idi. Kirpikleri uzun, gözleri kara ve güzeldi. İki kaşının arasında bir tımar vardı ki vakti azapta kabarık görünürdü. Yüzünün rengi ne beyaz, ne kara idi. İkisi ortası çok güzel nur yüzlü idi. Gözlerinin akında az kırmızılık vardı. Dişleri inci gibi dizili idi. Söz söylerken ön dişlerinden nur parlardı. Saçları ne kıvırcık ne düz idi. Saçlarını uzattığı zaman kulak memelerini örterdi. Sakalı sık ve tamdı, uzun değildi. Bir tutamdan fazlasını keserdi. Vefat ettikleri zaman, saçı sakalı henüz ağarmaya başlayıp, başında biraz ve sakalında yirmi kadar beyaz kıl vardı. Cismi nazif, kokusu latif idi. Koku sürünsün sürünmesin teni en güzel kokulardan daha güzel kokuyordu. Pek uzaktan işitir ve pek uzakları görürdü. Hareketi orta halli idi. Bir yere acele edip, sağa sola meyiletmez kararlı ve vakarlı bir şekilde süratli yürürdü. Güler yüzlü tatlı sözlü idi. Kimseye fena söz söylemezdi. Kimseye kötü muamelede bulunmaz, kimsenin sözünü kesmezdi. Mütevazı ve sakindi.

Taberî, c. III, s. 41.

611 Şemâil: Karakter, kişilik, huy, tabiat, iyi, hoş ve seçkin hususiyetler, tavır ve davranış anlamlarına gelen "Şimâl"'in çoğuludur. Bkz. İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, c. XI, s. 365-366.

Haşin ve hırçın değildi. Gülümsemesi tebessümdü. Onu ilk gören kimseyle hemen muhabbet kurardı. Akrabalarına fazlasıyla ikramda bulunurdu. Hizmetkârlarına çok iyi davranırdı. Kendisi ne yer ve giyerse onlara da onu yedirir ve giydirirdi. Her türlü medh ve senaya layıktı."[612]

Ahmed Refik, eserinde, Hz. Muhammed'in adaleti ile ilgili olarak Bedir savaşında esir alınanlar arasında amcası Abbas'ın da mevcut olduğunu, bağlandığı ipin biraz sıkı olmasından dolayı acı çektiğini ve ağladığını ifade eder. Bu durumun Hz. Muhammed'i çok üzdüğünü bunun üzerine ashâbın, Abbas'ın affı için ricada bulunduklarını ancak Hz. Muhammed'in bunu kabul etmediğini belirtir.[613]

Ahmed Hamdi, eserinde, Hz. Muhammed'in cesareti ile ilgili olarak; onun çok halim aynı zamanda da çok cesur birisi olduğunu belirtmiştir. Mekke'de müşrikler onun canına kast için suikast planları yaparlarken, Hz. Muhammed'in gece gündüz demeyip heryeri dolaşdığı ve İslâmı yaymaya çalıştığını, Uhud ve Huneyn savaşlarında da dağılmak üzere olan ordusunu, yaptığı cesurca hücumlarla topladığını ifade eder.[614]

Ahmed Hamdi, eserinde, "Zaten çocukluğundan beri her hali, her hareketi, kendisinin bambaşka ve çok büyük bir yaradılışta olduğunu gösteriyordu. Çocukluğu ve gençliği hep doğruluk ve dürüstlük içinde geçti. Ömründe bir defa de olsa yalan söylememiş, kimseyi aldatmamış, kimsenin kıl kadar hakkını üzerine geçirmemiş ve bu sebepten dolayı herkesin kalbini kazanmıştı."[615] ifadeleri ile Hz. Muhammed'in çocukluğundan itibaren iyi huylara sahip olduğunu belirtir.

---

[612] M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 388; L. Ahmed, *Hayat-ı Muhammed*, s. 85-86; A. Hamdi, *Peygamberimiz*, s. 83-84.
[613] A. Refik, *Gazavât-ı Celîle-i Peygamberî*, s. 121.
[614] A. Hamdi, *Peygamberimiz*, s. 91.
[615] A. Hamdi, *Askere Din Kitabı*, s. 51-52.

Hz. Muhammed'in şefkati ve merhameti ile ilgili olarak Yusuf Ziya, eserinde, Hz. Muhammed'in kendisine suikast maksadıyla gelenlerin niyetlerini anlaşılmış olmasına rağmen onları serbest bıraktığını belirtir. Buna ilaveten Yusuf Ziya, Hevâzin kabilesinden esir alınanları Hz. Muhammed'in serbest bıraktığını, bu ulvi hareket üzerine Hevâzin kabilesinin pek çoğunun kalbini kazanmış olduğunu ve bunların Müslüman olduklarını ifade eder.[616]

Yusuf Ziya, eserinde, Hz. Muhammed'in Mekke'nin fethi öncesi ve sonrasında Mekkelilere karşı davranışlarını şu şekilde anlatır; "Hz. Muhammed, Mekke'yi fethedince Hz. Hamza'nın katili Vahşi'yi ve onun kalbini çıkaran Hind'i dahi affetmiştir. Peygamberimizin kızını Mekke'den Medine'ye giderken yaralayarak vefat etmesine sebep olan Hibar b. Esved'i de affetmiştir. Fetih sırasında hiçbir ev yağma edilmemiştir. Hiçbir kadına hakaret edilmemiştir. Hz. Muhammed, Mekkelilere, Hz. Yusuf'un kardeşlerine söylediği sözü söylemiştir. Mekke'nin fethi öncesi yapılan hazırlıkları Mekelilere haber vermeye çalışan Hatib'i yakalamış, Mü'minlerin onu öldürmek istimelerine rağmen Hz. Muhmmed, Hatib'in Mekke'deki akrabalarının incinmesinden endişe ettiği için bu işe kalkıştığını öğrenince onu affetmiştir."[617]

Mahmud Esad, M. Ziya ve Yusuf Ziya, eserlerinde, Hz. Muhammed'in iyilik yapmayı sevdiğini ve akrabalarını gözettiğini belirtirler. Hz. Muhammed'in amcası Ebû Tâlib'in maddi olarak kötü duruma düşünce onun oğlu Ali'nin bakımını üstlendiğini ifade ederler.[618]

Hz. Muhammed ile ilgili olarak tartışılan bir başka konu da

---

616 Yusuf Ziya, *Peygamberimiz,* s. 210.
617 Yusuf Ziya, *Peygamberimiz,* s. 205-208.
618 M. Es'ad, *Tarih-i Din-i İslâm*, s. 393; Mehmet Ziya, *Siyer-i Nebî*, s. 18; Yusuf Ziya, *Peygamberimiz,* s. 41.

onun kılıç yoluyla İslâm dinini yaydığı ve savaşçı bir peygamber olduğudur. Bu konu ile ilgili olarak Yusuf Ziya, eserinde, Hz. Muhammed'in sadece zor durumlarda kaldığı zaman savaştığını onun tek amacının İslâm dinini yaymak olduğunu ifade eder.[619]

2. Evlilikleri

Hz. Muhammed'in kişilik özellikleri ile ilgili tartışılan algılamaların en önemlilerinden birisi de onun çok sayıda evlilik yapmasıdır. Batılı yazarlar tarafından bu durum, tarihsel arka planı yok sayılarak bir saldırı unsuru olarak kullanılmış ve Hz. Muhammed şehvet düşkünü birisi olarak tanıtılmaya çalışılmıştır. İncelenen dönemdeki yazarların Hz. Muhammed'in evliliklerine bakış açısı nasıldı? Savunmacı mı? Yoksa tarafsız bir şekilde olayları değerlendirmişler mi? sorularına cevap bulmak için öncelikle tasvir metodu ile olaya bakış açılarını belirlemek gerekir.

Yusuf Ziya, eserinde, Hz. Muhammed'in Beni Mustalik kabilesi reisi Haris'in kızı ile evliliğini şu şekilde açıklamaktadır; Arap toplumunda akrabalık bağının büyük bir önemi vardır. Bir kabileye mensup olan bir fert diğer bir kabileden kız alırsa iki kabile arasında bir bağ meydana gelir, akraba sayılırlardı. Bu unsur İslâmiyet'in ilk yıllarında bilhassa Müslümanlara müttefik kabileler kazanmak veya peygamberle akraba olmaya nail olmak ve himayeye girmek gibi faideler temin etti. Bu doğrultuda Hayber vakıasından sonra Yahudilerin hıyaneti sonucunda öldürülmeleri gerekiyordu. Fakat Hayber reisinin kızı Hz. Muhammed'in zevceleri arasına girince, Hz. Muhammed'in akrabası olan bir kavim katl edilemez denilerek ashap sakinleştirildi.[620]

---

619 Yusuf Ziya, *Peygamberimiz,* s. 176.
620 Yusuf Ziya, *Peygamberimiz,* s. 167.

İncelenen dönemde Hz. Muhammed'in evliliklerini anlatan müstakil bir çalışma mevcuttur. Ebu Rıdvan Mustafa Sadık Vicdanî, *Hz. Muhammed Niçin Çok Evlendi?* İsimli bir çalışma yapmıştır. Sadık Vicdanî, Hz. Muhammed'in çok evlenmesini eleştirenler ile ilgili olarak Hz. Muhammed'in dönemindeki sosyal-kültürel şartları bilmeden, Hz. Muhammed'in evliliklerinin geri planındaki sebepleri anlamadan değerlendirmenin yanlış olacağını ifade eder.[621]

Sadık Vicdanî, kitabında, Hz. Muhammed'in Sevde ile evliliğinden başlayarak olayları sosyal ve psikolojik olarak değerlendirmeye tabi tutar. Sadık Vicdanî, Sevde ile evliliğin geri planındaki sebepleri açıklamaya çalışır. Buna göre; o dönemde Müslümanların sayısının az olması, çoğunluğunun sıkıntıda olması, kendi ailelerinin iaşelerini zor karşılar durumda olmaları sebebi ile Sevde gibi dul bir bayana ilgi olmayacağını ve bu kadının sıkıntı, darlık içinde kalacağını belirtir. İşte böyle bir ortamda Hz. Muhammed'in onu nikâhına aldığını ifade eder. Doktor'a bu konu ile ilgili görüşünü sorar Doktor da "Halisane bir koruma" olarak değerlendirir.[622] İsmail Fennî de eserinde, Hz. Muhammed'in Sevde ile evliliğini anlatırken Sevde'nin yaşlı bir kadın olduğunu, Hz. Muhammed'in Hatice'nin vefatından sonra bu kadınla evlendiğini ve yine dört yıl gibi bir süre ikinci bir evlilik yapmadığını ifade eder.[623]

Sadık Vicdanî daha sonra eserinde, Ömerü'l-Faruk'un kerimesi Hafsa, Zeyneb bnt Huzeymetü'l-Hilaliyye, Ümmü Seleme (Hind), Zeyneb bnt Cahş, Cüveyriye, Ümmü Habibe (Remle) ile Hz. Muhammed'in evliliği kısaca anlatır. Sadece Zeyneb bnt Cahş ile evliliği tasfsilatlı şekilde anlatmak üzere daha sonra bırakır. Hz. Muhammed'in Ümmü Habibe ile evliliğini şu şekilde

---

621 Vicdanî, *Hz. Muhammed Niçin Çok Evlendi?*, s. 3.
622 Vicdanî, *Hz. Muhammed Niçin Çok Evlendi?*, s. 33.
623 Fennî, *İzâle-i Şukûk*, s. 59.

anlatır: Habeşistan'da zor durumda olan Ümmü Habibe'nin Allah'ın lütuf ve merhametine sığınarak uyuduğunu ve "Ya Ümmü'l-Müminin" nidası ile uyandığını, gördüğü rüyanın etki ve tesirinde kalan Ümmü Habibe'nin daha sonra Hz. Muhammed'in evlenme teklifi kendisine ulaşınca hemen sevinçle kabul ettiğini nikâhlarını da Necaşi'nin kıydığını ifade eder. [624]

Sadık Vicdanî, eserinde, Hz. Muhammed'in evliliklerin meydana geliş şekillerini anlattıktan sonra Doktor'a görüşlerini sorar. Doktor bunların hepsinin bir birinden yüksek âlicenaplıklarla vuku bulduğunu ifade eder.

Sadık Vicdanî daha sonra eserinde, Hz. Muhammed'in onuncu zevcesi Safiye ile olan evliliğini anlatır. Safiye bnt Huyey (d. h. 611- ö. h. 671), Yahudi kabilesi Beni Nadir'den Huyey b. Ahtab'ın kızıdır. Hz. Harun'un nesebindendir. Sadık Vicdanî bu evliliğin sebebi olarak şunları zikretmektedir:

–Hz. Harun'un soyundan gelen bu hatunu esir olarak bırakmamak ve onu büyük cetlerinden daha yüksek bir peygamberin zevceliğine, mü'minlerin annesi mertebesine yükseltmek.

–Muhammed ve Muhammedilik aleyhinde çok inatçı olan Yahudilere karşı "Bakınız! Ben sizin reislerinizden birisinin kızıyla evlendim. Aramızda sıhriyet peyda oldu. Artık kininizden vazgeçin. Hidayet yoluna gelin." mesajını iletmek.

Vicdanî, eserinde, Safiye ile evliliğin hicretin yedinci senesinde Hz. Muhammed 60 yaşanda iken gerçekleştiğini ifade eder ve Doktor'a bu evlilik ile ilgili görüşünü sorar. Doktor, "Müdebbirane ve alicenabane" olarak nitelendirir.[625]

Haris el-Hilaliye'nin kızı Meymune, Hz. Muhammed'in 11. eşidir. Sadık Vicdanî, eserinde, Meymune ile evliliği anlatırken, Hz. Muhammed'in o dönemde dul kadınları nikâhına alarak on-

---

[624] Vicdanî, *Hz. Muhammed Niçin Çok Evlendi?*, s. 40-41.
[625] Vicdanî, *Hz. Muhammed Niçin Çok Evlendi?*, s. 44-46.

lara "Müminlerin annesi" olma şerefini sunduğunu, kadınların pek çoğunun bu şerefe nail olmak istediklerini, hatta bazılarının sadece zifaf gerçekleşmeden Hz. Muhammed'in nikâhı altında olmayı bile yeterli gördüklerini ifade eder. Vicdanî, eserinde, Meymune'nin de bu arzuda olduğunu ve Hz. Mahammed'in amcası Abbas'dan yardım istediğini, Abbas'ın devreye girmesi ile Hz. Muhammed'in de kendisi açısından çok saygın bir yeri olan amcasının ricasını kıramadığını belirtir.[626] Doktor ise bu evliliği "akrabaperverane" olarak nitelendirir.

Sadık Vicdanî, kitabında, Hz. Muhammed'in eşleri ile ilgili bazı siyer kitaplarında 15 kadar kadından bahsedildiğini ancak bunlar için "Zevce-i medhulün biha" denilmediğini, bu kadınların kimisi ile sadece nişan, kimisi ile zivaf olmadan nikâh, bazılarının sadece talep olduğunu ifade eder. Bunlardan Esma'nın özel bir yeri olduğunu ifade eden Vicdanî, Esma'nın Hz. Muhammed'in eşi olmaktan dolayı o kadar çok sevindiğini ve bu sevinçten dolayı zifaftan önce vefat ettiğini belirtir.[627]

Sadık Vicdanî, eserinde, Hz. Muhammed'in Zeyneb bnt. Cahş ile olan evliliğini; Kur'an-ı Kerim'in İslâmiyet'ten önce Araplar arasında yayılmış olan bazı adetleri kaldırması bağlamında değerlendirir.[628] Sadık Vicdanî, Zeyneb bnt. Cahş ile Zeyd'in evliliğin sebepleri olarak şu maddeleri sıralamaktadır:

–Zeyd'i yetmiş yaşındaki bir zevcenin, Ümmü Eymen'in tatmin edemeyeceği bir beşeri hacetin tazyikinden kurtarmak.

–Halk arasında övünme vesilesi yapılan eşraf, asilzade gibi kendini farklı görme düşüncesine peygamberane bir darbe indirmek.

–Mü'minler arasındaki kardeşlik binasını temelini atmak.

---

626 Vicdanî, *Hz. Muhammed Niçin Çok Evlendi?*, s. 47-48.
627 Vicdanî, *Hz. Muhammed Niçin Çok Evlendi?*, s. 54-55.
628 Vicdanî, *Hz. Muhammed Niçin Çok Evlendi?*, s. 56.

–İnsanların hayvanlar gibi alınıp satılan bir meta olmak için değil, aksine yüksek bir maksatla yaratıldıklarını, esarete düşerek köle sıfatını bir müddet taşımakla o insânî seviyeyi kaybetmiş sayılamayacaklarını anlatmak ve bu anlatışa, Zeyd'in nasiyesindeki o kölelik damgasının bıraktığı şaibeyi silerek başlamak.

–Faziletin ve şerefin asalette ve nesepte değil, aklıda ve edepte bulunabileceğini telkin etmek.

–Zeyneb'teki nefsanî gururu izale etmek suretiyle ona yüksek bir kadınlık kabiliyeti vermek.

Sadık Vicdanî, eserinde, Zeyd ile Zeyneb'in evliliğini bu sebeplerle açıkladıktan sonra boşanmasını ise şu şekilde anlatmaktadır: " Bu evlilik iki tarafa da saadet getirmemişti. Zeyd, müsellem olan yüksek ahlakıyla Zeyneb'i kendisine cezp edemiyor, Zeyneb'in ana evinden birlikte getirdiği kerahiyeti ortadan kaldıramıyordu. Evlerinden saadet oldukça uzaktı. Nefretle karışık bir hoşnutsuzluk, bir geçimsizlik hüküm sürüyordu. Zeyd ara sıra Hz. Muhammed'e gelerek sıkıntı verici halini münasip bir dille peygambere anlatıyordu. Hz. Muhammed de hüsni muaşerete çalışmak ve alışmak nasihatinde bulunuyordu. Zeyd ne yaptıysa Zeyneb'i hüsn-i muaşerete yatıramayınca artık ayrılmanın zaruretini ima eden ifadelerle şikâyetler arzına başlamış olacak ki, işte o zaman Hz. Muhammed; "Sen bir köle idin. Biz azad ettik. Seni evlad ittihaz eyledik. Allah da İslâm nimetiyle in'am etti. Zeyneb ile nikâhınızı ben kıydım. Sakın onu boşayayım deme. Allahtan kork tenbihinde bulunmuştu... Görüldüğü gibi Hz. Muhammed, Zeyd'e boşanmaması doğrultusunda tavsiyede bulunmuştur. Aksi takdirde en fazla Hz. Muhammed üzülecekti. Çünkü bu izdivacı meydana gelmesini Hz. Muhammed sağlamıştı."

Sadık Vicdanî, Zeyd ile Zeyneb'in evliliğini eserinde, yukarıdaki şeklide anlatmakta ve açıklamaktadır. Boşanma olayında

ise Zeyd'in Zeyneb'i boşadığını ve Zeyneb'in babasının evine gittiğini belirtir. Sadık Vicdanî'nin boşanma ile ilgili değerlendirmesini şu şekildedir:

–Hz. Muhammed ashabından birisinin evine gittiği zaman, kapının açılmayan bir köşesine çekilir ve üç kez selam verdikten sonra, gir izni alırsa öyle girerdi. Özellikle bu konuda hassas davranırdı. Eğer o gidişinde Zeyd evde yok idiyse ve Ümmü Eymen ile Zeyneb kapıyı açmışlarsa, muhtemelen üzerlerini düzeltip, kendilerine çekidüzen verdikten sonra kapıyı açmışlardır. Hz. Muhammed de Zeyd'in evde bulunmadığını öğrenince eve girmeyerek gitmiştir. Zeyneb'i açık saçık görmek, izin istemeden kapıyı açıp içeriye girmek anlamına gelir ki, bu ayak takımından kimselerin hareketidir. Bu Hz. Muhammed'in onaylayacağı veya yapacağı bir iş değildir.

–Zeyneb, Hz. Muhammed'in yabancısı değil, halasının kızıdır. Hiç şüphe yok ki doğduğundan evlendiği güne kadar Hz. Muhammed, Zeyneb'i yüzlerce defa görmüştür. Bu sürede Hz. Muhammed cezbe kapılmamışta o gün mü kapılmıştır.

–Zeyneb, Hz. Muhammed'in kalbinde bir incizab uyandıracak güzellikte olsaydı, Zeyd ile evliliğinden önce Hz. Muhammed'e niyetini belli eder ve onunla evlenirdi.

–Zeyd'in Hz. Muhammed'e gelerek "İsterseniz Zeyneb'i boşayayım da siz alınız" demesi bayağı bir uydurmadır. Çünkü o dönemde evlatlığın boşamış olduğu karısı, onu evladlığa kabul edene (babalığına) haramdı. Bu adet, henüz nesh ve iptal edilmemişti. Bunu herkesten daha çok bilen Zeyd, Hz. Muhammed'e gider de nasıl "Ben Zeyneb'i boşayayım da siz alınız" teklifinde bulunabilir?

Sadık Vicdanî, eserinde, Hz. Muhammed'in şu üç sebepten dolayı Zeyneb'i düşünmek zorunda olduğuğunu ifade eder:

Birincisi; Karabet.

İkincisi: Zeyneb ile Zeyd'in evliliğini kendisinin yaptırması.

Üçüncüsü: Ümmetinin hepsine şefkat nazarıyla bakan himayyetkar bir peygamber oluşudur.

Bunun sonucunde Hz. Muhammed, Zeyneb'i zor şartlarda bırakmamak için ne yapması gerektiğini düşünmüş olmalıdır. İddet müddeti tamam olur olmaz Zeyneb'i evlendirmeye ihtiyaç vardı. Kime kabul ettirmeliydi? Bu bir sorun teşkil ediyordu. Çünkü Zeyneb, Zeyd gibi halken ve hulken güzel bir adamla geçinemememişti."

Kur'an-ı Kerim'de evlilik sınırının dört kadın olmasıve Hz. Muhammed'in ise dörtten daha fazla kadınla evlenmesini ise Sadık Vicdanî, eserinde şu şekilde değerlendirir: "Kur'an'ın bu emrinin Hz. Muhammed'in risaletinin son senelerinde nazil olduğunu, bu noktadan sonra da bıraktığı zaman Müslümanlardan hiç kimse bu kadınlar ile evlenemezdi. Çünkü bunlar "Müminler'in annesi" [629] konumunda idiler."[630]

İsmail Fennî, Dozy'e yazdığı reddiyesinde Dozy'nin görüşlerini değerlendirirken Hz. Muhammed'in Zeynep bnt Cahş ile evlenmesini geniş geniş anlatır.

İsmail Fennî, Dozy'nin anlatımını eserine aldıktan sonra, İslâm âlimlerinin konu ve olayda geçen ayetler ile ilgili görüş ve yorumlarını şu şekilde değerlendirir:

Kadı Beyzavi; Hz. Muhammed'in Zeyneb'i gördüğü vakitte, Zeyneb'in ona tesir etmesi ile "Kalbleri çeviren Allah'ı tesbih ederim" dediğini ifade etmiş ve bunu niçin dediğini şu şekilde açıklamıştır; Hz. Muhammed'in kalbinde gizlediği şey; şayet Zeyd, Zeyneb'i boşarsa onu nikâh etmektir veya onu Zeyd'in boşamasını murad etmektir.[631]

---

629 *"Müminlerin, Peygamberî kendi nefislerinden çok sevmeleri gerekir; onun eşleri onların anneleridir; akraba olanlar, miras hususunda, Allah'ın Kitabında birbirlerine müminler ve Muhâcirlerden daha yakındırlar. Dostlarınıza yapacağınız uygun bir vasiyet bunun dışındadır. Bu Kitapta yazılı bulunmaktadır"* Bkz. Ahzab, 33/6.

630 Vicdanî, *Hz. Muhammed Niçin Çok Evlendi?*, s. 58-59.

631 Fennî, *İzâle-i Şukûk*, s. 54.

Keşşaf ise; kalbinin Zeyneb'e taalukudur demiş, bazıları; Zeyd'in ondan ayrılması, diğer bazıları; Zeyd'in onu boşayacağını ve kendisinin nikâhlayacağını bilmesidir demiştir.[632]

Kadı İyaz; Hz. Muhammed'in " Bir nebi için hain gözler yahut göz hiyaneti yoktur." Buyurduğunu ifade eder. Şu halde onun için hiyanet-i kalp nasıl tasvir olunabilir? Zeyd hakkında nazil olan ayetin manası nedir? Diye sorular sorar ve konu ile ilgili görüşlere yer verir buna göre: Kadı İyaz bu konuda en sahih rivayetin tefsir ehlinin görüşleri olduğunu ifade eder. Zeynel Abidin; "Cenab-ı Allah resulüne Zeyneb'in kendi zevceleri arasına dâhil olacağını bildirmişti. Zeyd, Zeyneb'ten şikâyet edince ona "Zevceni tut ve Allah'tan kork" dedi. Cenab-ı Allah ayeti kerimede onun gizlediği şeyi meydana çıkardığını beyan buyurmuştur. Meydana çıkan şey evvelce kendisine haber verilen izdivaçtır. Katade; " Hz. Muhammed'in kalbinde Zeyd'in Zeyneb'i boşaması arzusu olsa idi, bu büyük günah ve kendisine layık bir iş olmazdı. Bu tür bir olay takva ehli kimselere bile layık görülmeyen bir şey iken Peygamber efendimiz buna nasıl layık görülebilir? Kuşeyri; Abdülkerim b. Havazin'nin "Bu sözü söyleyen büyük bir cürette bulunmuş ve aleyhisselat efendimiz hakkında cehaletini göstermiş olur." Zeyneb kendisinin halazadesi idi, kadınların tesettür etmedikleri zamanlarda Zeyneb'i çokca görmüştü ve onu Zeyd'e kendisi tezvic etmişti. Onu gördü de çok hoşlandı nasıl denilebilir? Bu olayın hikmeti evladlıkların boşadıkları zevcelerin eşleri ile evlenme yolunu açarak, bir sıkıntıyı giderme hikmeti mevcuttur.[633]

İsmail Fennî, " "Sen muhakkak büyük ahlak üzeresin" buyrulmuş olan bir zat-ı kudsiyi bizim kendi nefsimize kıyas etmemiz büyük bir cüret ve hata olur. Peygamber efendimizin

---

632 Fennî, *İzâle-i Şukûk*, s. 54.
633 Fennî, *İzâle-i Şukûk*, s. 56.

on bir evliliği kadın sevgisinden ziyade şefkat hissi, insaniyet veyahut bir hikmet veya siyaset gereği idi. İslâm uğrunda emekleri geçen sahabeleri onurlandırmak için onlarla akrabalık bağı kurmak için evlilikler yapmıştır."[634] Şeklinde bir ifade ile Hz. Muhammed'in evliliklerinin geri planındaki sebepler ile ilgili görüşünü ortaya koymaktadır.

İsmail Fennî, Hz. Muhammed'in Zeyneb'e kendisini Zeyd ile evlendireceğini söylediği zaman Zeyneb'in "Ya Rasulullah! Halakızının kızını kölenize mi münasip görüyorsunuz?" diyerek darılmış, kardeşi Abdullah'ın da Zeyneb'i Zeyd'e verme taraftarı olmadığını belirtmiştir.

İsmail Fennî, Hz. Muhammed'in bir gün Âişe'nin yanında iken ayet geldiğini ve kendisine geldiği zaman "Zeyneb'in evine gitsinler ve ona söylesinler ki; Allah kendisini bana zevce olarak verdi." dediğini ifade eder.[635]

İsmail Fennî, Hz. Muhammed'in Zeyneb ile evliliğinin şehvet sonucu olmadığını açıklamak için Hz. Hatice ile evliliğini anlatmış ve Hz. Muhammed'in 50 yaşına kadar Hz. Hatice'den başka kimse ile evlenmediğini belirtmiştir.

İsmail Fennî, Cenab-ı Allah'ın cahiliyeden kalan bir geleneği ortadan kaldırmak maksadı ile ayetleri indirdiğini, Hz. Muhammed'in de bu noktada ümmete örnek olmak için süratle hareket ettiğini ifade eder.[636]

İsmail Fennî, Hz. Muhammed'in Zeyd yokkan evine gittiğini orada Zeyneb'i görüp beğendiğini anlatan rivayet ile ilgili olarak da Ebubekir b. El-Arabî'nin bu rivayetin sahih olmadığını, bunu nakil edenlerin nübüvvet makamını hakkıyla takdir edemediklerini söylediğini ifade eder.[637]

---

634 Fennî, *İzâle-i Şukûk*, s. 58.
635 Fennî, *İzâle-i Şukûk*, s. 51-52.
636 Fennî, *İzâle-i Şukûk*, s. 67.
637 Fennî, *İzâle-i Şukûk*, s. 69.

Hz. Muhammed'in çok evlenmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkan tartışmalardan birisi de onun 30 kişi kuvvetinde olduğu ve şehvet gücünün nur olduğu meselesidir. Vicdanî, nur algısını, "Mealimü'l-Yakin'den inceleyerek açıklamaya çalışır. Bu eserde, Taberani ve Katade'den rivayetler ile Hz. Muhammed'in bir gecede 11 hatununu da ziyaret ettiği, 30 kişi gücünde olduğu türünden rivayetleri değerlendirilmiştir. Vicdanî, Mevahib-i Ledüniye'de yer alan bir riayete yer verir. Buna göre; "Fahri Âlem Hazretleri sair hatunları ile birer gece yatardı. Hz. Âişe ile iki gece yatardı. Aslı bu idi ki, ümmül müminin Sevde binti Zem'a pîr oldu dahi kendi nöbetini Hz. Âişe'ye bağışladı. Resulullah hazretlerinin Hz. Âişe'yi sevdiğini bilirdi..." Vicdanî her gece bir zevcesiyle birleşme fikrini herkesin kabul edebileceğini ancak bir gecede 11 zevce ile birleşmenin akla ve mantığa uygun olmadığını ifade eder.[638]

3. Değerlendirme

İncelenen eserlerde Hz. Muhammed'in kişilik özellikleri ile ilgili olarak aktarılan bilgiler yukarıda tasvir metodu ile ortaya konuldu. Hadis kaynaklarında Hz. Muhammed'in şemaili şu şekilde tanımlanır:

Hz. Muhammed çok uzun boylu olmadığı gibi, vücut azaları birbirine girmiş kısa boylu da değildir. Orta boylu bir insandır. Saçları ne kıvırcık ne düzdür, dalgalıdır. Şişman ve yuvarlak yüzlü değildir. Bir tarafa dönünce sadece başını çevirmez bütün vücudunu çevirirdi. Yürüyünce, yamaçtan iniyormuşcasına öne meyilederek yürürdü. İki omuzu arasında peygamberlik mührü vardı. İnsanların en iyi kalplisi, en şecaatlisi ve en doğru sözlüsü idi. O ahlakça herkesten yüce, muaşere yönüyle de en geçimlisi idi. Onu aniden gören ondan heybet duyardı. Onu

---

638 Vicdanî, *Hz. Muhammed Niçin Çok Evlendi?*, s. 124-127.

vasfeden şöyle derdi: "Ben ne O'ndan önce, ne de O'ndan sonra O'nun gibisini görmedim." Hz. Peygamber çabuk konuşmazdı; her işitenin anlayacağı şekilde teker teker konuşurdu.[639]

"Hz. Aişe anlatıyor: "Resulullah konuşurken ağır ağır konuşurdu. Öyle ki, biri çıkıp, kelimeleri saymak istese sayardı. O, sözü sizin gibi peş peşe getirmezdi."[640]

Hz. Muhammed'in cesareti ile ilgili olarak da Medine'de bir sesten dolayı herkesin korkuya kapıldığı anda O'nun sesin kaynağını herkesten önce öğrenmek için o tarafa gittiği ve olayı herkesten önce anlayarak boynunda kılıçla geri döndüğü de kaynaklarda belirtilmektedir.[641]

Hz. Muhammed'in çocuklara karşı şefkat ve merhameti ile ilgili olarak da O'nun kendisini karşılamaya gelen çocukların yanaklrını bir bir okşadığı ile ilgili anlatımlar da kaynaklarda mevcuttur.[642]

Yukarıda görüldüğü gibi incelenen eserlerde Hz. Muhammed'in şemâili ile ilgili verilen bilgiler hadis kaynaklarında yer alan bigiler ile parelellik arzetmektedir.

***

Hz. Muhammed'in çok evliliği her zaman tartışma konusu olmuştur. Oryantalistlerin pek çoğu onu şehvet düşkünü olarak değerlendirmişlerdir. Konu ile ilgili olarak dönemimiz yazarlarının görüşlerini yukarıda tasvir metodu ile ortaya koyduk.

İncelenen dönemdeki eserlerde Hz. Muhammed'in çok ev-

---

639 Hz. Muhammed'in şemaili ile ilgili geniş bilgi için bkz. Tirmizî, *Sünen*, c. V, s. 583-733, Bab 1-75, Hadis No: 3605-3956.

640 Buhârî, *Sahîh*, c. II, Menâkıb 23, Hadis No: 1522, s. 468; Müslim, *Sahîh*, c. IV, Fezailü's-Sahabe 35, Hadis No: 2493, s. 1940; Tirmizî, *Sünen*, c. V, Menâkıb 9, Hadis No: 3639, s. 600.; Ebû Dâvud, *Sünen*, c. XI, İlim 7, Hadis No: 3656, s. 53.

641 Buhârî, *Sahîh*, c. X, Cihad 24, Hadis No: 2820, s. 234; Müslim, *Sahîh*, c. IV, Fezâil 11, Hadis No: 2307, s. 1802-1803; Tirmizî, *Sünen*, c. IV, Cihad 14, Hadis No: 1685, s. 198.

642 Müslim, *Sahîh*, c. IV, Fezail 21, Hadis No: 2329, s. 1814.

liliğinin sebepleri olarak gösterilen unsurları şu şekilde maddelendirilebilir:

–Akrabalık yoluyla kan dökülmesini engellemek ve İslam'ı diğer din mensupları arasında da yaymak.

–Müslümanların sayısının az olması, çoğunluğunun sıkıntıda olması, kendi ailelerinin iaşelerini zor karşılar durumda olmaları sebebi ile Sevde gibi yaşlı ve bakıma muhtaç kadınların koruma altına alınması.

–Dul kadınların "Müminlerin annesi" olma şerefine ulaşmak istemeleri ve Hz. Muhammed'in de bu imkânı onlara vermesi.

–İslâmiyet'ten önce Araplar arasında yayılmış olan bazı adetlerin kaldırılması.

–Halk arasında övünme vesilesi yapılan eşraf, asilzade gibi kendini farklı görme düşüncesine peygamberane bir darbe indirmek.

Yusuf Ziya, M. Sadık Vicdanî ve İsmail Fennî, eserlerinde, özellikle Zeyneb bnt Cahş ile olan evliliği üzerinde durdukları görülür.

SONUÇ

İncelenen dönemde karşılaşılan Hz. Muhammed tasavvurlarını şu şekilde sınıflandırabiliriz. Mahmud Es'ad, Lütfullah Ahmed, Aksekili Mustafa Hakkı ve Ahmed Hamdi Akseki'nin Hz. Muhammed'in hayatını anlatırken ilk dönem kaynaklarda yer alan rivayetlerden, kendilerince uygun gördüklerini eserlerine aldıkları görülür. Bazı zamanlarda seçmeci yaklaşarak rivayetlerden istediklerini, bazen de iki farklı anlatımdaki rivayetleri eserlerine almışlar ve değerlendirmeyi okuyucuya bırakmışlardır. Klasik siyer yazıcılığının dışana çakamadıkları görülür. Eserlerini kaleme alırken tarih tenkidindenden uzak, rivayetçi ve koleksiyoncu bir tarzda kitaplarını meydana getirdikleri görülür.

Garpçı olarak tanınan Kılıçzâde Hakkı'nın hurafe ve masallardan uzak, sade ve anlaşılır bir siyer yazmanın gereğine vurgu yaptığı görülür. Kendisi bir siyer yazmamış ancak mevcut yazılmış eserlerden belli konuları tenkit ederek, nasıl siyer yazılması gerektiğini ortaya koymaya çalışmıştır. Pozitivist bir bakış açısı ile Hz. Muhammed'in hayatı ile ilgili rivayetleri değerlendirir.

Abdülbaki Gölpınarlı, Yusuf Ziya ve Mehmet Ziya'nın eserleri ders kitabı mahiyetinde yazılmıştır. Bunun için eserlerin mahiyeti, müfredat programlarına uygun bir tarzda hedef kit-

le gözetilerek oluşturulmuştur. Müfredat programlarındaki amaçlar doğrultusunda Hz. Muhammed'in ahlaki özellikleri ön planda tutulmuştur. Onun hayatındaki bütün zorluklara rağmen yılmadığı ve büyük işler yaptığı belirtilmiştir.

İsmail Fenni'nin eseri reddiye tarzında yazıldığı için karşıt fikirler çürütülmeye çalışılmıştır. Savunmacı bir yaklaşımla olaylara tek taraflı bakıldığı görülür.

Türk Tarih Tetkik Cemiyeti tarafından yazılan Tarih II, Orta Zamanlar isimli kitap ise tamamen tarafsız olarak yazılmaya çalışılmıştır. Batı etkisi görülmektedir. *"Tarihçinin din, dil, ırk vb. unsurların etkisinde kalmaması gerekir. Çünkü Müslüman bir kimsenin Hz. Muhammed ile ilgili yazdıkları herhangi bir inanca sahip olmayan birisi tarafından okunduğu zaman kabul görmez. Tamamen pozitivist, doğa kanunlarına uygun yazılması gerekir."* Bu fikirler doğrultusunda kaleme alınmıştır. Ancak kitabın önsözü dikkatli okunursa kitabın daha başlangıcında taraf olduğu görülür. *"1000 yıldan fazla süren İslamlık-Hıristiyanlık davalarının doğurduğu husumet duygusu ile mutaassıp müverrihler bu davalarda asırlarca İslamlığın pişdarlığını yapan Türklerin tarihini kan ve ateş maceralarından ibaret göstermeğe savaştılar..." "Türk Tarihinin, inkâr edilmiş ve unutturulmuş simasını ve mahiyetini, bütün hakikatleriyle meydana çıkarabilmek..."* Bu ifadelerden de anlaşıldığı üzere din duygusundan uzak ancak milliyetçi duygulara sahip bir amaçla yazılmıştır. Sonuç itibarı ile çalışma tam objektif olmamıştır.

Ahmed Refik Altınay ve Sadık Vicdani'nin eserleri ise konu ağırlıklıdır. Ahmed Refik, kitabını, sadece Hz. Muhammed'in savaşları ile sınırlı tutmuştur. Sadık Vicdanî de Hz. Muhammed'in evliliklerini konu edinmişlerdir.

Mustafa Taki'nin eseri ise tasavvufî tarzda yazılmıştır. "Nur-ı Muhammedi" olarak isimlendirilen anlayışı çalışmasına konu edinmiştir. Bu konuda bulabildiği tüm rivayetleri eserine almıştır. Doğruluğu veya olabilirliğini tartışmamıştır. Her olayın Hz.

Muhammed için hak olabileceği görüşüne sahiptir. Geçmişte yaşamış peygamber veya din kurucuları ile ilgili anlatılan efsanevi tarzdaki rivayetlerden etkilenme söz konusu olduğu görülür.

İncelenen dönemdeki eserlerin çoğunluğunda, Hz. Muhammed'in babası Abdullah'ın yakışıklı ve iyi bir insan olduğu fikri müşterek kanaattir. Bizim için dikkat çeken en önemli unsur ise Abdullah'ın alnındaki "nur"'dur. Bu anlayışı Mustafa Takî, Aksekili Mustafa Hakkı, Lütfullah Ahmed ve Ahmed Hamdi eserlerine almışlardır. Mustafa Takî'nin Hz. Muhammed'in şeceresindeki erkeklerin hepsinde bu nurun mevcut olduğunu ve Hz. Âdem'e kadar uzandığını kabul ettiğini görmekteyiz. Mustafa Takî, bu nurun nesilden nesile geçtiğini, erkeğin alnındaki nurun hanımının hamile kalması ile ona geçtiğini ve doğan çocuk ile de çocuğa aktarıldığını belirtmektedir. Mustafa Takî, Hz. Muhammed'in Hz. Âdem'e kadar uzanan silsilesinde herkesin alnında bir nur olduğunu ve bu nurun görenleri cezbettiğini ifade eder. Bu nurun en son Hz. Muhammed'in babasının alnında göründüğünü ve annesi hamile kaldığı zaman nurun annesine geçtiğini ve çocuğun doğumu ile de Hz. Muhammed'in alnında görüldüğünü belirtir. Lütfullah Ahmed ise hem Abdullah'ın alnındaki nuru eserine almış hem de ayriyeten Hicaz kâhinlerinin bu kişiyi son peygamberin babası olarak tanıdıklarını ifade etmiştir. Taki'nin kitabında, Hz. Muhammed'in nesebi konusunda aşırı yüceltmeci yaklaşımın bir yansıması görülmektedir.

Çalışma esnasında, az kullanılan veya pek fazla tartışma konusu yapılmayan bir algıya daha rastladık. O da Hz. Muhammed'in ve onun soyundan olan kişilerin duası ve bereketiyle hacetlerinin görüleceği düşüncesinde olan Arapların yağmur duasında ve değişik afetlerde bu kişilerden faydalanmalarıdır. Bu konu ile ilgili rivayeti dönemimiz yazarlarından Lütfullah

Ahmed ve Mahmud Es'ad'ın eserlerine aldığını gördük. İncelediğimiz eserlerin diğerlerinde bu tür bir rivayete rastlamadık. Mekke'de 577 yılında meydana gelen bir kuraklıkta Abdülmuttalib, Hz. Muhammed'i gökyüzüne doğru kaldırarak; "Bu çocuğun hakkı için bize yardımcı ol, devamlı yağan bir yardım eyle" demiş ve az bir zaman sonra şiddetli bir yağmur yağmaya başlamıştır. Yusuf Ziya da bu rivayeti eserine almamış ancak Abdülmuttalib'in faziletlerini anlatırken Kureyşliler'in yağmur duasına çıktıkları zaman Abdülmuttalib'i de yanlarına almak istediklerini belirtmiştir.

Dikkat çeken bir başka nokta ise; Aksekili Mustafa Hakkı ve Yusuf Ziya'nın Hz. Muhammed'in atalarının putlara tapmadığını savunmalarıdır. Abdülmuttalib'in şarap içmediğini, Hira'da ibadette bulunduğunu, çocuklarına kötülük yapmayı yasakladığını ifade ederler. Kılıçzâde ise bunların tam tersine Abdülmuttalib'in o dönemde toplumun geneli gibi putlara taptığını ifade eder.

İncelediğimiz eserlerde dikkat çeken bir unsur da Hz. Muhammed'in Mukaddes kitaplarda müjdelenme meselesidir. Mahmud Es'ad, Lütfullah Ahmed, Yusuf Ziya, Ahmed Hamdi ve İsmail Fennî bu konu ile ilgili ayrıntılı inceleme ve tetkiklerde bulunmuşlardır. Genel kanaat Hz. Muhammed'in İncil ve Tevratta pek çok ayette müjdelenmiş olduğudur. Kur'an-ı Kerim'de de bunun delilleri vardır şeklindedir.

Bir diğer konu da Hz. Muhammed'in hangi yılda doğduğu meselesidir. Mehmet Ziya, Lütfullah Ahmed, Yusuf Ziya, Mahmud Es'ad, Ahmed Hamdi Akseki ve Aksekili Mustafa Hakkı'nın müşterek kanaati Hz. Muhammed'in Fil yılı içinde doğduğu şeklindedir.

Kitaplarda, ele alınan önemli konulardan biri de; Hz. Muhammed'in doğum anında olağanüstü olayların meydana gelmesidir. Mecusi ateşinin sönmesi, putların yüzüstü devrilmesi,

dünyanın her tarafını nur kaplaması, Hz. Muhammed'in annesi Âmine'nin nurlar içinde kalması, bu nurun kuvvetli ışığı ile pek çok şeyler görmüş olması, melekleri ve hurileri temaşa eylemesi gibi olaylar ile ilgili rivayetler dönemimiz yazarların bazılarının eserlerinde yer almıştır. Bu konuda iki yaklaşım mevcuttur. Kılıçzâde olaylara tabiat kuralları dâhilinde bakmakta ve akılcı düşünerek Hz. Muhammed'in tam bir beşer olduğunu ve doğumunun da çocukluğunun da diğer çocuklardan farkı olmadığını belirtmektedir. Kılıçzâde, Hz. Muhammed'in diğer çocuklara hiçbir şekilde benzemediğini, hızlı şekilde büyüdüğünü, iki aylık iken emeklemeğe başladığını, üç aylık iken ayağa kalktığını, dört aylık iken duvara tutunarak yürüdüğünü, beş aylık iken ayağı üzerinde kendi kendine yürüdüğünü, dokuz aylık iken fasih bir şekilde konuştuğunu, onuncu ayda ok atmaya başladığını ve yaşını tamamlayınca güçlü kuvvetli iri kemikli bir babayiğit oluğunu anlatan rivayetleri ele alarak şu şekilde değerlendirmiştir:

Kılıçzâde, hapşırmak ya da tıksırmanın doğal olduğunu ancak konuşmanın tekrar ve eğitim gerektiren bir fiil olması dolayısıyla çocuğun bir eğitim almadan konuşmasının doğru olmadığını ifade eder. Parmaktan süt çıkmasının tabiata aykırı olduğunu, parmaktan ancak kan akabileceğini, maksadın Hz. Muhammed'i doyurmak ise bunlara ihtiyaç olmadığını ifade eder. En kuvvetli çocuğun bile 8-9 aylık iken yürümeye başladığını ve anne, baba gibi kelimeleri konuşabildiğini söyleyen Kılıçzâde, koşmak, konuşmak hele hele ok atmak gibi fiillerin bir hayli zaman sonra gerçekleşebileceğini belirtir. Kılıçzâde, Hz. Muhammed'e gayri tabi olayların atfedilmesinin bir faydasının olmadığı ve bunların onu yükseltmediği görüşündedir. Onun büyüklüğünün kâmil bir insan olmasından kaynaklandığını ifade eder. Kılıçzâde, Hz. Muhammed'in çocukken beşiğinde aya doğru elini uzatmasının, onu tutmaya çalışmasının gayet doğal bir olay olduğunu, hatta

bunun çocuğu eğlendirebileceğini ancak ayın çocuğa doğru yaklaşmasının onu korkutacağını ve bunun tabi bir olay olmadığını ifade eder.

Mustafa Takî ise Kılıçzâde'nin eleştirdiği tüm bu olaylar ile ilgili rivayetleri eserine almıştır. Ahmed Hamdi Akseki ve Lütfullah Ahmed ise özet olarak benzer rivayetleri eserlerine almışlardır.

Mustafa Takî, Hz. Muhammed doğduğu zaman Kâbe'de üç gün üç gece zelzele olduğunu belirten rivayeti eserine almıştır. Yine Mustafa Takî, Hz. Muhammed doğduğu zaman bir Yahudinin "Kızılyıldız doğdu, her ne zaman bu yıldız doğarsa herhalde bir peygamber gelir. Hâlbuki Muhammed aleyhisselamdan başka gelecek bir peygamber kalmadı" dediğini ifade eden rivayeti de eserine almıştır.

Ahmed Hamdi Akseki de Hz. Muhammed'in doğumundan önce dünyada meydana gelen olaylar ile ilgili olarak bir takım örnekler vermektedir. Öncelikle Fil olayını anlatmış daha sonra Sava gölünün battığını, Semave vadisinde suların kabardığını, bin seneden beri sönmeyen Mecusilerin ateşinin söndüğünü, kisranın sarayının ön dört sutununun yıkıldığını, Mecusilerin Kaazi'l-Kuzat'ının rüyasında bir alay sert ve serkeş develerin Dicle nehrini geçerek İran bölgesine dağıldıklarını anlatmıştır. Ahmed Hamdi Akseki bu olayları doğrudan Hz. Muhammed'in doğumu ile ilişkilendirmemiştir. Lütfullah Ahmed bu olayları geniş bir şekilde anlatmış ve Hz. Muhammed'in doğumu ile de ilişkilendirmiştir.

Hz. Muhammed'in risaletinden önce bilindiği ile ilgili olarak da Yusuf Ziya Yörükan, Hz. Muhammed'i kaybeden Ümmü Eymen'e Abdülmuttalib'in "Sakın gafil olma, ehlikitap çocuk için bu ümmetin peygamberi olacağını söylüyor. Bir fenalık etmeleri muhtemeldir. Dikkat et!" dediğini ifade eden rivayeti eserine almıştır.

Hz. Muhammed'in risaletinden önce bilinmesi Mustafa Takî'de ise şu şekilde anlatılmaktadır; "Yahudilerden bir zat doğumun ikinci günü Abdülmuttalib'e geldi. Dünkü gece sizden bir çocuk doğdu mu diye sordu. Aldıkları bilgilerden sonra gelecek nebinin Kureyş'ten geldiğini söyleyerek Abdülmuttalib'i tebrik etti." Mustafa Takî bu rivayeti vererek Hz. Muhammed'in peygamberliğinin daha doğumu ile bilindiğini anlatmaya çalışmıştır.

Dönemimiz yazarlarının çoğunluğu Hz. Muhammed'in sütanneye verildiğini ve o ailenin bu olaydan sonra bereket ve bolluk yaşadığını kabul etmektedirler.

Lütfullah Ahmed, Yusuf Ziya, Mahmud Es'ad ve Aksekili Mustafa Hakkı, Hz. Muhammed'in göğsünün yarılması ile ilgili rivayeti eserlerine alarak bu olayı kabul etmişlerdir. Ancak Kılıçzâde; Hz. Muhammed'in kalbinin yarılmasını, kalbinin çıkarılarak içinden bir şeylerin alınıp atılmasını sonra geri konulup, göğsünün dikilerek mühürlenmesini acayip bulmaktadır.

İsmail Fennî ise Dozy'e yazdığı reddiyesinde bu olayı Dozy' nin "Hz. Muhammed putperestliğe katılmıştır." iddiasına cevaben, Hz. Muhammed'in iki melek tarafından ameliyat edildiğini ve kalbinden fesat ve fitnenin alındığını ifade eder.

İncelediğimiz eserlerde dikkat çeken bir başka olay ise; Hz. Muhammed'in Allah tarafından doğumundan itibaren korunup korunmadığı meselesidir. Bu konuda Lütfullah Ahmed, Hz. Muhammed'in korunduğunu ortaya koymak için onun sütannesi Halîme'nin kızı Şeyma ile güneşli ve sıcak bir günde dışarıya çıktıklarını, Halîme'nin bunlara kızdığını bunun üzerine Şeyma'nın "Biz sıcaktan hiç etkilenmedik, semada kardeşimin başı hizasında bir bulut parçası peyda oldu. O, nereye gittiyse bulut da oraya gitti. Buraya kadar hep o bulutun gölgesinde geldik." dediğini belirtmiştir.

Dönemimiz yazarlarından Mahmud Es'ad, Hz. Muhammed otuz beş yaşlarında iken Kâbe'nin tamiri esnasında Hz. Muhammed'in avret mahallinin açması üzerine düşüp bayıldığını anlatan bir rivayete yer vermiştir.

Ahmed Hamdi ise bir gün Hz. Muhammed namaz kılarken, secdeye indiği bir esnada Ebu Cehil'in kafasına taş vurmak istediğini ancak Allah tarafından kalbine bir korku geldiğini ve bu niyetinden vazgeçtiğini ifade eder.

Yusuf Ziya'da da Hz. Muhammed, Rakka seferi sırasında kılıç kucağında oturmakta iken Gatafanlılardan Gavris isminde bir kişi iman etmek bahanesiyle huzura çıktığı ve kılıcı görmek ister gibi hemen kılıcı eline aldığı, fakat caninin elinin kılıcı çektiği gibi kaldığını ifade eden bir rivayet mevcuttur.

Mahumud Esad, Ahmed Hamdi ve Yusuf Ziya'nın da ilahi korumayı kabul ettiklerini ancak buna delil olarak farklı farklı rivayetleri eserlerine aldıkları görülmektedir.

İncelediğimiz dönemde dikkat çeken başka bir rivayet daha vardır ki Rahip Bahîrâ olayıdır, İsmail Fennî, Yusuf Ziya, Mahmud Es'ad, Tâhirü'l-Mevlevî ve Lütfullah Ahmed bu olay ile ilgili rivayeti eserlerine almışlardır. Müşterek kanaatleri olayın meydana geldiği doğrultusundadır.

Hz. Hatice ile evliliği noktasında da dönemimiz yazarlarının hepsinin teklifin Hz. Hatice'den geldiğini kabul ettikleri görülür.

Orta Zamanlar isimli kitapta, vahy ile ilgili olarak şöyle bir cümle geçmektedir: "Muhammed 40 yaşına geldiği zaman vatandaşlarını, kendinin bulduğu ve doğru olduğuna inandığı yeni bir dine davete başladı. Muhammed'in davet ettiği bu dine o zamanın haniflerine imtisalen "İbrahim Dini", yahut inkıyat manasını ifade eden "İslâm" denilmiştir. Bu ifadelerde; Hz. Muhammed'in İslâm dinini kendisinin bulduğu ima edilmektedir.

Vahyin gelişi anında Cebrâil ile Hz. Muhammed arasında geçenler klasik kaynaklarda yer aldığı şekli ile dönemimiz yazarlarında mevcuttur. Ancak Kılıçzâde bunların tersine Cebrâil'in Hz. Muhammed'i ağlatırcasına sıkması olayının masal olduğunu bunun mantıklı olmadığını belirtmektedir. O'na göre Allah'ın meleği kendisinden korkulacak değil tam aksine huzur ve rahatlık verecek bir yapı ve görüntüde Hz. Muhammed'in karşısına çıkmıştır.

Dönemimiz yazarlarından İsmail Fennî, Mirac ile ilgili kendi görüşlerini; bugün sıradan insanların telepati denilen ve beyinde gerçekleşen hadise-i ruhaniyenin mevcudiyetini kabul eden Avrupa ulemasını düşünürsek bir peygamber için miracın kabulünde tereddüte mahal kalmamıştır şeklinde açıklamaktadır.

Ayın ikiye yarılması hadisesi ile ilgili rivayeti dönemimiz yazarlarından Lütfullah Ahmed ve İsmail Fennî'de bulmaktayız. Diğerleri bu konuyu eserlerine almamışlardır.

Hz. Muhammed'in okuma yazma bilip bilmemesi ile ilgili olarak dönemimiz yazarlarının çoğunluğu onun okuma yazma bilmediğini ortaya koymaya çalışmışlardır. Genel kanaat onun okuma yazma bilmediği, ancak sonradan kendi adını yazacak kadar öğrendiği şeklindedir.

Hz. Muhammed'in savaşları ile ilgili olarak Ahmed Refik'in eseri dikkat çekicidir. Hz. Muhammed'in askeri yönü ön planda tutulmuş, savaşları, hazırlıkları, taktikleri ile ilgili olarak bilgi verilmiştir. Savaşlar anlatılırken mucizevî olaylardan da bahsedildiği görülür. Hz. Muhammed'in savaş esnasında yerden bir avuç toprak alarak düşman askerleri üzerine attığı bunun sonucu olarak da düşmanın savaşma kabiliyetini büyük oranda düştüğü belirtilmiştir. Savaşlarda ilahi yardımın olduğu da kabul edilmektedir.

Hz. Muhammed ile ilgili tartışılan algılamaların en önemlilerinden birisi de onun çok sayıda evlilik yapmasıdır. Batılı

yazarlar tarafından bu durum, tarihsel arka planı yok sayılarak bir saldırı unsuru olarak kullanılmıştır. Dönemimiz yazarlarının çoğunluğu bu tür saldırılara cevap vermeye çalışmışlardır. Genel kanaat Hz. Muhammed'in şehvet için evlenmediği şeklindedir. Bunu ortaya koymak için de Hz. Muhammed'in 50 yaşına kadar tek eşli ve kendisinden büyük bir kadınla yaşadığına vurgu yapılmıştır. Daha çok bu tür cevaplamalar Zeynep bnt Cahş ile olan evliliği açıklamak için ortaya konmuştur. Yazarlar, Zeynep bnt Cahş ile olan evliliğin sebeplerini maddeler halinde sıralamışlar ve pek çok geçerli sebep ortaya koymaya çalışmışlardır.

Dönemimiz yazarlarından İsmail Fennî, Hz. Muhammed'in manevi kuvvetinin yanında bedenen de güçlü olduğunu kabul etmektedir. Bir gecede 11 zevcesini dolaşmasını da buna delil sayarken, Sadık Vicdanî bunun tam tersi bir görüşe sahiptir. Vicdanî'ye göre her gece bir zevcesiyle birleşme fikrini herkesin kabul edebileceğini ancak bir gecede 11 zevce ile birleşmenin akla ve mantığa uygun olmadığını ifade eder.

KAYNAKÇA

Ahatlı, Erdinç, *Hz. Muhammed'in Peygamberliği*, Ankara, 2007.

Ahmed b. Hanbel, Ebu Abdullah (241/855), *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, I, Riyad, 1998.

Ahmed Hilmi, Şehbenderzade, Tarih-i İslâm, İstanbul, 1327.

Ahmet, Lütfullah, *Hayat-ı Muhammed*, Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1925.

_____, *Hazreti Muhammed'in Hayatı*, İstanbul, 1944.

Akbayar, Nuri, "Kayıkçıoğlu, Sadık Vicdanî" *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi,* V, İstanbul, 1982;

Akseki, Ahmed Hamdi, "Hatemü'l-Enbiya Hakkında En Çirkin Bir İsnadın Reddiyesi", *İslâmi Araştırmalar*, Sayı 2, VI, s. 125-141; VII, Ankara, 1992, s. 199-207.

_____, *Askere Din Kitabı*, Evkaf-ı İslâmiyye Matbaası, İstanbul, 1925

_____, *Askere Din Kitabı*, Sadeleştiren: Talât Koçyiğit, Ankara, 1976.

_____, *Peygamberîmiz Hazreti Muhammed Aleyhisselam ve Müslümanlık*, İdeal Basımevi, Ankara, 1934.

Akün, Ömer Faruk, "Gölpınarlı", TDVİA, XIV, İstanbul, 1996.

Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, İstanbul, 1994.

Albdülbaki, Muallim, *Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri,* İstanbul, 2005.

Ali, Mevlana Muhammed, *Peygamberîmiz Aleyhisselam*, Çev. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul, 1341-42.

Altınay, Ahmet Refik, *Gazavât-ı Celile-i Peygamberî*, Kitabhane-i Askerî, İstanbul, 1937.

Arnold, S. Thomas Walker, *İntişâr-ı İslâm Tarihi*, İstanbul, 1343.

Atay, Hüseyin, "1914 Medrese Düzeni", *İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi,* V, 1982, s. 23-54.

_____, "Medreselerin Islahatı", *AÜİFD*, S. XXV, Ankara, 1981, 1-43.

Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul, 1998.

Bayrak, M. Orhan, *Osmanlı Tarihi Yazarları*, İstanbul, 2002.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin (458/1066), *Delâilü'n-Nübüvve,* I-VII, Beyrut, 1985

Borak, Sadi, *Atatürk ve Din*, İstanbul, 2004.

Buaben, Jabal Muhammad, *Image of the Prophet Muhammad in the West,* United Kingdom, 1996.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil (256/870), *Muhtasar Sahihu'l-İmâmü'l-Buhâri,* I-IV, Riyad, 2002.

_____, *Şerhu Sahîhu'l-Buhari*, I-X, Riyad.

Caetani, Leone, *İslâm Tarihi*, Çev. Hüseyin Câhid, I-X, İstanbul, 1924.

Çelenk, Süleyman, Neşe Temiz, Nurdan Kalaycı, *İlköğretim Programları ve Gelişmeler,* Ankara, 2000.

Cicioğlu, Hasan, *Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Ortaöğretim*, Ankara, 1985.

Çınar, Fatih, "Milli Mücadelenin ve İlk Meclisin Manevi Mimarlarından Sivaslı Bir Âlim: Mustafa Takî Efendi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IX, Sivas, 2005.

Çoğ, Mehmet, *II. Meşrutiyet Dönemi İslâm Tarihçiliği (1908-1918),* Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2004.

Çoker, Fahri, *Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem (1919-1923),* Ankara, 1995.

Demircan, Adnan, *Cumhuriyet Dönemi (1923-2001) İslâm Tarihi ve Medeniyeti Çalışmaları (Bir Bibliyografya Denemesi),* Şanlıurfa, 2002.

Demircioğlu, Aziz, *100 Yıllık Kastamonu Basınında Kim Kimdir?,* Kastamonu, 1980;

Dermenghem, Emile, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, İstanbul, 1930.

Diyârbekrî, Muhammed b. Hasen (990), *Târihu'l-Hamîs*, I-II, Beyrut, ts.

Doğan, Recai, *II. Meşrutiyet Döneminde Batıcılık Akımının Din ve Eğitim-Öğretim Görüşlerinin Değerlendirilmesi*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1996.

_____, "Ahmet Hamdi Akseki ve Yaygın Din Eğitimine Hizmetleri", *Ahmed Hamdi Akseki Sempozyumu*, Ankara, 2004, s. 83-92.

Dozzy, Reinhart Pieter Anne, *İslam Tarihi*, Çev. Abdullah Cevdet, İstanbul, 2006.

Dûrî, Abdurrahman, *Ümmiyetü'r-Resûl*, Umman, 1996.

Düzceli Yusuf Suat, *Akvamus Siyer*, Yeni Osmanlı Matbaası, İstanbul, 1327.

Ebû Dâvud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (275/888), *Sünen-ü Ebî Dâvud*, İstanbul, 1981.

Ebû Nuaym el-İsfehânî, *Delâilü'n-Nübüvve*, I-II, Beyrut, 1986.

Ebû'l-Hasen Ali el-Hüseyin, En-Nedvi, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, Şam, 1425.

El- Isbehânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah (430/1038), *Delâilü'n-Nübüvve*, Beyrut, 1991.

El-Hâkim, Muhammed b. Abdullah en-Nisaburi (405/1014), *el-Müstedrek ale's-Sahıhayn*, I-V, Beyrut, 1977.

el-Halebî, Ali b. Burhâneddin, *Siyer-i Halebi*, Beyrut, 1400.

Ergin, Osman Nuri, *Türkiye Maarif Tarihi*, I-V, İstanbul, 1977.

Ertuğrul, İsmail Fenni, *İzale-i Şukuk (Dozy'nin Tarih-i İslâmiyeti Üzerine Reddiye),* Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1928.

Es'ad, Mahmud, *Tarih-i Din-i İslâm*, Matbaa-i Hayriye, İstanbul, 1923.

_____, *Tarih-i Din-i İslâm,* Sadeleştiren Ahmed Lütfi Kazancı, İstanbul, 1983.

_____, *İslâm Tarihi*, Sadeleştiren: Sadi Irmak, 1965.

es-Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman (911/1505), *el-Hasâisu'l-Kübrâ*, Mısır, 1967.

eş-Şâmî, Muhammed b. Yusuf es-Sâlihî (942/1535), *Sübü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd*, I-XII, Kahire, 1974.

Eyice, Semavi, "İhtifalci Mehmet Ziya Bey, Hayatı, Mezarı ve Eserleri", *Eyüpsultan Sempozyumu VI*.

Gölpınarlı, Muallim Abdülbaki, *Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri,* İstanbul, 2005.

Gövsa, İbrahim Alaeddin, *Meşhur Adamlar Ansiklopedisi*, İstanbul, 1933-1936.

Günay Tümer, Küçük, Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, Ankara, 1997.

Güngör, Zülfikar, *Tahiru'l-Mevlevî(Olgun) Hayatı, eserleri ve Dinî Ede-*

biyatla İlgili Şiirleri, Ankara, 1994, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

H. Gazi Yurdaydın-Dağ Mehmet, *Dinler Tarihi*, Ankara, 1978.

Hakkı, Aksekili Mustafa, *Ecmelü's-Siyer Ekmelü'l-Beşer*, İstanbul, 1340 (1923).

Hakkı, İzmirli İsmail, *Din Dersleri*, İstanbul, 1341.

Halife b. Hayat (240/854), *Halife b. Hayat Tarihi*, Çev. Abdulhalik Bakır, Ankara, 2001.

Hall, Manly Palmer, *Twelve World Teachers, A Summary of Their Lives and Teachings,* California, 1947.

Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, Çev. Mehmet Yazgan, Ankara, 2011.

Houranî, Albert, *Batı Düşüncesinde İslâm*, Çev. Kürşat Atalar, İstanbul, 1996.

Hume, Ernest, *The World's Living Religions an Historical Sketch,* New York, 1950.

Hüseyin Arslan, Erdoğan Mehmet, *Ahmet Hamdi Akseki Sempozyumu,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2004.

İbn Hişâm (218/833), Ebû Muhammed Abdülmelik, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I-IV, Beyrut, 1990; I-V, 1995.

İbn İshâk (151/768), Muhammed b. İshâk b. Yesâr, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Beyrut, 2004.

_____, *Siyer-i İbn İshak*, Çev. Sezai Özel, İstanbul, 1988.

İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer (774/1373), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XXI, Kahire, 1992.

_____, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, Beyrut, 2000.

İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvînî (273/886), *Sünen*, İstanbul, 1981.

İbn Sa'd, Muhammed b. Mani' (230/845), *Tabakâtü'l-Kübrâ*, I-XI, Kahire, 2001.

İbn Seyyidinnâs, Ebu'l-Feth Muhammed b. Muhammed (734/1334), *Uyûnü'l-Eser*, I-II, Beyrut, ts.(1992)

İbnü'l- Esir, Mecdüddîn Ebu'Saâdât el-Mübarek b. Muhammed el-Cezerî (h. 630), *el-Kâmil fi't-Tarih*, I-XI, Beyrut, 1987.

İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali (597/1201), *el-Muntazam*, I-XIX, Beyrut, 1992.

_____, *el-Vefa bi Ahvâli'l-Mustafa,* I-II, Mısır, 1966.
İbnü'l-Nedîm, Ebu'l-Ferec Muhammed b. Ebû Yakub, *Kitabü'l-Fihrist,* Beyrut, 1978.
İleri, Celal Nuri, *Hatemu'l-Enbiya*, İstanbul, 1913.
İlk Mektepler Müfredat Programı, T.C. Maarif Vekâleti Yayım Müdürlüğü Arşivi Kütüphanesi, İstanbul, 1927.
İlk Mektepler Talimatnamesi, Maarif Vekaleti, İstanbul, 1929.
İzmirli, İsmail Hakkı, *Din Dersleri*, İstanbul, 1341.
Kara, İsmail, "Tarih ve Hurafe: Çağdaş Türk Düşüncesinin Tarih Telakkisi", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, Ankara, 2002, s. 31-70.
_____, *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi Metinler/Kişiler*, I-II, Risale Yayınları, İstanbul, 1986-1987.
Kastallânî, Ahmed b. Muhammed (923/1517), e*l-Mevâhibü'l-Ledünniyye*, I-IV, Beyrut, 1991.
_____, *İlâhi Rahmet Hz. Muhammed (Mevâhibü'l-Ledünniyye)*, Çev. Şair Abdülbaki, İstanbul, ts.
Kaya, Remzi, "Kur'an'da Hz. Peygamberin Beşer ve Ümmi Oluşu", *UÜİFD*, c. 11, S. 1, Bursa, 2002, s. 29-52.
Kesenceli, Resûl, "Mustafa Takî Efendinin Bir Eseri, Târih-i Nûr-i Muhammedî", *Somuncu Baba Kültür Edebiyat ve Araştırma Dergisi*, Yıl: 7, S. 30, Darende, 2001.
Kılıçzade Hakkı, *İtikatı Batıliyeye İlanı Harb*, İstanbul, 1923.
Kitabı Mukaddes Şirketi, *Kitab-ı Mukaddes*, İstanbul, 2000.
Koçer, H. Ali, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, İstanbul 1992.
Koştaş, Münir, "İlahiyat Fakültesi Kuruluş Tarihçesi", *AÜİFD*, S. XXXI, Ankara, 1989.
Köktaş, Yavuz, "Yusuf Ziya Yörükân ve İslâm Dini Tarihi Adlı Eserindeki Hadis ve Sünnetle İlgili Düşünceleri", *Dinbilimleri AkÂdemik Araştırma Dergisi,* S. 2, 2004.
Köy Mektepleri Müfredat Programı, T.C. Maarif Vekâleti, İstanbul, 1938.
Kurtubî, Muhammed b. Ahmed (671/1272), *Tefsîru'l-Kurtubî*, I-XX, Beyrut, 2006.
Laidlaw, James, *Riches and Renunciation, Religion Economy and Society among the Jains,* Oxford, 1935.
Maks, Mayerhof, *İslâm Medeniyeti Tarihinde Fen ve Tıb*, İstanbul, 1935.

Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî (261/874), *Sahîhu Müslim*, Beyrut, 1991.

Muir, William, *The Life of Mahomet*, London, 1861.

Nedvî, Süleyman, *Asr-ı Saadet Peygamberimizin Ruhanî Hayatı*, I-III, İstanbul, 1927.

Numanî, Mevlâna Şibli, *İslâm Tarihi*, İstanbul, 1926-1928.

Nuri, Celal, *Hatemu'l-Enbiya*, İstanbul, 1913.

Olgun, Tâhirü'l-Mevlevî, *Hazreti Peygamber ve Zamanı*, Evkaf-ı İslâmiyye Matbaası, İstanbul, 1923.

_____, *Târih-i İslâm Sahâifinden*, Mekteb-i Sanayi Matbası, İstanbul, 1326.

Önkal, Ahmet, "Hz. Peygamberin Ümmiliği"

Özdemir, Mehmet, "Siyer Yazıcılığı Üzerine", *Milel ve Nihal*, IV, S. 3, Ankara, 2007.

Özerdim, Muhaddere, *Taoizm, Laotzu*, Ankara, 1978.

Palmer, Martin, *The Elements of Taoism*, Great Britain, 1991.

Parrinder, E.G., *A Book of World Religions*, Great Britian, Cambiridge, 1982.

Rubben, Walter, *Buddhizm Tarihi*, Çev. Abidin İtil, Ankara, 1947.

Sarıçam, İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara, 2005.

Sunalan, Sıddık, Hakan Öztürk, "Hz. Muhammed'in Hıristiyanlarla Yapmış Olduğu Diplomatik Münasebetlerin Evrensel Boyutu", *FÜİFD*, S. 12.2, Elazığ, 2007, s. 11-31.

Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman, *el-Hasâisu'l-Kübrâ*, Mısır, 1967.

_____, *Olağanüstü Yönleriyle Peygamberimiz (Hasâisu'l-Kübrâ)*, Çev. Naim Erdoğan, İstanbul, 2003.

Süheylî, Abdurrahman (581/1185), *Er-Ravdu'l-Ünüf fi Şerhi's-Sîreti'n-Nebeviyye li İbni Hişâm*, I-IV, Kahire, 1967.

Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, *Tarih-i İslâm*, İstanbul, 1327.

Şeraiti, Ali, *Dinler Tarihi*, Çev. Erdoğan Vatansever, İstanbul, 2001.

Taberî, Muhammed b. Cerîr (310/923), *Tarihu'l-Taberî*, I-XI, Kahire, ts.

_____, *Tefsîru't-Taberî*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1405/1985

Tahirü'l-Mevlevi, "Tenkit ve Takriz (Hayat-ı Muhammed Adlı Eser Hakkında)", *Sebilü'r-Reşad*, İstanbul, 1331.

Takî, Mustafa, "Sabikin-i İslâm ve Keyfiyet-i İntişarı Din" *Sebilü'r-Reşat*, XX, S. 510, 1920.

_____, *Tarih-i Nur-ı Muhammedi*, Öğüt Matbaası, 1923.

Tayâlisî, Süleyman b. Davud b. El-Cârût (h. 204), *Müsned Ebi Davud et-Tayâlisî,* thk. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî, I-IV, 1999.

Tirmizî, Muhammed b. Îsa (279/892), *Câmiu's-Sahih*, I-V, 1978.

Topaloğlu, Bekir, *Cumhuriyet Devrinde Yayınlanan İslâmi Eserler Bibliyografyası (1923-1978)*, Thk. Osman Öztürk, Ankara, 1978.

Toprak, Zafer, "II. Meşrutiyet'te Fikir Dergileri", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi,* I, İstanbul, 1983, s. 126-132.

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, *Tarih II, Ortazamanlar*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931.

Tümer, Günay, Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ankara, 1997.

Unat, Faik Reşit, *Maarif Düsturu*, İstanbul, 1927.

Ülken, Hilmi Ziya, "Yusuf Ziya Yörükân", *AÜİFD*, Ankara 1954.

Varlık, Bülent "Tanzimat ve Meşrutiyet Dergileri", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi,* I, İstanbul, 1983, s. 112-125.

Vicdani, Ebu Rıdvan Mustafa Sadık, *Hz. Muhammed Niçin Çok Evlendi?,* Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1928.

Weil, G., Mahomet savait il lire et ecrire?

Yakûbî, Ahmed b. Ebu Yakub b. Cafer b. Vehb b. Vâdih, *Tarih-u'l-Yâkûbi,* I- II, Beyrut, ts.

Yakub el-Hamevî, Şihâbuddin Ebû Abdullah b. Abdullah, *Mu'cemu'l-Buldân*, c. I-V, Beyrut, 1977.

Yörükan, Yusuf Ziya, *Anadolu'da Alevîler ve Tahtacılar*, haz. Turhan Yörükân, Ankara, 2002.

_____, *İslâm Dini*, İstanbul, 1927.

_____, *Peygamberîmiz,* Evkaf-ı İslâmiyye Matbaası, İstanbul, 1926.

Yurdaydın, Hüseyin Gazi, Mehmet Dağ, *Dinler Tarihi*, Ankara, 1978.

Yürük, Tuğrul, *Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları,* Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2011.

Zehebî, Ebû Abdillah Şemseddîn Muhammed b. Ahmed, *Tarihu'l-İslâm*, 1-53, Beyrut, 1990.

Ziya, Mehmet, *Hasenât*, İstanbul, 1342.

_____, *Siyer-i Nebi*, İstanbul, 1926.

EKLER

معارف وكالتى

لیسه‌لرك برنجی دوره‌سیله اورته مکتبلرده تدریسی قبول اولونان کتابلر

برنجی صنف

[کتابلر الفبا صیراسیله مؤلفلرك اسملرینه كوره ترتیب ایدلمشدر]

درس	کتاب	مؤلف	طابعی	قاچنجی طبعی	فیئات پاره	فیئات غروش	ایضاحات
تورکجه	ادبی قرائت نمونه‌لری	خالد فخری بك	حامی کتبخانه‌سی			٦٦	
	جمهوریت قرائتی (آلتنجی کتاب)	روشن اشرف، مدحت سعدالله، نجم الدین صادق بکلر	تفیض	»		٣٥	یالکز یوسنه ایچین
	یکی کوزه‌ل یازیلر (برنجی کتاب)	سلیمان شوکت بك	خلق	»		٣٥	
	یکی ملی قرائت (آلتنجی صنف)	کوپریلی‌زاده فؤاد »	قناعت	»		٣٦	یالکز یوسنه ایچین (اولکی طبعی یکرمی بش غروش)
	تورکجه صرف ونحو	احمد جواد »	حامی	»		٦٣	
	تورکجه یکی صرف و نحو درسلری	مدحت سعدالله »	تفیض	»	دوردنجی طبع	٦٣	ایکنجی قسمله مشترکدر . یالکز یوسنه‌ایچین) اولکی طبعلری غروش.
تاریخ	عمومی تاریخ (برنجی قسم)	احمد وفیق »	حلمی	»	۲نجی »	۲٠	۸۷	
	یکی تاریخ عمومی (برنجی قسم)	علی رشاد »	قناعت	»	۳نجی »		۲٥	
جوغرافیا	عمومی جوغرافیا ، آفریقا جنوبی آمه‌ریقا ، آوستورالیا	عبدالقادر سعدی »	»	»	۲نجی »		۲٥	
	طبیعی جوغرافیا درسلری آفریقا جنوبی آمریقا، آوستورالیا	فائق صبری »	حامی	»	٥نجی »		٦٠	
							٤٥	
	جوغرافیا دفتری	فائق صبری بك	قناعت	»			۳٠	
حساب	عمومی یکی علم حساب	محمد عزت »	قناعت	»	۳نجی »		٦۹	یالکز یوسنه‌ایچین (اولکی طبعلری قرق بش غروش)
هندسه	نظری و عملی هندسه	صالح ذکی »	تفیض	»	٥نجی »		۳۱	یالکز یوسنه ایچین
	یکی مختصر هندسه (برنجی قسم)	طلعت کمال »	قناعت	»	۱نجی »		٤۲	
حیوانات	حیوانات	احمد رفیق و محمد امین بکلر	»	»	۲نجی »		٥٥	
	حیوانات عالی	نادر بك	حامی	»			٥٠	
دین درسلری	دین درسلری	ازمیرلی اسماعیل حقی »	»	»			۳٦	
	حسنات	محمد ضیا »	»	»		۲٠	۱۳	
	دین درسلری (ایمان وعبادت)	یوسف ضیا »	قناعت				۳٠	
موسیقی	تدریسات موسیقی	ذاتی »	عموم کتبخانه‌لر				٠۷	
	نظریات موسیقی	ذکی و ولی بکلر	آقسرمده آنادولو معارف کتبخانه‌سی				٥٠	
	موسیقی کتابی	موسی ثریا بك	معارف وکالتی					

ایکنجی صنف

درس	کتاب	مؤلف	طابعی	قاچنجی طبعی	فیاتی غروش	پاره	ایضاحات
تورکجه	جمهوریت قرائتی (بشنجی کتاب)	دوشن طلعت ، مدحت سعدالله ، نبیره بن صادق بکلر	تفیض کتبخانه‌سی		١٢		یالکز بوسته ایچین
	یکی کوزه‌ل‌یازیلر (ایکنجی کتاب)	سلیمان شوکت بك	خلق «		١٦		
	یکی مل قرائت (بشنجی کتاب)	کوپرولوزاده فؤاد بك	قناعت «		٢٩		« «
	تورکجه صرف و نحو	احمد جواد «	« «		٦٣		
	تورکجه یکی صرف و نحو درسلری	مدحت سعدالله «	تفیض «		٦٣		برنجی صنفله مشترکدر یالکز بوسته ایچین
معلومات وطنیه	معلومات وطنیه	محمد امین «	قناعت «	٣ نجی طبع	٥٢		
تاریخ	دورت آتابدر						
جوغرافیا	شمالی آمریقا ، آوروپا ، آسیا	عبدالقادر سعدی «	قناعت «		١٠٠		؟
	آسیا ، شمالی آمریقا ،	فائق صبری «	حلمی «		٩٥		
	آوروپا	« «	« «		٦٠		
	جوغرافیا دفتری	« «	« «		٢٠		
حساب	یکی علم حساب	حسیب «	« «		٦٥		
	یکی علم حساب	محمد عزت «	قناعت «	٤ نجی «	٨٠		یالکز بوسته ایچین (اولکی طبعلر آتش غروشدر .)
هندسه	نظری و عملی هندسه	صالح ذکی «	تفیض «		٣١		یالکز بوسته ایچین
	مختصر هندسه (ایکنجی قسم)	طاهره کمال «	قناعت «		٣٦		
فیزیق	حکمت طبیعیه (برنجی جلد)	صالح ذکی و محمود اکرم بکلر	تفیض «	٢ نجی «	٥٨		
	یکی فیزیک درسلری (برنجی جلد)	هارون الرشید بك	قناعت «		٤٥		
کیمیا	کیمیا	عونی «	قناعت «		٣٣		
	کیمیا درسلری	نور الدین «	حلمی «	٥ نجی « یکی طبع	٩٠		
	کیمیا	هارون الرشید «	قناعت «		٤٠		
نباتات	نباتات عالمی	ابراهیم حقی «	معارف وکالتی				
	نباتات درسلری	سراج الدین «	حلمی کتبخانه‌سی		٥٠		« «
	علم نباتات	هارون الرشید «	قناعت «		٤٣		« «
دین درسلری	سیر نبی	محمد ضیا «	حلمی «		٣٧		
	دین درسلری (پیغمبرلر)	یوسف ضیا «	قناعت «		٦٠		
موسیقی	تدریسات موسیقی (قسم کامل)	ذاتی «	عموم کتبخانه‌لر		٨		
	نظریات موسیقی	ذکی ودلی بکلر	اقربه‌ده آلتولو، معارف کتبخانه‌سی		٥٠		
	موسیقی کتابی	موسی ثریا بك	معارف وکالتی				

ایلك مكتبلرك

Müfredat program

مفردات پروغرامی

ایكنجی طبع

استانبول — دولت مطبعه‌سی

۱۹۲۷

جلب ایده‌جك یرلرینی متعاقب حالنك استقامت وشكللرده خطالرجه كیدیلدیكنی
كوسترمه‌لی ولعرفاف ایجه‌لیدر . بونك اوزرینه طلبه‌دن بر قاچینه برینی
حرفی سیاه تاخته‌ده یازدیرمالی ، بر درجه‌یه قادار موفقیت حاصل
اولورسه ، معلم دیكر طلبه‌لرده تعریفات وجهله دفترلرینه قورشون
قلمیله یازمالرینی امر ایجه‌لیدر .

٢ — طلبه‌نك املالرینی تقویه مقصدیله برنجی ومتعاقب صنفلرده
قرائت كتابندن قوپیه وظیفه‌لری ویریلیر . ووظیفه‌لر ابتدالری قیصا
ومحدود اولمالیدر . چونكه وظیفه اوزون اولونجه چوجوغك جانی
صیقیلیر ؛ صنفده اوكرندیكی قاعده‌لره رعایت ایتمه‌مكه وكایشی كوزه‌ل
یازمغه باشلار .

٣ - نیم شفاف كاغدی یازینك اوزرینه قویوب قوپیه ایتدیرمك
پك میخانیكی برایش اولدیغندن تربیوی قیمتی یوقدر. مندرجاتی یازینك
اصول تدریسه موافق اولمق شرطیله « مشق دفترلری » استعمال
ایتدیریله‌بیلیر . باخصوص بعض مشق دفترلرنده بر كلمه ویا جمله ابتدا
دولغون حركله یازیلدقدن صوكرا آلتنه عینی كلمه ویا جمله نقطه‌لرله
برقاچ دفعه داها یازیلمش و تمرینلره مدار اولمق اوزره صحیفه‌نك متباقی
قسمی بوش براقیلمشدر . اكر هجا وكلمه‌لر تحریری مشكلاتلرینه كوره
دیزیله‌بیلمشسه، بومشق دفترلرینك استعمالی پك فائده‌لی اولور. صرف
بومشق مجموعه‌لری سایه‌سنده‌دركه ، بوتون صنفه هپ بردن یازی درسی
ویرمك ممكن اولور . صنفده بو مجموعه‌لر استعمال ایدلدیكی تقدیرده‌ده
معلمك تاخته‌ده ایضاحات ویرمه‌سی لازمدر .

بودفترلری استعمال ایدن طلبه ایلریده‌كی صحیفه‌لری‌ده دولدورمقده

زنكین ، مملكتلرینك معمور اولماسنك دیجه‌ده مطلوب و مرغوب اولدیغی فكرلرینك چوجوقلره تلقینی لازمدر .

٤ — اسلاملر آراسنده اجتماعی معاونتلره براساس تشكیل ایده‌ن صدقه وزكات اوزرنده توقف ایدیله‌رك زكات وصدقه‌نك خستاخانه ، دارالعجزه ، حمایهٔ اطفال كبی خیرپرور مؤسسه‌لره ویاخود مملكتك مدافعه‌سی مقصدیله تشكل ایده‌ن جمعیتلره ویریله‌سنك داها خیرلی اولدیغنی آكلاتمق لازمدر .

٣ نجی صنف

[هفتاده ١ درس]

جامع . جامعده نیچین طوپلانیلیر ؟

مؤذنك وظیفه‌سی نه‌در ؟ بایراملرده نه‌یاپیلیر ؟

جامعده طوپلانان انسانلرك ، بایرامده بربرلرینی تبریك ایده‌نلرك مشترك صورتده اینانده‌قلری شیلر : آلله ، پیغامبر . ایمان . اسلام‌دینی . بوكونكی توركلرك دینی : اسلام دینی اسلام ایمانی . ایمانك دستوری : « لااله لاالله ، محمد رسول‌الله »

اسلام دینی انسانلره اوكره‌تن ذات : حضرت پیغامبر . حضرت محمدك حیاتی و اخلاق [مختصر برصورتده ، یالكز تاریخی حقیقتلر سویله‌نه‌جك ، چوجوقلری علاقه‌دار ایتمه‌ین تفصیلاتدن صرف نظر ایدیله‌جكدر . معجزه‌لردن وخارق‌العاده منقبه‌لردن بحث اولونمایاجقدر .]

اللهه ایمان : الله مؤمنلرك قلبلرنده پاشایان علوی بر وارلقدر .

الله بويوك قدرت فاطره‌در . الله سوكيسى بوتون عبادتلرك باشى واك بويوكيدر . اللهى بزه طانيتان حضرت پيغامبردر . الله زمان ومكاندن منزه‌در .

٤ نجى صنف

[هافتاده ۱ درس]

اسلام دیننك اساسلری :

كيمسه‌نك دينه ، اعتقادينه ، ايشنه قاريشمامق : اسلام دينده هرشخص كندى اعتقادندن و كندى ايشندن مسئولدر . باشقالرينك ايمانه قاريشمايه كيمسه‌نك حق يوقدر .

خيرلى انسان اولمق : اسلام دينده هركس خير ايشله مكله مكلفدر. اخلاقك امر ايتديكنى اسلام دينى ده امر ايدر . اخلاقك فنا كورديكنى اسلاملق ده فنا كورور. كندى نفسنه، باشقالرينه ، مملكتنه، وطننه خيرى اولمايان انسانلرى اسلاملق تقبيح ايدر .

چاليشمق : اسلام دينده سعى اساسدر . انسان آنجاق سعى ايله انسان اولور . تنبللك ، مسكينلك اسلام دينجه ممنوعدر .

اسلام دينده توكل هرتورلو تدبيرلردن صوكرا جائزدر : عقلك كوسترديكى هر چاره‌يه باش اورمادن توكل ايدنلر دائما محروميته اوغرارلر. بويله توكل اسلام دينجه مقبول ده كيلدر .

اسلام دينده شكر اساسدر : حقيق مسلمان چاليشير ، هرتورلو